

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

IMPRESSZUM

Romológia folyóirat

A lap megjelenik negyedévente
4–5. szám, II. évfolyam, 2014. tavasz–nyár

Főszerkesztő/general editor: Cserti Csapó Tibor
Szerkesztőség/editorial board: Beck Zoltán, Orsós Anna, Varga Aranka
Vendégszerkesztők/guest editors: Arató Ferenc – Bigazzi Sára
Rovatvezetők: Cserti Csapó Tibor, Orsós Anna, Varga Aranka
Tervezőszerkesztő, arculat és tördelés/design and formatting: Kiss Tibor
Noé

A borító Szénássy Alex festményének felhasználásával készült.
A Galéria rovatban elhelyezett képeket Fliegauf Bence: *Csak a szél* című
filmjének fotóanyagából válogattuk az alkotó hozzájárulásával
A SPOT rovat interjúit Végh Zoltán készítette

Kiadja/Published by the: Wislocki Henrik Szakkollégium, PTE BTK NTI
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Romológiai Kutatóközpont,
Pécs

Felelős kiadó/responsible publisher: Orsós Anna

A szerkesztőség címe, elérhetőségei: PTE BTK NTI Romológia és
Nevelésszociológia Tanszék, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

E-mail: romologiafolyoirat@pte.hu

Web: www.romologiafolyoirat.pte.hu

Készült a Bolko-Print nyomdájában (7623 Pécs Rét u. 47., ügyvezető: Szabó
Péter), 200 példányban

ISSN 2064-1257

Megrendelhető és előfizethető a szerkesztőség címén, elérhetőségein

TÁMOP-4.1.1.D-12/2/KONV-2012-0009

*Komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése hátrányos helyzetű hallgatók
részére a Wislocki Henrik Szakkollégium szervezésében*

TARTALOM

- 5 Arató Ferenc – Bigazzi Sára: Előszó
13 Arató Ferenc – Bigazzi Sára: Bevezetés

ALAPPONT

- 26 Noam Chomsky: Howard Zinn emlékére

INTERJÚ

- 33 Kérdések mindannyiunkhoz

ÜTKÖZŐ

- 36 Alastair Bonnett: Az antirasszizmus amerikanizációja?
A világhatalmi pozíció és hegemonia kérdése az etnikai
egyenlőség politikájában

SZÉLRÓZSA

- 82 Erős Ferenc: „Budapest, a magyarok fővárosa” –
a magyar szélsőjobboldali mozgalmak retorikája, képi világa
és szimbólumai
102 Lene Auestad: A szubjektivitás és ami kimarad –
az előítélet pszichoszociális megközelítése
128 Takács Bálint: Diákmozgalom és a kisebbségek emancipációja
138 Dojcsák Dalma – Szabó Máté Dániel: Antirasszizmus és szólás-
korlátozás

KITEKINTŐ

- 166 Serdült Sára: A tolerancia városa
175 Galambos Attila – Nyirati András: Antidiszkriminációs képzés a
gyakorlatban
194 László Flóra: Uccu neki – Az Uccu Roma Informális Oktatási
Alapítvány kettős szerepe és hatása

NAPLÓ

- 201 Fliegauf Bence: Lassan gurulunk
213 Heindl Péter: A Ney Lili-projekt
250 Kövér András: Náci, Cigány, Nácigány
256 Pápai Boglárka: Az antirasszizmus újragondolása
260 Torgyik Judit: Esélyegyenlőség: elméleti keretek és a megvaló-
sítás lépései
264 Katya Dunajeva: A rassz újragondolásának lehetőségei

CONTENTS

- 8 Ferenc Arató – Sára Bigazzi: Foreword
18 Ferenc Arató – Sára Bigazzi: Introduction

BASIC POINT

- 29 Noam Chomsky: Remembering Howard Zinn

INTERVIEW

- 34 Questions for all of us

RING

- 60 Alastair Bonnett: The Americanisation of Anti-Racism? Global Power and Hegemony in Ethnic Equity

WIND ROSE

- 92 Ferenc Erős: "Budapest, the Capital of Hungarians" – Rhetoric, images and symbols of the Hungarian extreme right movements
115 Lene Auestad: Subjectivity and Absence – Prejudice as a Psychological theme
133 Bálint Takács: Student-movement and the emancipation of minorities
151 Dalma Dojcsák – Máté Dániel Szabó: Anti-racism and Restriction of Speech

VIEWFINDER

- 170 Sára Serdült: The City of Tolerance
185 Attila Galambos – András Nyirati: Antidiscrimination Training in Practice
197 Flóra László: Let's do it! – The dual function and effect of Uccu Roma Informal Educational Foundation

DIARY

- 207 Bence Fliegau: Slowly we roll
233 Péter Heindl: Project Ney Lili
253 András Kövér: Gypsy, Racist, Gypcist
258 Boglárka Pápai: Rethinking Anti-racism
262 Judit Torgyik: Equal Opportunity: Theoretical frames and the steps of implementation
266 Katya Dunajeva: The necessity to reconstruct race

Előszó

Mi, akik ezt a folyóiratot a kezünkben tartjuk, úgy gondoljuk, toleránsak vagyunk. Visszautasítjuk embertársaink negatív megkülönböztetését feltételezett vagy akár valószínű biológiai (vagy kulturális) különbségek mentén.

Erre büszkék vagyunk, és gyakran lenézzük azokat, akik nem így gondolják, vagy teszik. Nemcsak lenézzük, de el is határolódunk tőlük. Elhatárolódunk a rasszistáktól, a nemzeti radikalistáktól, a Jobbik szavazóktól, mert olyan gondolatokat képviselnek, amelyekkel, mi nem értünk egyet. De vajon ez a lenézés és elhatárolódás nem megkülönböztetés? És hova vezet? Meddig nézzük még a pálya széléről, hogy egyre többen karolják fel ezeket a gondolatokat? Megéri végignézni, ahogy e gondolat nap, mint nap egyre nagyobb teret nyer? És ha nem nézzük, mi mást tehetnénk?

Mind mások vagyunk. Szőkék, barnák, feketék, egyenes vagy göndör hajúak, más nők vagy/és férfiakat szeretünk, amikor képesek vagyunk szeretni. Közülünk, embertársaink, e másságok között senki se normális. Mert a normalitás kategóriája azt feltételezi, hogy vannak olyanok, akik nem. Ki mondja meg, hogy hol szabjuk meg a határokat? Kiket rekesztünk ki? Mert a normális nem más, mint az adott helyen és percben felülről szabályozott és/vagy alulról kialakított elfogadás küszöbe. A „felülről” alatt a hatalmi pozíciókhoz köthető a normalitásnak határokat szabó törvényeket értjük, az „alulról” kialakítottakhoz azokat a normákat és intézményesítendő szabályokat, amikből a közember, te, mi, mindannyian, nem engedünk, és amiért teszünk, hogy a társadalmi szinten mérhető tolerancia, egymás elfogadásának keretei táguljanak. A normalitás tehát megkérdőjelezhető és felelőségünk folyamatosan megkérdőjelezni.

A kategóriák mentén való gondolkodás emberi tulajdonság. Az embereket kategóriákba pakoljuk, ami leegyszerűsíti számunkra a körülöttünk lévő világot. Az általunk alkotott kategóriák körbe zárják és valamelyest homogenizálják számunkra a kategórián belül lévőket és elkülönítik más kategóriákba kerültektől. E homogenizált csoportokhoz értéket társíthatunk és tulajdonságokkal ruházhatjuk fel. A tulajdonságokhoz is értéket társíthatunk. De a számunkra releváns csoportok (mind a sajátjaink, mind mások csoportjai), ahogy a hozzájuk rendelt tulajdonságok és értékek is, változnak és mi is változtathatunk rajtuk. A rasszok, a nemek, a kultúrák, a szexuális orientáció, az életkor, az egészség, a politikai orientáció ilyen értékkel telített pszichológiai kategóriák a mai világban. Az intelligencia, a sikeresség, a lustaság, a rugalmasság, a büszkeség, az érzékenység, az egoizmus, a szépség – példák értékkel felruházott tulajdonságokra. Minél fontosabb számunkra egy csoport, annál jobban megkülönböztetjük más csoportoktól. Minél fontosabb számunkra egy tulajdonság, annál inkább szélsőségesen ítélkezünk magunkról és másokról e tulajdonság mentén. Így működünk.

Amit tehetünk, hogy felismerjük ezt a pszichológiai működésmódot, és dolgozunk azon, hogy a kategóriánkat minél rugalmasabban kezeljük, lehetővé téve a kategóriá-

ink közötti átjárhatóságot, ahogy az értékelítettséget és a kategóriához rendelt tulajdonságok átírását is. Mert ismerjük-e a határait saját toleranciánknak és nyitottságunknak? Magunkhoz szorítjuk-e a táskánkat, ha a zebrán fiatal cigányok egy csoportja áll? Ha erőltetetten is, röhögünk-e egy homoszexuálisokról szóló viccen, hiszen körülöttünk mindenki ezt teszi? Felszólalunk-e az ellen, hogy az iskolában a kicsit másképp működő tanuló ellen a szülők aláírást gyűjtenek, hogy kizárják az iskolarendszertől, mert szerintük hátráltatja a többi gyerek „fejlődését”? És mit teszünk, ha a metrón, vagy strandon, vagy a mellettünk lévő asztalnál egy kocsmában mások épp buziznak, cigányoznak, zsidóznak?

Ez a pszichológiai működésmód azt jelenti, hogy nincs olyan, hogy mi nem ítélkezünk. Sőt, abban a pillanatban, amikor valaki elmegy mellettünk az utcán, valójában kategóriáink mentén megítéljük. Ha kopasz, ha barna, ha jólöltözött, ha szürkeöltönyös, ha raszta, ha szakálla van, ha bajszos. És más információk hiányában, ez az az utcai pillanat, amikor a szembejövő ismeretlent úgy tesszük ismerőssé, hogy semmi mást nem használunk, mint előtudásunkat, bevált kategóriáinkat és forgatókönyveinket. Ez az a pillanat, amikor a legjobban ítélkezünk. Ennek tagadása álszentség, bigottság. Csakis ennek az ismeretségnek az elmélyítésével – mert újratalálkozunk, mert leállunk beszélgetni, stb. – leszünk képesek árnyalni ezeket a kategóriákat, és így egy kicsit átírni a már meglévő tudásunkat, rugalmassá tenni gondolkodásunkat másokról.

Ez a tudatos munka az átgondoltat, a különböző opciók felé kifuttatott gondolkodás, a fejünkben legyártott hipotézisek tesztelésének eredményét jelöli. Ez egy pszichológiai munka, melyben szükségünk van az opciókra, hogy beazonosítsuk a helyeset. Többek között, akkor vagyunk képesek erre a pszichológiai munkára és akkor teszünk képessé másokat, ha nyitunk, és ha vitatkozunk e pszichológiai határokról, mert a vitában újabb és újabb opciókat azonosítunk be, és vetünk el. E folyamatban gondolatunk tárgya fontossá válik. Komplex és árnyalt képet alkotunk róla. És elköteleződünk. Viszont könnyű egyetérteni a hozzánk hasonlóan gondolkodókkal. Kihívás-e azokkal beszélgetni és egyeztetni a sokszínűségről és a toleranciáról, akik máshogy gondolják?

Amikor kimondjuk azt, amit gondolunk és mások azt, amit ők gondolnak, felvállalunk egy pozíciót és ők is egyet. Valahogy mind viszonyulunk a tárgyhoz, amiről beszélünk és ütközünk abban, amiben véleményeink, a tárgyhoz való viszonyulásaink eltérnek. Amit kimondunk, lehet, hogy csak egy szubjektív vélemény, vagy csak egy hibás pozíció, egy rossz gondolat, de szükséges ahhoz, hogy beazonosítsuk mi, ők, bárki, aki részt vesz ebben az elképzelt vitában, azt, amit valójában helyesnek gondolunk. Amikor kimondjuk ezt a véleményt, gondolatot, magunkból mutatunk egy darabot és ez félelmetes lehet, hiszen játékba helyezük magunkat, támadhatóakká válunk. Érvelnünk is kell, miért gondoljuk, hisszük, hogy így helyes. De így megtanulunk vitatkozni, megtanuljuk, hogy szükségünk van a másik, akár „rossznak is ítélné” véleményére, ahhoz, hogy a gondolat továbbgördüljön, hogy új vélemények szülessenek, hogy egyeztessünk és konszenzust alakítsunk ki. És amikor a másikra reagálunk, akkor nem az embert ítéljük el, aki kijelent és érvel, hanem a tartalmat, amivel nem értünk egyet. Ezáltal hagyjuk, hogy játékban maradjon, mert szükségünk van rá, és neki ránk. És e folyamatban, mind, akik részt veszünk, kipróbáljuk magunkat, megtanulunk visszalépni, képessé válunk meggyőződésből megváltoztatni a véleményünket és kiállni új gondolatok mellett. Ebben a folyamatban egészségesen nő az önbizalmunk és elkezdünk reflektálni a gondolatainkra, érzelmeinkre. Ez lenne az, alapja annak, amit vitakultúrának hívunk, és

amire szükségünk lenne, hogy ne fél pályáról nézzük, ahogy általunk elítélt radikális ideológiai bázisok teret hódítanak, és ne csak azonosuljunk a másik oldallal, hanem próbáljuk megfogalmazni a véleményünket, érvelni mellette és vitázni róla. Felelősséget vállalva e jelenségért, helyezük magunkat játékba, és beszéljük át az elejéről azokat az alapértékeket és normákat – azokkal az emberekkel, akikkel egy térben élünk, azonos intézményekbe járunk, találkozunk az utcán, a piacon és a kocsmában, akikkel valamilyen mértékben közösséget vállalunk – amelyek e közösség társadalmi konszenzusra épülő biztos pontjai.

Az „objektív tudás” már rég megkérdőjeleződött. A természettudományokban, a kvantummechanika, a tér-idő kategóriák relativizálása, vagy Heizenberg meghatározhatatlanság elve által a tudós és a vizsgált valóság közötti kettősség már nem áll fenn. Mégis egyes társadalomtudományokban, vagy azok fő áramlataiban, hajlunk a tudást távolítani megalkotójától, statisztikai mérésekben és a tudás nyelvezetében objektívizálni, a tudós nézőpontjának, társadalmi kontextusba ágyazottságának hatásait minimalizálni és impliciten kezelni. Sajátmagunk kontextusba ágyazottságának, értékeinknek, magunkról való gondolkodásunknak hatása az, hogy mi áll a tudásalkotás, a tudomány, a kutatás középpontjában, hogy ezt milyen módszerekkel vizsgáljuk, hogy a kutatásban mikor milyen döntéseket teszünk és mi mentén, hogy az eredmények értelmezésénél mire helyezzük a hangsúlyt, miben látjuk társadalmi hasznosságukat és ezeket mennyire explicitáljuk vagy éppen objektív vértünkkel felszerelve úgy gondoljuk már nem a mi feladatunk. Az objektivitás kereteinek tágítása, a tudás megalkotójának explicitált perspektívája, véleményünk szerint, nem gyengíti a tudás minőségét és tartalmának relevanciáját, hanem megkérdőjelezhetővé teszi, ami elvetését, megcáfolását vagy épp megerősítését szolgálja. A megkérdőjelezett tudásról lehet vitatkozni és átformálva, arra vagy abból építkezve újat alkotni, ami jobban magyarázza a körülöttünk lévő valóságot. A felvállalt perspektíva, a gondolat, tudás kontextusba ágyazottsága egy pozíció, értéktelítettsége deklarált (a fel nem vállalt perspektíva is értéktelített, csak implicit). És pont a gondolat, tudás tartalmáról való minőségi vitatkozás teszi lehetővé azt, hogy mások is egyetértsenek vele, tartalmát elfogadják és magukénak tudják. És valójában pont ez a megvitatás, a vitába való bevonódás, az egyetértés, és a tudásról kialakított konszenzus teszi objektívvé és a résztvevők által bensővé e tudást. A vita, a vélemények ütköztetése konfliktust generál, a konfliktus pedig minden valós változás kezdete lehet.

De nem csak a véleményünk fontos, hanem a teljesítményünk és a cselekvéseink is. Példát mutatunk. Odaállunk az első sorba és minőséget garantálunk. Részesévé válunk annak a folyamatnak, amiben egy társadalom, egy együtt élő társadalom, a saját normáit megalkotja. A teljesítmény, amit az asztalra rakunk, az ami a hatalmi beidegződések és játszmák között bármennyire is kis eséllyel, de feljogosíthat minket arra, hogy valami újat mondjunk, ezzel beleszóljunk és részesévé váljunk e folyamatnak. Zinn és Chomsky szerint a társadalmi változás kisemberek története, azoké, akik „névtelenek maradnak, miközben az igazságért és a békéért való végtelen küzdelmet viszik előre”. Chomsky Zinnről való megemlékezésében azokról a gyakran forradalmi és erőteljes cselekvésekről beszél, amelyek beindítottak vagy beindíthatnak egy történelmi változást.

Van még egy kényes pont: az idő. Gondolhatjuk úgy, hogy minek teljesítsünk, ha mások nem ezt teszik, minek mondjuk el a véleményünk, ha úgy se érdekel senkit.

Burkolózhatunk a társadalmi passzivitásba, az érdektelenségbe vagy félthetjük éppen pozíciókat, státuszunkat, helyzetünket, hiszen az új, a más, a többiek számára idegen-szerű, érvekkkel való alátámasztása, bizonyítása idő és munkaigényes, és a jelenlegi működésmódnak ereje és hatalma van ellenhatást gyakorolni. Tehát választhatjuk azt, hogy megfelelünk a körülöttünk lévőnek és megteszünk mindent, hogy beleilljünk a normálisba, bármi is az, inkább befordulunk, megelégszünk, megfelelünk. E változatban tudjuk-e mi az a határ, melyik az a pont amiből már végleg nem engedhetünk magunkból, a társadalomból, a körülöttünk lévő helyzetből? Tudjuk-e hogy akkor már hiába szólunk, hiába üvöltünk, csak néma és láthatatlan sikoly marad kifeszítve a levegőben?

E vitatható gondolatok mentén vált az antirasszizmus számunkra egy tudatosan felvállalt pozícióvá és aktussá, amellyel visszautasítjuk embertársaink negatív megkülönböztetését feltételezett vagy akár valós biológiai (vagy kulturális) különbségek mentén. Tesszük ezt úgy, hogy nyitunk a másképp gondolkodókkal való vitára, garantáljuk érveink minőséget és példát mutatunk tetteinkkel.

Foreword

translated by Eszter Kohn

We – especially us with this Journal in our hands – claim to be tolerant. We reject the negative discrimination of our fellow human beings whether it is based on real or supposed biological or cultural differences.

We are proud of this attitude and tend to look down on those who think or do things otherwise. Even more, we distance ourselves from such people. We distance ourselves from the racists, nationalists, Jobbik voters because the thoughts they represent we do not agree with. But is it not a form of discrimination in itself? And if it is so, where does it lead us? How long do we really want to pretend to be paralyzed while these ideologies are being embraced by more and more people. Is it worth to stay out of trouble and just watch while these thoughts keep expanding within the society day by day? And if we decide not to be just onlookers of the events and take action, what is that we can do exactly?

We are all different in many ways. There are brunettes, blondes, ones with curly hair others with straight, we love different women and/or men when we are capable of doing so. Within this variety non of us is normal. The existence of the category of normality supposes that there are people who are not normal. And who is to say where the lines of boundaries should be drawn and by it- whom should we exclude? Normal is nothing more nothing less but the cross section of acquiescence regulated from above, and negotiated from below in a given time and space. The regulation comes from above in a form of rules

which sets the standards of normality and therefore it is linked to the power, whereas the negotiated conditions mean those norms and rules to be institutionalized which the common people, you and I are obliged to protect in order for the measurable tolerance of the society and the willingness to accept one another rise to a new level. Normality hence questionable, and it is our responsibility to question it constantly.

It is all too human to think in categories. To put people in certain boxes is what makes the world around us simpler to comprehend. Not only do the boundaries of these categories isolate their contents from each other, but create a certain homogeneity within the contents. These homogenized groups are then given values and bestowed upon certain features and properties by us. Properties and features are linked to values as well, but those groups which are relevant to us (whether the group is or own or not) and the values attached to them are prone to change as much as we can change them also. In today's world the categories such as of race, gender, culture, health, age, political and sexual orientation are such categories rich of values. While intelligence, successfulness, laziness, flexibility, pride, sensibility, egoism and beauty are typical examples of properties bestowed upon values. The more significant the certain group for us is, the better we distinguish it from the other groups. The more important a property for us is, the more extreme we judge ourself or others by these properties. And this is our nature.

The best we can do is to recognize this psychological function as something which needs to be worked on towards a more flexible handling of these rigid categories by making their boundaries more permeable, hence we can overwrite the features or values attached to one category. But are we aware of the limitations of our tolerance and openness? Don't we cling better to our wallets when we notice there are Romani people around? Don't we laugh along with the others out of conformity when an offensive joke about homosexuals is told? Do we speak up for that child labelled as a misfit and being just about to be expelled from school pressured by the other parents, when all his fault is that he has different ways of doing things? And what do we do when we overhear a conversation of others on the bus or on the beach or anywhere else calling Jews, Romani or homosexuals names?

Due to the nature of this psychological function, it has no such mode as non-judgmental. In fact every time we are passed by a stranger on the street we make judgements about them, based on our categories. We detect if he is bald or brown, dressed in a gray suit, has dreadlocks, beard or a mustache. We discern how they look like, whether they are well dressed or not or have some recognizable features. These features all hold bits of information and since we don't have the whole story of the stranger we have to make up our own based on the meanings those features may hold in order to believe that we can read him or her, so as to make the stranger familiar. Thus in that moment on the street when we make up the story of the stranger we use nothing but our prejudices, ready to use categories and scripts. In this moment we are strongly judgmental and claiming the opposite is nothing but mere hypocrisy. The only way to refine these categories is to learn more about one another. To see the stranger again, to meet, to interact with them and meanwhile overwriting the knowledge we have gathered about them, learning to think in a more flexible way.

This conscious mental effort is about a constant testing of previous hypotheses within our mind, the result of expanding our thinking towards alternative options, and these options we do need in order to identify the right one among them. We are only capable of such psychological efforts and make others capable of doing the same, if we open to the others and engage in discussions with them about the psychological boundaries. Discussions is the way in which options surface constantly, so that we can recognize or reject them. In this process the object becomes more and more important and we get a complex and more accurate picture of it. Therefore it is easy to agree with those who share our vision and likeminded. But might it be a challenge to engage in such conversations about otherness and tolerance with those who don't share our ideas?

When we express what we think, and the other does likewise, we both take a certain position. We both have a certain relation to the subject under discussion and our notions about it can be divergent and dissenting. The verdict we express on the subject might be just a subjective one, or just a result of a biased position or a misinterpreted notion, but we need these notions as well as the others notions involved in the disputation in order to discern what we think as appropriate knowledge. When we utter our thoughts and notions, we reveal bits of information about ourselves as well, and this might be a threatening experience, as this revelation puts ourselves into play, so that we can easily become fair game to others. We are also compelled to stand up for what we believe to be true and protect our believes by reasoning. Eventually this process teaches us how to debate, and shows us that we indeed need the opinion of the others, even if we disregard it as faulty, because this is the only way to find middle ground, to negotiate and create a consensus regarding the subject. And when we form a dissenting reaction to what the other one has to say, we do not judge the other person per se, rather we express our disagreement with the content of what has been said by the other. This attitude allows them to stay in the game, because we need them to stay just as much as they need us to remain in discussion. Meanwhile everybody involved in the process gains new skills and knowledge in terms of being challenged, tested and through this we learn how to give up the positions we hold on to and we can be capable of changing our minds and protect the our freshly made ideas out of conviction. Not only does this process boost our self-confidence, but we begin to reflect to our own thoughts and emotions and this should provide the basis for a culture of debate we seek in order to no longer be just onlookers of the spreading of those radical ideologies and in order not to just to identify with the other side uncritically, but to be willing to express our own opinions, be ready to stand up for them and discuss it with others. Based on our undertaken responsibility we talk through again and again those basic values and norms with the people we share a sense of community with, whether it means to be colleagues, to be friends or just somebody we occasionally engage in a conversation with on the market on Saturdays, because these are the fixed points of a community built upon social consensus.

The idea of absolute knowledge or truth has long been challenged. In today's time natural sciences, owing to such notions as of quantum mechanics and the Heisenberg's uncertainty principle the modern dichotomy between the scientist and the reality to be discovered no longer exists as the basic categories of time and space have become relative. On the contrary, in some of the social sciences however, or in their mainstream brunches at least the gap between the scientist and the truth they seek to uncover still

remains. Distilling the truth by inductive statistical measures and then its objectification in the scientific language distances the scientist from their own social context, therefore discarding the effect this context may have on the outcome of the process as a whole. However it is our own embedment into a social context, the effect of self- reflection that truly is in the center of science, and therefore determines the methods used in the scientific experimentation as well as it influences the decisions we make, the measures we undertake and directs what we put the emphasis on when interpreting the results, and how we see the practical values of the outcomes, and the extend how much we explicate them, or perhaps armored with the shield of objectivity we think that all of these is no longer our task to be accomplished. Expanding the frames of objectivity within the scientific knowledge by adding the perspective of the scientist does not weaken the quality or relevance of knowledge, in fact it makes knowledge questionable, thereby giving room for it to be disapproved, refuted or supported. Knowledge which has been questioned can be material for debate and therefore can be subjected to reformation or can be built upon in order to create new knowledge which gives a better explanation for the world around us. The perspective one takes on, the thought and knowledge having been embedded in a context is a position which holds value – the perspective which is not taken on also of value, but that value has to remain implicit. Quality argumentation on the content of knowledge makes the opponents to agree with it, to accept and internalize this content. It is this disputation and the involvement in it that leads to a consensus which then creates the objective truth. Discussion, the process of challenging the opinions of one another creates conflict and conflict can be the inception of all real changes.

Not only is it our opinion that counts, but our deeds and accomplishments are of similar importance. We can set an example, we can be part of the process in which a society create its own norms. The quality of the achievements we accomplish is the only thing that gives us- whatever small it may be- the right to have our say in order to change the tendencies between these games of power and to be part of our own making. According to Zinn and Chomsky, it is the “countless small actions” of ordinary people which brings about the desired changes in society, those who remain unknown while they carry on with the infinite battle for the truth and peace. meanwhile giving rise to those “great moments” in history. Chomsky, in his speech about Zinn’s life draws attention to the revolutionary and forceful actions that can contribute to historical change. .

Time can be another issue here. We might think our efforts to be meaningless, if others aren’t willing to take actions either, we might think expressing our opinions to be pointless, when there is nobody to listen. We can retreat in the cocoon of the social passivity or indifference, or perhaps the fear of losing our status is too threatening, since introducing and supporting the new and alien thoughts to others who might disagree by means of intact reasoning is both time consuming and rather expensive, a cost we may fear we cannot afford. We can choose to yield to the pressure of conform, and try everything to fit into the normal, whatever that normal means, and be content with the present circumstances. But if we do so, how do we know then when we have reached the point after there is no more left to surrender of ourselves, or the society or the people around us? Are we aware that having reached this point there will be nothing more

to be heard as whatever we have to say or no matter how loud we want to say it, it will be silent?

These disputable thoughts made us to take anti- racism as a conscious position on, by which we refuse to discriminate negatively the other human beings whether it is based on assumed or real biological or cultural differences. And we do it by means of being open to discuss with those who challenge our ideas, meanwhile guaranteeing the quality of our reasoning and setting examples by our deeds.

GALÉRIA

Bevezetés

A folyóirat szerkesztésénél több célt tűztünk ki magunk elé. Célunk volt megszólítani olvasóinkat, cselekvésre és gondolkodásra ösztönözni a mai Magyarországon egyre erősödő szélsőséges, radikalista és rasszista vélekedések és cselekedetek ellen. Célunk volt egyszerre tudományos, gyakorlati és különböző narratívájú megközelítéseket is bemutatni. A tudományos megközelítésekben egy interdiszciplináris vonalat követve, a rasszizmust és antirasszizmust meghatározó egyéni és társadalmi folyamatok komplexitására szerettünk volna rámutatni. A gyakorlati, személyes és művészi narratívák kontextusában született alkotások, írásművek kifejezetten ennek a komplexitásnak a megélhetővé tételét segíthetik elő a szerkesztők szándékai szerint.

Kisemberek tettei (Alappont)

Alappontunkhoz egy olyan írást választottunk, amely a társadalmi, közösségi létben való felelősségünkre hívja fel a figyelmet – többek között az amerikai feketemozgalmak példáján keresztül. Chomsky ebben a beszédben közeli barátjára, kollegájára, és egyik társára az emberi jogok küzdelmében – Howard Zinnre emlékezik. Azt a személyes morális tartást mutatja be finoman, amivel Zinn (és persze maga Chomsky is) odaállt az első sorba küzdeni.

Kérdéseink interjú helyett (Interjú)

Az Interjú rovatban nincs alanyunk. Vagy épp azt szeretnénk, ha minden olvasó interjúalanyunkká válna és válaszolna az ott leírt kérdésekre, ezáltal dinamikusabb és élettel telivé tenné az azokra adott válaszokat. Olyan kérdéseket tettünk fel tehát, amelyeket minden egyes olvasóhoz intézünk. A műfaj ebből a szempontból egy ön-interjú, egy reflexió, egy tükörbe nézés. Vajon az olvasók mit válaszolnának a feltett kérdésekre, egyáltalán lényegesnek látják-e ezeket a kérdéseket.

Egy reflektáltabb antirasszizmus szükségessége (Ütköző)

Az Ütköző rovatban egy olyan tanulmány jelenik meg (magyarul először), amely a hazai antirasszista diskurzust leginkább meghatározó narratíva (a kisebbségek társadalmi esélyhez jutásának elősegítése a szabadpiaci feltételek megteremtésével) éles kritikáját adja.

Amikor Bonnet az amerikanizált antirasszizmussal kapcsolatos kritikáját fogalmazza meg, akkor azzal nem anti-amerikanizmust, nem USA ellenességet képvisel – mivel inkább transznacionalista, független szervezetek által képviselt dinamizmusokra utal. Tehát nem közvetlenül az amerikai kormány aktuális törekvéseire, hanem inkább egyfajta általánosan követett antirasszista szerepmoddellre utal, amelyet a liberális politikai narratíva részeként azonosít. Egy olyan modellt utal, amely a globális, szabadpiaci, kapitalista demokrácia modellt, melyben a rasszok közötti különbség az egyik legfontosabb demokratikus narratíva. Szerinte az antirasszista törekvések sikerét nagyban

befolyásolja az esélyegyenlőség alakulása a társadalmi változások hatására: sok országban ugyanis a szabadpiaci viszonyok térnyerése negatív irányban befolyásolta a rasszok, a különböző társadalmi rétegek közötti esélyegyenlőséget, vagyis míg az antirasszista célkitűzések nem, addig viszont a kapitalista célkitűzések megvalósultak (szabad verseny), miközben a nyílt rasszista narratívák is erősödni látszanak.

Az általa kritizált, konszenzuális antirasszista narratíva dinamizmusát Bonnett a következők szerint mutatja be. Kulcsértéke a globális szabadpiacra épülő kapitalista demokrácia, amelyben a humánerőforrások mint kiaknázatlan tőkeforrások artikulálódnak. Az antirasszizmus a lefojtott erőforrások felszabadítását jelenti ebben a narratívában, így egy „ellenhatalmi mozgalom” argumentumait használja. Egyik legfőbb érve, hogy a rasszista, hierarchikus formák útját állják az elnyomottak szabadpiaci kibontakozásának. Ebben a narratívában a társadalmi reformok, támogatások etnicizált csoportokat céloznak meg, amelyeket a szabad piac térnyerésével igyekeznek kiegyensúlyozottabb társadalmi-gazdasági részvételhez juttatni. Bonnett arra hívja fel a figyelmet, hogy az amerikanizációnak ez a narratívája, szerepmódelje, amely tehát független lehet magának az USA-nak a konkrét, aktuális törekvéseitől, alapvetően összekapcsolja az antirasszista törekvéseket a globális szabadpiaci viszonyok térnyerésének szükségszerűségével, közös akadályként ismerve fel a rasszista és diszkriminatív struktúrákat. E struktúrák ellen küzdő, ellenhatalmi pozícióba helyezkedő narratíva képes elvi összhangot teremteni a neoliberais konszenzusos narratívák keretein belül.

Bonnett azt írja, hogy geopolitikai és társadalom-kritikai szempontból reflektívabb antirasszizmusra van szükség, amely nemcsak az újraépülő társadalmi esélyegyenlőtlenségekre, hierarchikus struktúrákra, nyílt hegemon törekvésekre reflektál, hanem az olyan rejtett hegemonia-mintázatokra is, mint például az antirasszizmus amerikanizált változata. Bonnett kritikájának a lényege, hogy ez az amerikanizált antirasszizmus modell az antirasszizmus társadalom-kritikai, ellenhatalmi pozícióját kisajátítva, rasszosítja a társadalmi tőkét (ezt mutatja be egy példán keresztül tanulmányában a szerző), ezáltal nyitva utat a szabadpiaci viszonyok térnyerésének, nem garantálva az esélyegyenlőtlenségi helyzetek csökkenését.

Ez a kritikai megközelítés a hazai történések megértésének egy újabb dimenzióját vázolja fel, hiszen a szabadpiaci viszonyok térnyerése Magyarországon sem vezetett a különböző társadalmi csoportok (köztük például a romák) esélyegyenlőségi helyzetének javulásához, sőt inkább a helyzet súlyosbodását érzékelni.

Az antirasszizmusnak több formája, iránya, dinamizmusa létezik – önmagában is egy összetett, változó társadalmi jelenség – írja Bonnett. Az amerikanista antirasszizmus példáján keresztül pedig bemutatja, hogy egy reflektáltabb antirasszizmus révén hogyan választhatók szét az egymást kioltó társadalmi törekvések, az antirasszista és a kapitalista szabadpiaci törekvések.

Fontos lenne azt is megvizsgálni, hogy ez az általános konszenzust élvező amerikanizált antirasszizmus, hogyan készítette elő a társadalom-kritikus narratívák fasizálódását, a nyíltan rasszista narratívák térnyerését. Az a kérdés, hogy a bonnetti kritika mentén vajon értelmezhetőbbé válnak a rasszista törekvések megerősödésének mozgató rugói, akár a hazai szélsőséges nézetek elterjedésével kapcsolatban? Azaz a szabadpiac amerikanizált modelljének adaptációja és a vele együtt, vele párhuzamosan artikuláló antirasszista törekvések Bonnett által leírt narratívájának megjelenése a hazai diszkurzusban mennyire készítette elő ezeknek a szélsőséges nézeteknek a térnyerését?

A szocialista modellből kibontakozó társadalom számára a volt hatalom privatizációs hatalomátmentéseként megélt, negyed százada kialakult szabadpiaci viszonyok nem hozták meg a várt egyenlő esélyeket nemcsak a romák, hanem más csoportok számára sem. Bonnett kritikai megközelítését a hazai kontextusban továbbgondolva úgy tűnik, hogy az antirasszizmus mellett szabadpiaci érvekkel jelentkező narratíva és politikai reprezentációja (SZDSZ-MSZP) önkéntelenül megágyazott az „ellenhatalom” elleni hatalmi törekvéseknek. A szabadpiaci viszonyok szükségessége és a társadalmi esélyegyenlőség ebben a hazai narratívában is összekapcsolódott. Így a kialakuló szabadpiaci viszonyok között negatív irányba változó esélyegyenlőségi helyzet miatti társadalmi indulatokat kézenfekvő módon tette összekapcsolhatóvá a rendpártisággal, az anti-antirasszizmussal (rejtett vagy nyílt rasszizmussal), anti-kommunizmussal. Így fordítva az esélyek egyenlőtlenségének következményeként növekvő elkeseredettséget a rasszista-antikommunista-fajvédő narratívák felé.

Egy szélesebb értelmezési horizont felé (Szélrózsza)

Olyan különböző megközelítéseknek igyekeztünk a Szélrózsza rovatban helyet adni, amelyek együtt egy kellően széles értelmezési horizontot nyújthatnak az olvasó számára egyrészt a rasszista jelenségek több szempontú értelmezéséhez, másrészt az antirasszista megközelítések és tevékenységek reflektívabb, kritikai továbbfejlesztéséhez.

A rasszista, szélsőjobb mozgalmak retorikáját és szimbólumait vizsgálja Erős Ferenc *pszichoanalitikus és szociálpszichológiai szempontból* egy hazai példán keresztül (a Jobbik 2010-es választási plakátjai). Azonosítja azokat a retorikai és szimbolikus reprezentációkat, amelyek a rasszizmusra illetve a náci ideológiára általánosan jellemzők. Ezeket a beazonosított szimbolikus reprezentációkat elemzi a pszichoanalitikus hagyomány segítségével. Az anti-urbanista, az anyatermészettel szimbiotikus viszonyban élő idealizált, vágyott állapot, továbbá a náci ideológia narratívájában vérszívó élősködő képében abjektíválódó csoportok (zsidók, romák) megjelenítése analitikus szempontból jól megragadható együttes képletet mutat. A rasszista narratíva a szeparációs szorongás leküzdését a születés előtti, az anyával együttes, szimbiotikus lét újraélésével, az anyával való homogenitás visszaszerzésével kívánja megoldani. A homogenitás újraélését az abjektumok eltávolításán keresztül látja kivitelezhetőnek. Ezt Erős elemzésében a náci retorika a tiszta, homogén társadalom „bőrénék tetvetlenítésében” szimbolizálja. A legszembeötlőbb szerinte azonban a fantázia és a valóság közötti különbség eltűnése, a szimbolizált megszűnése: az ország, a nemzet, a faj biológiai entitássá válik, s így az abjektíváció patológiussá, erőszakos cselekedetekben megnyilvánuló homogenizált identitássá.

Míg Erős a mozgalmi szintű retorikai-szimbolikus narratíva és reprezentáció analitikus elemzését mutatja be, addig Lene Auestad az előítélet *pszichoszociális vizsgálatával* a humán szubjektum pszichológiai elemzését igyekszik integrálni a társas beágyazottság hatására vonatkozó észrevételekkel. Az előítélet kapcsán azt vizsgálja, hogy az előítéletes magatartásban – a szubjektum aktív interpretációján túl – mennyire meghatározók a társas értelemben tudattalan vonások, vagyis az a hallgatólágos társas konszenzus, amelyben a szubjektum megnyilvánul. Megközelítésének kettős aspektusát hangsúlyozza: tanulmányában azt igyekszik igazolni, hogy egyrészt az analitikus megközelítés milyen fontos szempontokat adhat a szociális jelenségek elhallgatott, tudattalan tartalmainak vizsgálatához, másrészt pedig a kritikai szociális nézőpont hogyan gazdagíthatja a szubjektumra koncentrált analitikus megközelítéseket a társas konszenzus hatásának vizsgálatával.

Takács Bálint Auestad megközelítéséhez képest, amelyben a hallgatólagos társadalmi konszenzus egyént befolyásoló szerepét veszi górcső alá, éppen a *kisebbségi befolyásolásra helyezi a hangsúlyt*, vagyis arra, milyen dinamizmusok segíthetik a demokratikus kisebbségi törekvések befolyásának erősítését a társadalmon belül. Takács írása felveti annak a kérdését, hogy a fiatalok körében terjedő rasszista/fajvédő/rendpárti törekvések mellett van-e olyan társadalom-kritikai attitűd, narratíva, amely nem kapcsolódik össze az antirasszizmus bonnetti amerikanizált változatával, de az anti-demokratikus törekvésekkel, a rasszizmussal sem. A szerző bemutatja, hogy a 2012-2013-as diákmegmozdulások társadalom-kritikai aspektusa a hangsúlyt a politikai kultúra, a politikai cselekvések struktúráinak megváltoztatására helyezte, a közvetlen demokratikus cselekvés azonnali megvalósítását kezdeményezve. Takács a kisebbségi befolyásolás szociálpszichológiai kérdésköre felől vizsgálja annak lehetőségét, hogy a diákság társadalom-kritikai, demokráciát követelő törekvései, vagy a diákmozgalmakban is megjelenő cigány/roma mozgalom kisebbségi törekvései milyen eséllyel képesek megváltoztatni azt a többségi konszenzust, amely jelenleg ellehetetleníti ezeknek a narratíváknak a szélesebb körben megjelenő artikulációját. A kisebbségi befolyásolás többségi társadalomra gyakorolt pozitív hatásainak számbavételével vázol fel egy olyan társadalmi hatás-dinamizmust, amely esetleg elősegítheti a kisebbségi törekvések érvényesülését.

A TASZ jogászai Dojcsák Dalma és Szabó Máté Dániel, a *demokratikus jogi diskurzus* narratívájára támaszkodva (demokratikus berendezkedés, emberi jogok tisztelete, jogállamiság) tárgyalja a szólásszabadság kérdéskörét. Amellett érvelve, hogy „az emberi méltóság tisztelete nem mozdítható elő a szólásszabadság alapjogának további jelentős korlátozását jelentő jogi szankciók útján”. Érvelésükben kifejtik, hogy a korlátozó közpolitikai beavatkozások mellett szükséges a támogató jellegű beavatkozások köre az emberi méltóság tiszteletének előmozdításához. Ehhez azonban az is nélkülözhetetlen, hogy ahol lehetséges a legitim jogi eszközök használata, ott viszont következetesen, a tiltott viselkedések szankcionálásával lépjen fel az állam. A szerzők példákon keresztül azt bizonyítják, hogy Magyarországon mind a társadalom-politikai eszközök használata, mind a következetes fellépés a rasszista jelenségekkel szemben jelentős hiányosságokat mutat.

A társadalmi és személyes aktivitás hatásai (Kitekintő)

A Kitekintő rovatban az antirasszista társadalmi törekvések gyakorlatára koncentrálunk. Olyan példákat sorakoztatva, amelyek akár a közpolitika, akár a konkrét személyes tevékenységek szintjén egyaránt a nyitott, toleráns, demokratikus együttélést segítő megközelítések elterjedését segíthetik.

Serdült Sára egy város, és egy ország (Lisszabon, Portugália) példáján keresztül mutatja be, hogy egyrészt rendelkezünk már olyan eszközökkel, amelyek összehasonlíthatóvá teszik a közpolitikai törekvéseket például a migránsok társadalmi inklúziójának szempontjából. Másrészt van olyan közpolitikai megközelítés, amely hatékony, eredményes lehet a migránsok inkluzív befogadásában. Lisszabon, illetve a portugál közpolitikai törekvések élen járnak a jó gyakorlatok eredményes megvalósításában a nemzetközi összehasonlítások szerint is.

Nyirati András és Galambos Attila olyan civil törekvéseket, programokat, jó gyakorlatokat mutatnak be, amelyek nem-formális vagy in-formális tanulási helyzetekben generálhatnak tanulási folyamatokat a résztvevőkben. A cél a demokratikus, toleráns

megközelítés érvényességének, a különbözőségben rejlő erőforrások értékelésének előmozdítása közös, élményszerű, aktív bevonásra épülő képzési-tanulási tapasztalatok révén. A bemutatott tevékenységek, törekvések célcsoportjai a többségi társadalom különböző csoportjai: középiskolások, egy fesztivál résztvevői, egy konferencia résztvevői. Olyan jó gyakorlatokat mutatnak be a szerzők, amelyek *az emberi jogok védelmével, a környezettudatos állampolgári viselkedéssel* kapcsolatos attitűdöket, hozzáállásokat segítenek artikulálni, ütköztetni, s *élmény-pedagógiai* módszerek segítségével a demokratikus értékek felé közelíteni.

László Flóra az UCCU alapítvány tevékenységén keresztül egy másik megközelítésre hoz példát – roma fiatalok által tartott, előítélet csökkentését célzó non-formális képzési programok, jó gyakorlatok eredményességéről számol be. A program célcsoportja kettős: az általános és középiskolás korosztály, valamint a program működtetésébe bevont roma fiatalok egyaránt gazdagodnak a dialógusra, érték-artikulációra épülő élménypedagógiai programok során. A programot vizsgáló kutatás is bizonyítja, hogy a példában elemzett gyakorlathoz hasonló programok egy hosszabb távú folyamat elindítását eredményezhetik, amelyben a fiatalok reflektálnak saját tájékozatlanságukra, képesek kritikusán szemlélni a képviselt előítéletes gondolkodási sablonokat, s kedvet kapnak a részvételre *egy szélesebb horizontra épülő, őszinte és szókimondó dialógusban*, amely a további ismeretszerzésre, kritikai elemzésre sarkallja őket.

A jelen és a múlt rétegződése, összetettsége az egyénben és a közösségekben (Napló)

A Napló rovatban két olyan naplószerű írást is közlünk, amelyek bepillantást engedhetnek az antirasszizmussal kapcsolatos alkotó-kutató munka összetett emberi viszonyaira.

Fliegauf Bence a *Csak a szél* című film rendezője osztja meg velünk napló-töredékeit, amelyek *a forgatáson átélt élmények, a film készítését és a film fogadtatását követő hétköznapi reakciók, apró emberi mozzanatok* képszerűen egymásra épülő sorozatát hozzák létre az olvasóban. A felidézett, megidézett képek, szövegek bepillantást engednek abba az összetett értelmezési horizontba, amely nemcsak egy alkotó ember, hanem az élményekre, világra nyitott bármely ember számára komplexitásában teszi hozzáférhetővé azt az élményanyagot, amellyel a mindennapokban szembesül.

Heindl Péter egy *roma fiatalok számára indított helytörténeti kutatás* több évre kiterjedő programját, eredményeit, hatásait mutatja be – szintén egy naplószerű írás formájában. A roma helyi hagyományokat elemezni kezdő beás hetedikesek-nyolcadikosok falujukban rábukkannak az egykor ott élő, mára teljesen elfeledett zsidó közösség nyomaira, s nyomozásba kezdenek. Feltárják a vészkorszak eseményeit, felkeresik a leszármazottakat, dokumentumokat elemeznek, mindezt oly lelkesen, hogy az iskolából elballagva, középiskolásként is folytatják a munkát. Közben az egész helyi közösség szurkol nekik, sőt az egykor elhurcoltak ma élő képviselői, illetve leszármazottai is élő kapcsolatba kerülnek a kutató közösséggel, s egy hosszú távú együttműködés bontakozik ki a helyi zsidó és roma hagyományok, kulturális értékek, családok felkutatására.

Végül Kövér András novellája került a Napló rovatba válogatott írások közé – a csoporthatárok átjárhatóságáról és a nem annyira véletlen találkozások sorsfordító élményéről, a személyes nyitás jelentőségéről.

Hagyományainkhoz híven legvégül néhány a témához kapcsolódó könyvet is bemutatunk Pápai Boglárka, Torgyik Judit és Katya Dunajeva írásai által.

Arató Ferenc – Bigazzi Sára

Introduction

translated by Eszter Kohn

While editing the current Journal we had multiple aims in view. One of them was to reach out to our readers in order to have them think about the current issues and trigger some sort of action from their side against the ever strengthening racist tendencies in Hungary. We intended to cite approaches of both practical scientific and of mixed narratives. Regarding the scientific approach, our intention was to follow an interdisciplinary guide so as to shed light on the complexity of the dynamisms of both the individual and social levels that eventually shape racism and anti-racism. The writings and pictures featured in this journal were arising from practical, personal or even artistic contexts so as to- and in accordance with the will of the editors- help its readers to live through this complexity.

Small actions of unknown people (Basic point)

We handpicked a writing by Noam Chomsky for this section of the Journal. We chose this particular writing of him because we thought that this article drew attention to the responsibility we all hold as social and communal beings. In the article Chomsky remembers his friend, colleague and fellow activist Howard Zinn, with whom he would fight side by side in the struggle for human rights. The writing depicts very subtly the moral attitude Zinn (and of course Chomsky himself) bore when fighting on the front line.

Our questions, instead of an interview (Interview)

The interview section has no subject. Instead we would like to have every reader of ours to become our subjects by reading and thinking through the questions and try to answer them, so as to make the relationship with our readers more dynamic and lifelike. So the genre of this section is less of an ordinary interview and more of a self-interview, a reflection, a looking into the mirror. We are curious to know what our readers might answer to these questions of ours, or whether they find them relevant at all.

A need for a more reflected anti-racism (Ring)

In this section one can find -for the first time in Hungarian language- an article which sharply criticizes what is the most central theme in the Hungarian discourse regarding anti-racism, that is to say the rectification of the opportunities of the minority groups by establishing the conditions of a free market.

In his effort to criticize the Americanization of anti-racism, Bonnett does not intend to promote anti-Americanism and holds no offense against the USA, being a transnationalist he rather sheds light on dynamisms represented by different independent organizations, therefore he does not refer to the efforts of the American Government, but

talks about a general anti-racist pattern that he identifies as part of the liberal narrative. This pattern very nearly represents the model of the global open market and capitalist democracy, in which the difference between races is among the most important democratic narratives. In his view the success of the anti-racist pursuits largely depend on how equal opportunity is being affected by the societal changes. In many countries the spread of open market affects negatively the equality between races and different social tiers, that is to say while the capitalistic objects have been realized the anti-racist have not, and meanwhile the openly racist narratives seem to be increasing.

The dynamism of the consensual anti-racist narrative is interpreted by Bonnett as the following: Its key value is the capitalist democracy, based on the global free market in which human resources are seen as untapped sources of stock. The role of anti-racism within this narrative is to liberate these subdued resources, hence he uses the argumentation of a counter-power movement. One of his most important observations is that racist and hierarchical forms arrest the development of the oppressed on the free market. In these terms social reforms and supports target ethnicized groups, aiming to position them in a more balanced social and economical situation by spreading the free market. Bonnett points out that this pattern of Americanization – which again might be independent from the actual pursuits of the USA- basically links the anti-racist pursuits to the need for broadening the global free market, while recognizing the racist and discriminative structures as a mutual hurdle in terms of both. The narrative which takes up a counter-power position in order to fight against these structures can conciliate regarding the principles within the frames of the neo-liberal, consensual narrative.

Bonnett states that there is a need for a more reflective anti-racism with respect to geopolitics and social-criticism. Not only should this kind of anti-racism reflect to both the hegemonic structures, building equal opportunities and explicit hegemonic pursuits but to the ulterior hegemonic patterns, such as the Americanized pattern of anti-racism as well. The point he is trying to make is that the Americanized anti-racism model monopolizes the contra-power, social-critical position of the anti-racist movement, while racializing the social capital (which pattern the author illustrates with a tangible example in his writing), therefore making way for the free market, but failing to guarantee the reduction of the inequality of opportunities.

This critical approach the author expresses in his writing also helps us understand the current situation in Hungary from a different perspective, since the spreading of the free market did not lead to the amelioration of the status of various groups (including the Romani people) in Hungary either, in fact the tendency has been quite the opposite.

The form it takes, the dynamism or the trend of anti-racism can be rather divergent- as anti-racism itself is quite a complex social phenomenon which is prone to change also- as Bonnett points out. And through the example of the Americanized anti-racism he introduces how a more reflected anti-racism can as a social effort separate itself from other efforts such as those towards forming a capitalistic free market.

It would be again of great importance to investigate how this consensual and Americanized anti-racism may have promoted the fascization of the socially critical narratives, or how it may have fostered the spreading of the openly racist narratives. The question this issue arises is that if we used the argumentation presented by Bonnett would we better understand the inducements of the spreading of racist ideologies even in the Hungarian context? In other words, whether adopting the Americanized model

of free market and anti-racism promotes the propagation of extremist views within the Hungarian context as well.

For the Hungarian society having been evolved from the socialist model, the change of regime is seen as nothing else but the preservation of the power through privatization, and the free market situation which have been forming in the past 25 years hasn't brought along the awaited equal opportunities, neither to the Romani people, nor to other groups. Adopting Bonnett's critical view in the Hungarian context leads to the revelation that the narratives arguing both the free market and anti-racism and their political representatives (SZDSZ–MSZP) involuntarily propagated the pursuits against the 'counter-power'. In the Hungarian narrative also, the need for a free market and social equality are closely linked concepts. Therefore within the free market circumstances which had a negative effect on equal opportunities triggered vehement reactions from the society, which propagated anti-anti-racism and anti-communism. Therefore tending the ever growing desperation towards racist and anti-communist narratives.

Towards wider horizons of interpretation (*Wind Rose*)

In this section we intended to make room for divergent approaches to the matter, in order to have our readers better involved in the comprehension of racist phenomena and to improve the anti-racist approaches and deeds in terms of reflectivity and critical approach.

In his writing Ferenc Erős investigates the rhetoric and symbolism of the far right movements from a psychoanalytic and social psychological perspective through a Hungarian example, namely a campaign poster of the Jobbik party from the 2010 elections. He identifies the rhetoric and symbolic representations that are tended to be used by racist and nazi ideologists in general. These representations are then analyzed by using classical psychoanalytical methods. From an analytical point of view within this symbolism there is a comprehensive depiction of the opposing images of the anti-urbanist, living in a symbiotic harmony with Mother Nature, idealized and desired living and the threatening images of the groups such as the Romani and Jewish people, often being depicted as bloodsucker parasites by the nazi ideology's narrative. The racist narrative tries to overcome the separation anxiety by reliving the prenatal symbiotic existence with the mother by redeeming the homogeneity with her. This homogeneity is relieved by means of distancing themselves from the objects. In Erős' interpretation the nazi rhetoric symbolizes this process as 'removing the lice' from the skin of the clean, homogeneous society. The most striking motive in this -as he points out- is that the boundaries between fiction and reality seem to disappear as the symbolized vanishes and the nation, the race becomes a biological entity therefore making the objectivation pathologic, a homogenized identity which manifests itself in violent actions.

While Erős gives a psychoanalytical interpretation of the rhetoric-symbolic narrative on the movement level, Lene Auestad intends to integrate the psychological analysis of the subject with its social embedding. She investigates the importance of the social unconscious and its effects on the prejudiced intentions of the individual apart from its own active interpretations. She highlights both the importance the psychoanalytical approach provides in understanding the unspoken, unconscious contents of the social phenomena and how much the socially critical approach is able to enrich the analytical view which merely focuses on the subject regarding the effects of the social consensus.

While Auestadt's scrutiny aims at the social convention's role as an agent affecting

the individual's deeds and thinking, Bálint Takács' puts the emphasis on the minority influence, more closely on the dynamisms fostering the democratic pursuits of the minorities within the society. Takács' writing brings up the question if there is a socio-critical attitude or narrative which has got not much to do neither with the Americanized anti-racism Bonnett described, nor with anti-democratic or even racist pursuits besides the trending racist tendencies among the youths. The author demonstrates that the 2012-2013 student protests's socio-critical attitudes put the emphasis on the desire to change the political culture and the structure of political actions by initiating direct democratic measures. Takács' scrutiny arises from the social psychological concept of minority influence and is directed toward the possibility how might the socio-critical, democratic efforts of the students or the pursuits of the Romani movement presented within the student movements change the consensus of the majority, which consensus now hampers the spreading of such anti-racist narratives among the wider public. He also gives a description of a social influence dynamism which may foster the emergence of the minority efforts by using the positive effects of the minority influence it may have on the majority.

In their article two jurists of TASZ Dalma Dojcsák and Máté Dániel Szabó discusses the topic of freedom of speech on the basis of the democratic legal narrative (such as democracy, respect for human rights and rule of law) arguing that the respect for human dignity cannot be promoted by legal sanctions aiming to restrict the basic right for freedom of speech. They give reasons in support of the idea that besides the restricting political measures there has to be room for supportive deeds as well in order to initiate the respect for human dignity. While the necessity of consequent, legitimized legal measures against forbidden practices is also in evidence. Through their examples the authors demonstrate the shortcomings of both the usage of socio-political tools and the consequent actions against the racist incidents in the Hungarian practice.

The effects of social and individual activities (*Viewfinder*)

This section reflects on the practical side of the anti-racist deeds of the society by citing writings of those political and specific individual efforts that promote open and tolerant approaches to the matter.

Sára Serdült introduces a city and a country (Lisbon, Portugal) in terms of political measures that are aimed toward the inclusivity of the immigrant population, and in her writing she demonstrates that there is indeed a political approach that is efficient regarding the inclusive reception of the immigrants.

András Nyirati and Attila Galambos give an account of civil efforts, programs and legal practices which generate learning mechanisms in participants in the practice of nonformal and informal learning situations. In this process of experience- and active involvement based mutual learning the aim is to demonstrate the importance and validity of democratic and tolerant approaches. The target groups of these activities may vary but are from the majority groups of a society, such as high school students, participants of a conference or a festival. The practices revolve around themes such as human rights, environmental consciousness and so on and fosters the articulation, confrontation of the opinions meanwhile trending them toward the importance of democratic values.

Flóra László from the UCCU Foundation gives the example of a different approach while introducing the activity of the foundation. She reports the efficaciousness of their

non- formal training programs presented by Romani youths in reducing prejudiced attitudes. These training programs have two main target groups, since both the grammar and high school students along with the Romani youths involved benefit from the trainings which are based on dialogues and are all about the articulation of values. The study presented in the article, which aims to assess the efficiency of the programs also supports the idea that practices such as the ones being followed by UCCU can trigger changes in the long run, as the students and youths involved in the programs tend to reflect more on their own ignorance regarding the matter, they also develop a critical approach towards prejudiced cognitive schemes and the program encourages them to be participants in a more outspoken dialogue which opens up broader horizons to them so as to further their knowledge and critical thinking.

The folds and complexity of the past and the present within the individual and the community (*Diary*)

The two diary- like writings of this section of the Journal highlight the complexity of human relations that occur in the creative- exploratory processes of the research on anti- racism.

Bence Fliegau, director of the drama film *Just the Wind* shares fragments of his diary which he kept of his experiences during and following the filming. It contains stories from the set and reactions later to the film, a series of small human moments that may give the impression of browsing through a photo album. These evoked pictures and writings provide a glimpse into the complexity of interpretation and at the same time help to comprehend the same complexity, it does not take an artist however to access this level of interpretation, but a single open mind a sense of wonder will do.

Peter Heindl's writing is of similar genre as the above, but the story he reports about is rather different. He gives a detailed account of a several year long historical research which had been conducted with the help of a handful of Beás seventh and eighth graders. Initially the team had intended to take a closer look at the local Romani traditions, meanwhile coming across the untold story of the local Jewish community, and this was where their adventures began. Throughout the investigation they discover the events of the Holocaust, they seek out the descendants of the perished while thoroughly analyzing the large amount of data they have gathered. Meanwhile these children get so engrossed in the research that a few of them are willing to continue the work, even after finishing school. The small community of the village give their unwavering support to the team, as descendants of the victims – having learned of the initiatives these children undertake- get in contact with them and start to work with them in a cooperative manner in order to further discover the local Jewish and Romani traditions and cultural values.

The last writing one may find this section is a novel of András Kövér, which is a rather interesting meditation on such themes as the permeability of group boundaries, and fate turning effect of the not so coincidental encounters.

Last but not least as we do it regularly we recommend some books connecting to our topic by Boglárka Pápai, Judit Torgyik and Katya Dunajeva.

Interjúk az antirasszizmussal kapcsolatban

Kérdések:

- Számodra, az antirasszizmus fogalma mit jelent?
- Mit gondolsz tettek nélkül létezhet e antirasszizmus?
- Ha igen, akkor hogyan képzeled el?
- Ha nem, akkor mik azok a tettek, amik szerinted szükségesek?
- Te antirasszistának vallod magad?

Az interjúkat Végh Zoltán készítette

Interviews about anti-racism

Questions:

- What does the expression „antiracism” mean for you?
- Do you think that antiracism can exist without acts?
- If yes, how do you imagine it?
- If not, what kind of acts do you think necessary?
- Do you avow yourself to be antiracist?

Interviews conducted by Zoltan Vegh

Interjú alanya: Németh János

Az antirasszizmusról azt gondolom, hogy jó megnyilvánulás az elnyomott kisebbségek érdekében, de csak csendes módszerekkel. Magamat nem tartom teljesen antirasszistának, de kiállok a gondolataim mellett. Szerintem az antirasszizmust nagyon sokféle módon lehetne fejleszteni. Ilyen például a sok színű programok tervezése nagyobb eseményeken valamely kisebbségi vagy etnikai kérdésekben... és véleményem szerint, mert valaki antirasszista attól még nyílnak és megértőnek kell lennie más nézetekkel szemben.

János Németh

On my opinion antiracism is a good expression to support oppressed minorities but only with silent methods. I don't consider myself totally antiracist but I stand up for my opinions. I think antiracism can be developed in different ways just like planning variegated programs in big events concerning minority or ethnical issues... On my opinion if one is antiracist s/he must be open minded and tolerant towards other views.

„Rossz időkben reményteljesnek lenni nemcsak nevetségesen romantikus. Arra a tényre épül, hogy az emberi történelem nem kizárólag a kegyetlenségek, hanem a részvét, az áldozathozatal, a bátorság és a jóindulat történelme is. Életünket fogja meghatározni az, amit mi kiemelünk ebből az összetett történelemből. Ha csak a rosszat látjuk, az a cselekvőképességünket rombolja szét. Ha emlékezünk azokra az időkre és helyekre – és sok ilyen van – ahol emberek nagyszerűen viselkedtek, akkor képesek leszünk cselekedni, és így lehetőségünk lesz ezt a bűgőcsiga világot más irányba terelni.

És ha cselekszünk, bármennyire is szerény keretek között, nincs szükségünk arra, hogy valami nagy utópikus jövőre várjunk. A jövő jelenek végtelen egymásutánisága, és most aszerint élni, ahogy szerintünk az emberi lénynek élnie kellene, fittyet hányva mindenre ami körülöttünk rossz, már önmagában is egy csodálatos győzelem.”

Howard Zinn

“To be hopeful in bad times is not just foolishly romantic. It is based on the fact that human history is a history not only of cruelty, but also of compassion, sacrifice, courage, kindness. What we chose to emphasize in this complex history will determine our lives. If we see only the worst, it destroys our capacity to do something. If we remember those time and places- and there are so many- where people have behaved magnificently, this gives us the energy to act, and at least the possibility of sending this spinning top of a world in a different direction.

And if we do act, in however small way, we don't have to wait for some grand utopian future. The future is an infinite succession of presents, and to live now as we think human beings should live, in defiance of all that is bad around us, is itself a marvellous victory.”

Howard Zinn

ALAPPONT BASIC POINT

- 26 Noam Chomsky: Howard Zinn emlékére
29 Noam Chomsky: Remembering Howard Zinn

Noam Chomsky

Howard Zinn emlékére

Fordította Kohn Eszter

Nem könnyű számomra pár szóban megemlékezni Howard Zinnről, a nagyszerű amerikai aktivistáról és történészről, aki néhány napja¹ távozott. Nagyon jó barátom volt 45 éven keresztül. A családjaink is nagyon közel álltak egymáshoz. Felesége Roz, aki rákban halt meg szintén nem olyan rég, csodálatos ember volt és közeli jó barát. Sötét érzés rádöbenni arra, hogy sok más régi baráttal egy egész generáció tűnik lassan el: Edward Said, Eqbal Ahmed és mások, akik nemcsak okos és termékeny tudósok voltak, hanem elkötelezett és bátor aktivisták, szükség esetén mindig készségben, és a szükség állandó volt. Alapvető kombináció, ha még van remény a tisztességes túlélésre.

Howard figyelemre méltó életét és munkásságát talán saját szavaival lehetne összegezni. Elmondása szerint figyelmen kívül hagyva a középpontjában a „kis emberek megszámlálhatatlan kis cselekedetei” álltak, melyek azoknak a „bizonyos nagy pillanatoknak” gyökerét képezik, amik a történelem átiratába kerülnek – ez az átirat mélyen félrevezető és valójában csökkenti sorsunk feletti döntéseink autonómiáját², ha ezektől a gyökerektől elszakadva doktrínák és dogmák szűrőin keresztül megy át. Howard élete elválaszthatatlanul összefonódott írásaival, számtalan beszédével és interjúival. Önzetlenül dolgozott a nagy pillanatok elhozó kis emberek hangjának és jogainak megerősödésén. Ez igaz volt akkor, amikor gyári munkás és mozgalmár volt és akkor, amikor 50 évvel ezelőtt Atlantában oktatói munkáját kezdte a Spellman Főiskolán, a kis fekete elitből jövő hallgatók számára nyitva álló „fekete” főiskolán.

A Spellman Főiskolán oktatva Howard támogatta az éppen kibontakozó, és ezért legveszélyesebb napjait élő emberjogi mozgalom élére állt diákokat. Közülük később sokan ismertté váltak: Alice Walker, Julian Bond és mások, mind szerették és tisztelték őt, mint általában mindenki, akik jobban megismerhették. És mint mindig, nemcsak támogatta őket, ami már önmagában ritkaság, de közvetlenül részt is vett velük legveszélyesebb akcióikban – nem egy egyszerű vállalkozás azokban az időkben, amikor még nem létezett szervezett tömegmozgalom és a kormány ellenségeskedése még jó pár évig eltartott. Végül berobbant a társadalmi támogatottság is, leginkább a menzákon és éttermekben megtartott ülősztrájkokat, a „szabadságutasok” buszait³, a demonstrációkat megszervező fiatalok keserű rasszizmussal, brutalitással, olykor a halállal szembenéző bátor cselekedeteinek hatására.

- 1 Noam Chomsky a visszaemlékezést 2010-ben írta, néhány nappal Howard Zinn halálát követően. (a fordító megjegyzése)
- 2 Disempowerment és az empowerment fogalmai. (a fordító megjegyzése)
- 3 A „szabadságutasok” (freedom riders) az utazásra vonatkozó szegregációs előírások ellen szerveztek bojkottokat, melyek során északról délre utazó államközi buszokkal utaztak. A buszokat gyakran érték agresszív rasszista támadások vagy a kormány állította meg őket. Végül még abban az évben eltörölték ezeket az előírásokat. (a fordító megjegyzése)

A 60-as évek elejére Martin Luther King vezetésével már egy tömegeket érintő emberjogi mozgalom bontakozott ki, amit az akkori kormány sem hagyhatott sokáig válasz nélkül. Őszinteségéért és bátorságáért cserébe, Howardot rövidesen kizárták a főiskoláról. Pár évvel később megírta könyvét az „Erőszakmentes Diák Közösség” (SNCC) nevű ifjúsági polgárjogi mozgalomról. Ez a könyv azoknak a „kis embereknek” a legnagyobb szervezetről szól, akiknek „megszámlálhatatlan kis cselekedetei” idézték elő azt az óriáshullámot, ami lehetővé tette King számára (és biztos vagyok benne, hogy ezt elsősorban ő gondolná így), hogy jelentős befolyásra tegyen szert és, hogy betartsa az országgal az egy évszázaddal korábbi, az addigi rabszolgák számára elméletben alapvető emberi jogokat biztosító alkotmány módosításokat (legalább is részben). Nincs szükség rá, hogy hangsúlyozzuk, sok van még hátra.

Civilizáló hatás

Személyesen akkor ismertem meg Howardot, amikor együtt mentünk egy emberjogi tüntetésre Jackson városába, Mississippiben, (talán) 1964-ben. Még ekkor is olykor sokkoló méreteket öltött az állam erőszakos antagonizmusa, a rendőrség brutalitása, az érdektelenség vagy éppen az állami biztonsági erőkkel való együttműködés ellenünk. Miután eltávolították az Atlantai főiskoláról Howard Bostonba költözött és akadémiai karrierjének hátralevő részét a Bostoni Egyetemen folytatta, ahol – és ebben egészen biztos vagyok – a kampusz legkedveltebb és leginkább körülrajongott tanára volt, az igazgatás részéről pedig keserű ellenségeskedés és kisztílvú kegyetlenkedés céltáblája. Csak később, nyugdíjazása után nyerte végre el azt a nyilvános elismerést és dicsőséget, amivel a diákok, munkatársak, a kar többsége, és az egész közösség már régen kiüntette. Ott léte alatt írt könyvei elhozták neki a megérdemelt hírnevet. A „Logic of Withdrawal” című 1967-es könyvében kerül először kimondásra átütő tisztasággal az, amit mások még csak szemlélni kezdtek: az USA-nak még a tárgyalásra való felhívásra se volt joga, amikor Washington teljes körű hatalommal felruházva megszállta, majd nagymértékben lerombolta Vietnámot.

Az USA-nak inkább úgy kellett volna tenni, mint minden agresszornak; ki kellett volna vonulnia, hagynia kellett volna, hogy a lakosság valahogyan újraépítse romjait; és amennyiben elvárható a becsületesség minimális szintje, tetemes jóvátételt kellett volna fizetnie a megszálló hadsereg által elkövetett, ez esetben hatalmas bűnök miatt. A könyv nagy hatást gyakorolt ugyan a nyilvánosságra, azonban üzenete a mai napig szinte felfoghatatlan az elit műveltségű körök számára, ez is jól példázza, hogy ezen a téren még sok a tennivaló. Mire a háború véget ért, a széles körű nyilvánosság mintegy 70%-a alapvetően rossznak és erkölcstelennek, nem csupán hibának vélte a háborút. Elég figyelemreméltó adat, tekintve, hogy az uralkodó vélekedés egy kicsit se tette lehetővé, hogy egy ilyen gondolat megfogalmazódjon. Howard írásai – és mint mindig, kiemelkedő szerepvállalása a tiltakozásban és az ellenállásban – meghatározó szerepet töltek be az ország civilizálásában.

Ugyanezekben az években Howard a kibontakozó ellenállási mozgalom támogatásában is szerepet vállalt. Egyik első aláírója volt a *Call to Resist Illegitimate Authority* nyílt levélnek, és annyira közel állt a Resist akcióihoz, hogy gyakorlatilag az egyik szervezője

volt⁴. Egyszer ő is részt vett a menedék akciókban⁵, amelyek elősegítették a háborúellenes tüntetések felélénkülését. Bármire is volt szükség – beszédek, polgári engedetlenségen való részvétel, ellenállók támogatása vagy bírósági tanúvallomás – Howard mindig ott volt.

Alulról építkező történelem

Hosszútávon háborúellenes írásainál és tevékenységénél is nagyobb hatása volt „Az Egyesült Államok népének története” című maradandó mesterművének, mely szó szerint megváltoztatta egy generáció tudatát. A műben gondosan, világosan és átfogó horderővel fejt ki lényegi üzenetét azoknak az embereknek alapvető szerepéről, akik névtelenek maradnak, miközben az igazságért és a békéért való végtelen küzdelmet viszik előre, és azoknak a hatalmi rendszereknek az áldozatairól, mely hatalmi rendszerek megalkotják saját történelmüket és azokat kényszerítik áldozataikra. Később, a „Voices of the People’s History of the United States”⁶, ma már sikeres színpadi és televíziós változat is, sokakhoz jutatta el azon elfeledett vagy figyelmen kívül hagyott emberek szavát, akiknek értékes szerepe volt egy jobb világ kialakításában.

Howard egyedülálló sikere, az ismeretlen emberek tetteinek és hangjainak azokból a mélységekből való kiemelésével, ahova legtöbbször rakták, kiterjedt történelmi kutatások születését eredményezte, amelyek hasonló vonalat követve, az amerikai történelem kritikus periódusaira fókuszálnak és más országok történelem átirataiba is bekerülnek. Ez egy nagyon öröndetes fejlemény. Bár munkája nem teljesen új, hiszen léteztek már előtte is bizonyos témákban tudományos kutatások, de ezek nem hasonlíthatóak Howard alulról építkező történelmének átfogó és éles felidézésére, ami kompenzálja az amerikai történelemértelmezések és azok közvetítéseinek kritikus hiányait. Howard az elkötelezett aktivizmust szó szerint szünet nélkül a végsőkig folytatta, még utolsó éveiben is komoly betegségei és személyes vesztesége ellenére is, amiről ha találkoztunk vagy az országszerte tartott a közönséget mindig elbűvölő fáradhatatlan beszédeit hallgatva, alig lehetett tudni valamit. Amikor csak harcolni kellett a békéért és igazságért, Howard ott volt, a frontvonalban, lankadatlan lelkesedéssel, ösztönző integritásával, elköteleződve, ékesszólással és rálátással, a csapásokkal szemben könnyed humorral, mindig az erőszakmentesség és a átlátszó tisztesség híveként. Hogy munkája és éle-

- 4 A Resist egy ma is létező alapítvány. Olyan alulról szerveződő csoportokat finanszíroz és támogat, amelyek célja a társadalmi változás a béke és a gazdasági, társadalmi és környezeti igazságosság. 1967-ben e nyílt levéllel (Call to Resist Illegitimate Authority – Felhívás a jogtalan autoritással szembeni ellenállásra) alakult meg a Vietnámi háború ellen és azokat támogatva, akik visszautasítják a sorozást vagy dezertálnak. (a fordító megjegyzése)
- 5 A vietnámi háború elleni ellenállás egyik formája volt, menedéket nyújtottak és elbújtatták a dezertáló katonákat, a Massachusettsi egyetemen, a Bostoni egyetemen, a Harvardon és a Brandeis kampuszain. (a fordító megjegyzése)
- 6 Ez az antológia (2004) „Az Egyesült Államok népének története” című könyvének sokáig várt kísérő kötete és forrása, melyben Zinn megszólaltatja a történelemben részt vett, de a történelemkönyvekből kimaradt embereket, nőket, afro-amerikaiakat, munkásokat. Beszédek, levelek, versek, dalok történelmi gyűjteménye Zinn bevezető szövegével. (a fordító megjegyzése)

te során véghezvitt tettei hány fiatal érintettek meg, és milyen mélységben, azt még elképzelni is nehéz. Vannak helyek, ahol Howard életének és munkásságának hatása különleges. Az egyik ilyen, amit érdemes lenne jobban ismerni, Törökország. Nem tudok más olyan országról, ahol vezető írók, művészek, újságírók, tudósok és más értelmiségiek ennyire bátran és integritásukban léptek volna fel az állami büntettek elítélésében, majd az ítéleten túl a civil engedetlenségi cselekedetek eszközeivel éltek, hogy véget vessenek az elnyomásnak és az erőszaknak, gyakran szembenézve vagy elszenvedve e cselekedetek súlyos elfojtását, majd újra a feladatra összpontosítva.

Dicsőséges tettek sora ez, tudtommal egyedülálló, olyasmi, amire büszke lehet egy ország. Olyasmi, ami modellként kellene, hogy szolgáljon más országok számára, ahogy Howard Zinn élete és munkássága is felejthetetlen modell. Egészen biztosan maradandó hatása lesz történelemértelmezésünkre és arra, hogyan éljünk rendes és tiszteletre-méltó életet.

Remembering Howard Zinn¹

It is not easy for me to write a few words about Howard Zinn, the great American activist and historian who passed away a few days ago. He was a very close friend for 45 years. The families were very close too. His wife Roz, who died of cancer not long before, was also a marvelous person and close friend. Also somber is the realization that a whole generation seems to be disappearing, including several other old friends: Edward Said, Eqbal Ahmed, and others, who were not only astute and productive scholars but also dedicated and courageous militants, always on call when needed – which was constant. A combination that is essential if there is to be hope of decent survival.

Howard's remarkable life and work are summarized best in his own words. His primary concern, he explained, was „the countless small actions of unknown people” that lie at the roots of „those great moments” that enter the historical record – a record that will be profoundly misleading, and seriously disempowering, if it is torn from these roots as it passes through the filters of doctrine and dogma. His life was always closely intertwined with his writings and innumerable talks and interviews. It was devoted, selflessly, to empowerment of the unknown people who brought about great moments. That was true when he was an industrial worker and labor activist, and from the days, 50 years ago, when he was teaching at Spellman college in Atlanta Georgia, a black college that was open mostly to the small black elite.

While teaching at Spellman, Howard supported the students who were at the cutting edge of the civil rights movement in its early and most dangerous days, many of whom became quite well-known in later years – Alice Walker, Julian Bond, and others – and

1 This article, along with the Howard Zinn quote was originally published in the book titled “Occupy” (Zuccotti Park Press, 2012) by Noam Chomsky. A one time nonexclusive permission to translate and to republish the article in this journal was granted by the author and Anthony Arrove (Roam Agency).

who loved and revered him, as did everyone who knew him well. And as always, he did not just support them, which was rare enough, but also participated directly with them in their most hazardous efforts – no easy undertaking at that time, before there was any organized popular movement and in the face of government hostility that lasted for some years. Finally, popular support was ignited, in large part by the courageous actions of the young people who were sitting in at lunch counters, riding freedom buses, organizing demonstrations, facing bitter racism and brutality, sometimes death.

By the early 1960s a mass popular movement was taking shape, by then with Martin Luther King in a leadership role, and the government had to respond. As a reward for his courage and honesty, Howard was soon expelled from the college where he taught. A few years later he wrote the standard work on SNCC (the Student non-violent Coordinating Committee), the major organization of those „unknown people“ whose „countless small actions“ played such an important part in creating the groundswell that enabled King to gain significant influence, as I am sure he would have been the first to say, and to bring the country to honor the constitutional amendments of a century earlier that had theoretically granted elementary civil rights to former slaves – at least to do so partially; no need to stress that there remains a long way to go.

A Civilizing Influence

On a personal note, I came to know Howard well when we went together to a civil rights demonstration in Jackson Mississippi in (I think) 1964, even at that late date a scene of violent public antagonism, police brutality, and indifference or even cooperation with state security forces on the part of federal authorities, sometimes in ways that were quite shocking. After being expelled from the Atlanta college where he taught, Howard came to Boston, and spent the rest of his academic career at Boston University, where he was, I am sure, the most admired and loved faculty member on campus, and the target of bitter antagonism and petty cruelty on the part of the administration – though in later years, after his retirement, he gained the public honor and respect that was always overwhelming among students, staff, much of the faculty, and the general community. While there, Howard wrote the books that brought him well-deserved fame. His book *Logic of Withdrawal*, in 1967, was the first to express clearly and powerfully what many were then beginning barely to contemplate: that the US had no right even to call for a negotiated settlement in Vietnam, leaving Washington with power and substantial control in the country it had invaded and by then already largely destroyed.

Rather, the US should do what any aggressor should: withdraw, allow the population to somehow reconstruct as they could from the wreckage, and if minimal honesty could be attained, pay massive reparations for the crimes that the invading armies had committed, vast crimes in this case. The book had wide influence among the public, although to this day its message can barely even be comprehended in elite educated circles, an indication of how much necessary work lies ahead. Significantly, among the general public by the war's end, 70% regarded the war as „fundamentally wrong and immoral,“ not „a mistake,“ a remarkable figure considering the fact that scarcely a hint of such a thought was expressible in mainstream opinion. Howard's writings – and, as always, his prominent presence in protest and direct resistance – were a major factor in civilizing much of the country.

In those same years, Howard also became one of the most prominent supporters of the resistance movement that was then developing. He was one of the early signers of the Call to Resist Illegitimate Authority and was so close to the activities of Resist that he was practically one of the organizers. He also took part at once in the sanctuary actions that had a remarkable impact in galvanizing antiwar protest. Whatever was needed – talks, participation in civil disobedience, support for resisters, testimony at trials – Howard was always there.

History from Below

Even more influential in the long run than Howard's anti-war writings and actions was his enduring masterpiece, *A People's History of the United States*, a book that literally changed the consciousness of a generation. Here he developed with care, lucidity, and comprehensive sweep his fundamental message about the crucial role of the people who remain unknown in carrying forward the endless struggle for peace and justice, and about the victims of the systems of power that create their own versions of history and seek to impose it. Later, his „Voices“ from the *People's History*, now an acclaimed theatrical and television production, has brought to many the actual words of those forgotten or ignored people who have played such a valuable role in creating a better world.

Howard's unique success in drawing the actions and voices of unknown people from the depths to which they had largely been consigned has spawned extensive historical research following a similar path, focusing on critical periods of American history, and turning to the record in other countries as well, a very welcome development. It is not entirely novel – there had been scholarly inquiries of particular topics before – but nothing to compare with Howard's broad and incisive evocation of „history from below,“ compensating for critical omissions in how American history had been interpreted and conveyed. Howard's dedicated activism continued, literally without a break, until the very end, even in his last years, when he was suffering from severe infirmity and personal loss, though one would hardly know it when meeting him or watching him speaking tirelessly to captivated audiences all over the country. Whenever there was a struggle for peace and justice, Howard was there, on the front lines, unflagging in his enthusiasm, and inspiring in his integrity, engagement, eloquence and insight, light touch of humor in the face of adversity, dedication to non-violence, and sheer decency. It is hard even to imagine how many young people's lives were touched, and how deeply, by his achievements, both in his work and his life. There are places where Howard's life and work should have particular resonance. One, which should be much better known, is Turkey. I know of no other country where leading writers, artists, journalists, academics and other intellectuals have compiled such an impressive record of bravery and integrity in condemning crimes of state, and going beyond to engage in civil disobedience to try to bring oppression and violence to an end, facing and sometimes enduring severe repression, and then returning to the task.

It is an honorable record, unique to my knowledge, a record of which the country should be proud. And one that should be a model for others, just as Howard Zinn's life and work are an unforgettable model, sure to leave a permanent stamp on how history is understood and how a decent and honorable life should be lived.

INTERJÚ INTERVIEW

- 33 Kérdések mindannyiunkhoz
- 34 Questions for all of us

Kérdések mindannyiunkhoz

Kedves Olvasó!

Örömünkre szolgálna, ha az alábbi kérdéseket végigolvasná, s megpróbálna válaszolni rájuk! Annak pedig különösen örülnénk, ha a válaszait meg is osztaná velünk (romologiafolyoirat@pte.hu).

Üdvözlettel:
A szerkesztők

Q1. Milyen társadalmi helyzetben érez késztetés arra, hogy politikai kérdésekben fel szólaljon? Hogyan egyeztethető össze a politikai aktivizmus és az értelmiségi szerepválalás? Ezek vajon hatnak egymásra?

Q2. Létezik társadalomtudomány értékmentesen? Amennyiben a választott értékek eredendően jelen vannak a tudományos tevékenységben, hogyan lehet egy tudományos tevékenység objektív?

Q3. A mai Magyarországon a gyűlöletbeszéd következmények nélkül helyet kap a parlamentben, szélsőjobboldaliak menetelhetnek az utcán, míg az átlagember igyekszik távol tartan magát a politikától. Az Ön véleménye szerint mi vagy mi lehetne egy értelmiségi szerepe ebben a helyzetben? Milyen tevékenységek indíthatnának be változást?

Q4. Az egyik legnagyobb dilemma az, hogy a politikai szerepet vállaló, politikailag aktív értelmiségiek elveszítik tudományos hitelességüket. Nem éppen az lenne az értelmiségiek, különösen a társadalomtudósok szerepe, hogy kötelességüknek érezzék az aktív szerepvállalást a feszítő társadalmi problémák esetén?

Q5. Mi a véleménye az anti-rasszizmusról? Az olyan mozgalmak mint például az Occupy, amely az egész társadalmi rendszerrel kapcsolatban fogalmaz meg kritikát, milyen új szempontokat adhatnak az anti-rasszizmus kérdésköréhez?

Questions for All of Us

Dear Reader,

it would be a pleasure for us if you could read through and try to answer the following questions. We would appreciate if you would share your answer with us (romologiafolyoirat@pte.hu). Thanks a lot!

With Regards,
Editors

Q1. In what societal situations do you feel the urge to have your political voice heard? How is your political activism reconcilable with your work as an intellectual? Do they have an effect on one another?

Q2. Is there such thing as social science without values? If chosen values are inherently present in scientific work, then how can scientific work be consistent with objectivity?

Q3. Today in Hungary hate speeches can take place in the Parliament with virtually no consequences, meanwhile right- wing extremists can be marching on the streets, while the general public try to distance themselves from politics. In your view, what is/ should be the role of the intellectuals in this situation? What sort of activism can trigger a change?

Q4. It is a matter of great concern that those intellectuals, who take part in activism lose their scientific credibility, but shouldn't they –especially social scientists– feel obliged to take an active role when it comes to societally relevant problems?

Q5. What do you think of anti- racism? What sort of novel viewpoints can such a movement as the Occupy, which aims to criticize the system add to the question of anti- racism?

ÜTKÖZŐ RING

- 36 Alastair Bonnett: Az antirasszizmus
amerikanizációja? A világhatalmi pozíció és hege-
mónia kérdése az etnikai egyenlőség politikájában
- 60 Alastair Bonnett: The Americanisation of Anti-
Racism? Global Power and Hegemony in Ethnic
Equity

Alastair Bonnett

Az antirasszizmus amerikanizációja? A világhatalmi pozíció és hegemonia kérdése az etnikai egyenlőség politikájában¹

Fordította Csertő István

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány keretében kritikai nézőpontból értékelem az antirasszizmus fejlődésének és terjedésének folyamatát, annak az újabban zajló vitának a nyomán, amely az USA antirasszizmus terén érvényesülő világszintű befolyását érinti. Amellett érvelek, hogy az antirasszizmus amerikanizációja független az USA politikai céljaitól illetve gyakorlatától, s hogy összefüggése a neoliberális globalizációval összetett és feltételekhez kötött. E feltevések alapján újraértelmezem Gramsci hegemoniával kapcsolatos nézeteit, melyeket azután a Világbank Latin-Amerikában zajló, kulturális pluralizmust támogató tevékenységén keresztül szemléltetek. Kimutatom, hogy ez az etnikai egyenlőséget támogató vállalkozás az uralkodó hatalommal szembenálló hatalom egy formájaként artikulálódik és „értékesül”, amely az USA-t a modern nemzet modelljeként állítja be.

Kulcsszavak: antirasszizmus, rasszosítás, neoliberalizmus, transznacionalizmus, amerikanizáció, Világbank

Bevezető

„Avilághegemónja” – az *Izvestia* 1921. december 6-isművének címlapja egy új geopolitikai valóság eljövételét hirdette: az USA világhatalmi pozícióját politikai, gazdasági és katonai téren egyaránt. A huszadik század folyamán közhelyekké váltak az USA vezető szerepére vonatkozó megállapítások. Az évszázad végére egyenesen az a nézet terjedt el bizonyos körökben, hogy az elmúlt száz esztendő története lényegét tekintve az USA hatalmáról szól (Slater és Taylor, 1999). Ennek ellenére angol nyelvterületen csupán az elmúlt évtizedben kezdtek e hatalom következményei azoknak a vitáknak a

1 A cikket a szerző újrapublikálásra felajánlotta. Megjelent itt: *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 32, No. 7, September 2006, pp. 1083-1103

fókuszába kerülni, amelyek a rasszizmus és az etnikai diszkrimináció felfogásait és az ellene folytatott küzdelem módjait igyekeznek meghatározni (Bourdieu és Wacquant, 1999; Cohen, 1996; Laurie és Bonnett, 2002; Modood, 1996a,b). A vitákban kifejezésre jutó változatos vélekedések egyik közös pontja az a megfontolás, hogy a rasszosítás és az amerikanizáció jelenlegi folyamatai valamilyen módon összefüggenek egymással.² Közelebbről, az USA kulturális, gazdasági és politikai hatalma befolyást gyakorol a faji egyenlőségi ideológiák és mozgalmak kialakulására és elterjedésére.

Az a nézet, mely szerint az antirasszizmusnak több különböző hagyománya létezik, illetve versengő politikai reprezentációk színtereként fogható fel, nem új keletű intellektuális perspektíva (Bonnett, 1993, 2000), ahogyan az a gondolat sem új, hogy a világhatalom és a liberáció ideológiái között kölcsönhatás feltételezhető. A társadalmi emancipáció imperialista törekvésének részeként megszülető „nyugati feminizmussal” számos elméleti és történeti szempontú tanulmány foglalkozik (Chaudhuri és Strobel, 1992; Ware, 1994). A multikulturalizmus kialakulása szintén kritikai reflexiók tárgyává vált, melyek ezt a világméretű kapitalizmus feltételeivel hozzák összefüggésbe (például Hopenhayn 1993; Matustik 1998). Ezek a megközelítések egy irányba mutatnak azzal, hogy míg a feminizmust és a multikulturalizmust eleinte a szélesebb társadalom által képviselt törekvések tették politikai célokká, e törekvések tartalmát és irányát jelentős mértékben befolyásolta a modern nemzetközi gazdasági és társadalmi viszonyokat jellemző egyenlőtlenség. Ez a gondolat szintén alátámasztást nyer a jelen tanulmányban. Nem azt mutatom be, hogy az amerikanizáció hogyan *teremtette meg* az antirasszizmust, hanem hogy miként *alakítja* azt.³ Abból indulok ki, hogy a jelenség megragadásához újra kell értelmeznünk mind azt, hogy milyen formában érvényesül a hegemonia, mind pedig azt, hogy hatása hogyan haladja meg azoknak az értelmezéseknek a kereteit, amelyek úgy tekintenek az „amerikanizációra”, mint az USA illetve állampolgárai által gyakorolt közvetlen befolyás megjelenési formájára. Mint látni fogjuk, érvelésem részben annak a moralista és nemzeti keretben zajló vitának a hiányosságaira felel, amely Bourdieu és Wacquant (1998) USA-t támadó kritikája, az USA-ban érvényes faji kategóriák Latin-Amerikára „kényszerítése” körül bontakozott ki.

Összegezve, kimutatom, hogy az amerikanizáció és a neoliberalizmus nem redukálható olyan tényezőkre, amelyek akár a személyes politikai „jó szándékot”, akár az USA közvetlen befolyását érintik. Az itt bemutatott elemzés két következtetést fogalmaz meg:

- Az antirasszizmus amerikanizációja részben azért mehetett végbe, mert az USA befolyása nem mint az uralkodó hatalom, hanem mint egy azzal szemben álló hatalom befolyása jelenik meg, amely kihívást intéz a hagyományos

- 2 Az USA hatalmi dominanciája tükröződik többek között abban is, hogy az „Amerika” szót gyakran az USA szinonimájaként használják. Ez idáig nincs bevett gyakorlat arra vonatkozóan, hogy mivel helyettesíthető az „Amerika” ilyen használatából származó „amerikanizál”, illetve az „amerikai” mint gyűjtőfogalom. Az angol nyelvben a „US-Americanise” és a „US-Americans” kifejezések kínálják a legjobb megoldást ezekre a nehézségekre. [Ezeknek a kifejezéseknek nincs pontos megfelelője a magyarban. A ford.]
- 3 Jelen tanulmány az antirasszizmus tág meghatározását fogadja el, amely a rasszok és etnikai csoportok közti egyenlőséget támogató illetve érvényesíteni igyekvő ideológiákat és gyakorlatokat foglalja magában (lásd Bonnett, 2000)

társadalmi hierarchiák ellen. Nem ez az egyetlen, még csak nem is a legfőbb útja az antirasszizmus amerikanizációjának, azonban támpontot jelent annak értelmezésében, hogy miért olyan nehezen magyarázható intellektuális és politikai nézőpontból az USA világméretű dominanciája az antirasszizmus terén folytatott vitákban.

- Az amerikanizáció természetének megértéséhez fel kell tárnunk a transznacionális erőkkkel, különösen a neoliberálisizmussal és a internacionalizációval mutatott összefüggéseit. Ezek az erők feltételekhez kötött és bonyodalmas összefüggéseket mutatnak, amely teret enged az anomáliáknak és ellentmondásoknak. Tovább bonyolítja a képet az a tény, hogy „az USA” mint a modernizáció mintája olyan utakon keresztül válik követendő modellé, amelyek kívül esnek az USA befolyásán. Így például az amerikanizáció és a neoliberális globalizáció összefonódhat részben független intézmények (pl. a Világbank) tevékenységén keresztül, miközben az USA belpolitikája az elkülönülés felé mozdul el (egyidejűleg távolodva a neoliberálisizmustól).

Ezek a kérdések főként elméleti, de empirikus megközelítésben is felmerülnek. Szemléltetésképpen néhány konkrét – noha nem szisztematikus módon végigvezetett – példát hozok a fennálló „világrend” egyik meghatározó intézménye, a Világbank (pontosabban annak latin-amerikai tevékenysége) szférájából. A Világbankra részben azért esett a választásom, mert jelentős szerepet játszik a „fejlődés” és „haladás” társadalmi, politikai és gazdasági ideológiáinak világméretű terjesztésében. A Világbank

GALÉRIA

vezető szerepet tölt be abban a „fejlesztési közösségben”, melynek életre hívásában számos más intézmény részt vállal. Jelen tanulmány céljainak a Világbank abban a tekintetben is megfelel, hogy míg tevékenysége és szervezete bizonyos mértékben az USA globális hatalmának függvényében alakul, ugyanakkor nem az USA állami szerve. A Világbank a társadalmi változás olyan modelljét közvetíti, amely nem függ az USA jóváhagyásától vagy közreműködésétől – sőt bármikor ellentétbe kerülhet az USA kormánypolitikai prioritásaival –, ugyanakkor olyan képet mutat, amely egybeolvasztja az amerikanizációt és a neoliberalizmust. A Világbank Latin-Amerikával kapcsolatos álláspontját olyan mértékig jellemzi az etnikai kisebbségek piacgazdaságon belüli „társadalmi felzárkózása” iránti igény, amely ezidáig nem vált ennyire határozottá a világ más részeivel kapcsolatban. Ennek érdekében a Világbank számos latin-amerikai társadalmat a „faji viszonyok” lencséjén keresztül szemlél és kategorizál, miközben a faji és etnikai identitásformákat olyan tökékeként értelmezi, amelyet a rasszista „tradíciók” szánt szándékkal elvesztegetnek.

Világhatalom a huszonegyedik században

„Az elmúlt évtized legfőbb jelentősége – írta Anderson 2000-ben – a neoliberalizmus konszolidációjában és világméretű elterjedésében rejlik” (2000: 10). Feltehető, hogy amennyiben a neoliberális globalizációnak létezik uralkodó kulturális formája és politikai értelemben vett „nemzeti bázisa”, úgy az az USA-ban azonosítható, abban az országban, amely Thomas Friedman (2000: 367) szavaival a fennálló világrend kozmopolita, multikulturalista, demokratikus és így „jóakarátú uralkodója és szelíd fenntartója”. Ugyanakkor az „amerikanizáció-globalizáció” Thomas Friedmantól (2000) származó fogalma, amely a világ „vezető társadalmának” és a világ „vezető ideológiájának” összefonódását feltételezi, némileg túlegyszerűsített felfogást tükröz. Lehetséges, hogy a világ számos társadalmában „a globalizáció ... egyenlő az amerikanizációval” (Xia, 2003: 709). Ez a feltevés ugyanakkor éles ellentétben áll azzal a globális változás elméleteiben jellemző tendenciával, amely a kultúrák fejlődésében mutatkozó növekvő változatosságot hangsúlyozza. Ritzer és Stillman (2003: 37) kimondottan azt hirdeti, hogy „a globalizáció elmélete egy egyre inkább pluralista világszemlélet mellett foglal állást”. Noha állításuk túloz, valóban igaz, hogy ezen a területen számos elméletalkotó nem a homogenizációt, hanem a kulturális kölcsönhatások mintázatainak növekvő *komplexitását* állítja középpontba. Ily módon a politikai horizontot olyan fogalmakkal jellemzik, mint a „kuszaság” (Radcliffe et al. 2002), a „glokalizáció” (Robertson, 1995) mint a „sokféle globalizáció” terepe (Berger és Huntington, 2003), illetve amely a „fentről érkező” és a „lentől érkező” globalizáció találkozásának színtere (Smith és Guarnizo, 1998). Ritzer szerint

„Szakadék választja el egymástól azokat, akik a kapitalista, amerikanizált és McDonaldizált érdekek globálisan növekvő befolyását hangsúlyozzák, és azokat, akik a pluralizmusnak és a meghatározott keretek hiányának növekvő mértékű érvényesülését látják a világban. A redukcionizmus kockázatát vállalva azt mondhatjuk, ez a megosztottság olyan szemléletbeli különbséget jelent, amely szerint az egyik fél szemében a világ egyre növekvő mértékben globalizálódik – azaz egyre növekvő mértékben kapitalista, amerikanizált, racionalizált, törvényileg szabályozott és korlátok

közé szorított –, míg a másik nézőpontból tekintve egyre inkább globalizált – vagyis egyre sokszínűbb, egyre nyugsgőbb és egyre szabadabb” (2004: 79-80).

Ritzer e helyütt utal arra az optimizmusra, amely látszólag a globalizáció és a lokalizáció összehangolását támogatja. Azonban a globalizáció és a világhatalom gyakorlása közötti kapcsolat megítélése gyorsan változhat. 2005-ben Golub (2005: 1) arra a megállapításra jutott, hogy a globalizáció „kimerültnek mutatkozik”. Az USA külpolitikájának agresszívebbé válása a 2001. szeptember 11-i eseményeket követően megkérdőjelezte a marginalizálódott csoportok hatalmának optimista támogatását, amelyek „megtámadták” illetve „ellenálltak” a transznacionális kapitalizmusnak és „az USA érdekeinek”.

A huszonegyedik század első néhány évének nemzetközi politikája egyre inkább elkerülhetetlenné teszi nem csupán a „sokféleség” és a „kuszaság” közelebbi vizsgálatát, de a hatalmi *dominancia* gyakorlásának átgondolását is. Ez az igény maga is ki van téve a változásnak. Harris (2005) újabban felvetette egy „pekingi konszenzus” lehetőségét, amely a „washingtoni konszenzus” alternatívája lehetne, a globalizáció „harmadik világot” alapul vevő kulturális és gazdasági mintáját nyújtva. Harris számára ez egy reális (remélt) lehetőség előrevetítése, amely egy napon megvalósulhat. Félretéve a spekulációt: amivel jelenleg szembe kell néznünk, az a pluralizáció narratíváinak kríziseként fogalmazható meg. A birodalom visszatért. Természetesen számos baloldali elemzés szerint soha nem is távozott. Az újra megerősödő antiimperialista nézőpont a politikai akarat és az USA „szuperimperializmusa” tekintetében (Hudson, 2003) egyúttal új táptalajt ad a kapitalizmus „kríziseit” érintő neomarxista-leninista magyarázatoknak is. Ugyanakkor az ilyen értelmezések, noha esetenként nagy jelentőségre tesznek szert – mind azok számára, akikben újonnan fogalmazódik meg a gondolat, hogy az imperializmus korában élnek, mind pedig a radikálisok számára, akik mindig is így látták a világot –, az ilyen értelmezések a világhatalom meghatározó szereplőinek és centrumainak tekintett „nagy nemzetek” idejémtúlt elképzelésére támaszkodnak, miként Hardt és Negri (2000) kifejti.

Bár amit az USA tesz, az meghatározó jelentőséggel bír a világ minden lakója számára, e befolyás következményei, valamint az USA-nak a modernitás szimbólumaként való középpontba helyezése egyre növekvő mértékben *transznacionális* jelleget ölt. Jó példája ennek a neoliberais „józan ész” térnyerése és megszilárdulása: jóllehet ez a társadalmi és gazdasági modell valóban támaszkodik az USA presztízsére, ugyanakkor nem vezethető vissza kizárólag az USA befolyására. Ez a szempont annak az ellentmondásnak a magyarázatában is segít, hogy miközben a világ globális intézményei az „etnikai egyenlőség” politikájának neoliberais és „amerikanizált” változatát közvetítik, addig az USA-ban társadalmi értelemben konzervatívabb erők érvényesülnek – amilyen például a neokonzervativizmus.

Röviden, amire szükség van, az nem egy újabb kísérlet a USA imperialista törekvéseinek feltárására, hanem annak vizsgálata, hogy miként válik az USA nemzetközi szinten társadalmi és gazdasági szerepmóddé. Ez utóbbi utat választva egy ellentmondással teli területre lépünk. A rasszosítás tárgyává vált kisebbségi befolyásnak és ellenállásnak azok a formái, amelyek oly sok országban hívtak életre antirasszista kezdeményezéseket, egy olyan, mindent átfogó (noha mindenkor sérülékeny) globális rendszer *részeként és annak ellenében* hatottak, amely egyszerre „amerikanizáló” és ténylegesen nemzetközi. Továbbá, miközben a rendszer részét képező intézmények

teret biztosítanak a marginalizálódott csoportok véleménynyilvánítása számára, ugyanakkor alakítják, értelmezik és gazdaságilag szankcionálják a kisebbségi pozícióban lévő társadalmi mozgalmak és ideológiák „sokat hangoztatott álláspontjait”.

Az utóbbi években erőteljes igény jelentkezik annak tisztázására, hogy miként kapcsolható össze az antirasszizmus ezekkel a különféle erőkkal. Ennek oka részben a számos transznacionális intézmény által elsajátított antirasszista retorikában keresendő. Létezik azonban egy ennél speciálisabb ok is, mégpedig egy rövid írás által előidézett intellektuális robbanás, amelyet Livio Sansone (2002: 7) „bombához” hasonlít.

Miről ismerjük fel az imperialistát... Bourdieu, Wacquant és kritikusaik

Michel Wieviorka (1997) úgy jellemzi a mai antirasszizmust, mint ami az intellektuális öntudat kreatív fázisán halad keresztül. „Annyira nehéz antirasszistának lenni?” (Is it so difficult to be an anti-racist?) című esszéjében Wieviorka egy olyan reflektív antirasszizmus szükségességét hirdeti, amely lehetővé teszi az antirasszista vállalkozás filozófiai jellegű feszültségeinek elismerését (mindenekelőtt azét a feszültségét, amely a relativizmus és univerzalizmus között húzódik), továbbá ennek folyományaként az antirasszista „purizmus” elutasítását. Ennek ellenére, noha Wieviorka példái az „angolszász” és a francia antirasszizmus közti ellentétet illusztrálják, sem ő, sem az antirasszizmus korlátairól és lehetőségeiről elmélkedő más szerzők (Taguieff, 1995) nem helyezik el az antirasszizmust a geopolitikai változások illetve harcok változékonyabb keretében. Az antirasszizmus előtt álló kihívások rendszerezése könnyebbnek tűnhet abban az esetben, ha kiemeljük azokat a világhatalmi politika feszültségteli atmoszférájából. Valójában a nyugati filozófia keretei sohasem nyújtottak elegendő teret egy ilyen vita számára. Amint ennek korlátai kézzelfoghatóvá válnak, egy új típusú reflektivitás válik szükségessé, amely a földrajzi és a politikai szempontokat részesíti előnyben.

Bourdieu és Wacquant támadó hangvételű röpirata mutatja be a legvilágosabb példáját annak, hová vezethetnek a Wieviorka absztrakcióira épülő megközelítések („Sur les ruses de la raison impérialiste” – „Az imperialista gondolkodásmód csapdájáról”; Bourdieu és Wacquant, 1998, angol nyelven 1999). Tudniillik a Bourdieu és Wacquant által kifejtett gondolatok nem egy általános értelemben vett antirasszizmus nehézségeivel foglalkoznak. Bourdieu és Wacquant a mai antiimperialista politika és azoknak az amerikai antirasszistáknak a feltételezett rosszhiszeműsége között húzódó feszültségre összpontosít, akik az emberi jogok és a másság tiszteletének zászlaja alatt saját kulturális és politikai értékrendjüket exportálják. Bourdieu és Wacquant egyik következtetése az, hogy az amerikanizáció rasszosításhoz vezet. Ennek okán a szerzők kárhoztatják „a »rassz« amerikai társadalomban élő fogalmának kvázi-univerzalizációját mint az USA-ban érvényes elméleti kategóriák világméretű exportálásának eredményét” (1999: 48). Bourdieu és Wacquant különösen élesen bírálják azt, ami az ő olvasatukban a rassz fogalmával foglalkozó amerikai elméletalkotók és a humanitáriánus intézmények törekvése arra, hogy más társadalmakat az alapján ítéljenek meg, hogy képesek vagy nem képesek elismerni és alkalmazni a „faji viszonyokat” és a fekete-fehér identitás dichotóm megkülönböztetését ahhoz hasonlóan, ahogyan azokat az USA-ban elismerik és alkalmazzák. Ily módon a „feketeség” és „fehérség” amerikai értelmezésének

feltételezett exportja a szerzők érvelésének központi elemévé válik. Az általuk kiemelt elméleti munka Michael Hanchard (1994) tanulmánya (*Orpheus and Power: The Movimento Negro of Rio de Janeiro and São Paulo, Brazil 1945-1998* – Orpheus és a hatalom: a braziliai fekete mozgalom Rio de Janeiróban és São Paulóban 1945-1998 között). Különös választás ez és azonnal rávilágít, hogy Bourdieu és Wacquant empirikus bizonyítékai átgondolatlan gyűjtés eredményei (lásd Hanchard, 2003). Hanchard (1994) tanulmánya egyértelműen számot ad az afrobraziliai aktivisták két csoportja, a Fekete Hatalom eszméje által inspirált *americanisták* és az antikolonialista és Afrika-központú perspektívát képviselő *africanisták* közötti különbségekről. Ugyanakkor nemigen fedezhető fel a tanulmányban arra vonatkozó bizonyíték, hogy a szerző az elsőként említett perspektívát vagy akár az amerikai tapasztalat bármely más aspektusát pártfogolná.⁴ Sajnálatos módon úgy tűnik, hogy Hanchard pusztán érdeklődése a fekete identitás brazil koncepciója iránt elegendő volt ahhoz, hogy kihívja Bourdieu és Wacquant haragját. Miként Wade (2004: 357) megállapítja, „egy efféle »antiimperialista« megközelítés azt kockáztatja, hogy az olvasó a brazil faji viszonyok jóindulatú természetére következtet”.

Bourdieu és Wacquant felvetései mögött az az aggodalom érzékelhető, hogy a tradicionális európai intellektus Latin-Amerikában érvényesülő hatása támogatta az USA dominanciáját. Minden hibája ellenére azonban a szerzők kritikája széles nemzetközi közönség figyelmét hívta fel az amerikanizáció és a rasszosítás közötti összefüggés nyugtalanító problémáira, melyeket az utóbbi néhány évben a harmadik világhoz tartozó térségek számos szakértője kifejezésre juttat (ennek brazil példáit lásd Camara, 1998; Fry, 1996; Sansone, 2003). Továbbá Bourdieu és Wacquant tanulmánya egy tágabb keretben folytatott vita részének tekinthető, amely az *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* című folyóiratnak a tanulmányt első ízben közlő számában olvasható. A szóban forgó kiadvány egy sor olyan írást közöl, amelyek a neokolonializmus, internacionalizáció és neoliberalizmus összefüggéseit vitatják. Bourdieu és Wacquant említett tanulmányát például Dezalay és Garth (1998a,b) két írása előzi meg, melyek közül az első a „washingtoni konszenzus” tömegmédián keresztül zajló mobilizációját és terjedését vizsgálja, a második pedig azzal foglalkozik, hogy miként uralják „a szakértelem nemzetközi piacát” (humanitáriánus alapítványokon és intézményeken keresztül) és ezáltal miként „kerülnek ott előnybe az USA eszméi és intézményei”.

Bourdieu és Wacquant angol, spanyol és portugál nyelven is megjelent kritikája heves vitákat váltott ki. A braziliai *Estudos Afro-Asiáticos* című folyóirat szerkesztője, Livio Sansone egy teljes számot szentelt a tanulmány megvitatásának (Bourdieu és Wacquant, 2002) melyet „történelmi jelentőségű írásnak” nevez (Sansone, 2002: 5).

4 Egyes – mind az USA-ban, mind Braziliában hangoztatott – vélemények szerint a „faji viszonyok”, pontosabban a feketék és az őslakosok faji identitásának érvényesülése elkerülhetetlen, ugyanakkor pozitív fejlemény a brazil társadalom számára (Bowser, 1995; Twine, 1998; Warren, 2001). Ugyanakkor mások, mint például Livio Sansone (2004), amellet érvelnek, hogy ez a gondolkodásmód a „faji viszonyok” USA-ban érvényes rendszerét ülteti át Braziliára, amely tagadja a Braziliában megfigyelhető antirasszizmus újszerűségét és a benne rejlő potenciált. Sansone rámutat arra, hogy Braziliában széleskörű támogatást élvez az élet-körülmények társadalmi osztályok szerinti elemzésén alapuló antirasszizmus, és ebből kiindulva az „etnicitástól mentes antirasszizmus” igényét fogalmazza meg.

Ebben a történelemben azonban az is feljegyzésre méltó, hogy kevés írás vált ennyire elterjedtté, ugyanakkor ennyire éles kritikák tárgyává. Sansone és az *Estudos Afro-Asiáticos* más szerzői (Pinho és Figueiredo, 2002; Santos, 2002) egyaránt osztják azt a sértett véleményt, hogy Bourdieu és Wacquant „túlságosan bízik” abban (Sansone, 2002: 7), hogy a brazil akadémikusok és aktivisták képesek egységes intellektuális álláspontot képviselni a faji viszonyokkal kapcsolatos elméleti kérdések terén. Sansone továbbá azt hangoztatja, hogy az akadémiai gyakorlat sokkal inkább transznacionális és sokkal inkább együttműködésen alapul, mint azt Bourdieu és Wacquant feltételezi, emlékeztetve arra, hogy „nem mindegyik [amerikai] ugyanolyan” (2002: 11). John French hasonló nézőpontot képvisel, amikor rámutat arra, hogy az elmúlt évtizedben „mind brazil, mind egyesült államokbeli értelmiségi körökben megújult érdeklődés övezi a rassz fogalmának státuszát Brazíliában. Ez a „dialógus”, mondja French (2003: 384) „ma sokkal kiegyensúlyozottabb, mint a múltban volt”.

Bourdieu és Wacquant „Az imperialista gondolkodásmód csapdájáról” (On the cunning of imperialist reason) című esszéje angolul a *Theory, Culture and Society* című folyóiratban jelent meg, melyet az említett folyóirat két számában összesen tizenegy kommentár követett – a 17(1) szám 2000-ben és a 20(4) szám 2003-ban. Ezek közül mindössze két írás pozitív hangvételű, az egyik a tanulmány fordítójának rövid kommentárja (Robbins, 2003; a másik írás: J. Friedman, 2000). Már a Bourdieu és Wacquant tanulmányára adott negatív reflexiók pusztán mennyisége megütközést kelt, nem beszélve azok időnként személyeskedő és rosszindulatú stílusáról. A tanulmányt olyan jelzőkkel illetik, mint „bizarr” (Venn, 2000: 93), vagy mint a „szociológiai terrorizmus” egy formája (Wieviorka, 2000: 161). A szerzőket továbbá azzal vádolják, hogy tanulmányuk provinciális jellegű francia nézőpontot képvisel, „egy zavarba ejtő mellékes terepfeljegyzést” tár a nyilvánosság elé (Lemert, 2000: 97), valamint hogy osztja a tudatlan „dél” előítéleteit. Pieterse szavaival,

„A globalizáció erős haragot és aggodalmat kelt délen, és gyakran úgy jelenik meg, mint az északi hegemonia újabb érvényesülése, a hatalom és a vagyon koncentrációjának újabb megnyilvánulása. A globalizációt általában úgy látják délen, 200 év kimerítő tapasztalatának távlatából, mint az imperializmus avagy neokolonializmus új korának eljövételét. Analitikus szempontból ez a megfeleltetés téves: az imperializmust területi meghatározottság, állami irányítás, központosított szervezet, valamint gyarmatosítók és alávetettek világos megkülönböztetése jellemezte. E jellemzők egyike sem alkalmazható a mai globalizációra” (2000: 132).

Pieterse ezek szerint arra a következtetésre jut, hogy az imperializmus „tapasztalata” egyfajta hamis tudat, amely a nyugat uralmának idejétmúlt és „analitikus szempontból” elnagyolt gondolatán alapul. Venn szavaival élve, „az autentikus amerikai imperialista diskurzus esszencialista felfogása” (2000: 92) anakronisztikus. Werbner (2000) Bourdieu és Wacquant írására adott cáfolata tovább bővíti ezeket a feltevéseket, azt hangsúlyozva, hogy a szerzők nem értelmezik megfelelően az USA kozmopolitizmusát. Az amerikai imperializmus elleni, antirasszizmust érintő vádak téves ítéleten alapulnak, állítja Werbner, mivel az antirasszizmus és a posztkolonializmus korának vitái igen sokfélék, igen multietnikusak és igencsak társadalomkritikai színezetűek. Ennek megfelelően

a tudományos viták diaszporadikus illetve nem nyugati álláspontok iránti növekvő nyitottsága cáfolná Bourdieu és Wacquant amerikai világhatalomra vonatkozó állításait.

Felmerül itt azonban egy ellentmondás. Tudniillik a vitában részt vevő szerzők többsége osztja azt az álláspontot, mely szerint az USA „globális hegemoniája” a mai kor realitása (például French, 2003: 384). Azt kell tehát hinnünk, hogy az USA világhatalmi uralmat gyakorol, ám ez nem érinti a faji egyenlőség gyakorlatát és ideológiáját? Érthető, hogy amikor Bourdieu és Wacquant a tudományos hozzáállás és a személyes politikai jóhiszeműség alapjaira helyezik érvelésüket, ugyanilyen vonatkozásban kapnak szemrehányást. A kibontakozó narratíva keretében azonban az „amerikanizáció” fogalmának említése az amerikaellenesség nyilvánvaló jelévé válik, ily módon azok téveszméjeként értelmeződik, akik szűklátókörűségük okán nem látják be, hogy a „valós helyzetet” a kölcsönösség és sokszínűség jellemzi. Ez a gondolatmenet a Bourdieu és Wacquant által eredetileg megfogalmazott kérdések korlátait is tükrözi. Az a kérdés, hogy az USA miként alkotott szándékosan téves reprezentációt a Brazíliai faji viszonyokról, abba az intellektuális zsákutcába vezet, melynek csapdájába a vitázó felek estek. Az erkölcsös szándék feletti meddő vitatkozást elkerülendő, el kell fogadnunk, hogy a hegemónikus folyamatok elemzése nem redukálható olyan megállapításokra, amelyek a politikai jó szándékot érintik, vagy azt, hogy a nagy nemzetek miként karolják fel a kis nemzeteket.

A Bourdieu és Wacquant által kiobbantott vita azt mutatja, hogy az antirasszizmus és az amerikai (illetve nyugati) dominancia összefüggésének elemzése kényes és bonyolult feladat. Nyomatékosítja az igényt a dominancia mai mintázatainak transznacionális és független jellege iránti nyitottságra. Továbbá arra utal, hogy a dominancia mintázatai és a *szembenálló hatalom* szerepére formált igény közötti összefüggés gondos vizsgálatot igényel.

Hegemonia, szembenálló hatalom és antirasszizmus

Annak az álláspontnak a komolyságát, mely szerint az amerikanizáció és a neoliberalizmus az etnikai egyenlőségi kezdeményezéseket alakító transznacionális erők, jól illusztrálja Sansone (2003) jelentős munkája, a „Fekete identitás etnikai identitás nélkül” (*Blackness Without Ethnicity*) című könyv. Sansone érdeklődésére egyértelműen inspiráló és ösztönző hatást gyakorolt Bourdieu és Wacquant kritikája. Az ő munkájukat kísérte meg konstruktív módon meghaladni azáltal, hogy a hagyományos rasszizmus neoliberalis formáit összefüggésbe hozta azzal, amit ő „a fekete Atlantikum angol ajkú térségeiből” származó „fekete szimbólumok” globalizációjának nevez. „A szimbólumok globális elterjedése”, érvel Sansone, a rassz amerikanizált kliséit közvetíti, amelyeket Brazíliában mint az identitás új, felszabadító követeléseit ismerik el és alkalmazzák, és amelyek ugyanakkor „a fekete fiatalokhoz a dologtalanságot, a nyers testi erőt, a szexuális szabadosságot, a zenei érzéket és a természetességet társítják, szembeállítva mindezt a munkával, racionalitással és modern technológiával” (Sansone, 2003: 162).

Sansone példái rámutatnak arra a tényre, hogy „az ifjúság kultúrája” azon kevés területek egyike, ahol az amerikanizáció, globalizáció és rasszosítás körül zajló viták összekapcsolódnak. Az afroamerikai rap és a hozzá társuló zenei stílusok és kulturális formák globális átvétele illetve adaptációja az életkori és fogyasztói rétegekhez kötött

lázadási formák szélesebb körének részeként terjed (Mitchell, 1996, 2001; Wood, 1997). Az e folyamatok iránti tudományos érdeklődés gyakran egymásnak ellentmondó álláspontokhoz vezet a kulturális dominanciára való törekvés részeként értelmezett szembenálló hatalommal kapcsolatban (ezt az ellentmondást szemlélteti az MTV szlogenjének – „egy világ, egy zene” [„one world, one music”] – egyidejűleg tekintélyelvű és lázadó konnotációja). Ez a paradoxon vizsgálódásunk lényegét érinti, és magyarázattal szolgálhat azokra a nyilvánvaló nehézségekre, amelyekkel azok az elméletalkotók szembesülnek (mind nyugaton, mind a harmadik világban), akik az antirasszizmus és az amerikanizáció közötti összefüggést igyekeznek megragadni. Tudniillik a hegemonia tapasztalatához jellemzően olyan eszmék és gyakorlatok társulnak, amelyek nem érintenek emancipatorikus elképzeléseket. A hegemonia úgy jelenik meg sarkított ábrázolásban, mint amely az autoritás jegyeit viseli magán, olyan erőként, amely nyíltan a *status quo* fenntartására törekszik. Az antirasszizmushoz mindezzel éppen ellentétes társadalmi törekvések társulnak: *ipso facto* a kettő egymást kölcsönösen kizárja. Szembetűnő, hogy Bourdieu és Wacquant bírálói újra és újra visszatérnek ahhoz a gondolathoz, hogy a rassz fogalmával foglalkozó amerikai elméletek nem vádolhatók imperializmussal, hiszen *társadalomkritikai* beállítottságúak, az *ellenállás* örökségét hordozzák. Ha azonban csak az elmúlt negyven évet vesszük szemügyre, nyilvánvalóvá válik, hogy az USA befolyása a rassznak és az etnicitásnak a világ más részein kialakult fogalmi konstrukcióira éppen ezen a területen a legkézzelfoghatóbb, vagyis a radikális, az uralkodó kultúrával szembenálló illetve egyéb tekintetben kritikus társadalmi mozzanatok terén. Ebből következően az USA befolyásának természete csak akkor értelmezhető helyesen, ha megvizsgáljuk a szembenálló hatalom szerepében történő fellépését.

Az 1930-as évek elején íródott Börtönjegyzetekben (*Prison Notebooks*) Gramsci egyfajta örömet lel abban a tényben, hogy „amerikanizmus” felforgató erőként működik, amely *aláássa* az európai uralkodó osztály rég megdöntésre váró hatalmát. Az ipari termelés hatékonysága és a társadalmi instrumentalizmus,

„[amely] a ma »amerikanizmusnak« nevezett jelenséget jellemzi, jelentős mértékben a régi társadalmi rétegekkel szembeni megelőlegezett kritikának tekinthető, amely rétegek bármely esetleges új rend kialakulásakor összeomlanak, és amelyekben már most eluralkodóban van a társadalmi pánik, a bomlás és a reménytelenség hulláma” (Gramsci, 1971: 317).

Gramsci új meglátásokkal gazdagította a hegemonia elméletét, amelyek a társadalmi osztály iránti lojalitás képlékenységét érintik, közelebbről azt ragadják meg, hogy a dominancia fenntartása gyakran közmegegyezésen alapuló szövetségeket igényel. A hegemonia előfeltétele a vezető pozíció megszerzésének lehetősége, amely más társadalmi osztályok közreműködésével véghezvitt reformokat, illetve velük kötött kompromisszumokat tehet szükségessé. Az ilyen megközelítések hasznosságára bizonyítékul szolgál az 1945 utáni jóléti állam politikájának neogramscsiánus elemzése (Centre for Contemporary Cultural Studies, 1981, 1982). Az ehhez hasonló tanulmányok gyakran társítják Gramsci nevét azokhoz a törekvésekhez, amelyek az uralkodó rend keretei között, ugyanakkor azzal szemben kialakuló progresszív mozzanatokot kísérelnek meg azonosítani. Ez a tendencia részben Gramsci munkásságának egy

olyan téves értelmezéséhez vezetett, amely forradalmi optimizmusát a társadalmi mozgalom mint olyan lehetőségéhez köti, tekintet nélkül az osztálypolitikával mutatott összefüggéseire (Sassoon 2001). Hangsúlyoznunk kell, hogy Gramsci álláspontja szerint a politikai fejlődés előfeltétele, hogy a kapitalista viszonyokat *elutasítsák* az alárendelt helyzetben lévő csoportok.

A múlt század második felében a baloldali aktivizmus különböző formái jelentek meg, amelyek antihegemonikus szövetségek létrehozására törekedtek. Gramsci egy másik fogalmát használva, a cél az volt, hogy a „passzív forradalmat” (a kapitalista állam krízisre adott válaszát) az aktív forradalom váltsa fel. Az antirasszizmus heves küzdelmek színterévé vált ebben a vitában. A brit neogramsciánus kulturális tanulmányok nyomtatékosan hangsúlyozták a „feketék harcának” „függetlenségét”, és éles kritikák kísérték annak állam általi támogatását (Gilroy, 1982), (Lentin, 2004; Troyna és Williams, 1986). Az antirasszizmusnak ezek a bírálatai a politikai cselekvés ellentmondásokkal teli terepeként ábrázolták a rasszosításon alapuló széleskörű aktivizmust és a faji konfliktus enyhítését célzó állami beavatkozást. Eközben ugyanakkor nem szántak kellő figyelmet az „ellenállás” és a hegemonia között potenciálisan fennálló szoros kapcsolatra. Ez a hiátus egyre inkább problematikussá válik, ahogyan a „fogyasztói társadalom” teljes kibontakozása felé haladunk, egy olyan társadalmi rend felé, amelyben a lázadás, felszabadulás és felszabadítás képei a kapitalizmus ideológiai repertoárjának szerves részét képezik (Cohen és Taylor, 1992; Debord, 1977).

A szembenálló hatalom és a neoliberalizmus közötti szoros kapcsolat többek között a multikulturalizmus ideológiáival szembeni gyanakvásban tükröződik, amely számos baloldali gondolkodót jellemez. Zizek megállapítása, mely szerint a multikulturalizmus „a globális kapitalizmus ideológiájának ideális formája” (1997: 44), számos visszhangra lelt (Friedman, 1992; Harvey, 1993). Szintén ezt az álláspontot képviseli Hopenhayn (1993: 99) fejtegetése a latin-amerikai posztmodernizmus és neoliberalizmus kapcsolatáról: „A dereguláció – írja – az elméletileg létező sokféleség üdvözlésének gyakorlati következménye”. Az ilyen megállapítások alapja az a feltételezett kölcsönhatás, amely a fogyasztói attitűd és a depolitizációt eredményező kulturális fragmentáció között áll fenn. Hogy a multikulturalizmussal szembeni ellenséges érzések mennyire meggyökeresedtek a baloldali gondolkodók körében, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Hardt és Negri (2000: 192) Birodalom (*Empire*) című könyvükben egyszerűen kijelentik: „az imperialista rasszista elmélet és a modern antirasszista elmélet tulajdonképpen ugyanazt mondják”.

Ha eltekintünk attól, hogy a fejlődő jogegyenlőségi kezdeményezéseket a szembenálló hatalom megnyilvánulási formáiként értelmezzük, illetve nem foglalkozunk azok változatos geopolitikai hátterével, akkor a baloldali érzelműek manapság jellemző rokonszenve az anti-antirasszizmus iránt részrehajlónak tűnhet. Egy konstruktívabb megközelítés lehetőségét kínálja a kapitalizmus megújulást lehetővé tevő hatalmának hangsúlyozása. Matustik pl. kiemeli a mai kapitalizmus megújulásra való képességét, pontosabban azt, hogy „a rugalmas módon multikulturális vállalatok újra elsajátították a multikulturalizmus és a marxizmus tanításait a jogok elismerésére és a javak újraelosztására vonatkozóan” (Matustik, 1998: 103). Matustik megállapításai világossá teszik, hogy a „sokféleség üdvözlése” és a neoliberális kapitalizmus közötti összefüggés feltételekhez kötött és nem szükségszerű. Nincs olyan jellemzője a kapitalizmusnak, amely inherens módon vagy elkerülhetetlenül a multikulturalizmust

részesítené előnyben. A kapitalizmus egy alkalmazkodó, ugyanakkor mindig új kihívásokat rejtő társadalmi folyamat. Megfelelő feltételek mellett elősegíti illetve lehetővé teszi az egyenlőségi politika gyakorlatát, ily módon kétségbe vonja a diszkrimináció hagyományos mintáit és a rögzült társadalmi alakzatokat. Nem elég azonban megállapítani, hogy, Matustik szavaival élve, az „újralsajátítás” folyamata ment végbe (s vajon miért újralsajátítás?): egy olyan geopolitikai térkép megrajzolására kell kísérletet tenni, amelyen szemléltethető a szembenálló hatalom és a hegemonia kapcsolata.

Szelektív hallás és képzelt modernitás: az etnikai egyenlőség és a Világbank

Az eddigiekben az antirasszizmus amerikanizációjával kapcsolatban zajló vita bírálatát adtam. Továbbá amellet érveltem, hogy a vita konstruktív irányba terelése érdekében figyelembe kell vennünk a vitatott folyamat transznacionális és független természetét, valamint a hegemonia és a szemben álló hatalom közötti kapcsolatot. Ezen a ponton szükségessé válik, hogy feltevéseimet példákkal támasszam alá. Az itt felhozott példák ambíciója mindössze az ösztönzés, új utak nyitása egy bonyolult kérdéskör vizsgálatában. A példák kivétel nélkül a gazdaság és társadalom színterein egyaránt jelen lévő egyik legfontosabb transznacionális intézmény, a Világbank tevékenységéhez kapcsolódnak.

A Világbank kiterjedt szervezettel rendelkezik, mintegy 10 000 dolgozót foglalkoztat és 109 országban tart fenn regionális irodát. Mint a „fejlesztési közösség” főbb szereplői közül sokan, a Világbank is azt vallja, hogy tevékenységét a millenniumi fejlesztési célok „vezérlik”, melyeket az ENSZ hagyott jóvá 2000-ben. Ezek a célok a szegénység felszámolása, az alapfokú oktatás elérhetővé tétele, a nemi egyenlőség biztosítása, az egészségügy fejlesztése, a környezeti fenntarthatóság és „a fejlesztést szolgáló globális partnerségek kiépítése” (amely magában foglalja „a piaci jelenlét kiterjesztését”). A Világbankkal szemben felhozott kritikát, miszerint ideológiailag vezérelt, manapság gyakran azzal az állítással cáfolják, hogy a millenniumi célok alapvető emberi szükségletekre épülnek, valamint hogy a Világbank képviselőinek nézeteit ideológiai sokszínűség és változás jellemzi (de Moura Castro 2002).

Mindez ugyanakkor nem cáfolja azt, hogy „testvérintézményével”, a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) együtt a Világbank mindezidáig következetesen a modernizáció kapitalista felfogása mellett foglalt állást. Ahogy Mundy írja (2002: 488), a Világbank „talán minden más szervezetnél nagyobb szerepet játszott annak kidolgozásában, ami washingtoni konszenzus néven vált ismertté”. Stiglitz megfogalmazásában (2004: 15), „létrejött egy egyezmény, mely szerint [a Világbank elismeri, hogy] az IMF irányítja a makrogazdasági politikát”. Joseph Stiglitz, a Világbank vezető közgazdásza (1996-1999) azt az álláspontot képviseli, hogy a Világbank ideológiai megosztottsága, melyet az Oroszországban indított privatizációs programok szabályozatlanságával szembeni kritika jelzett, arra a következtetésre vezette a bank dolgozóit, hogy a Világbank érdekeltsége a pénzügyi felzárkóztatásban az intézmény növekvő „megfontoltságát” és ideológiai heterogenitását tükrözi (de Moura Castro, 2002). Kívülről szemlélve azonban, illetve a modern kapitalista világrend kiterjesztését és fenntartását szolgáló

törekvések tágabb kontextusában vizsgálva, a Világbank új érdekeltsége a pénzügyi felzárkóztatásban összhangban áll a kapitalista globalizáció általa elfogadott ideológiájával. Ily módon, noha egyre érzékelhetőbbé váltak a Világbankon belül, illetve a Világbank és az IMF között húzóó „feszültségek”, melyek annak kapcsán támadtak, hogy előbbi ötvözte „a szegények érdekeit szolgáló” politikát, a társadalmi liberalizmust és a neoliberais gazdaságpolitikát, ezek a feszültségek nem annyira a krízisé, mint inkább a kibontakozását kísérték azoknak a törekvéseknek, melyek a „piaci jelenlét bővítését” szolgálták (Ferranti *et al.*, 2004).

Ebben az összefüggésben értelmezendő az a határozott és jelentős mértékű támogatás, melyet a Világbank az utóbbi tíz évben „a fejlesztés terén történő faji és etnikai felzárkóztatás” valamint az „etnofejlesztés” (ethnodevelopment) számára nyújtott (Moore, 2001). A Világbank e törekvéseinek távolabbi jövője bizonytalan: nem szerepelnek sem a milleniumi célok között, sem – ezidáig – a Világbank 2005. június 1-jén hivatalba lépett új elnöke, Paul Wolfowitz által megfogalmazott célkitűzések között (Wolfowitz, 2005). Mindazonáltal jelentős példáját szolgáltatják annak, miként alkalmazhat egy részben független transznacionális intézmény a szembenálló hatalomra jellemző diskurzusokat, melyek egyesítik az amerikanizációt, a neoliberalizmust és az antirasszizmust eszméit.⁵ A Világbank mindezt úgy teszi, hogy szelektív hallás jellemzi az antirasszista társadalmi mozgalmak irányában, és követeléseiket három fő diskurzus szűrőjén keresztül értelmezi, melyek összhangban állnak a neoliberais modernitás amerikanizált felfogásával. Ezek a diskurzusok a következők:

- az etnikai és faji identitásformák a társadalmi tőke formáinak tekinthetők;
- a multi- és interkulturális társadalmi felzárkóztatás „kiterjedtebb” szabadpiaci jelenlétet tesz lehetővé;
- a faji alapú önmeghatározás, a faji kategóriák és tágabb értelemben a „faji viszonyok” fejlődése megfelelő modellként szolgál az antirasszizmus fejlődése számára.

E megközelítések egyike sem az USA-ban érvényes modellek elterjesztését illetve reprodukálását *szolgálja*, és egyikről sem mondható el, hogy bármi olyat átültetett volna valamely „fejlődő” ország társadalmára, amely az USA-ban uralkodó faji viszonyok másolatának tekinthető. Ugyanakkor mindegyik összhangban áll egy olyan, felismerhetően az USA-beli viszonyok által inspirált modell kidolgozásával és általánossá tételével, amely a szabadpiacra épülő gazdaságban illetve annak közvetítésével fenntartható „jó faji viszonyokat” határozza meg.

5 A Világbank kötődését az USA-hoz legvilágosabban az mutatja, hogy a bank székhelye Washingtonban van, valamint hogy a bank elnökét egyezményesen az USA kormánya választja. Az USA véleménye a legmeghatározóbb mind az IMF, mind a Világbank döntéshozói körében: 2003-ban a szavazati jogok 17,1 illetve 16,4 százalékát szerezte meg a két intézményben (az említés sorrendjében). Ezek az arányok stabil vétőjogot biztosítanak az USA kormánya számára. Minthogy a fennmaradó szavazati jogok jelentős részét az USA szövetségi szervezete szerezte meg a két intézményben (a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 63,6 és 61,6 százalékot, a G8 országai pedig 48,2 és 45,7 százalékot kaptak az IMF-ben és a Világbankban, ebben a sorrendben; *New Internationalist*, 2004), az USA hatalmához nem férhet kétség.

A Világbank „faji felzárkóztatással” kapcsolatos újabb nyilatkozatai elismerik, hogy a privatizáció „fokozhatja az egyenlőtlenségeket” (Ferranti *et al.*, 2004: 14; lásd még Világbank, 2003). Ugyanakkor arra a következtetésre jutva, hogy az etnikai pluralitás gazdasági értéket jelenthet (Bates, 1999), a Világbank továbbra is kiáll a tőke rasszosításának hasznossága mellett, és azt indítványozza, hogy a gazdasági szempontból marginalizálódott csoportok piaci részvétele megalapozható az olyan erőforrások, mint a föld és a víz „etikai” tulajdonjogának biztosításával. A Világbank rasszosítás melletti állásfoglalása tehát a „piaci jelenlét bővítését” célozza, melynek révén az etnicitás „társadalmi tőkére” váltható:

„A Világbank ma a világkülönböző országainak őslakosait „társadalmi tőkének” tekinti, kiaknázatlan humán erőforrásoknak, melyekkel számolni kell a fejlesztési tervekkel kapcsolatos döntéshozatali folyamatok során. Az őslakosságot annak társadalmi tőkeként való felfogása egyértelműen a részvételen alapuló fejlesztés megközelítései (melyekre egyre inkább építenek a szegénység elleni küzdelemben) és a liberalizációs politika összefüggésébe helyezi” (Laurie *et al.*, 2002: 253).

A Világbank hangsúlyozza, hogy politikája számos érintett féllel folytatott egyeztetésekre épül. Ez a „meghallgatás” azonban szelektívnek bizonyul. A Világbank politikai stratégiáját tartalmazó dokumentumok számos alulról szerveződő kezdeményezés társadalmi és gazdasági autonómia iránti igényét kifejezésre juttatják. Ezeket az álláspontokat azonban hagyományosan a teljesebb világpiaci integráció iránti igények kinyilvánításaként értelmezik (Ferranti *et al.*, 2004; Világbank, 2003). Jellemző példával szolgál az az előadás, amely a Világbank Latin-Amerikában megrendezett éves fejlesztési konferenciáján hangzott el 1996-ban Bogotában. Az előadás „A kizártak felzárkóztatása” (Including the Excluded) címet viselte (Partridge *et al.*, 1996). A bevezetőben elhangzó, Maya Angelou-tól származó idézet („Emeljétek arcotok a rátok virradó ragyogó reggelre, oly fájdalmasan hiányzott” – „Lift up your faces, you have a piercing need / For this bright morning dawning for you”; idézi Partridge *et al.*, 1996: 2), valamint az állásfoglalás egy olyan fejlesztési „folyamat [szükségessége mellett]... melyet maguk az őslakosok határoznak meg és irányítanak” – ez a politikai hitvallás határozottan a „kizártak” érdekeinek szószólójaként lép fel. Szakadék tátong azonban a megszólaltatott „etikai” hangok és a szerzők politikai javaslatai között. Az előadás szövegét mindvégig átszövik az „őslakosság vezéregyéniségeitől” származó idézetek, amelyek – meglehetősen általános formában – a kultúra, oktatás és emberi méltóság iránti ragaszkodást hangoztatják. E hangok egyike sem kiált a szabadpiac bővítéséért vagy a tőke etnicizálásáért. A szerzők fő következtetése mégis az, hogy „ezeknek az embereknek a kizárása a piacgazdaságból egyet jelent az emberi és egyéb erőforrások súlyos pazarlásával” (Partridge *et al.*, 1996: 30). A beszámoló folytatásában a szerzők kijelentik, hogy

„A Világbank egy összességében „protekcionista” orientáció felől egy „etnofejlesztési” orientáció irányába mozdul el, amely az őslakosság érdekeihez közelít. Míg a kis kulturális közösségek felbomlása továbbra is fenyegető veszély, jelenlegi fő stratégiánk célja az őslakosok széles tömegeinek támogatása a szegénység elleni küzdelemben azáltal, hogy elősegítjük részvételüket a fejlesztési folyamatban”. (1996: 30).

Annak tényét, hogy a társadalmi protekcionizmus és a gazdasági protekcionizmus felszámolása kéz a kézben jár, Bolívia egykori alelnöke, Victor Hugo Cardenas is világosan kifejtette 2001 júniusában, egy intézményközi tanácskozáson (melynek résztvevői között szerepelt a Világbank, az Interamerikai Fejlesztési Bank, az Amerikaközi Párbeszéd és egyéb, magánkézben lévő intézmények; idézi Világbank, 2004). „A miénkhez hasonló multietnikus és multikulturális társadalmakban – mondja Cardenas – a piacgazdaság nem tartható fenn, amíg a kisebbségeket kizáró [fejlesztés felfogása uralkodik]” (lásd még Davis, 2002; Világbank, 2003).

Ezek a kezdeményezések a szembenálló hatalom formáiként lépnek fel, a meggyökeresedett ortodoxiak és a rasszista társadalmi rend ellen intézett olyan kihívásokként, melyeket „maguk az emberek” kezdeményeznek. A Világbank „a ránk virradó ragyogó reggel” oldalára áll, amely számúzi majd a megdermedt hierarchiákat. Ugyanakkor tevékenységében az intézmény az egyenlőségi politika fókuszát a strukturális illetve globális folyamatokról a kis léptékű beavatkozásokra és a piaci jelenlét bővítésére helyezi át. Ily módon a neoliberális antirasszizmust a transznacionális tőke intézményesíti. Az antirasszizmus olyan formában szerveződik újjá illetve stabilizálódik, amely egyaránt lehetővé teszi a társadalmi harcot és a jelenlegi hegemónikus hatalmi pozíció megőrzését.

Amint a brazil antirasszizmus kapcsán már említettük, vitatható az a felfogás, mely szerint a szegénység rasszosítása szükségszerű velejárója az antirasszizmusnak illetve a rasszal kapcsolatos, széles körben elterjedt attitűdöknek. Sokatmondó ebből a szempontból, hogy a Világbank tisztségviselői a latin-amerikai „univerzalizmust” ideológiai anakronizmusként azonosítják. Shelton Davis, a Világbank társadalmi fejlesztési osztályának ágazati vezetője a latin-amerikai régióban a következőképpen azonosítja a „problémát”:

„Szükség van azoknak a közéleti attitűdöknek és intézményes akadályoknak a felszámolására, amelyek hátráltatják az afrikai származású népesség illetve közösségek felzárkóztatását elősegítő társadalompolitikát. A régióban jellemző álláspont szerint univerzalizstikus társadalmi programokra és politikára van szükség, nem pedig arra, hogy ezek speciális csoportokra, például az afrikai származású népességre koncentráljanak. Gyakran hangoztatott nézet, hogy a vidéki és városi szegény lakosságot általánosan érintő társadalmi programok fel fogják számolni a történelmi múltban gyökerező illetve jelenlegi társadalmi hátrányokat e népesség körében” (Davis 2003: 9).

AVilágbank antirasszista kezdeményezései igényt teremtenek a népesség faji származási alapon történő azonosítására és számontartására, miközben a transznacionális fejlesztési intézményeket úgy pozicionálják, mint a többségi világ hatalmi tradícióinak „csődje” által szükségessé tett beavatkozás letéteményeseit. Mindez elkerülhetetlenül szükségessé teszi az etnikai csoportokat érintő statisztikai adatgyűjtést. Így például, noha a perui népszámlálás történetében faji származásra vonatkozó kérdéseket utoljára 1876-ban illetve 1940-ben tettek fel, újabban ismét sürgető nyomás és elvárások támadtak Peruban a faji alapú besorolás társadalomstatistikai alkalmazásával szemben. Két „Todos Contamos” találkozón (Cartagena, Columbia, 2000 és Lima, Peru, 2002) országos statisztikai hivatalok, afrikai származásúak és őslakosok csoportjai, valamint a Világbank tisztségviselői gyűltek össze abból a célból, hogy a faji alapú adatgyűjtést népszerűsítsék (lásd Latin-amerikai és Karib-térségi Társadalmi Fejlesztési

Interjú alanya: Petrovics József

Küzdelmet a rasszizmus ellen. Minden embert egyenlőnek tekinteni faji megkülönböztetés nélkül. Nem létezik antirasszizmus tettek nélkül! Előadásokkal az emberek gondolkodását kell gyökeresen megváltoztatni. Ez csak tényekkel, tudományos adatokkal és számokkal lehetséges. Vagy tüntetésekkel kell felhívni az emberek figyelmét, hogy valami nincs rendben. Hangot kell adni magunknak! Fórumokat, beszélgetéseket szervezni. A rasszista megnyilvánulásokat cenzúrázni.

Igen, antirasszista vagyok!

József Petrovics

Antiracism is fight against racism considering equal all humans without any racial differentiation. Without action antiracism does not exist!!! People's way of thinking is must be radically changed through talks. It can be possible only with facts scientific data and numbers. Or to call the public attention with demonstrations on how much things are going wrong. We need to give voice to us! Organize forums and conversations. Sensor racist expressions.

Yes, I'm an antiracist!!!

Ügyek Osztálya, 2003). A faji alapú népszámlálás a fekete lakosság illetve őslakosság hatékonyabb számontartását szolgálja, ugyanakkor lehetővé teszi nagyobb arányú képviselőket és részvételüket a transznacionális tőkéből finanszírozott etnofejlesztési programokban. A népesség faji alapú számontartásának kultúrája szükségeltetik ahhoz, hogy a Világbank megvalósíthassa az etnikai státusz „tőkésítésére” és „értékesítésére” irányuló törekvéseit.

A hatalmi erők ilyen módon történő összekapcsolódása eredményezi azt a nézetet, mely szerint a faji alapú besorolás elutasítása az „idejétmúlt” univerzalista felfogást tükrözi. Az említett törekvések továbbá olyan besorolási módszerek kidolgozására támasztanak igényt, amelyek révén növelhető a „faji csoportok” mérete (a kifejezés az afrikai származásúakra és az őslakosságra utal Latin-Amerika számos részén). Egy erről árulkodó eset a közelmúltban, 2001-ben történt, szintén Peruban. A Világbank képviselői azzal a kéréssel fordultak a Nemzeti Statisztikai Intézethez (INEI), hogy vezesse be az afroperui lakosság számlálását, továbbá hogy fenotípusos kritériumokat is alkalmazzon a besorolásban. Emögött az a megfontolás állt, hogy az önbevalláson alapuló számlálás alapján alacsonyra becsülték volna az afroperui népesség arányát (1940-ben 0,47%-ot jegyeztek fel), amely meghiúsította volna a törekvést, hogy ez a csoport hatékony társadalmi erőt képviseljen az etnofejlesztési vállalkozásban. Egy 2004. január 1-jén általam készített interjúban az INEI egyik tisztségviselője az említett kérést a perui faji viszonyok tágabb értelemben vett amerikanizációjával hozta összefüggésbe, egy olyan folyamattal, amely a befolyás közvetlen és közvetett formáit egyaránt magában foglalja. Az interjúalany az utóbbi kategóriába sorolta az „afrolatinok” jogainak nagyobb mértékű elismeréséért folytatott afroamerikai lobbist

az USA kongresszusában^{6,5} valamint az USA arra kiterjedő befolyását, hogy ideológiai programokat exportáljon olyan transznacionális szervezetek közvetítésével, amelyek felett részleges hatalmat gyakorol. A Világbank törekvését, hogy meggyőzze a perui INEI tisztségviselőit a külső „faji” jegyek (például a haj göndörsége és az ajkak vastagsága) hatfokú skálán történő jelöléséről, sikeresen elutasították. Ez részben egy sor gondos, illetve az amerikai antropológia és rasszkutatás tekintélyére támaszkodó módszertani elemzésnek volt köszönhető, amelyek kimutatták, hogy az efféle osztályozási eljárások megbízhatatlanok és nélkülözik a tudományosságot (Lloréns, n.a.). Ez az eset azonban a faji alapú besorolás egész kontinensen népszerűbbé váló programjának fényében nem annyira a nemzeti intézmények hatalmát mutatja, mint inkább azok sebezhetőségét a transznacionális politikai programokkal szemben. A nagy befolyással rendelkező intézmények, amilyen a Világbank, egyaránt képesek a szembenálló hatalom képviselőiként fellépni, amely a rasszista *status quo* áldozatainak érdekeit védelmezi, valamint a nemzet által felszentelt döntőbíró szerepét játszani, amely a kapitalista demokrácia fenntartását szolgáló hatalmi berendezkedés kiépülését segíti elő.

A faji identitás politikája felé történő elmozdulás, amely egyúttal az állampolgári jogokon alapuló univerzalizmustól való távolodást is jelenti, nem az USA közvetlen beavatkozásának eredménye, hanem annak a transznacionális intézmények és civil szervezetek közvetítésével meghonosodó, a társadalmi emancipáció és a gazdasági fejlődés összefüggését feltételező nézetnek köszönhető, amely az USA-t mint a modern avagy „fejlett” állam mintáját veszi alapul, s amely egyben implikált módon vissza is utal arra. Az antirasszizmus amerikanizációja legalábbis részben a szembenálló hatalom diskurzusának mobilizációján keresztül zajlik, amely, megkerülve az identitás és a politikai változás nemzeti és állampolgári kereteit, a korábban marginalizálódott csoportok pártfogójaként, s így az emancipáció hiteles szószólójaként lép fel. Nem ez az egyetlen formája a neoliberalizmus, az antirasszizmus és az amerikanizáció ötvözésének, de ez képezi a társadalmi változás gerincét.

6 A Charles Rangel és John Conyers kongresszusi képviselők által 2003 februárjában beterveztett „afrolatin határozat” (az Egyesült Államok képviselőházának 47. sz. határozata) kimondja, hogy „az USA által a latin-amerikai országoknak nyújtott pénzügyi támogatásról szóló rendelkezésnek figyelembe kell vennie az afrolatin népességet közvetlenül érintő gazdasági és társadalmi körülményeket” (Carrillo, 2004). Azt a feltevést, hogy szükség van az „afrolatin” identitás nagyobb faji tudatossággal való felruházására és amerikanizációjára, valamint hogy az USA a „faji viszonyok” fejlettebb és kiforrottabb modelljét kínálja, mint az Latin-Amerikában megfigyelhető, világossá teszi Charles Rangel és Mischa Thompson, akik a határozat tervezetét előterjesztették: „Az identitást alakító lépések hosszú időt igényelnek ... a faji politika hosszú időt igényel”, fogalmaz Thompson (idézi Carrillo, 2004). „Az olyan országokban, mint Brazília, csak most kezd kialakulni a pozitív diszkrimináció intézménye”, mondja Rangel, hozzátéve, hogy „a globalizáció és a szabad kereskedelem szükségszerűen közelebb hozzák egymáshoz közösségeinket” (idézi Carrillo, 2004).

Következtetések

Paul Kennedy (1987) elhamarkodottan jövendölte meg az USA hatalmának hanyatlását. Valóban, a nemzetközi viszonyokkal kapcsolatos vitában mindvégig ott visszhangzik a kérdés, amely Michael Cox (2001) megfogalmazásában úgy hangzik: „Mi lett az amerikai hanyatlásból?” (Whatever happened to American decline?) Más szerzők kevésbé kaján hangnemben teszik fel a kérdést: „Miért nyert a nyugat?” (*Why the West Has Won*; Hanson, 2001), „A történelem vége” (*The End of History*; Fukuyama, 1992) vagy „Az eszmék, amelyek meghódították a világot” (*The Ideas that Conquered the World*; Mandelbaum, 2002) mind olyan címek, amelyek az örök győztes fölényességének korszellemét ragadják meg, egy olyan hangulatot, amely egyszerre tekint a múltba és előre, mert, Valladao (1996) szavaival élve, „A huszonegyedik század Amerikáé” (*The Twenty-First Century Will be American*). Ennek az elbizakodottságnak a háttérében az a hit húzódik meg, hogy az amerikanizáció és a neoliberais globalizáció nem a kényszer politikájára épül. Azért „nyertek”, szól az érvelés, mert a világban mindenütt a gyarapodás és a szembenálló hatalom erőiként látják őket.

Természetesen ez a mérhetetlen hatalom elkerülhetetlen módon a megőrzésével kapcsolatos szüntelen aggodalmakat eredményez. Éppúgy, ahogyan Nagy-Britanniában a fehérek felsőbbrendűségét hirdető eszme betetőzése (1890-1930) egyben a legsúlyosabb „krízis” időszaka is volt (Bonnett, 2003), ugyanígy az USA mai dominanciáját is a hatalmi rend összeomlását mérlegelő elméklédések kísérik (Soros, 2004; Todd, 2004). Bár az efféle spekulációk érdeklődésre tarthatnak számot, sürgetőbb feladat – legalábbis ami az etnikai és faji viszonyokkal kapcsolatos vizsgálódást illeti – annak a ténynek a belátása, hogy az USA vezető hatalmi pozícióban van. Ha elfogadjuk, miként Ikenberry (1999: 123), hogy sok évvel azt követően, hogy „hegemonikus pozícióra tett szert, az Egyesült Államok továbbra is uralkodó világhatalom [egy] ... egyre terjeszkedő demokratikus kapitalista rend középpontjában”, akkor azon kell gondolkodnunk, hogy miként határozza meg a világnak ez az uralkodó perspektívája az etnicitás és a rasszizmus felfogását és az ellene folytatott küzdelem módjait.

Az amerikanizáció nem egyöntetű és nem is elkerülhetetlen folyamat. Ebben a tanulmányban néhány közvetettebb érvényesülési formáját mutattam be, amelyek nem feltételezik sem az USA „rosszhiszeműségét”, sem pedig azt, hogy az amerikanizációt bizonyos emberek bizonyos értelemben elutasítják. Ezek az érvényesülési formák azt tükrözik, hogy a hegemonia kialakulása olyan folyamat, amelyben nem maga az uralkodó osztály (illetve az „uralkodó nemzet”) alakít ki konszenzust, hanem inkább arról van szó, hogy a részben független transznacionális intézmények közvetítésével a modern állam modelljeként jelenik meg. Ebből az a lehetőség is következik, hogy az amerikanizáció híveit és az USA-t tévesen azonosítják egymással. A neoliberalizmus példája egy ilyen téves azonosítás lehetőségét veti fel. Ily módon, bár egyes vélemények szerint Bush elnöksége alatt elmozdulás volt megfigyelhető a neoliberalizmus felől a neokonzervativizmus irányába, ez az elmozdulás (eddig) nem jelentkezett a Világbank tevékenységében.

2005-ben, amikor e tanulmányt írom, nem kerülhetem el annak tudomásul vételét, hogy az amerikanizációnak léteznek militánsabb formái is, mint a konszenzus és a hegemonia egybekovácsolása. Afganisztán és Irak lerohanása jól példázza az USA közvetlen külföldi befolyásának erejét és gátlástalanságát. Miként az imperializmus

korábbi formái, úgy az USA „civilizációs küldetése” és beavatkozásainak legitimitása is részben arra a vonzó gondolatra támaszkodik, hogy a „hátrányos helyzetben lévő államok” megszállása lehetővé teszi az etnikai csoportok közti harmóniát és egyenlőséget. Ennek a gondolkodásmódnak a következménye a társadalmi erőik etnicizálása, melyeket vagy le kell igázni, vagy asszimilálni kell a kapitalista demokrácia rendjébe. Így például, bár a síita és szunnita muzulmánok, illetve más csoportok, mint például a „mocsári arabok”, jóval 2003 előtt az etnicizáció tárgyaivá váltak, az USA kormánya új korszakot nyitott ebben a folyamatban. Az etnicitást arra használták, hogy általa „megmagyarazzák” az irakiak és a megszálló koalíciós erőik között kialakult konfliktust (a „szunnita háromszög” fogalmát például hatékonyan alkalmazták az ellenállás lokalizálására), ahogyan eszközt nyújtott az iraki nép társadalmi és fizikai irányításához is. Bár ez a modell némi haragot és zavarodottságot keltett az irakiak között, akik számára az „etnikai identitás” korábban nem képezte a vallási örökség illetve a területi önmeghatározás részét, hamar központi jelentőségre tett szert az ország megszállás utáni kormánya számára.

Az USA hatalmának megszervezése Irakban és Afganisztánban túlságosan nyíltan zajlott ahhoz, hogy hegemónikusnak nevezzük. Gill (1995) álláspontjához csatlakozva, a fegyelmző és kényszerítő erőik széttöredezett ellenállással szembeni alkalmazása jobban leírható a „szupremácia” fogalmával. Tovább követe Gill gondolatmenetét, csábítást érezhetünk arra, hogy a szupremáciát a neoliberais gazdaság politikai megvalósulásaként értelmezzük, mivel a neoliberalizmus nagy erővel törekszik arra, hogy eltörölje a demokráciára jellemző felelősségre vonhatóságot (a piaccal helyettesítve a demokráciát), valamint arra, hogy erodálja a politikai pluralizmust. Ez a perspektíva azonban szem elől téveszti a hatalmi formák sokféleségét. El kell utasítanunk a hatalom egyetlen, ideális formáját kereső nézőpontot. Mint láttuk, a konszenzus kivívása és a kényszer alkalmazása összekapcsolódhat. Hogy a jövőben mennyire fogjuk egyiket vagy másikat megtapasztalni, véleményem szerint nem megjósolható. Megtehetjük azonban azt, hogy megvizsgáljuk a hatalom e ma létező formáit. S amint megtesszük, nyilvánvalóvá válik a „konszenzus” kikényszerített jellege. Az antirasszizmusnak az a fajta amerikanizációja, melyet e tanulmány feltárt, jelentős mértékben „a választás szabadságán” keresztül érvényesül. Ezeknek a „választásoknak” a rendszerét és jelentőségét azonban a hatalomgyakorlás olyan formái határozzák meg, melyek felett a hétköznapi emberek vajmi kevés befolyással rendelkeznek.

Egyre világosabbá válik, hogy a világhatalmi dominancia kialakulásának értelmezése megköveteli annak vizsgálatát, hogy az ellenállás és társadalmi változás fogalmi miként nyernek jelentést és legitimitást, illetve miként terjednek el. Az antirasszizmus történetét gyakran úgy beszélnek el, mint a gyengék hősiességét az erősek ellen. Ezek az elbeszélések többé nem tekinthetők helytállóknak. Abban a keretben, melyet a globális kapitalizmus kialakulása és szétterjedése, illetve annak változó szimbolikus eszköztára meghatároz, az antirasszizmus képviselőinek nagyobb érzékenységet kell tanúsítaniuk a politikai történések iránt. E kritikus figyelem híján az antirasszizmus emancipatorikus elképzelései aligha valósulhatnak meg.

Irodalomjegyzék

- Anderson, B. (2000) 'Renewals', *New Left Review*, 1: 5-24.
- Bates, R. (1999) *Ethnicity, Capital Formation, and Conflict*. Washington: The World Bank, Social Capital Initiative Working Paper no. 12.
- Berger, P. and Huntington, S. (eds) (2003) *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. New York: Oxford University Press.
- Bonnett, A. (1993) *Radicalism, Anti-Racism and Representation*. London: Routledge.
- Bonnett, A. (2000) *Anti-Racism*. London: Routledge.
- Bonnett, A. (2003) 'From white to Western: "racial decline" and the idea of the West in Britain, 1890-1930', *Journal of Historical Sociology*, 16(3): 320-48.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (1998) 'Sur les ruses de la raison imperialiste', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-2: 109-18.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (1999) 'On the cunning of imperialist reason', *Theory, Culture and Society*, 16(1): 41-58.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (2002) 'Sobre as artimanhas da razao imperialista', *Estudos Afro-Asiáticos*, 24(1): 15-33.
- Bowser, B. (ed.) (1995) *Racism and Anti-Racism in World Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Camara, E. (1998) 'Review of Racism in a Racial Democracy: The Maintenance of White Supremacy in Brazil', *American Journal of Sociology*, 104(3): 911-13.
- Carrillo, K. (2004) *Black/Latin Caucus Pushing For Afro-Latino Resolution*. Online at www.mundoafrolatino.com/english/020504.htm.
- Centre for Contemporary Cultural Studies (1981) *Unpopular Education*. London: Hutchinson.
- Centre for Contemporary Cultural Studies (1982) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*. London: Hutchinson.
- Chaudhuri, N. and Strobel, M. (eds) (1992) *Western Women and Imperialism: Complicity and Resistance*. Bloomington: Indiana University Press.
- Cohen, P. (1996) 'A message from the other shore', *Patterns of Prejudice*, 30(1): 15-21.
- Cohen, S. and Taylor, L. (1992) *Escape Attempts: The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life* (2nd edition). London: Routledge.
- Cox, M. (2001) 'Whatever happened to American decline? International relations and the New United States hegemony', *New Political Economy*, 6(3): 311-40.
- Davis, S. (2002) 'Indigenous peoples, poverty and participatory development: the experience of the World Bank in Latin America', in Sieder, R. (ed.) *Multiculturalism in Latin America: Indigenous Rights, Diversity and Democracy*. Basingstoke: Palgrave, 227-51.
- Davis, S. (2003) 'Racial and ethnic inclusion in the development agenda', in World Bank (ed.) *Durban Plus One: Opportunities and Challenges for Racial Ethnic Inclusion in Development*. Washington: The World Bank, 7-12.
- de Moura Castro, C. (2002) 'The World Bank policies: damned if you do, damned if you don't', *Comparative Education*, 38(4): 387-99.
- Debord, G. (1977) *The Society of the Spectacle*. Detroit: Black and Red.
- Dezalay, Y. and Garth, B. (1998a) 'Le "Washington consensus": contribution à une sociologie de l'hégémonie du néolibéralisme', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-2: 3-21.

- Dezalay, Y. and Garth, B. (1998b) 'Droits de l'homme et philanthropie hegemonique', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-2: 23-41.
- Dos Santos, M. (2003) 'The Brazilian remake of the Orpheus legend: film theory and the aesthetic dimension', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 49-70.
- Ferranti, D., Perry, G., Ferreira, F. and Walton, M. (2004) *Inequality in Latin America: Breaking with History?*. Washington: The World Bank.
- French, J. (2000) 'The missteps of anti-imperialist reason: Bourdieu, Wacquant and Hanchard's Orpheus and Power', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 107-28.
- French, J. (2003) 'Translation, diasporic dialogue, and the errors of Pierre Bourdieu and Loic Wacquant', *Nepantla: Views from the South*, 4(2): 375-89.
- Friedman, J. (1992) 'Narcissism, roots and postmodernity: the constitution of selfhood in the global crisis', in Friedman, J. and Lash, S. (eds) *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell, 331-66.
- Friedman, J. (2000) 'Americans again, or the new age of imperial reason? Global elite formation, its identity and ideological discourses', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 139-46.
- Friedman, T. (2000) *The Lexus and the Olive Tress*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fry, P. (1996) 'O que a Cinderela Negra tem a dizer sobre a "politica racial" no Brasil', *Revista USP*, 28: 122-35.
- Fukuyama, F. (1992) *The End Of History And The Last Man*. London: Hamish Hamilton.
- Gill, S. (1995) 'Globalisation, market civilization and disciplinary neoliberalism', *Millennium: Journal of International Studies*, 23(3): 399-423.
- Gilroy, P. (1982) 'Steppin' out of Babylon: race, class and autonomy', in Centre for Contemporary Cultural Studies (ed.) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*. London: Hutchinson, 276-314.
- Golub, P. (2005) 'United States: the slide to disorder', *Le Monde Diplomatique*, July: 1-2.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Hanchard, M. (1994) *Orpheus and Power: The Movimento Negro of Rio de Janeiro and Sao Paulo, Brazil, 1945-1988*. Princeton: Princeton University Press.
- Hanchard, M. (2003) 'Acts of misrecognition: transnational black politics, anti-imperialism and the "ethnocentrism" of Pierre Bourdieu and Loic Wacquant', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 5-30.
- Hanson, V. (2001) *Why the West Has Won: Carnage and Culture from Salamis to Vietnam*. London: Faber and Faber.
- Hardt, M. and Negri, A. (2000) *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harris, J. (2005) 'Emerging Third World powers: China, India and Brazil', *Race and Class*, 46(3): 7-27.
- Harvey, D. (1993) 'Class relations, social justice and the politics of difference', in Keith, M. and Pile, S. (eds) *Place and the Politics of Identity*. London: Routledge, 41-66.
- Hopenhayn, M. (1993) 'Postmodernism and neoliberalism in Latin America', *Boundary 2*, 20(3): 93-109.
- Hudson, M. (2003) *Super Imperialism: The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance*. London: Pluto.
- Ikenberry, G. (1999) 'Liberal hegemony and the future of the American postwar order',

- in Paul, T. and Hall, J. (eds) *International Order and the Future of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 123-45.
- Kennedy, P. (1987) *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Latin American and Caribbean Social Development Unit (2003) 'A report from the Latin American and Caribbean Social Development Unit', *La Ventana Newsletter*, 3. Online at www.worldbank.org/afrolatin
- Laurie, N. and Bonnett, A. (2002) 'Adjusting to equity: the contradictions of neo-liberalism and the search for racial equality in Peru', *Antipode*, 34(1): 28-53.
- Laurie, N., Andolina, R. and Radcliffe, S. (2002) 'The excluded "indigenous"? The implications of multi-ethnic policies for water reform in Bolivia', in Sieder, R. (ed.) *Multiculturalism in Latin America: Indigenous Rights, Diversity and Democracy*. Basingstoke: Palgrave, 252-76.
- Lemert, C. (2000) 'The clothes have no emperor: Bourdieu on American imperialism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 97-106.
- Lentin, A. (2004) *Racism and Anti-Racism in Europe*. London: Pluto.
- Llorens, J. (n.d.) *Ana 'lisis conceptual-metodololo 'gica para el item de etnicidad para el pro 'ximo Censo Nacional*. Lima: unpublished report submitted to Instituto Nacional de Estadística e Informática.
- Mandelbaum, M. (2002) *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-First Century*. New York: Public Affairs.
- Matustik, M. (1998) 'Ludic, corporate, and imperial multiculturalism: impostors of democracy and cartographers of the New World Order', in Willett, C. (ed.) *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*. Oxford: Blackwell, 100-117.
- Mitchell, T. (1996) *Popular Music and Local Identity: Rock, Pop and Rap in Europe and Oceania*. London: Continuum.
- Mitchell, T. (ed.) (2001) *Global Noise: Rap and Hip Hop Outside the USA*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Modood, T. (1996a) 'The limits of America: re-thinking equality in the changing context of British race relations', in Ward, B. and Badger, T. (eds) *The Making of Martin Luther King and the Civil Rights Movement*. London: Macmillan, 181-93.
- Modood, T. (1996b) 'The changing context of "race" in Britain: a symposium', *Patterns of Prejudice*, 30(1): 3-13.
- Moore, M. (2001) 'Empowerment at last?', *Journal of International Development*, 13(3): 321-9.
- Mundy, K. (2002) 'Retrospect and prospect: education in a reforming World Bank', *International Journal of Educational Development*, 22: 483-508.
- New Internationalist (2004) *IMF/World Bank: The Facts*. Online at <http://www.newint.org/issue365/facts.htm>
- Partridge, W., Uquillas, J. and Johns, K. (1996) *Including the Excluded: Ethnodelopment in Latin America*. Washington DC: World Bank.
- Pieterse, J. (2000) 'Globalisation North and South: representations of uneven development and the interaction of modernities', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 129-37.
- Pinho, O. and Figueirido, A. (2002) 'Ideias for a do lugar e o lugar do negro nas ciencias sociais Brasileiras', *Estudos Afro-Asia'ticos*, 24(1): 189-210.

- Radcliffe, S., Laurie, N. and Andolina, R. (2002) *Indigenous People and Political Transnationalism: Globalisation From Below Meets Globalisation From Above*. Oxford: University of Oxford, Transnational Communities Programme, Working Paper WPTC-02-05, online at http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm
- Ritzer, G. (2004) *The Globalization of Nothing*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ritzer, G. and Stillman, T. (2003) 'Assessing McDonaldisation, Americanisation and globalization', in Beck, U., Sznaider, N. and Winter, R. (eds) *Global America? The Cultural Consequences of Globalization*. Liverpool: Liverpool University Press, 30-48.
- Robbins, D. (2003) 'Postscript: "On the cunning of imperialist reason"- some contextual notes', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 71-8.
- Robertson, R. (1995) 'Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity', in Featherstone, M., Lash, S. and Robertson, R. (eds) *Global Modernities*. London: Sage, 25-44.
- Sansone, L. (2002) 'Um campo saturado de tensoes: o estudo das relacoes raciais e das culturas negras no Brasil', *Estudo Afro-Asia'ticos*, 24(1): 5-14.
- Sansone, L. (2003) *Blackness Without Ethnicity: Constructing Race in Brazil*. Houndmills: Palgrave.
- Sansone, L. (2004) 'Anti-racism in Brazil', *NACLA Report on the Americas*, 38(2): online at http://www.nacla.org/art_display_printable.php?art_o/2477
- Santos, J. (2002) 'De armadilhas, conviccoes e dissensos: as relacoes raciais como efeito Orloff', *Estudo Afro-Asia'ticos*, 24(1): 167-87.
- Sassoon, A. (2001) 'Globalisation, hegemony and passive revolution', *New Political Economy*, 6(1): 5-17.
- Slater, D. and Taylor, P. (eds) (1999) *The American Century: Consensus and Coercion in the Projection of American Power*. Oxford: Blackwell.
- Smith, M. and Guarnizo, L. (eds) (1998) *Transnationalism From Below*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Soros, G. (2004) *The Bubble of American Supremacy: Correcting the Misuse of American Power*. London: Weidenfeld.
- Stiglitz, J. (2004) 'The hospital that makes you sicker', *New Internationalist*, 365: 14-15.
- Taguieff, P.-A. (1995) *Les Fins de l'Antiracisme*. Paris: Editions Michalon.
- Telles, E. (2003) 'US foundations and racial reasoning in Brazil', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 31-47.
- Todd, E. (2004) *After the Empire: The Breakdown of the American Order*. London: Constable.
- Troyna, B. and Williams, J. (1986) *Racism, Education and the State*. Beckenham: Croom Helm.
- Twine, F. (1998) *Racism in a Racial Democracy: The Maintenance of White Supremacy in Brazil*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Valladao, A. (1996) *The Twenty-First Century Will be American*. London: Verso.
- Venn, C. (2000) 'Intellectuals, power and multiculturalism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 91-5.
- Venn, C. (2003) 'Introductory note', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 1-4.
- Wade, P. (2004) 'Images of Latin American mestizaje and the politics of comparison', *Bulletin of Latin American Research*, 23(3): 355-66.

- Ware, V. (1994) *Beyond the Pale: White Women, Racism and History*. London: Verso.
- Warren, J. (2001) *Racial Revolutions: Antiracism and Indian Resurgence in Brazil*. Durham, NC: Duke University Press.
- Werbner, P. (2000) 'Who sets the terms of the debate? Heterotopic intellectuals and the clash of discourses', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 147-56.
- Wieviorka, M. (1997) 'Is it so difficult to be anti-racist?', in Werbner, P. and Modood, T. (eds) *Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London: Zed Press, 139-53.
- Wieviorka, M. (2000) 'Contextualizing French multiculturalism and racism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 157-62.
- Wolfowitz, P. (2005) Wolfowitz Points to Urgent Development Agenda. Online at <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,print:YÂ/isCURL:YÂ/conte>
- Wood, J. (1997) 'The yellow negro', *Transition*, 73: 40-66.
- World Bank (2003) *Durban Plus One: Opportunities and Challenges for Racial Ethnic Inclusion in Development*. Washington: World Bank.
- World Bank (2004) *Poverty and Race: Inter-Agency Consultations on Afro-Latin Americans*. Online at <http://www.wblnoo18.worldbank.org/external/lac/lac.nsf/92fc607f00e4de4a852568cfo0633>
- Xia, G. (2003) 'Review essay: globalisation at odds with Americanisation', *Current Sociology*, 51(6): 709-18.
- Zizek, S. (1997) 'Multiculturalism, or the cultural logic of multinational capitalism', *New Left Review*, 225: 28-51.

Alastair Bonnett

The Americanisation of Anti-Racism? Global Power and Hegemony in Ethnic Equity¹

RESUME

Following recent debate on US influence on anti-racism around the world, this article offers a critical assessment of how anti-racism is being shaped and disseminated. It is argued that the US-Americanisation of anti-racism is autonomous of US political will or action and has a complex and contingent relationship with neo-liberal globalisation. After considering how these themes suggest a revision in Gramscian perspectives on hegemony, the paper illustrates them by reference to the World Bank's advocacy of cultural pluralism in Latin America. It is argued that this ethnic equity project is articulated and 'sold' as a form of counter-authority, a form that employs and deploys the USA as a model of the modern nation.

Keywords: Anti-Racism; Racialisation; Neo-Liberalism; Transnationalism; US-Americanisation; World Bank

Introduction

'The Hegemon of the World', *Izvestiya's* headline of 6 December 1921, announced a new geopolitical reality: the political, economic and military global dominance of the USA. In the course of the twentieth century, assumptions of US pre-eminence were to become common-place. By century's end it was even imagined in some quarters that the story of the last one hundred years could be reduced to a narrative of US power (Slater and Taylor 1999). However, it is only over the last decade that the implications of this power have managed to edge their way into English-language debates on how racism and ethnic discrimination are identified and challenged (Bourdieu and Wacquant 1999; Cohen 1996; Laurie and Bonnett 2002; Modood 1996a,b). One argument these diverse interventions share is that contemporary processes of racialisation and US-Americanisation in some way overlap². More specifically, the argument is that the cultural, economic and

- 1 This article was published in the *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 32, No. 7, September 2006, pp. 1083-1103. The author cordially granted its republishing.
- 2 One reflection of US hegemony is that the noun 'America' is often used as if it was synonymous with the USA. No common practice has yet emerged on how to replace the verb or the

political power of the USA affects the formation and dissemination of race equity ideologies and movements.

The notion that anti-racism is a plural tradition, and a contested arena of political representation, is not novel intellectual terrain (Bonnett 1993, 2000); nor is the idea that an interplay can exist between global power and ideologies of liberation. The formation of 'Western feminism' within an imperial project of social emancipation has produced a rich theoretical and historical literature (Chaudhuri and Strobel 1992; Ware 1994). The development of multiculturalism has also occasioned critical commentary on its supposed relationship with the assumptions of world capitalism (for example, Hopenhayn 1993; Matustik 1998). These approaches tend to concur that, whilst feminism or multiculturalism were first pushed onto the political agenda by popular struggle, the meaning and direction of these forces have been significantly influenced by the unequal nature of modern international economic and social relations. This point is also borne out in the following study. I shall not be exploring how US-Americanisation created anti-racism, but how it is shaping it³. I suggest that, in order to grasp this phenomenon, we need to both rethink the way hegemony works and move beyond accounts which conceive of 'US-Americanisation' as a reflection of the direct agency of the US-American state or its citizens. As we shall see, this argument arises, in part, from a dissatisfaction with the moralistic and nation-bound nature of the debate that has sprung up around Bourdieu and Waquant's (1998) polemical attack on the 'imposition' of US-American racial categories in Latin America.

In summary, it is shown that US-Americanisation and neo-liberalism cannot be reduced to questions of either personal political 'good will' or direct US control. My analysis suggests two things:

- The US-Americanisation of anti-racism has occurred, in part, because the influence of the US appears not as a form of dominant authority but of counter-authority, a challenge to traditional hierarchies. This is not the only, or even dominant, way the US-Americanisation of anti-racism has proceeded but it does help explain why the impact of US global supremacy on debates on antiracism around the world has been hard to explain intellectually and politically.
- To understand US-Americanisation we must understand its relationship with transnational forces, notably neo-liberalism and the internationalisation of economic and social governance. These forces have a contingent and fraught relationship, which creates room for anomalies and contradictions. The situation is further complicated by virtue of the fact that 'the USA' is being employed and deployed as a model of modernisation in ways that are beyond its control. Thus, for example, US-Americanisation and neo-liberal globalisation can be intertwined through the agency of a semi-autonomous institution (such as the World Bank) at the same moment that the national politics of the USA are becoming more insular (and less neo-liberal).

---

collective noun derived from this usage. 'US-Americanise' and 'US-Americans' are the most straightforward solutions to these two difficulties.

- 3 This article adopts the broad definition of anti-racism as pertaining to ideologies and practices that affirm and seek to enable the equality of races and ethnic groups (see Bonnett 2000).

These themes are approached mainly theoretically but also empirically. In order to exemplify them I have drawn on a number of specific, if unsystematic, illustrations from one of the principle institutions within the contemporary 'world order', the World Bank (more specifically, its work in Latin America). My choice of the World Bank to explore these themes reflects, in part, its considerable importance in promoting social, political and economic ideologies of 'development' and 'progress' around the world. The World Bank is the leading player within the 'development community', in whose wake many other agencies follow. For my purposes, the World Bank is also of interest because its activities and organisation have been shaped in some part by US-American global power, yet it is not an organ of the US state. The World Bank disseminates a model of social change that does not require US consent or involvement*it may, indeed, be at variance with US government priorities at any one time*yet it reflects a vision that melds US-Americanisation and neo-liberalisation. To a degree that has not yet become so explicit in other world regions, the World Bank's vision for Latin America has recently been marked by a concern for the 'social inclusion' of ethnic minorities within the market economy. To this end the Bank interprets and categorises a number of Latin American societies through the lens of 'race relations', whilst approaching racial and ethnic identities as forms of capital which racist 'traditions' conspire to waste.

Global Power in the Twenty-First Century

'[T]he principal aspect of the past decade', noted Anderson in 2000, is the 'consolidation, and universal diffusion of neo-liberalism' (2000: 10). It may be assumed that, if neo-liberal globalisation has a dominant cultural form and political 'national base', it may be found within the USA, the country which, in Thomas Friedman's (2000: 367) terms, is the cosmopolitan, multicultural, democratic and, hence, 'benign hegemon and reluctant enforcer' of the world order. Yet the term 'Americanizationglobalization', given to us by Thomas Friedman (2000), which implies an intermeshing of the world's 'lead society' and the world's 'lead ideology', is somewhat simplistic.

It may be true that, for many people around the world, 'Globalisation ...is conceived as Americanisation' (Xia 2003: 709). Yet it is a conflation that flies in the face of a powerful tendency amongst scholars of global change to emphasise the increasing diversity of cultural formation. Indeed, Ritzer and Stillman (2003: 37) go so far as to announce that 'globalisation theory tends to subscribe to an increasingly pluralistic view of the world'. This is an overstatement but it is true that an interest, not in the homogenisation, but in the increasing complexity of patterns of cultural exchange, marks a range of contemporary interventions in the field. Thus, the political landscape is depicted in terms of 'entanglement' (Radcliffe et al. 2002), 'glocalisation' (Robertson 1995), as a field of 'many globalisations' (Berger and Huntingdon 2003), or as witnessing 'globalisation from above' meeting 'globalisation from below' (Smith and Guarnizo 1998). Ritzer suggests that

There is a gulf between those who emphasize the increasing global [globally growing] influence of capitalistic, Americanized, and McDonaldised interests and those who see the world growing increasingly pluralistic and indeterminate. At the risk of being reductive, this divide amounts to a difference in vision between those who see a world

that is becoming increasingly globalized – more capitalistic, Americanized, rationalized, codified, and restricted -and those who view it as growing increasingly glocalized – more diverse, effervescent and free (2004: 79-80).

Ritzer touches here upon the optimism that seems to encourage the alignment of globalisation with localisation. However, perceptions of the relationship between globalisation and the exercise of global power can shift rapidly. In 2005, Golub (2005: 1) announced that globalisation 'appears exhausted'. The emergence of a more aggressive US foreign policy since the events of 11 September 2001, has placed a question mark over optimistic affirmations of the power of marginalised groups to 'engage' or 'resist' transnational capitalism and 'US interests'.

The international politics of the first few years of the twenty-first century is making the consideration, not simply of 'diversity' and 'entanglements', but of the exercise of dominance increasingly unavoidable. This imperative is itself liable to change. Harris (2005) has recently aired the possibility of a 'Beijing Consensus' that could, perhaps, challenge the 'Washington Consensus' and produce a 'Third World'-based cultural and economic template for globalisation. Yet, for Harris, this is a forecast of a (hoped for) possibility, something that may one day happen. Speculation aside, what confronts us today is something of a crisis within narratives of pluralisation. The empire is back. Of course, within much left-wing analysis it never went away. The resurgent anti-imperialist focus on the political will and agency of US 'superimperialism' (Hudson 2003) is giving a new lease of life to neo-Marxist-Leninist explications of the 'crises' of capitalism. Yet, as important as these formulations sometimes are*both to those freshly attuned to the idea that they are living in a era of empire, as well as to radicals who have never stopped describing the world in such terms – they rely, as Hardt and Negri (2000) have explained, on an out-dated conception of 'big nations' as the central actors and centres of global power.

Although what the USA does is of vital concern to everyone on the planet, the consequences of its influence, and the way the USA is employed and deployed as a symbol of modernity, have become increasingly transnational. The absorption and dissemination of neo-liberal 'common-sense' is a case in point: this social and economic model may draw on the prestige of the USA but it is not reducible to US agency. This also helps explain how we may find that, at one and the same time, the world's global institutions are disseminating a neo-liberal and 'Americanised' version of 'ethnic equity' policies, whilst in the USA itself more socially conservative forces are at work*neo-conservatism, for example.

In sum, what is required is not another attempt to track US imperial intent but, rather, an engagement with the international deployment of the US as a social and economic role model. The terrain we enter, then, is one of paradoxes. Those forms of racialised minority agency and resistance that have provoked anti-racist initiatives in so many countries, do so within and against an overarching (if always vulnerable) global system that is simultaneously 'US-Americanising' and truly international. Moreover, whilst the institutions within this system provide space for the voices of the marginalised, they also shape, interpret and give economic sanction to the 'voices that are heard' within non-dominant social movements and ideologies.

The need to think about how anti-racism may intersect with these diverse forces has become stark in recent years. In part this is because of the absorption of antiracist rhetoric by so many transnational institutions. But it also has a more particular cause, namely

the intellectual debris that has been left from a short article that Livio Sansone (2002: 7) likens to a 'bomb'.

How to Spot an Imperialist... Bourdieu and Wacquant and their Critics

Michel Wieviorka (1997) has depicted contemporary anti-racism as undergoing a creative phase of intellectual self-consciousness. In his essay 'Is it so difficult to be an anti-racist?' Wieviorka calls for a reflexive anti-racism that permits the philosophical tensions within the anti-racist project (most notably, for Wieviorka, between relativism and universalism) to be acknowledged and, by extension, anti-racist 'purism' to be repudiated. And yet, although Wieviorka's illustrations allude to a contrast between 'Anglo-Saxon' and French anti-racism, neither he nor those others seeking to theorise anti-racism's limitations and potential (Taguieff 1995) place antiracism within the choppy realms of geopolitical change or struggle. The challenges for anti-racism may appear easier to categorise when they are divorced from the charged atmosphere of global power politics. But the Western philosophical arena has never been a sufficient space for such debate. As its limits become visible, another form of reflexivity becomes necessary, a form that privileges geography and politics.

Bourdieu and Wacquant's (1998) polemical broadside 'Sur les ruses de la raison impérialiste' ('On the cunning of imperialist reason'; Bourdieu and Wacquant 1999) provides the clearest example of what can happen when one descends from Wieviorka's

GALÉRIA

abstractions. For the themes Bourdieu and Wacquant explore do not concern the difficulties of a generic anti-racism. Bourdieu and Wacquant's central concern is the tension between contemporary anti-imperial politics and the supposed bad faith of those US anti-racists who are exporting their own cultural and political assumptions under the banners of human rights and respect for diversity. Part of Bourdieu and Wacquant's case is that US-Americanisation leads to racialisation. Thus they inveigh against the 'quasi-universalisation of the US folk-concept of "race" as a result of the world-wide export of US scholarly categories' (1999: 48). A particular source of irritation for Bourdieu and Wacquant is what they claim to be the attempt by US race scholars and philanthropic institutions to judge other societies on their ability or inability to recognise and affirm 'race relations' and binary black and white identities in a similar fashion to the way they are recognised and affirmed in the US. Thus the supposed export of US versions of 'blackness' and 'whiteness' becomes central to their argument. The work of scholarship they choose to highlight is Michael Hanchard's (1994) study *Orpheus and Power: The Movimento Negro in Rio de Janeiro and São Paulo, 1945-1998*. It is an odd choice and immediately reveals that Bourdieu and Wacquant's empirical evidence has been hastily compiled (see Hanchard 2003). *Orpheus and Power* certainly accounts for the differences between the Black Power-influenced Americanistas and the anti-colonial and African-inspired perspectives of the Africanistas amongst Afro-Brazilian activists. Yet it is hard to find much evidence in his book of a desire to privilege the former or, indeed, any other aspect of US experience⁴. Unfortunately, it seems that the mere fact of Hanchard's attention to Brazilian blackness was sufficient to excite Bourdieu and Wacquant's ire. As Wade (2004: 357) observes, '[s]uch an "anti-imperialist" approach runs the risk of portraying Brazilian race relations as benign'.

Reading between their lines, there is an underlying anxiety in Bourdieu and Wacquant's intervention that traditional European intellectual influence in Latin America has given way to US dominance. However, for all its faults, their polemic has brought to the attention of a wide international audience concerns about the relationship between US-Americanisation and racialisation that have been articulated by a number of majority world area specialists for some years (for Brazilian examples see Camara 1998; Fry 1996; Sansone 2003). Moreover, their article must be understood as part of a wider conversation in the issue of *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* where it first appeared. The issue in question contained a variety of articles critiquing the relationship between neo-colonialism, internationalisation and neo-liberalism. For example, preceding Bourdieu and Wacquant's piece are two papers by Dezalay and Garth (1998a,b), the first examining the mobilisation and dissemination of 'the Washington Consensus' through the popular media, the second addressing how 'the international market of expertise' (through philanthropic foundations and institutions) is dominated by and hence 'favour[s] US ideas and institutions'.

4 For some commentators, both US-American and Brazilian, it appears that the assertion of 'race relations', more specifically Black and indigenous racial identity, is an inevitable and positive development for Brazilian society (Bowser 1995; Twine 1998; Warren 2001). However, others, such as Livio Sansone (2004), argue that this logic absorbs Brazil into a US-American 'race relations' paradigm which denies the originality and potential of anti-racism in Brazil. Pointing to the widespread support in Brazil for anti-racism within and alongside a class-based analysis of life opportunities, Sansone calls for an 'anti-racism without ethnicity'.

Translated into English, Spanish and Portuguese, Bourdieu and Wacquant's intervention excited fierce controversy. Indeed, the editor of the issue of the Brazilian journal *Estudos Afro-Asiáticos* devoted to discussion of the paper (Bourdieu and Wacquant 2002), Livio Sansone (2002: 5), called it 'one of those articles that makes history'. However, history may also record that rarely has an article been both so widely disseminated and so reviled. Sansone and the other Brazilian contributors to *Estudos Afro-Asiáticos* (Pinho and Figueiredo 2002; Santos 2002) share an aggrieved sense that Bourdieu and Wacquant should 'grant so little credit' (Sansone 2002: 7) to the ability of Brazilian academics and activists to maintain a distinct intellectual lineage within the field of racial studies. Sansone also argues that academic practice is more transnational and collaborative than Bourdieu and Wacquant imply, reminding us that 'not all [Americans] are the same' (2002: 11). John French makes a similar case when he points out that the last decade 'has witnessed an exciting new phase of engagement, in both Brazil and the United States', between intellectuals on the status of race in Brazil. This 'dialogue', French says, (2003: 384) 'is far less unbalanced than in the past'.

Bourdieu and Wacquant's essay 'On the cunning of imperialist reason' appeared in English in *Theory, Culture and Society*, followed by eleven commentaries collected together in two issues of the journal *issue 17(1) in 2000 and 20(4) in 2003. Only two pieces were sympathetic, one of these being a brief note from Bourdieu and Wacquant's translator (Robbins 2003; the other is J. Friedman 2000). The sheer volume of negative commentary on Bourdieu and Wacquant's article is striking, as is its sometimes personalised and censorious language. Bourdieu and Wacquant's enterprise is called 'bizarre' (Venn 2000: 93), a form of 'sociological terrorism' (Wieviorka 2000: 161). They are also accused of offering a provincially French view, 'an embarrassing little field note' (Lemert 2000: 97) and of giving into the prejudices of the ill-informed 'South'. In Pieterse's terms

Globalisation evokes much anger and anxiety in the South and tends to be experienced as yet another round of northern hegemony, another round of concentration of power and wealth. The common metaphor for globalisation in the South, in the slipstream of 200 years of weary experience, is imperialism or neocolonialism revisited. Analytically this is a mistake: imperialism was territorial, state-driven, centrally orchestrated and marked by a clear division between coloniser and colonised; and none of these features apply to contemporary globalisation (2000: 132).

Pieterse appears to suggest here that the 'experience' of imperialism is a kind of false consciousness, generated by an outdated and 'analytically' unsophisticated notion of Western domination. Rephrased in Venn's terms, 'essentialist notions of an authentic American imperialist discourse' (2000: 92) are an anachronism. Werbner's (2000) rebuttal of Bourdieu and Wacquant amplifies these themes by stressing how the two men have failed to grasp the cosmopolitanism of the US. Accusations of US imperialism in the field of anti-racism are misjudged, Werbner suggests, because US anti-racism and post-colonial debate are so diverse, so multiethnic, and so socially critical. Thus the increasing openness to diasporic and non-Western voices within academic debate is used to counter Bourdieu and Wacquant's claims of US-American global power.

Yet, a paradox emerges. For most of the contributors to this discussion also assert that US-American 'global hegemony' is a contemporary reality (for example French 2003: 384). Are we to believe that US hegemony exists but does not shape race equity praxis and ideology? It is understandable that, having decided to site their argument on the

terrain of academic conduct and individual political good faith, Bourdieu and Wacquant receive a rebuke in the same terms. Yet this narrative ensures that the concept 'US-Americanisation' becomes a marker of a crude anti-Americanism and, hence, a delusion favoured by those too ignorant to know that the 'real situation' is marked by interchange and diversity. What this sequence of ideas also reflects is the limitations of the original questions posed by Bourdieu and Wacquant. To ask how have US-Americans willfully misrepresented race in Brazil leads to an intellectual dead-end, a destination that their disputants have not escaped from. In order to move beyond a squabble over good intentions, we need to accept that the analysis of hegemonic processes cannot be reduced to commentaries on political good will or on how big nations strong-arm weak ones.

The debate sparked by Bourdieu and Wacquant shows that any analysis of the interconnection between anti-racism and US (or Western) dominance, is a sensitive and complex task. It reinforces the need for an openness to the transnational and autonomous nature of contemporary patterns of dominance. It also suggests that the relationship between patterns of dominance and claims to counter-authority needs to be brought under scrutiny.

Hegemony, Counter-Authority and Anti-Racism

The need for US-Americanisation and neo-liberalism to be taken seriously as transnational forces that are shaping ethnic equity initiatives is illustrated by Sansone's (2003) important book on 'race' in Brazil, *Blackness Without Ethnicity*. Sansone has clearly been intrigued and provoked by Bourdieu and Wacquant's critique. He has sought to move on from it constructively, by connecting what he calls the globalisation of 'black symbols' from 'English-speaking regions of the Black Atlantic' with neo-liberal forms of traditional racism. '[T]he globalised streams of symbols', Sansone argues, circulate a set of US-Americanised clichés of race that are employed and deployed by Brazilians as new, liberating claims of identity, yet which also enforce the 'linking [of] young black people to leisure, physicality, sexual prowess, musicality, and naturality, whilst juxtaposing them to work, rationality, and modern technology' (Sansone 2003: 162).

Sansone's examples are indicative of the fact that one of the few sites where debates on US-Americanisation, globalisation and racialisation have so far combined is 'youth culture'. The global adoption and adaptation of African-American rap and allied musical and cultural forms appear to be occurring as part of a wider dissemination of age and consumer-based models of rebellion (Mitchell 1996, 2001; Wood 1997). Academic interest in these processes often evokes the paradox of voices of counter-authority being part and parcel of a project of cultural domination (a paradox captured by the simultaneously authoritarian and rebellious connotations of MTV's slogan: 'one world, one music'). This paradox goes to the heart of our enquiry and may help to explain the evident difficulty scholars (from both the West and the majority world) have had in addressing the relationship between anti-racism and US-Americanisation. For the experience of hegemony is widely associated with ideas and practices which make no claim on the emancipatory imagination. Hegemony has been caricatured as a force bearing the hallmarks of authority, a force which explicitly sustains the status quo. Anti-racism is associated with the opposite social tendency: ipso facto the two ap-

pear to be mutually exclusive. It is striking that Bourdieu and Wacquant's critics return repeatedly to the idea that US race scholarship cannot be imperialist because it is socially critical, that it is part of a heritage of resistance. Yet, if our focus remains on the last forty years, it is apparent that US influence over how ideas of race and ethnicity are construed in other parts of the world is most apparent in precisely this area; that is, within radical, counter-cultural and otherwise critical social moments. It follows that the nature of US authority can only be adequately explained by those prepared to examine its claims on counter-authority.

In his *Prison Notebooks*, written in the early 1930s, Gramsci takes a certain pleasure in the fact that 'Americanism' is a subversive force, that it is undermining the archaisms of European ruling class power. The industrial efficiency and social instrumentalism of

[what] today is called 'Americanism' is to large extent an advance criticism of old strata which will in fact be crushed by any eventual new order and which are already in the grips of a wave of social panic, dissolution and despair (Gramsci 1971: 317).

Gramsci contributed to the theory of hegemony a new sensitivity to the fluidity of class allegiances and, more specifically, to the way processes of domination often require consensual forms of alliance. Hegemony implies the ability to achieve a position of leadership, a position which may necessitate reforms and compromise made with other class groups. One testament to the utility of such analyses may be found in neo-Gramscian analysis of the politics of the post-1945 welfare state (Centre for Contemporary Cultural Studies 1981, 1982). Such studies are indicative of the tendency to ally Gramsci's name to attempts to locate progressive moments produced within and against the dominant hegemonic order. This current has also led to a misinterpretation of Gramsci as basing his revolutionary optimism on the possibility of social movements as such, irrespective of their relationship to class politics (Sassoon 2001). It must be emphasised, then, that for Gramsci political progress proceeds from a withdrawal from capitalist relations by subordinate groups.

The latter half of the last century witnessed leftist activists of various guises working towards anti-hegemonic alliances. Employing another Gramscian term, the vision was to turn 'passive revolution' (the capitalist state's response to crisis) into non-passive revolution. Anti-racism emerged as a hotly contested arena within this debate. Within British neo-Gramscian cultural studies, the 'autonomy' of 'black struggle' was vigorously asserted (Gilroy 1982), and a keenly critical eye developed towards its recuperation by the state (Lentin 2004; Troyna and Williams 1986). These critiques of anti-racism constructed popular racialised activism and state action to ameliorate racial conflict as antithetical sites of political action. Yet in so doing they were unable to give sufficient attention to the close relationship that can exist between 'resistance' and hegemony. This lacuna becomes ever more problematic the further we move towards a full 'consumer society'; a polity in which images of rebellion, escape and liberation are integrated into capitalism's ideological repertoire (Cohen and Taylor 1992; Debord 1977).

One reflection of the close relationship between counter-authority and neoliberalism is found in the suspicion towards ideologies of multiculturalism that is maintained by many on the left. Zizek's claim that multiculturalism is 'the ideal form of ideology of this

global capitalism' (1997: 44) has found numerous echoes (Friedman 1992; Harvey 1993). It is a position that may also be exemplified by Hopenhayn's (1993: 99) explanation of the relationship between postmodernism and neo-liberalism in Latin America: 'Deregulation', he notes, 'is the correlative in the practical sphere of the theoretical celebration of diversity'. Such assertions rely on a claimed sympathy between commodification and a depoliticising cultural fragmentation. It is a testament to how accepted hostility to multiculturalism has become on the left, that in Empire Hardt and Negri (2000: 192) feel able to simply note that 'Imperial racist theory and modern anti-racist theory are really saying very much the same thing'.

Divorced from an acknowledgement or understanding of either the development of equity initiatives as forms of counter-authority or of their diverse geo-politics, the contemporary leftist penchant for anti-anti-racism can appear tendentious. A more constructive approach may be to stress the recuperative power of capitalism. Matustik, for example, highlights the recuperative abilities of contemporary capitalism, more specifically the way 'multicultural and Marxist lessons of recognition and redistribution [have been] relearned by flexibly multicultural corporations' (Matustik 1998: 103). Matustik's remarks make it clear that the relationship between the 'celebration of diversity' and neo-liberal capitalism is a contingent not a necessary one. There is nothing within capitalism that inherently or inevitably favours multiculturalism. Capitalism is an adaptive and constantly challenging social process. Under the right conditions it can shape and enable equity politics and, hence, become aligned with a threat to traditional patterns of discrimination and social immobility. However, it is not enough to simply assert that a process of what Matustik calls 'relearning' (and why relearning?) has gone on: the attempt must be made to begin mapping a geopolitical landscape in which the relationship between counterauthority and hegemony can become explicable.

Selective Listening and Imagined Modernity: Ethnic Equity and the World Bank

Thus far, I have offered a critique of the existing debate on the US-Americanisation of anti-racism. I have also argued that, in order to build constructively on this controversy, it is necessary to engage the transnational and autonomous nature of this process, as well as the relationship between hegemony and claims to counterauthority. It is now time to exemplify these themes. I do not claim more for my examples than that they are suggestive, that they open up lines of enquiry within a complex terrain. They are all drawn from one of the most important transnational institutions operating across the arenas of economy and society, the World Bank.

The World Bank is a large organisation, with some 10,000 employees and offices in 109 countries. Like many of the major players within the 'development community', the World Bank asserts that its work is 'guided' by the Millennium Development Goals, agreed by the United Nations in 2000. These goals focus upon poverty reduction, primary education provision, gender equality, health improvements, environmental sustainability, and the need to 'develop a global partnership for development' (within which is included 'expand market access'). Criticism of the Bank as ideologically driven is today often countered by reference to the human needs based nature of the Millennium

Goals, as well as to the notion that opinion within the World Bank is characterised by ideological diversity and change (de Moura Castro 2002).

Nevertheless, it remains the case that, along with its 'sister' institution, the International Monetary Fund (IMF), the World Bank has shown a consistent commitment to a capitalist vision of modernisation. Indeed, for Mundy (2002: 488), the Bank is 'more responsible than perhaps any other organisation for elaborating what has come to be called the Washington consensus'. In Stiglitz's (2004: 15) words, there is 'a de' marche, an agreement, whereby the [World Bank concedes that the] IMF is in charge of macroeconomic policy'. The ideological divisions within the Bank, signalled by the hiring of a critic of the unmoderated imposition of privatisation programmes in Russia, Joseph Stiglitz, as Chief Economist (199699), have allowed those working within it to imagine that the Bank's interest in financial inclusion reflects an increasingly 'mellow' and ideologically heterogeneous institution (de Moura Castro 2002). However, viewed from outside, and assessed alongside and within the context of wider attempts to expand and sustain the modern capitalist world-system, the Bank's new emphasis on financial inclusion appears congruent with its established ideology of capitalist globalisation. Thus, although the 'tensions' within the World Bank and between the World Bank and the IMF over the former's combination of 'pro-poor' policies, social liberalism and neo-liberal economic policy may have become increasingly noticeable to observers, they reflect an evolution of, rather than a crisis within, its attempts to enable 'deeper markets' (Ferranti et al. 2004).

It is within this context that the World Bank's strong and significant support, over the past ten years, for 'racial and ethnic inclusion in development' and 'ethnodevelopment' must be placed (Moore 2001). The long-term future of these themes within the World Bank is not certain: they feature neither within the Millennium Goals nor, so far, in the vision of the World Bank's role outlined by its new (as of 1 June 2005) President, Paul Wolfowitz (Wolfowitz 2005). Nevertheless, they provide an important illustration of how a semi-autonomous transnational institution can deploy discourses of counter-authority which draw together US-Americanisation, neo-liberalisation and anti-racism⁵. The World Bank does this by selectively listening to anti-racist social movements and interpreting their demands through and into three central discourses congruent with US-Americanised visions of neo-liberal modernity. These discourses are:

- that ethnic and racial identities are usefully thought of as forms of social capital;
- that multi-and inter-cultural social inclusion enables 'deeper' participation in the free market;
- that the development of racial self-identification, racial categories and, more broadly, 'race relations' provides an appropriate model for the development of anti-racism.

5 The World Bank's connections with the USA are most clearly seen through the Bank being based in Washington and through the convention that the US government chooses the Bank's President. The US has the most powerful voice in both the IMF and the World Bank, in 2003 wielding 17.1 and 16.4 per cent of voting rights in each institution respectively. This percentage effectively gives the US power of veto. Since the remaining voting power is allocated, in large part, to allies of the US (OECD having 63.6 and 61.6 per cent of the vote in the IMF and World Bank respectively, and the G8 nations 48.2 and 45.7 per cent respectively (New Internationalist 2004), US control is assured.

None of these approaches is designed to disseminate or reproduce US-American models, and none can be said to have successfully implanted anything approaching a replica US-American racial society in any 'developing' nation. Nevertheless, they all exhibit the development and universalisation of a recognisably US-American identified model of how 'good race relations' can work within and through a free market economy.

The World Bank's recent statements on 'racial inclusion' acknowledge that privatisation can be 'inequality augmenting' (Ferranti et al. 2004: 14; also World Bank 2003). However, having concluded that ethnic plurality can be an economic asset (Bates 1999), they go on to assert the utility of capital racialisation, proposing that economically marginalised groups can enter the market place through having 'ethnic' ownership rights granted to resources such as land and water. Thus the Bank's support for racialisation is designed to produce 'deeper markets' which can translate ethnicity into 'social capital':

The World Bank currently label[s] indigenous people as 'social capital', untapped human resources that need to be brought into the decision-making processes associated with development planning. Conceptualisations of indigenous people as social capital places them firmly in the nexus between participatory development approaches (which planners are increasingly using to target poverty alleviation) and liberalisation policies (Laurie et al. 2002: 253).

The World Bank stresses that its policies derive from wide consultation with many parties. However, this 'listening' process is selective. World Bank policy documents give voice to a variety of grass-roots calls for social and economic autonomy. Yet these voices are routinely interpreted as evidence of the need for fuller incorporation within the world market (Ferranti et al. 2004; World Bank 2003). One of the keynote papers at the Annual World Bank Conference on Development in Latin America, held in Bogota in 1996, provides a typical illustration. The keynote was entitled 'Including the Excluded' (Partridge et al. 1996). With its prefacing citation from Maya Angelo ('Lift up your faces, you have a piercing need/For this bright morning dawning for you' (cited in Partridge et al. 1996: 2) and assertion of a concern to support a development 'process ...defined by and controlled by the indigenous peoples themselves', this policy statement boldly asserted its role as a mouthpiece for the interests of the 'excluded'. However a gulf quickly opens up between those 'ethnic' voices reported and the authors' policy recommendations. Quotes from 'indigenous leaders' are sprinkled throughout the text asserting, in very general terms, an attachment to culture, education and dignity. None of these voices calls for greater inclusion in the free market or the ethnicisation of capital. Yet the authors' principal conclusion is that the 'exclusion of these people from the market economy represents a massive waste of human and non-human resources' (Partridge et al. 1996: 30). The report goes on to signal that

The Bank is making a shift from a by and large 'protectionist' orientation to an 'ethnodevelopment' orientation towards indigenous people. While the concern with the danger of cultural extinction of small groups still exists, at the present time our predominant strategy is to assist the great mass of indigenous peoples to overcome poverty by strengthening their participation in the development process (1996: 30).

The fact that the abandonment of social protectionism goes hand-in-hand with the removal of economic protectionism was also spelled out by the former Vice President of Bolivia, Victor Hugo Cardenas (cited by World Bank 2004) during an Inter-Agency Consultation (which brought together the World Bank, Inter-American Development Bank, Inter-American Dialogue and other, private, agencies) in June 2001. 'In multiethnic and multicultural societies like ours', Cardenas noted, 'market economies will be unsustainable if the exclusion of the minorities' vision of development persists (see also Davis 2002; World Bank 2003).

These initiatives are presented as forms of counter-authority, as challenges that come from 'the people themselves' to entrenched orthodoxies and racist societies. The World Bank places itself on the side of a 'bright morning dawning' that will sweep away stagnate hierarchies. At the same time, it is acting to move the focus of equity politics away from structural and global processes and onto small-scale interventions and the need for deeper market entry. In this way neo-liberal antiracism is institutionalised by transnational capital. Anti-racism is absorbed and reconstituted into a new form that is able to be both socially combative and act to sustain existing hegemonic power relations.

As noted earlier in relation to anti-racism in Brazil, the notion that the racialisation of poverty is a necessary concomitant of anti-racism or of popular attitudes towards race, is disputable. It is significant, then, that World Bank officials have explicitly identified 'universalism' as an ideological anachronism in Latin America. Shelton Davis, a sector manager of the World Bank's Social Development Unit in the region, targets the 'problem' in the following terms:

There is a need to change public attitudes and institutional obstacles that have held back more inclusive social policies for Afro-descendent peoples and communities. The idea throughout the region seems to be that social programs and policies need to be universalistic and there is no need to focus on specific groups such as Afrodescendants. Generalized social programs targeted at the rural and urban poor, it is often argued, will resolve the historic and current social deficits of these populations (Davis 2003: 9).

The World Bank's anti-racist initiatives produce a need to identify and monitor the population along racial lines, whilst situating transnational development agencies as a necessary intervention into the majority world's 'failed' traditions of governance. An inevitable corollary is the need to collect statistical data on ethnic groups. Thus, for example, although racial origin questions last featured in the Peruvian national censuses of 1876 and 1940, a new set of pressures and expectations has arisen promoting the inclusion of racial classification in Peruvian social statistics. Two 'Todos Contamos' conferences (Cartagena, Columbia in 2000 and Lima, Peru in 2002) have brought together national statistical agencies, Afro-descendant and indigenous groups and World Bank officials in order to promote racial data collection (see Latin American and Caribbean Social Development Unit 2003). The enumeration of race is designed to raise the visibility of black and indigenous groups, whilst enabling their fuller representation and participation in the ethno-development programmes funded by transnational capital. A culture of racial accountability is required to accompany the World Bank's attempts to 'capitalise' and 'marketise' ethnic status.

This combination of forces results in the view that resistance to racial classification is a reflection of an 'old-fashioned' universalism. It also produces a desire to find classification methods that increase the size of 'racial groups' (a phrase that has come to connote Afro-descendant and indigenous peoples across much of Latin America). In a revealing recent incident, also from Peru, World Bank representatives approached the National Institute of Statistics (INEI) in 2001 with the request that it not only began counting Afro-Peruvians, but that it used phenotypic criteria to do so. The concern behind this approach was that self-identification would provide a low estimate of the number of Afro-Peruvians (registered as 0.47 per cent in 1940), thus hampering attempts to make this group an effective force for ethno-development. In interview with me (1 January 2004), one official of the INEI connected this request to a wider US-Americanisation of race in Peru, a process that includes both direct and indirect forms of influence. In the former category this interviewee placed African-American lobbying in the US Congress for greater recognition of 'Afro-Latins',⁶ as well as the power of the US to export its ideological agendas through transnational organisations over which it has partial control. The World Bank's attempt to persuade Peruvian INEI officials to mark external 'racial' features (such as curliness of hair and thickness of lips) on a 0-5 scale was effectively resisted. In part this was done through a series of critical methodological analyses that drew on the authority of US anthropology and race studies to demonstrate that such procedures were unreliable and unscientific (Llorens, nd). However, in the context of the continent-wide move towards racial classification, this incident reveals less about the power of national agencies than it does about the vulnerability of such agencies to transnational agendas. Powerful institutions, such as the World Bank, are able to represent themselves both as agents of counter-authority, acting on behalf of the victims of a racist status quo, and as the arbiters of national authority, tasked with fostering those forms of governance capable of sustaining capitalist democracy.

The move towards a politics of racial identity and away from civic universalism is not a product of direct US manipulation but of the adoption, by transnational institutions and NGOs, of a vision of the relationship between social emancipation and economic progress that is both based on and implicitly refers back to the USA as the paradigmatic modern or 'developed' state. The US-Americanisation of antiracism proceeds, at least in part, through the mobilisation of a discourse of counterauthority. By-passing the national and civic levels of identity and political change, it situates itself as reaching out to previously marginalised groups and, hence, as the authentic voice of emancipation. This is not the only way neo-liberalism, anti-racism and US-Americanisation come together, but it does represent a vital axis of social change.

6 The 'Afro-Latino Resolution' (House Resolution 47), introduced by Congressional representatives Charles Rangel and John Conyers in February 2003, asserts that 'US funding to Latin American countries should come with a provision recognising the direct economic and social conditions of Afro-Latins' (Carrillo 2004). The assumptions that 'Afro-Latin' identity should become more racially conscious and US-Americanised and that the USA provides a more advanced, fully-evolved, model of 'race relations' than is apparent in Latin America, are made clear by Rangel and Mischa Thompson who drafted the resolution: 'Identity movements take a long time ... race politics take a long time', notes Thompson (cited by Carrillo 2004); 'Countries like Brazil are just getting affirmative action', says Rangel, adding 'Globalisation and free trade are inevitably bringing our communities closer together' (cited by Carrillo 2004).

Conclusions

Paul Kennedy's (1987) prophesy of the decay of US power was too hasty. Indeed, the question that echoes across international relations debate today is, in Michael Cox's (2001) terms, 'Whatever happened to American decline?'. A less quizzical tone prevails elsewhere: *Why the West Has Won* (Hanson 2001), *The End of History* (Fukuyama 1992) and *The Ideas that Conquered the World* (Mandelbaum 2002) are titles that capture a triumphalist zeitgeist; a mood that looks forward as well as back; for in Valladao's (1996) terms *The Twenty-First Century Will be American*. Behind this confidence is the belief that US-Americanisation and neo-liberal globalisation do not rely on the politics of imposition. They have 'won', it is suggested, because people everywhere see them as forces of enrichment and counter-authority: they offer freedom, wealth and a better way of life.

Of course, the exercise of such enormous power inevitably leads to endless worries about how it will be maintained. Just as the height of white supremacism in Britain (1890-1930) was also the period of its gravest 'crisis' (Bonnett 2003), so the US's dominance today is accompanied by musings on its collapse (Soros 2004; Todd 2004). Such speculations may be of interest but, at least within the area of ethnic and racial studies, the more pressing task is to admit to the fact of US dominance. If we accept, along with Ikenberry (1999: 123), that many years after it 'emerged hegemonic, the United States is still the dominant world power at the center of [an] ...expanding democratic capitalist order', then we need to think about how this dominant aspect of the world we live in has shaped the way ethnicity and racism are identified and challenged.

US-Americanisation is neither a uniform nor an inevitable process. In this article I have discussed some of the more subtle forms through which it has taken place, forms which imply neither US 'bad faith' nor that US-Americanisation is not, at some level and by some people, wanted or needed. These forms reflect the development of hegemony as a process whereby the ruling class (and the 'ruling nation') does not itself build up consensus but, rather, is employed and deployed by semi-autonomous transnational institutions as a model of the modern state. This also implies that mismatches may open up between US-Americanisers and the USA. The example of neo-liberalism is one such possible mismatch. Thus although some commentators have pointed to a shift within the Bush presidency from neo-liberalism to neoconservatism, this shift is not (yet) apparent within the World Bank.

Writing in 2005, I cannot avoid the reality that US-Americanisation also has more militant dimensions than the forging of consensus and hegemony. The invasions of Afghanistan and Iraq have illustrated the reach and boldness of US direct foreign control. As with earlier forms of imperial development, the 'civilising mission' and, hence, legitimacy of US intervention has, in part, relied on appeals to the idea that occupation of 'failed states' will enable ethnic harmony and equality. This logic has entailed an ethnicisation of the social forces to be either defeated or assimilated into capitalist democracy. Thus, for example, although Shia and Sunni Muslims in Iraq, as well as other groups such as the 'Marsh Arabs', were subject to processes of ethnicisation well before 2003, the US administration inaugurated a new phase in this process. Ethnicity has been employed to 'explain' the existence of conflict between Iraqis and the occupying coalition forces (for example, the notion of a 'Sunni triangle' was used extensively to locate resistance), and provide a means for the social and physical management of Iraqi society. Although

Interjú alanya: Laboda Lilla

A rasszizmus ellen tettekkel kell fellépni. Tettek nélkül nem létezik antirasszizmus. Fórumokat, csendes felvonulásokat, élményszínházi eseményeket kellene szervezni. Hogy antirasszistának érzem-e magam? Igen is meg nem is. Nem teszek annyi dolgot, hogy azt mondhassam magamról, hogy antirasszista vagyok..

Lilla Laboda

We need actions to brave racism. There is no antiracism without actions: forums, silent demonstrations and theater events must be organized. If I consider myself an antiracist? Yes and no. I don't do so much things to consider myself antiracist.

this model provoked some resentment and bewilderment amongst Iraqis who had not previously interpreted their religious heritage or regional location as implying 'ethnic identities', it soon became central to the post-invasion governance of the country.

The orchestration of US power in Iraq and Afghanistan remains too overt to be called hegemonic. In Gill's (1995) terms, such disciplinary and coercive force over fragmented opposition is better understood as 'supremacy'. Following Gill further, we may be tempted to posit supremacy as the ideal political form of neo-liberal economics since neo-liberalism shows powerful tendencies towards the subversion of democratic accountability (the market itself coming to be a substitute democracy) and the erosion of political pluralism. However, this would be to lose sight of the multiplicity of authority. The attempt to see one, single, ideal form of power needs to be resisted. As we have seen, the production of consent and the exercise of coercion can take place side-by-side. Whether we shall see more of the latter or the former in the future is not, in my opinion, predictable. What we can do, however, is investigate these different forms of power as they exist today. And when we do, the coercive content of 'consent' becomes apparent. The kind of US-Americanisation of antiracism we have explored in this article is being enacted, in large part, through 'acts of choice'; yet they are 'choices' structured and given meaning by forms of authority over which ordinary people have little power.

It has become increasingly clear that processes of global domination demand an attention to the way notions of resistance and social change are constructed, legitimised and disseminated. The history of anti-racism is commonly narrated as a story of valiant struggle, of the powerless against the powerful. Such accounts are no longer adequate. In the context of the development and diffusion of global capitalism and its changing symbolic repertoires, anti-racists have to become more politically reflexive. Without such critical attention, anti-racism's claims on the emancipatory imagination will become implausible.

References

- Anderson, B. (2000) 'Renewals', *New Left Review*, 1:5-24.
- Bates, R. (1999) *Ethnicity, Capital Formation, and Conflict*. Washington: The World Bank, Social Capital Initiative Working Paper no. 12.
- Berger, P. and Huntington, S. (eds) (2003) *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. New York: Oxford University Press.
- Bonnett, A. (1993) *Radicalism, Anti-Racism and Representation*. London: Routledge.
- Bonnett, A. (2000) *Anti-Racism*. London: Routledge.
- Bonnett, A. (2003) 'From white to Western: "racial decline" and the idea of the West in Britain, 1890-1930', *Journal of Historical Sociology*, 16(3): 320-48.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (1998) 'Sur les ruses de la raison impérialiste', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121 2: 109-18.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (1999) 'On the cunning of imperialist reason', *Theory, Culture and Society*, 16(1): 41-58.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (2002) 'Sobre as artimanhas da raza~o imperialista', *Estudos AfroAsiáticos*, 24(1): 15-33.
- Bowser, B. (ed.) (1995) *Racism and Anti-Racism in World Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Camara, E. (1998) 'Review of Racism in a Racial Democracy: The Maintenance of White Supremacy in Brazil', *American Journal of Sociology*, 104(3): 911-13.
- Carrillo, K. (2004) *Black/Latin Caucus Pushing For Afro-Latino Resolution*. Online at www.mundoafrolatino.com/english/020504.htm.
- Centre for Contemporary Cultural Studies (1981) *Unpopular Education*. London: Hutchinson.
- Centre for Contemporary Cultural Studies (1982) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*. London: Hutchinson.
- Chaudhuri, N. and Strobel, M. (eds) (1992) *Western Women and Imperialism: Complicity and Resistance*. Bloomington: Indiana University Press.
- Cohen, P. (1996) 'A message from the other shore', *Patterns of Prejudice*, 30(1): 15-21.
- Cohen, S. and Taylor, L. (1992) *Escape Attempts: The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life* (2nd edition). London: Routledge.
- Cox, M. (2001) 'Whatever happened to American decline? International relations and the New United States hegemony', *New Political Economy*, 6(3): 311-40.
- Davis, S. (2002) 'Indigenous peoples, poverty and participatory development: the experience of the World Bank in Latin America', in Sieder, R. (ed.) *Multiculturalism in Latin America: Indigenous Rights, Diversity and Democracy*. Basingstoke: Palgrave, 227-51.
- Davis, S. (2003) 'Racial and ethnic inclusion in the development agenda', in World Bank (ed.) *Durban Plus One: Opportunities and Challenges for Racial Ethnic Inclusion in Development*. Washington: The World Bank, 7-12.
- de Moura Castro, C. (2002) 'The World Bank policies: damned if you do, damned if you don't', *Comparative Education*, 38(4): 387-99.
- Debord, G. (1977) *The Society of the Spectacle*. Detroit: Black and Red.
- Dezalay, Y. and Garth, B. (1998a) 'Le "Washington consensus": contribution a` une sociologie de l'he'ge'monie du ne'olibé'ralisme', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-2:3-21.

- Dezalay, Y. and Garth, B. (1998b) 'Droits de l'homme et philanthropie he'ge'monique', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-2:23-41.
- Dos Santos, M. (2003) 'The Brazilian remake of the Orpheus legend: film theory and the aesthetic dimension', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 49-70.
- Ferranti, D., Perry, G., Ferreira, F. and Walton, M. (2004) *Inequality in Latin America: Breaking with History?*. Washington: The World Bank.
- French, J. (2000) 'The missteps of anti-imperialist reason: Bourdieu, Wacquant and Hanchard's Orpheus and Power', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 107-28.
- French, J. (2003) 'Translation, diasporic dialogue, and the errors of Pierre Bourdieu and Loic Wacquant', *Nepantla: Views from the South*, 4(2): 375-89.
- Friedman, J. (1992) 'Narcissism, roots and postmodernity: the constitution of selfhood in the global crisis', in Friedman, J. and Lash, S. (eds) *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell, 331-66.
- Friedman, J. (2000) 'Americans again, or the new age of imperial reason? Global elite formation, its identity and ideological discourses', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 139-46.
- Friedman, T. (2000) *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fry, P. (1996) 'O que a Cinderela Negra tem a dizer sobre a "politica racial" no Brasil', *Revista USP*, 28: 122-35.
- Fukuyama, F. (1992) *The End Of History And The Last Man*. London: Hamish Hamilton.
- Gill, S. (1995) 'Globalisation, market civilization and disciplinary neoliberalism', *Millennium: Journal of International Studies*, 23(3): 399-423.
- Gilroy, P. (1982) 'Steppin' out of Babylon: race, class and autonomy', in Centre for Contemporary Cultural Studies (ed.) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*. London: Hutchinson, 276-314.
- Golub, P. (2005) 'United States: the slide to disorder', *Le Monde Diplomatique*, July:1-2.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Hanchard, M. (1994) *Orpheus and Power: The Movimento Negro of Rio de Janeiro and Sa-o Paulo, Brazil, 1945-1988*. Princeton: Princeton University Press.
- Hanchard, M. (2003) 'Acts of misrecognition: transnational black politics, anti-imperialism and the ethnocentrism of Pierre Bourdieu and Loic Wacquant', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 5-30.
- Hanson, V. (2001) *Why the West Has Won: Carnage and Culture from Salamis to Vietnam*. London: Faber and Faber.
- Hardt, M. and Negri, A. (2000) *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harris, J. (2005) 'Emerging Third World powers: China, India and Brazil', *Race and Class*, 46(3): 7 - 27.
- Harvey, D. (1993) 'Class relations, social justice and the politics of difference', in Keith, M. and Pile, S. (eds) *Place and the Politics of Identity*. London: Routledge, 41-66.
- Hopenhayn, M. (1993) 'Postmodernism and neoliberalism in Latin America', *Boundary 2*, 20(3): 93-109.
- Hudson, M. (2003) *Super Imperialism: The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance*. London: Pluto.
- Ikenberry, G. (1999) 'Liberal hegemony and the future of the American postwar order', in Paul, T. and Hall, J. (eds) *International Order and the Future of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 123-45.

- Kennedy, P. (1987) *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Latin American and Caribbean Social Development Unit (2003) 'A report from the Latin American and Caribbean Social Development Unit', *La Ventana Newsletter*, 3. Online at www.worldbank.org/afrolatin
- Laurie, N. and Bonnett, A. (2002) 'Adjusting to equity: the contradictions of neo-liberalism and the search for racial equality in Peru', *Antipode*, 34(1): 28-53.
- Laurie, N., Andolina, R. and Radcliffe, S. (2002) 'The excluded "indigenous"? The implications of multi-ethnic policies for water reform in Bolivia', in Sieder, R. (ed.) *Multiculturalism in Latin America: Indigenous Rights, Diversity and Democracy*. Basingstoke: Palgrave, 252-76.
- Lemert, C. (2000) 'The clothes have no emperor: Bourdieu on American imperialism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 97-106.
- Lentin, A. (2004) *Racism and Anti-Racism in Europe*. London: Pluto.
- Lloréns, J. (n.d.) Análisis conceptual-metodológica para el ítem de etnicidad para el próximo Censo Nacional. Lima: unpublished report submitted to Instituto Nacional de Estadística e Informática.
- Mandelbaum, M. (2002) *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-First Century*. New York: Public Affairs.
- Matustik, M. (1998) 'Ludic, corporate, and imperial multiculturalism: impostors of democracy and cartographers of the New World Order', in Willett, C. (ed.) *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*. Oxford: Blackwell, 100-117.
- Mitchell, T. (1996) *Popular Music and Local Identity: Rock, Pop and Rap in Europe and Oceania*. London: Continuum.
- Mitchell, T. (ed.) (2001) *Global Noise: Rap and Hip Hop Outside the USA*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Modood, T. (1996a) 'The limits of America: re-thinking equality in the changing context of British race relations', in Ward, B. and Badger, T. (eds) *The Making of Martin Luther King and the Civil Rights Movement*. London: Macmillan, 181-93.
- Modood, T. (1996b) 'The changing context of "race" in Britain: a symposium', *Patterns of Prejudice*, 30(1): 3-13.
- Moore, M. (2001) 'Empowerment at last?', *Journal of International Development*, 13(3): 321-9.
- Mundy, K. (2002) 'Retrospect and prospect: education in a reforming World Bank', *International Journal of Educational Development*, 22: 483-508.
- New Internationalist (2004) IMF/World Bank: The Facts. Online at <http://www.newint.org/issue365/facts.htm>
- Partridge, W., Uquillas, J. and Johns, K. (1996) *Including the Excluded: Ethnodevelopment in Latin America*. Washington DC: World Bank.
- Pieterse, J. (2000) 'Globalisation North and South: representations of uneven development and the interaction of modernities', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 129-37.
- Pinho, O. and Figueirido, A. (2002) 'Ideias for a do lugar e o lugar do negro nas ciências sociais Brasileiras', *Estudos Afro-Asiáticos*, 24(1): 189-210.
- Radcliffe, S., Laurie, N. and Andolina, R. (2002) *Indigenous People and Political Transnationalism: Globalisation From Below Meets Globalisation From Above*. Oxford:

- University of Oxford, Transnational Communities Programme, Working Paper WPTC-02-05, online at http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm
- Ritzer, G. (2004) *The Globalization of Nothing*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ritzer, G. and Stillman, T. (2003) 'Assessing McDonaldisation, Americanisation and globalization', in Beck, U., Sznaider, N. and Winter, R. (eds) *Global America? The Cultural Consequences of Globalization*. Liverpool: Liverpool University Press, 30-48.
- Robbins, D. (2003) 'Postscript: "On the cunning of imperialist reason" – some contextual notes', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 71-8.
- Robertson, R. (1995) 'Glocalization: time space and homogeneity heterogeneity', in Featherstone, M., Lash, S. and Robertson, R. (eds) *Global Modernities*. London: Sage, 25-44.
- Sansone, L. (2002) 'Um campo saturado de tensoes: o estudo das relacoes raciais e das culturas negras no Brasil', *Estudo Afro-Asia'ticos*, 24(1): 5-14.
- Sansone, L. (2003) *Blackness Without Ethnicity: Constructing Race in Brazil*. Houndmills: Palgrave.
- Sansone, L. (2004) 'Anti-racism in Brazil', *NACLA Report on the Americas*, 38(2): online at http://www.nacla.org/art_display_printable.php?art=/2477
- Santos, J. (2002) 'De armadilhas, convicc,oes e dissensoes: as relacoes raciais como efeito Orloff', *Estudo Afro-Asia'ticos*, 24(1): 167-87.
- Sassoon, A. (2001) 'Globalisation, hegemony and passive revolution', *New Political Economy*, 6(1): 5-17.
- Slater, D. and Taylor, P. (eds) (1999) *The American Century: Consensus and Coercion in the Projection of American Power*. Oxford: Blackwell.
- Smith, M. and Guarnizo, L. (eds) (1998) *Transnationalism From Below*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Soros, G. (2004) *The Bubble of American Supremacy: Correcting the Misuse of American Power*. London: Weidenfeld.
- Stiglitz, J. (2004) 'The hospital that makes you sicker', *New Internationalist*, 365:14-15.
- Taguieff, P.-A. (1995) *Les Fins de l'Antiracisme*. Paris: Editions Michalon.
- Telles, E. (2003) 'US foundations and racial reasoning in Brazil', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 31-47.
- Todd, E. (2004) *After the Empire: The Breakdown of the American Order*. London: Constable.
- Troyna, B. and Williams, J. (1986) *Racism, Education and the State*. Beckenham: Croom Helm.
- Twine, F. (1998) *Racism in a Racial Democracy: The Maintenance of White Supremacy in Brazil*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Valladao, A. (1996) *The Twenty-First Century Will be American*. London: Verso.
- Venn, C. (2000) 'Intellectuals, power and multiculturalism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 91-5.
- Venn, C. (2003) 'Introductory note', *Theory, Culture and Society*, 20(4): 1-4.
- Wade, P. (2004) 'Images of Latin American mestizaje and the politics of comparison', *Bulletin of Latin American Research*, 23(3): 355-66.
- Ware, V. (1994) *Beyond the Pale: White Women, Racism and History*. London: Verso.
- Warren, J. (2001) *Racial Revolutions: Antiracism and Indian Resurgence in Brazil*. Durham, NC: Duke University Press.

- Werbner, P. (2000) 'Who sets the terms of the debate? Heterotopic intellectuals and the clash of discourses', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 147-56.
- Wieviorka, M. (1997) 'Is it so difficult to be anti-racist?', in Werbner, P. and Modood, T. (eds) *Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London: Zed Press, 139-53.
- Wieviorka, M. (2000) 'Contextualizing French multiculturalism and racism', *Theory, Culture and Society*, 17(1): 157-62.
- Wolfowitz, P. (2005) *Wolfowitz Points to Urgent Development Agenda*. Online at <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,print:Y/isCURL:Y/cont:00e4de4a852568cf00633>
- Wood, J. (1997) 'The yellow negro', *Transition*, 73:40-66.
- World Bank (2003) *Durban Plus One: Opportunities and Challenges for Racial Ethnic Inclusion in Development*. Washington: World Bank.
- World Bank (2004) *Poverty and Race: Inter-Agency Consultations on Afro-Latin Americans*. Online at <http://www.wbi0018.worldbank.org/external/lac/lac.nsf/92fc607f00e4de4a852568cf00633>
- Xia, G. (2003) 'Review essay: globalisation at odds with Americanisation', *Current Sociology*, 51(6): 709-18.
- Zizek, S. (1997) 'Multiculturalism, or the cultural logic of multinational capitalism', *New Left Review*, 225:28-51.

SZÉLRÓZSA

WIND ROSE

- 82 Erős Ferenc: „Budapest, a magyarok fővárosa” –
A magyar szélsőjobbaldali mozgalmak retorikája,
képi világa és szimbólumai
- 92 Ferenc Erős: „Budapest, the Capital of Hungarians”
– Rhetoric, images and symbols of the Hungarian
extreme right movements
- 102 Lene Auestad: A szubjektivitás és ami kimarad –
az előítélet pszichoszociális megközelítése
- 115 Lene Auestad: Subjectivity and Absence –
Prejudice as a Psychological theme
- 128 Takács Bálint: Diákmozgalom és a kisebbségek
emancipációja
- 133 Bálint Takács: Student-movement and the
emancipation of minorities
- 138 Dojcsák Dalma – Szabó Máté Dániel:
Antirasszimus és szóláskorlátozás
- 151 Dalma Dojcsák – Máté Dániel Szabó: Anti-racism
and Restriction of Speech

Erős Ferenc

„Budapest, a magyarok fővárosa”

A magyar szélsőjobboldali mozgalmak retorikája, képi világa és szimbólumai²

Jelen írás annak a dolgozatnak a módosított változata, amelyet a „Nationalism and the Body Politic – Winter Symposium in Oslo”, című konferencián adtam elő 2011. márciusában, négy hónappal az Anders Behring Breivik által elkövetett oslói terrorgyilkosság előtt, amelynek 77 halálos áldozata volt. Ez a tragikus esemény újra megerősített abban, hogy haladéktalanul meg kell vizsgálnunk a szélsőjobboldali mozgalmakat pszichoanalitikus és szociálpszichológiai nézőpontból egyaránt.² Előadásomban elsősorban a magyar szélsőjobboldali mozgalmak retorikájával és szimbólumaival foglalkozom. Munkámat eredetileg két óriásplakát inspirálta, amelyet a 2010. őszi önkormányzati választási kampány során helyeztek el Budapesten. Ez a *Jobbik*ot propagáló két plakát a választás előtt néhány héttel ellepte Budapest utcáit.

Az első plakát felirata szerint Budapest *a magyarok fővárosa*.

Első látásra ez teljesen ártalmatlan kijelentésnek tűnik. Ki tagadná például, hogy *Oslo a norvégok fővárosa*? Megbújik azonban itt egy egyszerű retorikai trükk: ahelyett, hogy

- 1 Ez a cikk eredetileg *Nationalism and the Body Politic: Psychoanalysis and the Rise of Ethnocentrism and Xenophobia* című könyvben jelent meg amelyet Lene Auestad szerkesztett (kiadó Karnac Books 2014). Újrapublikálását a Kamac Book engedélyezte. A szerző a magyar fordítást a 2014-es választások tükrében aktualizálta.
- 2 Lásd L. Auestad inspiratív gondolatmenetét e témában (2012).

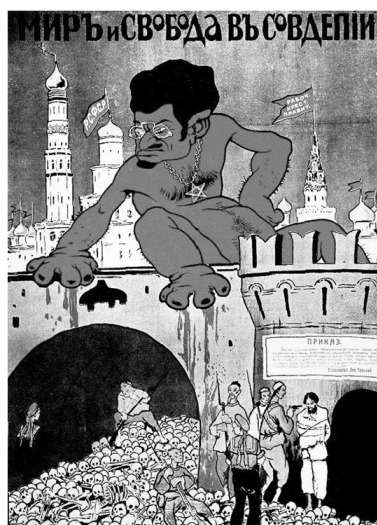
azt hirdetné, hogy *Budapest Magyarország fővárosa*, ami egy kétségbevonhatatlan földrajzi és közigazgatási tény, a plakát előfeltételezi, hogy ha Budapest a *magyarok* fővárosa, nem lehet *más népeké*. Ez a mondat más, „nem-tősgyökeres” magyarok, például cigányok és zsidók kirekesztését implikálja, akik a definíció értelmezése szerint „idegen betolakodók”.

A „*Budapest a magyarok fővárosa*” szlogen olyan performatív kijelentés, amely hallgatólagos feltevéseket és régi sztereotípiákat idéz. Ezek szerint Budapest évszázadok óta idegen erők megszállása alatt létezik. Az 1930-as években Illyés Gyula kijelentette: „Budapest nem Magyarországon van. Fölötte, alatta, mögötte, csak a Jóisten tudja, hol.” A népnemzeti, populistá, jobboldali nézetek szerint Budapest egy „idegenek” által irányított város, „idegen test a nemzet szívében”, „bűnös város”, ingyenélőkkel teli kozmopolita város, amelyet megfertőzött egy degenerált, idegen kultúra. Az anti-urbanizmus szembeállítja a felszínes, elidegenedett városi életet a földdel organikus egységben létező vidéki élettel, a „vérrel és földdel” (*Blut und Boden*).

Az anti-urbanizmus, mint ideológia természetesen nem magyar találmány. A francia pszichoanalitikus, Janine Chasseguet-Smirgel (1990, 167-176.) az „Egy pszichoanalitikus reflex ója a náci biokráciára” című cikkében utal Walter Darré náci politikusra, aki a „vér és föld” (*Blut und Boden*) elmélet egyik megalkotója volt. Darré, aki Hitler náci kormányának agrárminisztere lett, 1928-ban írt egy könyvet *Paraszttság: az északi faj életető forrása* címmel. Chasseguet-Smirgel Darré felfogását a következőképp értelmezi: „a rasszizmus ideológiája az anyatermészet és a szubjektum szimbiózisának gondolatára épül. A városlakó képtelen megélni ezt a szimbiózist az Anyával, túlságosan is messze került a természettől. Ez az elképzelés minden olyan utópiában fellelhető, amely a város, mint esszenciálisan ellenséges elemet jeleníti meg. Expliciten vagy impliciten, de a várost úgy tekintik, mint „Babylont, a szajhát” – , hacsak nem hajlandó betartani bizonyos szabályokat, illetve követni olyan építészeti terveket, melyek Ideális Várossá, a Mennyei Jeruzsálemmé alakítják azt. Ami megkülönbözteti a ‘vér és föld’ kultuszát más Utópiáktól, az a paraszt földhöz való kötöttségének nyíltan biológiai természete.” (p. 169)

A második plakáton a következő szöveg olvasható: „Véget vetne az élősködésnek? Akkor Ön is Jobbik szavazó!” Ez a szlogen egyetlen olyan embert vagy adott célcsoportot sem nevez meg konkrétan, akiket a „vérszívó” metaforával kellene felruházni, ugyanakkor azonban az üzenet befogadójában végtelen teret nyit a különféle a fantáziáknak. A „behajtani tilos” közlekedési jelzőtábla közepében megjelenő szúnyog az antiszemita propaganda klasszikus szimbóluma, amelyet a szélsőjobboldali propaganda a modernkori történelem során előszeretettel használt. Az antiszemita propaganda vizuális világa zsúfolásig tele van vérszívó rovarokkal, férgekkel, pókokkal, patkányokkal, és más viszásszató állatokkal. A vérszívó állatok motívumát már a „Cion bölcseinek jegyzőkönyvei” különböző kiadásaiban is gyakran használták, és számos egyéb más helyen is megjelent, újságokban, magazinokban, bélyegeken, propaganda posztereken, stb. A „zsidó világ-összeesküvéssel” kapcsolatos hiedelmeket gyakran jelenítik meg vámpírszerű zsidó alakok, mint például a Lev Trockij egykori szovjet pártvezetőt gúnyoló karikatúrán.

Ezek a képek könnyen idéznek elő erős szorongással teli érzelmeket, mivel a vérszívók és egyéb paraziták testi épségünket fenyegetik. A tudattalanból olyan mítoszokat hoznak felszínre, amelyekben vámpírok és egyéb, testünket fenyegető lények éles fájdalmat okozhatnak, mérgezik vérünket, megfertőznek, és végül elpusztítanak bennünket. A bőrünk természetes védőpajzsként óv minket a külvilág ingereitől és veszélyeitől. Ennek analógiaként alkotta meg a francia pszichoanalitikus, Didier Anzieu (1989) a „bőr-én” fogalmát, amely védőpajzsként óvja pszichés integritásunkat és identitásunkat a fenyegető külvilágtól. A társadalmi csoportoknak is van „bőrük”, egyfajta védekező membrán, amely elkülöníti a külső és a belső világot és a csoport integritását védi. Ahogy a biológiai bőr elsődleges feladata az *abjekció*, a tisztátlan, mérgező, nem kívánatos anyagok és a test végtermékeinek kiküszöbölése, és hasonló funkciót lát el a pszichológiai és a szociális „bőr”. A parazitáktól és az ehhez hasonló lényektől való megszabadulás folyamata intenzív élvezet forrása is lehet mindaddig, amíg az nem egyéb, mint az anya testétől való szeparáció eredeti traumájának nem traumatikus megismétlődése. Ez a gondolat Hermann Imre magyar pszichoanalitikus korai munkásságáig nyúl vissza, aki

– majmok, gyermekek, neurotikus és pszichotikus páciensek viselkedésének megfigyeléseiből kiindulva bevezette a „megkapaszkodás – keresés” ösztönpár fogalmát. A két meghatározó dinamikus törekvés, a ragaszkodás és az elszakadás, egymás ellentétét alkotja. (Hermann, 1976, 1984)

Hermann szerint a bőr olyan felület, ahol az ellentétes ösztönök találkozhatnak és küzdhetnek egymással. „Annak értelmében, hogy az ember bőrének bizonyos részei leválaszthatóak vagy szinte már le is váltak, az egyén mindenképpen egy kettős egység állapotában van, ami az eredeti állapotnak feleltethető meg. Apró sérülések, varasodások, a köröm, a haj, csekély mértékben ugyan, de idegenek az én számára. Az erőszakos, gyakran vérzéssel járó leválasztása ezeknek a minimálisan idegen tárgyaknak egy önmagát erősítő ismerős motívumot jelent: [...] az én a trauma megtapasztalására törekszik. Ebben az esetben a leválasztás nem kívülről rákényszerített, (szemben azzal, ahogyan ez minden szeparáció prototípusának, vagyis a kapaszkodó gyermek anyjáról való leválasztása esetében történt), hanem egy szabad 'felnőtt' önmaga által irányított és önmagát felszabdalo cselekedete. A fájdalom, ami együtt jár e kezdeti öncsonkítással, a végleges szeparáció végrehajtására ösztönöz, és ugyanakkor egyfajta felszabadulás jele, mely [...] olyan állapot érzését kelti, amit csak valamiféle narcisztikus intoxikációként lehetne jellemezni. Ahogy ez a felszabadulás mint érzélem tudatossá válik, borzongató élvezet érzését kelti. Ebben a jelenségegyüttesben tehát a fájdalom a célul kitűzött szeparációval együtt jelenik meg, a sikeresen befejezett aktus pedig élvezettel jár.” (p. 31)

Hermann Az *antiszemizmus lélektana* (1945) című könyvében a kapaszkodás, keresés és szeparáció fogalmait az antiszemizmus pszichológiai gyökereinek magyarázatára alkalmazza, analógiát feltételezve a parazitáknak bőrről való sürgető eltávolítása, azaz a „tetvetlenítés” gyakorlata és a zsidók üldöztetése között.

Janine Chasseguet-Smirgel szintén a szeparációs traumához köti az abjekciót. A fent említett cikkében azt írja: „Feltételeztem egy elsődleges és velünk született, azonnali vágy létezését, amely nem más, mint arra irányuló készlet, hogy megfosszuk az anyát testének olyan 'tartalmaitól', melyek megakadályoznak bennünket abban, hogy visszahódítsuk magunknak azt a teret, amit születésünk előtt mi birtokoltunk. Minden olyan akadályt, ami az anya testéhez a születés után hozzáfér és számunkra elérhetetlen, el kell távolítani. Ezek a gátak a valóságban beazonosíthatóak, az apa, valamint az apa derivátumai jelenítik meg őket, mint az apa pénisze vagy gyermekek. Véleményem szerint Melanie Klein és az én felfogásom között az a különbség, hogy szerintem ez a fantázia strukturális, az emberi elme szerveződésének részét alkotja. A gondolat abból születik meg, hogy az akadálytal való találkozás megghiúsítja az anyai testbe való visszatérés vágyát. Az akadálytól való megszabadulás egy olyan mentális működésmód visszaállítására való törekvés is, amelyet az örömevel vezérel, amiben az energia szabadon áramolhat. Az apai akadályoktól való felszabadulás az anyai test kiürítése révén, valamint a realitás és a gondolatok elleni küzdelem egyetlen, identikus vágygá válik: a vágy arra, hogy visszatérjünk a szervetlen világban az őskaoszba, azaz egy olyan univerzumba, melyet a homogeneitás és a születés előtti végtelen folytonosság jellemez.” (Chasseguet-Smirgel, op. cit., p. 167)

A megtisztulási fantáziák legfontosabb motívuma a vér tisztasága. A vér „tisztaságával” való foglalkozás a náci ideológia egyik alapvető eleme; ám nem csupán a náciizmus privilégiuma, mivel általában jelen van a rasszista gondolkodásban és fantáziában. A

pszichoanalitikusok és pszichoanalitikus beállítódású szerzők sokszor felhívták a figyelmet a rasszista fantázia e specifikus tulajdonságára. Például, Adorno és munkatársai *A tekintélyelvű személyiség* című művükben számos olyan példát idézetnek, melyben emberek a zsidókról és más „alacsonyabb rendű fajokról” mint patkányokról vagy férgekről beszélnek, akiket a vér tisztaságának megőrzése érdekében meg kell semmisíteni. (Adorno et al. 1950) Wilhelm Reich a *fasiszmus tömegpszichológiája* című művében amellettt érvel, hogy a fasiszta fajelmélet „a természetes szexualitástól és annak orgasmus-funkciótól való halálos félelem” (Reich, 1970, p. 84). Reich szerint a család szentté avatásában, valamint a női szüzesség dicsőítésében manifesztálódó fasiszta irracionális szorososan kapcsolódik a vér tisztaságának mítoszához, ez pedig nem más, mint a patriarchális társadalmakban uralkodó szexuális elnyomás tünete.

A szexuális elnyomás, a szexuális abúzus miatti félelem és ugyanakkor az iránta való titkos vágy benne rejlik a zsidók által elkövetett rituális gyilkosságok ősi vádjában. Ezen rituális gyilkosságok jelenete vizuális reprezentációk széles választékában is jelenik meg. 1882-ben egy fiatal parasztlány, Solymosi Eszter vízbe fulladt testét találták meg a Tiszában, egy kelet-magyarországi falu, Tiszaeszlár közelében. A helybeli és a környékbeli falvak lakói közt futótűzként terjedtek el történetek és pletykák arról, hogy lány rituális gyilkosság áldozata lett. A gyilkossággal a helyi zsidó közösséget vádolták meg: a vád szerint a lányt feláldozták, hogy vérével készítsék el a pészachi maceszt. Egy hosszú nyomozati eljárást követően, amelyben mind verbális fenyegetéseket, mind fizikai erőszakot is alkalmaztak az állítólagos koronatanú, egy 15 éves, pszichésen instabil zsidó fiú, és annak családja vallatásakor, a tiszaezlári zsidó közösség egy csoportjának tagjait bűnösnek találták és bíróság elé állították őket. Később egy hosszadalmas és ellentmondásokkal teli tárgyaláson a bíróság felmentette a vádlottakat. A vádlottak felmentését sokan a progresszív és liberális társadalmi és politikai erőknek az antiszemita mozgalmak felett aratott nagy diadalaként ünnepezték. Ezek a mozgalmak éppen ez időtájt kezdtek kibontakozni Magyarországon, Ugyanakkor a hírhedt „tiszaeszlári vérvád” egy hisztérikus antiszemita hullám terjedésének kezdetét jelentette az Osztrák-Magyar Monarchiában, és Európa nagy részén az 1880-as években. (Kövér, 2011).

Solymosi Eszter neve szimbólummá vált, és a története egy állandóan visszatérő motívum lett a magyar szélsőjobb mozgalmak mitológiájában. A '30-'40-es évek jól ismert költőjének, Erdélyi Józsefnek „Solymosi Eszter vére” című verse egyfajta „fasiszta himnusszá” vált a Soah éveitől kezdve.

E felvételen, amely a lány szülőfalujában készült, egy Solymosi Eszterre emlékező 2010-es szélsőjobboldali gyűlést jeleníti meg?

A vérvádat gyakran asszociálják a megerőszakolással, amelynek áldozatai olykor egész országok lehetnek. Adolf Hitler a *Mein Kampf*-ban kijelentette, hogy a szifilisz terjedése Németországban a zsidók bűne, kik „elzsidósították” a német nép lelkét, elkövetve a fajkeveredés, a „fajgyalázás” bűnét.. A zsidók, Hitler szerint, megerőszakolták Németország Anyát. Mint a *Mein Kampf*-ban írja: „Gyakran mondják, hogy a zsidó is ember. De azt is embernek neveznék, aki a saját anyánkat erőszakolja meg?” (Fenichel 1940, p. 37)

A Hitlertől idézett mondatot jól összevethető egy fiatal magyar szélső jobboldali aktivistától származó, 2004-es kijelentéssel, amelyben a 1920-as trianoni békeszerződésre hivatkozott. A szerződés újrajrta Magyarország országhatárait, így az ország területeinek és lakosságának jelentős részét elvesztette. A területvesztések, a történelmi Magyarország megcsonkítása és felosztása még ma is a magyar kollektív emlékezet legnagyobb traumájaként él tovább Trianon történelmi traumája az etno-nacionalista illetve sovinszta retorikák tartják folyamatosan életben.

„Nagy-Magyarország a képen úgy néz ki, mint egy anyaméhben lévő magzat, ... vagyis, ami 1920-ban történt, az egy abortusz volt, egy katasztrófa”- jelentette ki a fent említett aktivista. Az ilyen típusú kijelentéseknél a fantázia és a valóság közti különbség eltűnése a legszembeötlőbb. A nemzet biológiai entitássá változik. Janine Chasseguet-Smirgel Rudolf Hess náci vezért idézi, aki szerint „a nemzeti szocializmus nem más, mint alkalmazott biológia”. Chasseguet-Smirgel ebben a kontextusban érti a „szimbolizáció elvesztését” a náci gondolkodásban.

„Ismert tény, hogy a náci propaganda, a tömegtüntetések és a párt különböző szervezeteibe való felvétel célja az volt, hogy a közös identitás érzetét keltse fel. Ezzel szemben a „vér és föld” doktrínája a homogeneitás iránti igény egy másik dimenzióját öleli fel. Bevezeti a biológiai dimenziót, a konkrét gondolat kifejezését bármilyen transzponálás és behelyettesítés nélkül, mintha az emberi faj a szimbólumok nélküli mentális

működés formájához térne vissza, azokba az időkbe, amikor a kos mint felajánlott áldozat még nem vette át Izsák helyét” (Chasseguet-Smirgel, 1961, p. 171.) Egy másik tanulmányban (Chasseguet-Smirgel, 1989) a következőképp érvel: „minden szélsőséges ideológia célja [...] hogy megvalósítsa az anyával való egységet és megsemmisítse a psziché apai dimenzióját. Az ideológia a paradicsomba, az anyaméhbe való visszatérés ígérete, ahonnan születésünk ki lettünk taszítva. Innentől kezdve azzal a tudással élünk, hogy az anyai test át van adva az apa péniszének és az apa gyerekeinek, tehát az anya pszichéjében olyan gondolatok vannak, amelyek nem kizárólagosan körülöttünk forognak. Ez azt vonja maga után, hogy mindent, ami nem illeszkedik az ideológiába, könyörtelenül meg kell semmisíteni. Más szavakkal, az ideológiai gondolkodást veszélyeztető tények és események eleve 'nem-létezőnek' vannak elrendelgetve. (p.18) Ez az a pont, amikor Julia Kristeva szerint (1982) „az abjekt a szubjektumot arra a helyre tereli, ahol a nyelv feladja és a jelentés összeomlik”. (p. 13)

A homogenitás iránti igény, a különbségek megszüntetése Hermann Imre antiszemita elemzésének is központi része. A szerző fent említett könyvében egy, a maga idejében népszerű magyar rigmust idéz:

*Erger, Berger, Schlossberger,
minden zsidó gazember...
Vett a zsidó két libát,
Egy fehéret egy csikosat.
Ördög adta zsidaja,
Minek neki két liba?
És ha már vett két libát,
Miért nem vett két egyformát?*

(Hermann, 1990, p. 66).

A pszichoanalitikus elemzés segíthet a vizuális reprezentációkban kifejeződő rasszista fantázia mélyen fekvő feltevéseinek, szükségleteinek és motivációinak megértésében. Ezeknek a fantáziáknak öngeneráló képességük van a szenvedély és az érzelmek, mindennek felett a zsidókkal szembeni gyűlölet aktiválásában. Ugyanakkor a jelenkori Magyarországon a Jobbik posztereinek célcsoportja nem csak és nem elsősorban a zsidóság. Bár az egész kampány a náci típusú antiszemita propagandájának szimbolikájára és mintázataira épült, a szélsőjobboldal által megcélzott csoport napjainkban a cigány lakosság (ami nem zárja ki az ugyanakkor jelenlévő antiszemita gyűlölködéseket.)

A 2008-2009-es év a magyar romák számára végzetes időszak volt. Ellenük irányuló szélsőségesen erőszakos támadások hulláma söpört végig az országon. Robbantások, gyújtogatások, lövöldözések és más atrocitások érték a romákat országszerte több helységben, nagyszámú áldozatot hátrahagyva. Hat embert (köztük gyermekeket) megöltek, többeket súlyosan megsebesítettek. Egy éves nyomozás után a feltételezett gyilkosokat (vagy legalábbis néhányat közülük) letartóztatták. Bár valódi indíttatásuk és szélsőséges szervezetekkel való kapcsolatuk a mai napig nem világos, a per még mindig nem zárult le teljesen, bár már 2013 májusában, kihirdették az első fokú ítéletet, amelyben az elkövetőket tényleges életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A gyilkosságsorozatot és a különböző cigányellenes atrocitásokat az egyre növekvő gyűlölet szélsőséges manifesztációiként kell értelmeznünk. Például, egy választási plakát kifejezetten csak az úgyneve-

zett „cigánybűnözés”-re fókuszált. A „cigány” és a „bűnözés” a szavak a szélsőjobboldal szóhasználatában szerves egységet képeznek, egybeírva. (Lásd. 7. kép) . Felmerül a kérdés: mi a célja az ilyen fajta propagandának? A társadalom mekkora szegmensét képes a szélsőjobb mobilizálni, hogy szavazatukkal őket támogassák?

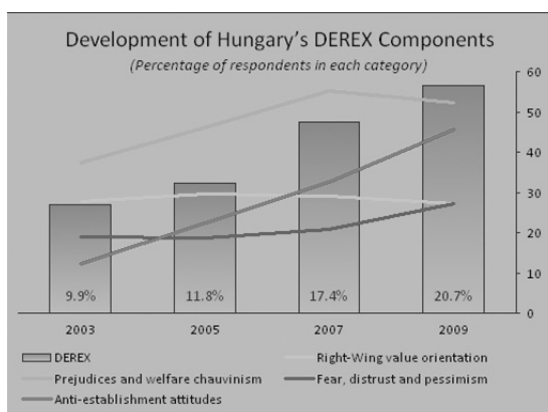

A 2010-es országos választásokon a konzervatív Fidesz-KDNP pártszövetség a mandátumok több mint kétharmadát szerezte meg (68.13%). A parlamentben emellett még három párt jutott be: Jobbik (12.18%), a szocialisták (15.28%), és az LMP (4.15%). A kormányon lévő párt kétharmados parlamenti többségének köszönhetően tetszése szerint hozhatott törvényeket. sőt, új alaptörvényt léptetett életbe a korábbi alkotmány helyett. Így a Fidesz fékek és egyensúlyok nélkül kormányozhatja az országot, ami egy számottevő ellenzék hiányában gyakorlatilag az egypártrendszernek feleltethető meg, olyan új, autoriter alkotmányt létrehozva, amely a demokratikus intézmények és az alapjogok működését súlyosan korlátozza.. Az utóbbi években Magyarország egyre inkább izolálódott az Európai Unió belülről, és a magyar kormány számos intézkedése éles kritikát váltott ki az európai testületek és bizottságok körében³.

A Jobbik relatív sikeressége (amely a 2009-es európai parlamenti választásokkal kezdődött, még a szocialista kormány alatt), a más, kisebb szélsőjobboldali pártok romjaiból gyors felemelkedés története. A 2000-es évek elejétől kezdődő megerősödésük részben a gazdasági világválságnak, a szocialista kormányzat megszorító intézkedéseinek, részben pedig – az akkori jobboldali ellenzék szüntelen támadásai következményeként – a kormányba vetett bizalom megrendülésének volt köszönhető. Az így kialakult helyzet 2006 őszén tüntetésekhez, utcai zavargásokhoz, és erőszakos utcai harcokhoz vezetett.

A Jobbik európai viszonylatban mára az egyik legerősebb szélsőjobboldali párt. A DEREK⁴ („szélsőjobboldal iránti társadalmi igény” index) alapján úgy tűnik, Magyarország minden egyes faktorban igen magas pontszámot ér el: „előítélet és jóléti sovinizmus”, az „intézmény ellenes attitűdök”, a „szélsőjobboldali értékorientáció” skálákon.

- 3 Lásd például Rui Tóvares, az Európai Parlament akkori portugál tagjának új jelentését a „Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs” felé. A jelentés „Az alapjogok helyzetéről: standardok és gyakorlat Magyarországon.”. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONGML%2bCOMPARL%2bPE-508.211%2b02%2bDOC%2bPDF%2bVo%2f%2fEN>
- 4 A DEREK indexet a Political Capital Risk Forecast Division (PC RFD) bocsátja ki. A PC RFD egy nemzetközi elemző hálózat (makrogazdasági és ökögazdasági, politika tudományi szakemberek, szociológusok és szociálpszichológusok, matematikusok hálózata), akik a politikai kockázatot elemzik különböző szempontokból, illetve annak milyen hatása van egy adott országra vagy régió politikai stabilitására és gazdaságára. <http://www.riskandforecast.com/>

Fontos hangsúlyozni, hogy a Jobbik nem elégszik meg pusztán „politikai” eszközök használatával: paramilitáris egységeket szervezett, a „Nemzeti Gárdát”, felszerelte egyenruhákkal, felvonulásaik, szimbólumaik és rítusaik sokakat a nyilas mozgalmakra emlékeztet. A Magyar Gárdának – melyet azóta hivatalosan betiltottak – számos, a roma lakossággal szembeni erőszakos fellépésben volt kezdeményező szerepe.

Az Orbán Viktor által vezetett, hatalmon lévő kormány, több ígéretet is tett arra vonatkozóan, hogy ha nem is állítja meg, de visszaszorítja a szélsőjobb oldali aktivistákat, ellenséges hangvételű retorikájukat, és az általuk gyakorolt erőszakos cselekedeteket, ennek ellenére számos jele van annak, hogy az Orbán féle kormány nagyrészt osztozik a Jobbik „mögöttes tartalmainak értelmezésében”, mint az etnocentrizmus, anti-kommunizmus és „euroszeptizmus”.

Utóirat: a 2014 áprilisában tartott parlamenti választásokon a FIDESZ-KDNP ismét megszerezte a parlamenti mandátumok kétharmadát (66,83 %), míg a Jobbik a parlamenti

helyek 11,56 százalékát szerezte meg. A 2014, májusi EP választásokon a szavazatok 51,49 százalékát kaptak, míg a Jobbik 14,68 százalékkal a második legtöbb szavazatot kapott párttá lépett elő. Mindennek következményei ma még beláthatatlanok, de mindenképpen a rasszista, szélsőjobbaldali retorika további erősödésével kell számolnunk.

Irodalomjegyzék

- Adorno, T. W. , Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J.. & Sanford, N. R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Anzieu, D. (1989): *The Skin Ego*. New Haven and London: Yale University Pres.
- Auestad, L (2012). Subjectivity and absence: prejudice as a psych-social theme. In: *Auestad, L. (ed.) Psychoanalysis and politics. Exclusion and the politics of representation*. London: Karnac Books, 2012. pp. 29-42.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1990). *Reflections of a Psychoanalyst Upon the Nazi Biocracy*. In: *International Review of Psycho-Analysis*, 17: 167-176.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1989). Reflexions on some Thought Disorders in non-Psychotic Patients. Certain Disturbances of Thinking in Individuals and Groups. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 12: 5-21
- Fenichel, O. (1940). Psychoanalysis of Antisemitism. *American Imago*, 18:24-39,
- Hermann, I. (1976). Clinging—going-In-Search—A Contrasting Pair of Instincts and their Relation to Sadism and Masochism. *Psychoanalytic Quarterly*, 45:5-36.
- Hermann Imre (1984). *Az ember ősi ösztönei*. Budapest: Magvető
- Hermann, I. (1990 [1945]). *Az antiszemitizmus lélektana*. Budapest: Cserépfalvi.
- Kövér György (2011). *A tisztaeszlári dráma*. Budapest: Osiris.
- Kristeva, J (1982). *The Powers of Horror. An Essay on Abjection*, New York: Columbia University Press.
- Reich, W. (1970). *The Mass Psychology of Fascism*. New York: Simon and Schuster.

Ferenc Erős

„Budapest, the Capital of Hungarians”

Rhetoric, images and symbols of the Hungarian extreme right movements¹

Translated by Sára Serdült

This paper is a revised version of the paper I have presented at the “Nationalism and the Body Politic – Winter Symposium in Oslo”, March 25-27, 2011, four months before the Breivik massacre. This tragic event has justified again the urgent need to examine right wing extremism from psychoanalytic and social psychological viewpoints.² My contribution deals with the rhetoric and symbols of the Hungarian extreme right movements, and was inspired originally by two posters from a municipal election campaign in Budapest in the autumn of 2010. These posters had been made visible for a couple of weeks all over in the streets of Budapest, advertised by the most influential extreme right wing party “Jobbik – The Movement for a Better Hungary.” (In Hungarian the word *Jobbik* literally means both “the Right” and “the better”.)

The inscription on the first picture reads *Budapest is the capital of the Hungarians.*

At first sight it seems to be a completely harmless declaration. Who would deny that, for example, *Oslo is the capital of the Norwegians*? However, there is a simple rhetoric

- 1 This article was originally published in *Nationalism and the Body Politic: Psychoanalysis and the Rise of Ethnocentrism and Xenophobia*, edited by Lene Auestad (published by Karnac Books in 2014), and is reprinted with kind permission of Karnac Books.
- 2 See L. Auestad's inspirational ideas on this topic (2012).

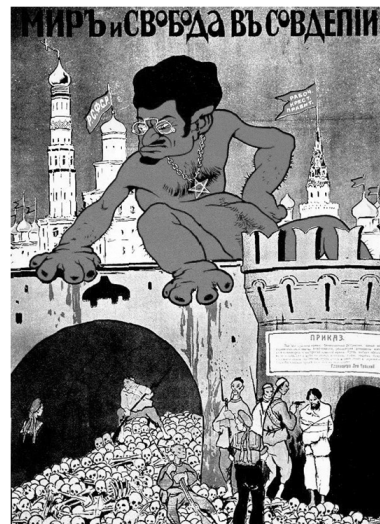
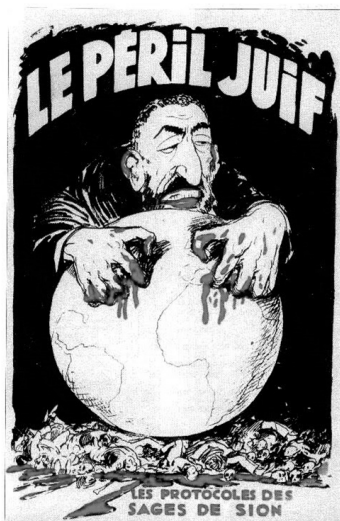
trick in it: instead of saying that “Budapest is the capital of *Hungary*”, which is an obvious geographical and administrative fact; the statement on the poster presupposes that if Budapest is the capital of the *Hungarians*, it cannot be the capital of *other peoples*. The sentence implies the exclusion of others, the non-ethnic Hungarian citizens, such as Romani and Jews, who are, by the force of this definition, “foreign occupants”.

The slogan “Budapest is the capital of the Hungarians” is a performative utterance which invokes tacit assumptions and age-old stereotypes. According to these, Budapest exists under the occupation by foreign forces since centuries. In the 1930s, a well-known “populist” writer, Gyula Illyés declared: “Budapest is not in Hungary. Above, under or beyond, only the good God knows where it is.” According to the ethno-nationalist, populist, rightist views, Budapest is a town ruled by “strangers”, a city that is a “foreign body in the heart of the nation”; “a sinful city”, a cosmopolitan city full of parasites, infected by a degenerate, alien culture. This kind of anti-urbanism contrasts superficial, alienated city life with a rural life that exists in organic unity with land, blood and soil (*Blut und Boden*).

Anti-urban ideology is, of course, not a special Hungarian invention. The French psychoanalyst Janine Chasseguet-Smirgel (1990, 167-176.) refers in her article *Reflections of a Psychoanalyst Upon the Nazi Biocracy* to Walter Darré, who was one of the expounders of the theory of *Blut und Boden*. Darré later became Minister of Agriculture in the Hitler’s Nazi government. He wrote a book under the title *The Peasantry: Vital Source of the Nordic Race* (1928). As Chasseguet-Smirgel interprets Darré’s ideas: “Racist ideology is based upon the idea of a symbiosis between the subject and Mother Nature. The city dweller is unable to attain this symbiosis with the Mother: he is too far removed from Nature. It is an idea found in all Utopias, where the city is felt to be an essentially hostile element. It is always (implicitly or explicitly) experienced as ‘Babylon, the great whore’, that is unless it obeys certain rules and follows an architectural plan which makes it an Ideal City, the Heavenly Jerusalem. But what distinguishes the cult of “Blut und Boden” from other Utopias, is the overtly biological nature of the link which binds the peasant to the earth.” (p. 169.)

The text on the second poster reads: "Do you really want to stop parasitism? If yes, you are a Jobbik voter!" The slogan does not call any particular target group or person by name which can or should be metaphorised as "mosquitoes". It opens, however, a vast field of imagination and fantasies in the mind of the recipients of its message. The mosquito in the centre of a traffic sign is a classical icon of anti-Semitic propaganda that has been widely used by extreme right propaganda throughout modern history. The visual world of anti-Semitic propaganda is crowded with bloodsucking insects, vermin, spiders, rats and other repelling animals. The motive of the bloodthirsty animals has often been used as illustrations in various editions of the "Protocols of Elders of Zion", and appeared in many other places, such as newspapers, magazines, stamps, propaganda posters etc. Jewish world conspiracy is often represented by vampire-like Jewish figures – like Leon Trotsky's figure on Image 4.

These pictures are prone to evoke strong feelings of anxiety, since mosquitoes and other parasites may be dangerous to our bodies. Furthermore, they may bring to the surface of our minds myths about vampires and other threatening creatures penetrating under the surface of the skin, inflicting pain, intoxicating our blood, causing infectious diseases and eventually death. Our biological skin is a natural defense shield against external stimuli and threats. Analogously, our "skin ego" is, as the French psychoanalyst Didier Anzieu (1989) called it, a psychological defense shield against penetrations that endanger our integrity or self identity. Social groups also have a "skin", a protective membrane which divides the internal and external world and defends group integrity. As the main function of the biological skin is *abjection*, that is, eliminating impure, toxic, undesirable substances and bodily products, a similar function can be attributed to the psychological and social "skin". The process of getting rid of the parasites and other similar objects may be the source of intensive pleasure inasmuch as it can signify a non-traumatic repetition of the original trauma of the separation from the mother's body. The idea goes back to the early works of the Hungarian psychoanalyst Imre Hermann who introduced the notion of a contrasting pair of drives "clinging – go-

ing-in-search" (by other theorists referred to as "clinging-exploring") – starting out from contemporary observations of the behavior of apes, small children, and neurotic or psychotic patients. (Hermann, 1976)

For Hermann, skin is a surface where the contrasting pair of drives may meet and fight each other. "In terms of those parts of his epidermis that can be separated from it or are already almost detached from it, the individual is indeed in a state of dual unity, corresponding to the original state. Small cracks in the skin, scabs, nails, hair, are already alien, in a minimal way, to the living ego. In the forced, often bloody detachment of this minimally alien object, a familiar motive is asserting itself: [...] the ego's striving to experience the trauma—in this case, detachment, not traumatically imposed from outside, as was the case with that prototype of all separation, the detachment of the clinging child from the mother, but as a self-intended, self-apportioned action by a free 'adult'. The pain that arises with these beginnings of self-mutilation is an incentive to carry out the final separation; and at the same time, it is a sign of that liberation which may [...] make itself felt in a state that can only be described as narcissistic intoxication. As such, this liberation may enter consciousness as an emotion, in an eerily pleasurable feeling. Thus, in this group of phenomena, pain arises in connection with the separation that is striven for, while its successful accomplishment brings pleasure." (p. 31.)

In his book *On the Psychology of Anti-Semitism* Hermann (1945) applied the concepts on clinging, going-in-search and separation to an explanation of the psychic roots of anti-Semitism, drawing an analogy between the urge to eliminate parasites from the skin, the "delousing" practices, and the persecution of Jews.

Janine Chasseguet-Smirgel also connects abjection to the trauma of separation. In her article quoted above she writes: "I have postulated the existence of a primary wish—immediate and inborn—to strip the mother's body of its contents in order to regain possession of the place one occupied before birth. All obstacles which, after birth, make access to the mother's body impossible to achieve, have to be removed. These obstacles are identified with reality and are represented by the father and the father's derivatives: his penis, children. In my opinion the difference between my concept and that of Melanie Klein is that this fantasy is a structural one that forms part of the organization of the human mind. Thought is born from the encounter with the obstacle that thwarts the wish to return to the mother's body. Ridding oneself of obstacles is also directed at retrieving a mode of mental functioning governed by the pleasure principle where free-flowing energy circulates unimpeded. Ridding oneself of paternal obstacles by emptying the maternal body, fighting against reality and thought, form a single, identical wish: that of returning to a world without organization, to primeval chaos, to a universe marked by homogeneity and the continuum present before birth." (Chasseguet-Smirgel, op. cit., p. 167)

The purity of blood is one of the most salient motives in *purification fantasies*. Preoccupation with the purity of blood was one of the main features of Nazi ideology; it was not, however, a privilege of Nazism, since it is generally present in racist thinking and imagery. Psychoanalysts and psychoanalytically oriented authors have repeatedly pointed out this specific feature of racist imagery. For example, Adorno and his associates in the interview section of *The Authoritarian Personality* quote a number of examples in which the subjects refer to Jews and other "inferior races" as "rats" or "vermin", that must be annihilated in order to defend the purity of blood. (Adorno et al., 1950)

Wilhelm Reich in *Mass Psychology of Fascism* argues that fascist race theory is “a mortal fear of natural sexuality and of its orgasm function” (Reich, 1970, p. 84). According to Reich, fascist irrationalism, manifested in the sanctification of the family and the celebration of the women’s chastity, is closely related to the myth of purity of blood as a symptom of sexual repression brought about by a patriarchal society.

Sexual repression, the horror and at the same time a secret desire for sexual abuse are implied in the ancient accusations of ritual murders committed by Jews for ritual purposes. Ritual murder scenes appear on a large variety of visual representations, too. In 1882 the corpse of a young peasant girl, Eszter Solymosi, was found drowned in the river Tisza near the East Hungarian village Tiszaeszlár. Based on stories and gossips which had started to spread over immediately among the peasants of Tiszaeszlár and the neighboring villages, the local Jewish community had been accused of murdering the girl for ritual reasons: they sacrificed her to use her blood for preparing the Pesach matzo. After a long investigation procedure in which verbal and physical force as well as blackmailing were equally used against the alleged crown witness, a 15 years old, psychologically rather instable Jewish boy and his family, a group of the members of the Tiszaeszlár Jewish community were found guilty and put on trial. However, after a long and controversial process, the defendants had been completely acquitted by the higher court. The acquittal of the defendants was celebrated as a major victory of the progressive, liberal social and political forces over the anti-Semitic movements which already started to flourish in that period in Hungary. However, the infamous “Tiszaeszlár Affair” set off a wave of hysteric anti-Semitism across the Austro-Hungarian empire – and much of Europe – in the 1880s. (Kövér, 2011).

Eszter Solymosi’s name became a symbol, and her story became a recurrent topic in the mythology of the Hungarian extreme right movements. A well known Hungarian poet of the 1930s and ‘40s, József Erdélyi published a poem under the title “Eszter Solymosi’s blood”, which became a kind of “fascist hymn” during the years of Shoah.

Is a picture you of a scene of the commemoration of Eszter Solymosi in 2010 in her native village?

Blood libel is often associated with fantasies of rape committed by Jews – not only on concrete persons but on a whole nation, like Germany. Adolf Hitler suggests in *Mein Kampf* that the epidemics of syphilis in Germany were caused by the Jews who “jewificated” the soul of the German people, committing the crime of racial mixing, also known as “miscegenation”. The Jews, according to Hitler, raped mother Germany. “One often says, it is written in ‘Mein Kampf,’ that the Jews are human, too. But if

someone violated your mother, would you then say that he, too, was human?" (Fenchel 1940, p. 37)

Let us compare Hitler's words with a statement coming from a young Hungarian extreme right activist in 2004 commenting the peace treaty of Trianon, near Versailles in 1920. The treaty redefined the borders of Hungary so that the country lost significant parts of its earlier territory and population. The loss of territories, the division and mutilation of the historical Hungary is still regarded as a major traumatic event in the Hungarian collective memory. The historical trauma of Trianon has been continuously revitalized by ethno-nationalist and chauvinistic rhetoric.

"Greater Hungary looks like a fetus in the womb of a mother. ...so what happened in 1920 was an abortion, a catastrophe" – said the fore mentioned activist. What is most striking about these kinds of statements is that the difference between fantasy and reality disappears. The nation becomes a biological entity. Janine Chasseguet-Smirgel quotes Rudolf Hess who said that "National Socialism is nothing but applied biology". In this context Chasseguet-Smirgel speaks about the "loss of symbolism" in the Nazi thinking.

"It is a well-known fact that Nazi propaganda, mass demonstrations and enrolment in the different Party organizations are all aimed at creating the same feeling of identity. However, the doctrine of 'Blood and Soil' brings another dimension to this need for homogeneity. It introduces a biological dimension, an expression of concrete thought, without transposition, without substitution, as if the human race had returned to a form of mental functioning without symbols, to a time when no ram had as yet taken the place of Isaac as the promised sacrifice." (Chasseguet-Smirgel, op. cit. p. 171.)

In another study (Chasseguet-Smirgel, 1989) she argues: "The aim of every extremist ideology [...] is to attain a union with the mother and to annihilate the paternal dimension of the psyche. Ideology is the promise of returning to paradise, to the mother's womb from which we were expelled at birth. From this moment on, we live in the knowledge that the mother's body is given over to the father's penis, his children that

her psyche is taken up with thoughts that do not exclusively center around ourselves. It follows then that whatever does not conform to ideology has to be pitilessly eliminated. In other words, facts and events that endanger ideological thinking are decreed 'non-existent'" (p. 18) That is the point where, according to Julia Kristeva (1982) "the abject does indeed draw the subject towards the place where language gives up and meaning collapses" (p. 13).

The need for homogeneity, the elimination of differences, is a central part of Imre Hermann's analysis of anti-Semitism, too. In his above mentioned book he quotes a Hungarian popular rhyme which reads in a rough translation like this:

*Erger, Berger, Schlossberger,
All the Jews are bastards.
A Jew bought two geese,
One white, and one brindle,
The bloody Jew,
Why does he need two geese?
And if he did buy two,
Why didn't he buy two similar ones?*

(Hermann, 1990, p. 66).

Psychoanalytical studies may help to understand the underlying assumptions, needs and motifs of racist imagery expressed in visual representations. This imagery has a self-generating capacity to activate passions and emotions, over and above the hatred against Jews. However, in contemporary Hungary the main target of the "Jobbik" party posters is not only and even not primarily Jews. Although the whole campaign of the party were based on the patterns and symbolism of Nazi-like anti-Semitism, the main target of the present day extreme right propaganda is in fact the Roma population (which does not exclude a simultaneously presence of anti-Semitic hatred).

They years 2008-2009 had been a fatal period for Hungarian Romas. A wave of extremely violent attacks against them swept over the country. Explosions, arsons, shootings and other atrocities had been committed in several villages and towns, causing many victims. Six people (including children) were killed, several others were seriously injured. After a year long investigation the suspected assassins (or at least a few of them) had been arrested. However, their real motives and connections with extremist organizations remained unclear, and the process is still going on (the first degree sentence, life long imprisonment for the perpetrators was announced recently, in May 2013), In any case, the series of killings and other atrocities must be regarded as extreme manifestations of a growing hatred. One election poster, for example, focuses on the so called "Gypsy criminality". These words, in the vocabulary of the right wing activists, are closely related term written in one word: "gypsycriminality". (See image 7) However, the question arises: what are the appeals of this kind of propaganda? To what extent is the extreme right able to mobilize larger segments of the population to vote and to give support for them?

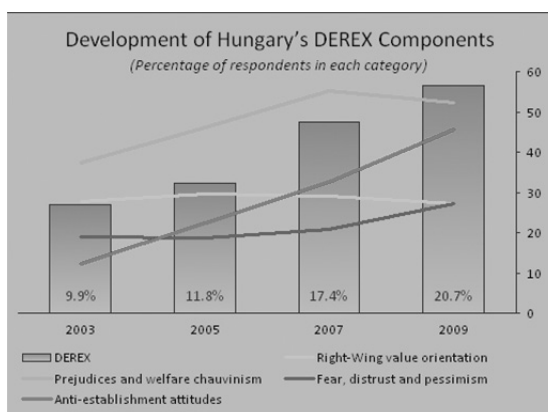

At the national elections in 2010 the conservative party alliance FIDESZ-KDNP (“young democrats” and Christian democrats) obtained two-third majority (68.13%). In the national parliament at the present there are three opposition’s parties: Jobbik (12.18%) Socialists (15.28%) and ecologists (LMP = Lehet Más a Politika [“Politics Can Be Different”], 4.15%)³ The overwhelming majority of the ruling party alliance allows them to get passed any law they wish, and, moreover, to change fundamental laws, including the constitution of the country. Therefore, FIDESZ can govern the country without brakes and counterbalances that is practically without an effective opposition thus introducing a *de facto* one party system, and, creating a new, more authoritarian constitution which limits seriously the working of the democratic institutions and fundamental rights. In the last few years, Hungary became more isolated in the European Union, and several actions of the government have been harshly criticized by different European bodies and committees.⁴

The relative success of the Jobbik (that reached its culmination point at the European election in 2009, still under the Socialist government) was a story of rapid emergence on the ruins of other small right wing extremist parties. Their rise from early 2000 and onwards was partly due to the impact of the world economic crisis, to the restrictive budget policy of the Socialist government and to a legitimacy crisis as a consequence of the then right wing opposition’s ceaseless attacks against the ruling Socialist-Liberal coalition. This situation led to several demonstrations, riots and even violent street fights during the autumn of 2006.

Jobbik is now one of the strongest extreme right wing parties in European comparison, and on the basis of DEREK (Demand for Right-Wing Extremism Index) poll results⁵ it seems that Hungary is extremely high on all factors of DEREK scale: “prejudice and welfare chauvinism”, “anti-establishment attitudes”, “right-wing value orientation.

- 3 In 2012 LMP split off for two factions: the „old” LMP and a new group called „Dialogue for Hungary”.
- 4 See e.g. the recent report of Rui Tovaes, a Portuguese member of the European Parliament to the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs “on the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary”. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONGML%2bCOMPARL%2bPE-508.211%2bo2%2bDOC%2bPDF%2bVo%2f%2fEN>
- 5 The DEREK index is issued regularly by the Political Capital Risk Forecast Division (PC RFD), an international network of analysts (macroeconomists and econometric experts, political scientists, sociologists and social psychologists, mathematicians) who analyse various fields of political risks that can have an impact on political stability or the economic environment of a given country or region. See <http://www.riskandforecast.com/>

It should be emphasized, however, that Jobbik is not satisfied with purely “political” methods: it has organized its own paramilitary units, the so-called “Hungarian Guard”, equipped with its own uniforms, marches, symbols and rituals which evoke in many people a strong association to the Arrow Cross movement (a Fascist movement in Hungary in the 1940s). The Guard – now officially banned – has been involved in several violent conflicts with Roma inhabitants all over the country.

The now ruling government led by Viktor Orbán has made several promises to stop or at least push back extreme right activities, its hostile rhetoric and its violence. However, there are several signs that might lead us to imply that Orbán and his government at least partly share “the underlying frame of interpretation” of Jobbik: ethno-nationalism, anticommunism, and “Euro-skepticism”. In Hungary, according to the recent polls, Jobbik enjoys more than 20 percent popularity among those citizens who expressed their willingness to vote at the forthcoming election that will be held in 2014.

References

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. & Sanford, N. R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Anzieu, D. (1989): *The Skin Ego*. New Haven and London: Yale University Press.
- Auestad, L (2012). Subjectivity and absence: prejudice as a psych-social theme. In: Auestad, L. (ed.) *Psychoanalysis and politics. Exclusion and the politics of representation*. London: Karnac Books, 2012. pp. 29-42.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1990). Reflections of a Psychoanalyst Upon the Nazi Biocracy. *International Review of Psycho-Analysis*, 17: 167-176.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1989). Reflexions on some Thought Disorders in non-Psychotic Patients. Certain Disturbances of Thinking in Individuals and Groups. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 12: 5-21
- Fenichel, O. (1940). Psychoanalysis of Antisemitism. *American Imago*, 18:24-39,
- Hermann, I. (1976). Clinging—going-In-Search—A Contrasting Pair of Instincts and their Relation to Sadism and Masochism. *Psychoanalytic Quarterly*, 45:5-36.
- Hermann, I. (1990 [1945]). *Az antiszemitizmus lélektana*. [The psychology of Anti-Semitism.] Budapest: Cserépfalvi.
- Kövér, G. (2011). *A tizsaeszlári drama*. [The Drama of Tizsaeszlár.] Budapest: Osiris.
- Kristeva, J (1982). *The Powers of Horror. An Essay on Abjection*, New York: Columbia University Press.

Lene Auestad

A szubjektív és ami kimarad – az előítélet pszichoszociális megközelítése¹

Fordította Szalai Hajnalka

– *Hogyhogy még sosem láttam itt Magukat?*– *Mert Minket Maguk nem akarnak látni.*

(Frears 2002)

Jelen cikk célja az előítéletek pszichoszociális kutatási területként való tanulmányozásának bemutatása. A 'pszichoszociális' kifejezés elméleti megközelítésekre utal, amelyek a humán szubjektum pszichológiai értelmezését integrálni igyekeznek a társas beágyazottság² hatásának figyelembevételével. Értelmezésem háttérében a pszichoszociális irányzat azon adottságának tisztelete áll, hogy az egyéneket szimultán szubjektumként és objektumként is tekintve, e két aspektust egyszerre foglalja magába; amellyel azonosulva célom elkerülni egyrészt a pszichológiai redukcionizmust – amely figyelmen kívül hagyja a társas körülményeket – másrészt a társas redukcionizmust is – amely elhanyagolja a szubjektívást, mint aktív interpretációt.

Cikkem az előítéletek vizsgálatának egyfajta keretét szemlélteti – nem a normalitás és patológia vagy deviancia terminusai mentén, hanem – azt keresve, hogy mi bennük a társas értelemben vett tudattalan. Többen érvelnek amellett, hogy a pszichoanalitikus kutatások – az előítéletekre az egyén szubjektívásaként tekintve –, figyelmen kívül hagyják annak mértékét, hogy e jelenség mennyire alapul egy hallgatólagos társas konszenzuson. Ezáltal a társas norma, a 'működő' előítélet érintetlen marad. Bálint Mihály traumára vonatkozó elméleti reflexiójára alapozva amellett érvelek, hogy azok megítélése is, akiknek szubjektív válaszai és értékelései számítanak, társasan struktúráltak. E modellt, illetve Gadamer hermeneutikáját felhasználva mutatható be, hogy amikor az elfogulatlanság egy minősítés nélküli episztemológiai törekvéssé válik, akkor az előítéletek rejtetté és tartóssá válnak – ahelyett, hogy megkérdőjeleződnének.

Az előítélet jelensége derít fényt arra, hogy a pszichológiai kutatásoknak nem csak a szubjektívással kellene foglalkozniuk, hanem ugyanannyira azzal is, ami a szubjektív-

1 A cikk korábbi megjelent verziója: L. Auestad ed. *Psychoanalysis and Politics: Exclusion and the Politics of Representation*. London: Karnac 2012.

2 A pszichoszociális kifejezésnek nincs általánosan elfogadott definíciója. Inkább megvitások folynak Nagy-Britanniában, arról, hogy hogyan értsük a fogalmat és a területét, sőt még arról is, hogy kötőjellel írható-e, vagy sem. A *Psychoanalysis, Culture and Society* folyóirat egy különszáma csak erre vonatkozó érvelésekkel foglalkozott (Clarke/Layton 2008). Ezekből kifolyólag nem ajánlok itt kifinomultabb definíciót – a jelen cikk inkább e kérdések egyfajta elemzésének tekinthető – az előítélet jelenségére helyezett fókusszal.

tásból egyéni és társas szinten kimarad – azokkal a pozíciókkal, amelyeket ez idáig lényegtelennek vagy értelmetlennek tartottak. Más szavakkal jelen cikkemben érvelek egyfelől amellet, hogy miért jelentős a pszichoanalitikus megközelítés a szociális kérdések területén – azon fókusza révén, hogy mi a tudattalan, amit figyelmen kívül hagyunk; másfelől pedig bemutatom, hogy miért értékes a kritikai szociális nézőpont a pszichoanalízis számára – mely arra helyezi a hangsúlyt, hogy hogyan hatnak a hatalmi viszonyok arra, hogy mit lehet vagy nem lehet, mit kell vagy nem kell tudatossá tenni egyéni és társadalmi szinten egyaránt.

Az előítélet észrevehető minőségei

Egy Judit Michell-lel folytatott interjú, művészekről és analitikusokról folytatott beszélgetésében Enid Bálint a következőképp fogalmazott: „észlelni valamit, amit azelőtt nem észleltünk iszonyatosan nehéz; örült módon harcolunk ellene” (1993:235) „mint a fizikális”, ahogy Freud írta 1915-ben, „a fizikális nem feltétlenül az valójában, aminek számunkra tűnik. Mindazonáltal, hálásak lehetünk annak felismeréséért, hogy a belső észlelés korrekciója nem fog olyan mértékű nehézségeket mutatni, mint a külső észlelés helyesbítése – vagyis azért, hogy a belső objektumok kevésbé megismerhetetlenek, mint a külső világ” (1915e:171). Amennyiben ez tényleg így van, elgondolkodtató, hogy ez megnyugtató-e, vagy inkább nyugtalanító.

Az előítélet jelensége egyfelől brutális és erőszakos formájában mutatkozik meg – ez az a kifejeződése, amely szembeűnő és alkalmanként kutatások témájává válik. Ebből következően a kutatások alanyai azok, akik markánsabb előítéletekkel viseltetnek az átlagnál. Így a jelenség tanulmányozása nem az uralkodó társas normára irányul, hanem az eltérésre. Amikor a pszichoanalitikus kutatások az előítéletre, mint a megítélő személy szubjektivitására fókuszálnak, annak mértékét, hogy ez a jelenség milyen mértékben alapul egy hallgatólagos szociális konszenzuson, homály fedi. Azok az előítéletek, amelyek „működnek”, azáltal, hogy a társas normarendszerbe illeszkednek, érintetlenül maradnak.

Az ezekre irányuló vizsgálatok ködösnek, pontatlannak, bizonytalanak mutatkoznak – Dalai (2002) rasszizmusról szóló könyvének bevezetésben arról a tapasztalatáról ír, ahogyan megpróbálja a fehér brittel való összetalálkozás szorongásának eredetét belsőként avagy külsőként eredeztetni, vagyis inkább azt meghatározni, hogy melyik eredet mekkora súllyal bír; rámutatva, hogy a problematika természete az, amely miatt a végső szétválasztás roppant nehéz marad. Ha – az abnormalis mértékű előítéletességet mutató egyének átlagos társadalomhoz való viszonyítása helyett, illetve a társas nyomásnak kitett személyek motivációi és az eredendően egyéni motivációk közötti különbségtétel helyett – a sűrítést és az eltolást az előítélet szociális térben való megnyilvánulásának bizonyítékaként tekintve vizsgáljuk; természetesnek kezelt és homogénizált csoportok sokrétű példáit találjuk a médiában és a nyilvános diskurzusokban.

A kép finomítására irányuló, komplexebb szemlélet bevezetését célzó próbálkozások irrelevánsként történő elutasítása rámutat a reflektáló konoksága, karakteriális rigiditása, extra megtorlási hajlandósága, konvencionalitása (Adorno/Frenkel-Brunswick/Levinson/Sanford 1950) mellett annak a működésben lévő hatalmi struktúrának a felfedésére is, amelyben ezek a reakciók elfogadottnak számítanak, és amelyben nem fel-

tétlenül a vélemény-nyilvánító szubjektivitását tekintik a szituáció legérdekesebb sajátosságának.

A *The Observer* folyóirat egyik cikke az alábbi tanulmányt idézi:

Kutatók 11 éves korú tanulók ezreinek érdemjegyeit vizsgálták. A Sats, országosan felállított, közvetett értékelő tesztek eredményeit hasonlították össze a tanárok által adott osztálytermi értékelések és közvetlen belső tesztek eredményeivel. (...) A kutatás kimutatta, hogy a fekete diákok következetesen jobb teljesítményt értek el külső vizsgákon, mint tanári értékelések alapján. (...) Gloria Hyatt, egy korábbi fekete-Karib és ír hagyományú középiskola vezető tanárnője szerint a kutatás igazolja az etnikai kisebbségi csoportok régebbi keletű fenntartását (...) „Ez nem diszkrimináció vagy rasszizmus”, hangsúlyozta Hyatt. „Ez valami tudatlan (Asthana/Helm/McVeigh, *The Observer* 04.04.10).

Véleményem szerint ez nem a rasszizmust és a diszkriminációt szemlélteti, bár lehet, hogy tudattalan történés. Ez a tanulmány nem a tanárok motivációit tárja fel, csak bemutatja, hogy bármi is legyen a motivációs háttérük, az adott értékeléseik szisztematikusan torzítottak, mégpedig oly módon, amely egy faji megkülönböztetés menti diszkriminatív mintához vezet. Lehetnek tanárok, akik tudatosan követnek rasszista nézetekeket, és akik nem. A gondolatmenet kibontásának kedvéért vegyük alapul azt – az általam valószínűsített feltételezést –, hogy legalább a tanárok egy jelentős része az általa adott értékeléseket fairnek és elfogulatlanak tartja; egyszerűen *láttak* egy kevésbé jól teljesítő diákot, akinek a munkáját e mentén osztályozták, nem mulattatva magukat bármiféle, a bőrszín vagy etnikum és az intellektuális teljesítmény közötti ok-okozati összefüggésekre vonatkozó tudatos hiedelmekkel. Amennyiben a tanárok egy jelentős hányada valóban szubjektíve ártatlan, felmerül a kérdés, hogy „akkor mi történt”? Morálisan és politikailag pedig az eset azt a kérdést veti fel, hogy mekkora súlyt tulajdonítunk a szóban forgó aktorok tudatos motivációinak.

Az ilyen példák vezettek ahhoz a konklúzióhoz, hogy a pszichológiai vizsgálatok nem szólhatnak kizárólag a szubjektivitásról. Az előítélet jelensége rávilágít, hogy azzal is foglalkozni kell, ami kimarad a szubjektivitásból, amit 'mi', mint bármely társadalom vagy társadalmi egység csinálunk vagy ismétlünk (Freud 1914g, 1939a[1937-39]), de nem gondoljuk, vagy nem is tudunk átgondolni és megtapasztalni. A továbbiakhoz Bálint Mihály – Ferenczi szubjektumról szóló írásán alapuló – trauma modelljének alkalmazását javaslom, metaforaként alkalmazva arra, ahogyan az előítélet társadalmi szinten működik. Ez a modell lehetővé teszi a pszichoanalitikus gondolkodás szociálisabb vonalát – egyrészt a hatalom, szeretet és válaszdási hajlandóság közötti kapcsolatok, másrészt a szubjektivitás és annak kihagyása mentén.

Bálint Mihály traumatana

Bálint Mihály (1969) Trauma és Tárgykapcsolat című tanulmányában amellezt érvelt, miszerint a klinikai tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy a trauma három fázisban épül fel. Az első fázisban a gyermeket a felnőttöz primer bizalmi és függőségi kapcsolat fűzi (1969;432). A második fázisban a felnőtt váratlanul vagy ismételtelen valami ijesz-

tő, fájdalmas dolgot tesz. A gyerek túlzott gondoskodásnak vagy túlzott kegyetlenségnek, túlizgatásnak vagy rideg elutasításnak lehet kitéve. A trauma csak a harmadik fázisban fejlődik ki, amikor a gyermek – a második szakaszra adott reakciójaként – igyekszik megértést és elismerését elérni, komfortot találni, ám a felnőtt részéről a történések tagadásába ütközik. A felnőttet lefoglalhatják más kérdések, gyötörheti súlyos büntudat, szemrehányóan viseltethet a gyermek felé morális méltatlankodással, vagy érezheti úgy, hogy a tettei leginkább fokozott elutasítással billenthetők helyre. Bálint Mihály újítása, hogy – míg egy gazdasági modell kizárólag a második fázisra fókuszál, Freud meghatározását szem előtt tartva; „traumatikusnak nevezhető bármely kívülről származó izgalmi állapot, amely elég erős ahhoz, hogy áthatoljon a szervezet védőpajzsán” (1920g:29)-; a három-fázisú felépítés javaslata a traumatan alapjait az egyszemélyes pszichológiáról két-személyes pszichológiára változtatja (1969:432-433).

Nézete szerint a második fázist bizalmi kapcsolat előzi meg, amelyet sorsfordító viszonzatlanság követ, megfosztva az eseményeket azok valós jellegzetességétől. Bion „névtelen félelem” fogalma hasonló pontként értelmezhető: „ha a projekciót az anya nem fogadja el – írja – az elutasítás érzése nem marad ugyanaz, hanem minőségében megváltozik, „megfosztottá válik saját jelentésétől” (1962a:116). Ebből kifolyólag igazából nem tapasztalható meg, de nehezen feldolgozható, jelentéstelen, az-ami-nem-lehet gondolattá válik. Mint amikor az anya madár előre megemésztett étellel táplálja fiókáját, Bion nézetében az anya előzetesen átdolgozott élményeket ad át gyermekének, amely a vélekedés képességét fejleszti (Auestad 2010d). A fenti esetben a táplálék egyfajta érthetlenség, a kisgyermeket megeteti, el-nem-gondolható, megjósolhatatlan, támadó történéseket hagyva. Ebben a helyzetben „a kisgyermeknek van egy szándékosan félreértelmező szeretet-tárgya, amellyel azonosul” (Bion 1962a:117) A félreértelmező tárggyal egyesül, azzal azonosná válik, miközben ő maga a félreértett alany – ezáltal válik önmagára szubjektivitásától megfosztottá.

A rasszista, antiszemita, nőgyűlölő és homofób reakciók közös inherens eleme: „Én nem akartam sértőt mondani. Bizonyára túlérzékeny vagy. Félreértettél engem.”, hasonló struktúra ez ahhoz, amit Bálint Mihály traumatanában láttunk. Magában hordozza annak igényét, hogy a beszélő intencióját valósnak és érvényesnek fogadjuk el, viszont az érintett érzéseit és interpretációját ne. Mint a trauma létrejöttének harmadik fázisában, az élmény valóságának megtagadása történik. Erkölcsi ingerültség léphet fel annak következtében, hogy a hiper-szenzitivitás vádja révén a felelősség a befogadóra hárítódik át. A beszélő újraerősíti saját szubjektivitását, miközben a másikat megsemmisíti. Bion gondolataira visszatérve, a befogadó reakcióját megfosztja nevétől; a pozíció, amelyből az kifejtendő lenne: jelentéktelen – így nem is számít érdemnek a tapasztalás. Végezetül, az érintettet megkéri vagy kényszeríti a beszélővel való azonosulásra. Ez az a pozíció ugyanis, ahonnan – állítólagosan – van értelme beszélni. Ebből kifolyólag az adja az értelmet – már amennyire – aki ehhez a pozícióhoz kapcsolódik. Mivel a beszélő verziója látszik a 'józan ésszel' összhangban állónak, a befogadó viszont „radikális” nézőpontnak tűnik, egy harmadik fél az első felé hajlana, hiszen az tűnik intuitíven értelmesnek, míg a második pozíció a jelentés-világ univerzumának egy távoli csücskén van. Ezáltal ebben a szituációban egy – feltételezetten – független harmadik fél a válaszában – visszatérve Bálint Mihály tanára: „részt-nem-vevő passzív objektivitással” (1969:434) – megismétli a harmadik fázis félreértelmezését, megfosztva a történetét saját realitásától. Így az nem-létezővé válik.

A tudattalan és az élmény

A tudattalan természetének leírásaiban Freud jellemzései többnyire negatívak. Néha tudunk kimaradó dolgokról, hiányokról, lyukakról a tudatosságban, és a pszichoanalízis egy módszert kínál olyan levezetésekre, amelyekkel ezek a hézagok betölthetők; „Feltételezünk számos folyamatot, amelyek önmagukban 'nem-megismerhetőek' és átültetjük őket azokba, amelyek tudatosan hozzáférhetőek számunkra” (Freud 1940a[1938]:197). A leírás ön-ellentmondásos, – „valami történt, amiről teljesen képtelenek vagyunk fogalmat alkotni, pedig ha bekerült volna a tudatunkba, részletiben megmutatkozna” 1940a[1938]:197) Később hangsúlyozta, hogy majdnem minden, amit tudunk az Ösztönén-ről, az negatív karakterisztikával bír az Ego-hoz képest (1933a[1932]:73). A tudattalan idegen; olyasmi, amivel az egyén nem azonosul, mintha az valaki más lenne (1915e:169). Amikor elmondható róla, hogy megmutatkozik, az hiányok, elszólások, hibák és valami hirtelen, elsöprő vagy elárasztó formát öltve, látszólag hátulról támadó, hirtelen és váratlan módon történik.

„Az, hogy az élmény főként fájdalmas és ellenállást kiváltó tapasztalatokra utal, nem jelenti azt, – írja Gadamer – „hogy különösképp pesszimisták vagyunk, de a természetből közvetlenül láthatóan (...) minden megnevezésre méltó élmény keresztül egy elvárást” (1960/2004:350). Ez egy alapvetően negatív folyamat, amelyben valamiről kiderül, hogy nem az, aminek feltételeztük – ellentmondva téves általánosításoknak (1960/2004:347). Ezáltal a tárgyat és az észlelőt egyaránt megváltoztatja, betekintést nyújtva – nem kifejezetten a sajátóság működésbe, hanem inkább – az emberi termé-

GALÉRIA

szet korlátaiba (1960/2004:351). Nem azt az érzést eredményezi, hogy mindent jobban tudunk, mint ezelőtt, hanem gyökeres dogmatizmus-hiányt az új élmények szerzésére és az ezekből való tanulásra vonatkozó nyitottságunkban (1960/2004:350). Emlékezzünk az ezzel szembe helyezhető, az anti-szemitizmust projekciók zárt rendszereként leíró elgondolásra *A felvilágosodás dialektikája* című könyvből;

Az egyéni belső mélység nem másból alakul, mint a külső világ észleleteinek gazdagságából és finomságából. Ha az összeköttetések sérülnek, az ego megszilárdul. Ha a folyamat pozitivistá módon zajlik – pusztán a tények rögzítésével, vizsontszolgáltatások nélkül – összehúzódik egy pontra, ahonnan létrehozza az idealisztikus világot saját alaptalan bázisán, homályos másolatokban ismételve önmagát. (Adorno/Horkheimer 1944/1977:189)

Ez az egyéni szint leírása – de vajon a társadalomra hogyan tekinthetünk úgy, mint projekciók zárt rendszerére? Amíg Freud kollektív neurózisról beszélt a csoportformálódás és a kulturálisan beágyazott hiedelmek mintáinak tekintetében (1912-13, 1921c), a brit hagyomány a társadalmi védekező-rendszer pszichotikus működéséről írt (Jaques 1953, 1955, Menzies Lyth 1960), manapság pedig Fakhry Davids arra a tényre hívta fel a figyelmet, hogy „a rasszizmus univerzális jelenség, nem csak nagyon zavart egyének jellemzője (...), így be kell vezetnünk a normál patológikus szerveződés paradox fogalmát” (2009:178-179). Ezáltal maga a nézőpont, ahonnan vizsgáljuk a kérdést, problematikusává válik.

Számos pszicho-analitikusan tájékozott társadalmi elemzésben úgy jelenik meg az ideálisan analizált analitikus, azaz a tökéletes neutralitás megtestesítőjének gondolata, mintha az nem egy elméletei fikció lenne, hanem realitás. Az újabb keletű pszichoanalitikus elméletek – a vizsont-áttételre, valamint a projekció és introjekció személyközi folyamataira helyezett hangsúlyával – Gadamer episztemikus nézeteivel állnak összhangban. A szituáció – ahogy Gadamer írja – „egy szempont, amely korlátozza a látást” (1960/2004:301), kiemelve, hogy az egyénnek nem az a célja, hogy a másik hermeneutikai helyzetét figyelmen kívül hagyja, hanem hogy hozzá kapcsolódva egyáltalán megértse (321). Kár, hogy nem idézik gyakrabban azok a pszicho-analitikusok, akik a társadalmilag beágyazott 'valóság' leírása és olyan hivatkozások között váltakoznak, mint a „megérteni ahogyan valójában van” (Klein 1935:271), „a valóság igénye” és „az objektív szituáció” (Menzies 1960:452) – amelyek a 'valóság'-ot a társas kontextustól függetlenül fogják fel. Ezekből és hasonló megfogalmazásokból úgy tűnik, hogy a leválás egy meghatározatlan tudáselméleti törekvéssé vált – amely, mint ahogy a fentiekben érveltem: félrevezetett pozíció.

Két, különböző álláspontú pszicho-analitikusan orientált elméletalkotót is érdemes itt megemlítenünk. Dalal azt hangsúlyozta, hogy mind a terapeuta, mind a páciens társas nyomás realitásába ágyazottak, és kritizálta a tisztán internalista klinikai forrásokat; arra alapozva, hogy ezek újraalkotják amit „a rasszizmus tapasztalásának és az elutasítás kettős kötésének” (2002:220-221)³ nevezett. Bass pedig, az amerikai pszicho-

3 „Tehát, vajon hogyan fogadja egy fekete személy a fehér terapeuta interpretációját, jelen esetben, a társas elnyomás tapasztalását, mintegy reflexióként saját belső dinamikájára? A fekete páciens elég valószínű, hogy egy ilyen interpretációt fenntartásokkal fogad, tulajdonképpen azt hallván a terapeutától, hogy 'van egy szálla a szemedben, de amit te egy rasszista építménynek élsz meg, az nem is létezik' (Dalal 2002:220).

nalízis szituációs meghatározottságát firtatva, összehasonlítva egy fiatal fekete férfival (Mr.A), illetve egy másod-generációs Holokauszt túlélővel (Ms.B) végigvitt analíziseit; az alábbi kijelentésre jutott;

a hasonló megjelenítések és annak ellenére, hogy mindketten teljes analízisben vettek részt, Ms.B esetében pontosan tisztában voltam a pszicho-dinamikai csatlósokkal és a történelmi folyamattal, míg Mr.A esetében nem – bár utólag úgy hiszem kellett volna (Bass 2003:34).

Reflexiói – a későbbi szerzői védő-beszédében – rávilágítanak a történelmi részletek iránti érzékenysége tudatosságára, mind ennek meglétére az előbbiben, mind e hiány retrospektív megkérdőjelezésére a második eset kapcsán.

Gadamer hangsúlyozta, hogy a szituáció megvilágítása, amely a megértésünk előfeltételeit szolgáltatja, mindig befejezetlen projekt (1960/2004:301). Ebből kifolyólag van egy határa az érdeklődésünket vezérlő előfeltevések meghatározhatóságának, nem csak ha pszicho-analitikusan gondolkodunk, és mert valami még nem testesült meg problémaként, hanem mert a megismerő részét képezi egy rendszernek, amely aktívan megakadályozza az ilyen kérdés-feltevéseket; hátat fordítva vagy megtartva magának megtagadja az ilyen mértékű átvizsgálást.

Ezek nem csak tudatelőttés, még-nem-tudatos, hanem társasan elfojtott vagy hasított tartalmak. Visszautalva Bálint Mihály három-fázisú trauma modelljére, ebben a helyzetben erőszakos történések sora zajlik, ám ez olyan finoman történik, hogy nem is gondolunk így rá. A válasz arra, hogy hogyan ismerhetnénk fel, hogy részét képezzük egy társasan létrehozott és fenntartott 'projekciók zárt rendszerének' általában az, hogy nem ismerjük fel; csak különleges körülmények közepette, amikor e folyamat részeire sikerül rávilágítanunk.

Kényszerített hasítás

„Lehetséges”, írja Ferenczi Sándor *Napló*-ja egyik fejezetében, „hogy összetett mechanizmusok (élőlények) csak egységekként maradhatnak fenn a környezetük nyomásában. Egy nemkívánatos környezeti változás hatására szerkezetük darabokra esik” (1930-32:220). Később kifejti, hogy ha egy kivédhetetlen, elsöprő erő legyőzi, az egyén ahhoz a kibúvóhoz folyamodik, hogy megfordítja az elpusztítás ötletét az alábbi módon: „egy kolosszális erőbedobással lenyeli az egész erőt vagy személyt” (1930-32:228), ami megcsonkítással jár. Klein – az előbbi gondolatot idézve – úgy utal az ego „darabokra esik vagy széthasítja magát” mechanizmusára, mint reakció, és mint aktív folyamat, amely fantáziából ered. Bár azon megfogalmazása, hogy az ego képtelen a tárgy hasítására anélkül, hogy önmagát is hasítsa (1946:6), rávilágít a koncepció társas elemzés számára hordozott potenciális jelentőségére, de elmélete alkalmazhatóságát korlátozza az a tény, hogy a hangsúly mindig azon van, miszerint az individuum a hasítás aktív elindítója.

Menzies Lyth ([1960] 1990) nővéreken folytatott tanulmánya megfordítja ezt a gondolatmenetet. Klein-i elvekre támaszkodik, de azokat úgy megfordítva, hogy az érdeklődés

középpontjába 'a társas elhárító rendszer kényszerített introjekciója' fogalmát helyezi. (1960:459). A nővért, aki nem egy kitalált forgatókönyv szerzője, hanem önálló létező, arra kényszerítik, hogy 'lenyelje' azt az elhárító rendszert, ami még azelőtt felépült, mielőtt ő megjelent a színtéren. Ez egy olyan felépítés, amely 'nagyértékben az erőszak hasításán alapul' – így ő is hasításra kényszerül. A 'kényszerített hasítás' kifejezést kellene alkalmaznom, hogy elkülönítsem a társas erők által 'hasítva van' és az aktív hasítást, amelyet az Ego indít el.⁴ Likierman (2001:167) rámutatott, hogy e kettő szétválasztása nem abszolút különbözőségként, hanem egy kontinuumon elképzelt pontokként értelmezendő – ám a hangsúly-különbség így sem kevésbé érdekes a társadalmi kritizmus szempontjából, a 'társas erők' konceptualizálásának mikéntjének tekintetében.

A társas nézőpont mentén amit lehasítottunk, az nem-létezővé vált. Amennyire létező, annyiban egy tisztán fizikai jelenség, amely látszólag kontextus, történet és jelentőség nélkülinek hat. Valami nyers, finomítatlan, én-idegen.⁵ Mivel megfosztották jelentésétől, értelmetlenné tették, sok szimbolizációt igényel, mielőtt lehetősége van visszatérni a létezésbe. A *Napló*-ban olvasható, hogy „az Ego azon része, amely érintetlen marad, hogyan épít fel egy új személyiséget a megtartott részekből, egy olyat, amely magán hordozza az elszenvedett megküzdések vereségeinek nyomait. Ezt a személyiséget nevezzük úgy, hogy 'idomult a feltételekhez' (1930-32:225).

Ám ez a leírás inkább egy Hartmann-féle adaptáció (1958), mintsem egy Winnicott-féle (1960) kreatív beilleszkedés a valóságba. Feltételezhető, hogy ezek a lehasított elemek szimbolizálni kívánnák magukat – és nehezen felismerhető formákban, figyelmes hallgatóságot igényelnének a jelentés-teliség körébe való visszakerüléshez. Az általam használt 'kényszerített hasítás' kifejezés nyomokban emlékeztet minket Layton 'normatív tudattalan folyamatok' (2008:66) fogalmára, amely folyamatok a kulturális hierarchia nyomása miatt létrejött hasítások fenntartására törekszenek. A személyek Layton szerint – eleget téve a kulturális követelményeknek – lehasítják és projektálják szubjektivitásuk részeit „hogyan 'megfelelő' nemiségű, fajú, osztályú és szexualitású egyénként ismerjék el őket” (60). A továbbiakhoz hangsúlyoznom érdemes, hogy erőviszonybeli egyenlőtlenségek miatt a domináns és az alárendelt csoport tagjai által hozott áldozatok nem tekinthetőek párhuzamosnak. Goffman leírásai a csoport-azonosulások fluktuációról és gyakran fájdalmas ambivalenciáról, illetve Du Bois' elgondolása

4 Isabel Menzies Lyth's (1917–2008) nővérekről szóló, képző kórházakban végzett tanulmányát 'modern klasszikus'-nak tartják Nagy-Britanniában, bár máshol aligha ismert. Híres tanulmányában leírt pontjai mellett érveltem, írásának nemrégiben reinterpretált „Splitting, Attachment and Instrumental Rationality” c. változatában, ahol először használtam a 'kényszerített hasítás' kifejezést (Auestad 2011e).

5 Itt eszünkbe juthat Bion béta-elem fogalma; „Az alfa-elemekkel ellentétben, a béta elemeket nem jelenségeknek érezzük, hanem önmagukként létezőként [...] a béta-elemek nem engedelmessé válnak álom-gondolatokként való felhasználásnak, viszont projektív identifikációra termettek. Befolyásolóak az acting-out létrehozásában. Olyan tárgyak, amelyek eltávolíthatóak vagy használhatóak azon, manipuláción alapuló gondolkodáshoz, amely arra vonatkozik hogy hogyan érzünk dolgokat azoknak amik magukban, mintegy helyettesítvén az efféle manipulációt szavakra és gondolatokra [...] a béta-elemeket tároljuk, de az alfa-elemektől eltérően, kevésbé emlékeként, mintsem átdolgozatlan tényekként; viszont az alfa-elemeket átdolgoztuk alfa-funkciókkal, így téve tudatunk számára elérhetővé.” (Bion 1962a:6-7).

a dupla tudatosságról hasonló jelenségekről tanúskodnak, mint amit 'kényszerített hasításnak' nevezünk, bár előbbiek egy tudatosabb szinten zajlanak;

A 'jó alkalmazkodás' természete mostanra ismeretes. Úgy jön létre, hogy a stigmatizált személy ugyanoly szívélyesen és nem-ön-tudatosan elfogadja magát alapvetőként, mint az átlagosak, mindazonáltal azokból a helyzetekből kivonja magát, amelyekben a normál személyeknek nehezebb esne hasonlót színlelni rá vonatkozóan. (Goffman1963/1990:146).

Goffmann helyzetleírásaiban egy implicit szociális távolság-egyeztetés és elfogadás történik, amely során a résztvevő felek figyelembe vesznek egy kifejezendő vagy betartandó normát. Ebben a példában egyenlenség áll fenn a felek válaszaival kapcsolatos elvárásban – a stigmatizált személynek egyszerre két, egymással ellentétes normát kell észlelnie és ezeket figyelembe véve cselekednie; míg a feltételezetten 'normál' személy tudatlan maradhat a másik elfogadásának hiányával kapcsolatban. Míg az utóbbi 'gördülékenynek' élheti meg a szituációt, előbbi egy olyan helyzetet lát, amely nagymértékű irányítást kíván. Más szavakkal, a szituáció némely aspektusa hiper-reflexivitást igényel. Humphrey (kézirat:3) Martin Luther King példáját idézi a Montgomery busz bojkottról, amikor is egy fehér család magához rendelve fekete szakácsnőjét, megkérdezi tőle, hogy ő támogatja-e ezt a rettenetes busz bojkottot és munka-követelést. 'Oh, nem Asszonyom, nekem nem lesz közöm ahhoz a bojkott dologhoz' – mondta a szakácsnő, 'Én csak távol maradok a buszoktól, amíg tart ez a zűrzavar.' Válaszának formáját az határozta meg, hogy meg kell tartania az állását; a család elégedettsége pedig annak a ténynek volt köszönhető, hogy igazából nem hallották meg, amit mondott. Kifinomult válaszában egyszerre tudta – álcázott módon – kifejezésre juttatni a sztrájk támogatását és összejátssza azzal, a család által róla kialakított képpel, miszerint ő egy olyan valaki, aki nem cselekszik és nem értelmez. Du Bois szavaival: „Ez a dupla-tudatosság sajátos helyzete; annak a készsége, hogy mindig mások szeme által látja önmagát, és hogy felméri a lelkületet annak a világnak a mércéjével, amely megtévesztő semmibevevéssel és szájalommal néz rá” ([1903]1994:2). A szituációban erkölcsi kétértelműség rajzolódik ki.

Egyfelől rámutathatunk arra a tényre, hogy olyan, komplex kifejező-készséget fejlesztett ki, amelyet arra terveztek, hogy kijátssza a társas cenzúrát. Freud, a cenzor fogalmának leírása során azt kérdezi; „Hol találunk hasonló pszichés torzítást a társas életben? Csak ahol két ember úgy érintkezik egymással, hogy egyikünk bizonyos fokú hatalommal bír, amelyet a másiknak figyelembe kell vennie”, majd úgy folytatja; „Minél szigorúbb a cenzúra, annál kiterjedtebb és leleményesebb lehet a palástolás módjainak alkalmazása, amely az olvasó előtt elkendőzi a valódi jelentést” (1900a:141-2). A válasz találékonyságot hordoz; ilyen társas körülmények közepette feltételezhető, hogy a megnyilvánulás magas fokú reflexivitást igényel. Leginkább Bion bifokális látás metaforájában gondolkodhatnánk – de ez csak akkor tekinthető lehetségesnek, miután a hasítás valami másba fejlődött. A fenti példában a szakácsnő tudta, hogy a cselekedetével részt vett az elkülönített városi buszok elleni Alabama Busz Bojkott-ban, ezáltal hozzáférése volt egy olyan társas forráshoz, amely segítségével értelmet és irányt adhatott saját, társasan ferdített bántalmainak, és amely némi gyógyírként szolgálhatott számára.

Ám amennyiben valami le lett hasítva, a két pozíció egyszerre nem tartható együtt a tudatban, ezáltal nem tudják egymást táplálni. A szituáció meglátásának egy pillanattal, fokozottabb tudatossága történhet – Lopez (2004) szerint –, mint a *Farkasember* ál-mában, amikor a fehér farkasok az ablakon keresztül bámulják felfalendő prédaként. Orosz származásából kifolyólag nem tudott teljesen idomulni az európai – jelen esetben német – fehérség normához. „A farkasok eléggé fehérek voltak”, írta, „a füleiket úgy hegyezték, mint a kutyák, amikor valamire figyeltek. Nagy rémületemben (...) hogy a farkasok megesznek, ordítottam és ébredtem” (Freud 1918b[1914]:29). Ferenczi leírását alkalmazva, a szakácsnőt felfalták a fehér farkasok, ezért arra kényszerült, hogy lenyelje őket; avégett, hogy az ő nyelvüket beszélje és az ő szemükkel láthassa a helyzetet – önmaga felfalásának helyzetét. Bár sikerül valamelyest kifejeznie saját szubjektivitását – a körülményekhez igazított álruhába bújtatva –, a munkáltatói nem ismerik fel vagy nem hallják mondandóját, mégpedig azt, hogy a beszéde ebben a helyzetben intenciótól megfosztott. Ebben a felállásban ugyanis értelmetlen volna, hacsak nem adják majd tovább történetét valahol máshol; ahol mások, értékelve a szándékát, létezőként tekintik.

Gadamer szavaival: „Mondhatom, hogy 'te' és utalhatok magamra 'veled' szemben, de ezeket a helyzeteket mindig megelőzi egy közös értelmezés” (1966:7) – amikor valakinek azt mondjuk 'te', sok mindent magától értetődőnek veszünk. Azokban a helyzetekben, amelyekben ez nem így van, amikor az *első pillantásra* hitelessége, elfogadhatósága, vagy az úgynevezett 'alapvető társas bizalom' nincsenek jelen, meglepetésszerűen előbukkan valami ez idáig észrevétlen. Megállván egy pillanatra Bálint Mihály megfogalmazásánál az 'elismerés, megértés és komfort' kereséséről, úgy tűnik ezzel nagyon tömörített módon összefoglal egy, az elméletén végigfutó gondolati szálát: a három fázis egybefonódásának mikéntjéről. Az elismerés személyközi jelensége első sorban ön-tudatos alanyoknak volna tulajdonítható, mindazonáltal a Winnicott által kifejtett tükrözés – hangsúlyozva, hogy valaki egy önálló létezővé válik pusztán egy figyelő tekintete által – arra utal, hogy legalább egy tudatelőttés szintet magába foglal.

Remélem sikerült érzékeltetnem, hogy hogyan kapcsolódik az elismerés szintje a megértés szintjéhez – hogyan kapcsolódik egy személy érzékelésének foka és a személy értelmezendőként tekintésének foka e személyek szociális pozíciójához. Az elfojtás fogalmából építkező értekezések hajlamosak figyelmen kívül hagyni ezt a tényt, mivel a fókusz azon van, hogy *mi* kerül elfojtásra, nem pedig azon, hogy *ki* kerül elfojtásra; vagy a szorongás kezelésének mikéntjén, mintsem azon, hogy ki a szorongás át-helyezésének nyertese vagy elszenvetője. Mindazonáltal, a fogalom létrehoz egy kapcsolatot a jelentés szintje és a harmadik – test és érzékelési – szint között, megvilágítva a jelentés személyközi forgatókönyvbe ágyazottságát és azt, hogy hogyan válik jelentésétől megfosztottá az elhárított tartalom – kiutasítva az érthetlenség univerzumából, átfordítva valami tisztán fizikai, külső és káros tartalommá. A fenti idézetből, a 'komfort' kifejezés mentén kihallható a testi szintre kiterjedtebb jelentésében való utalás, amely így nem csupán szimbolikus hatásuktól megfosztott, elhárított kommunikációk lerakó-telepe, hanem – jobb kifejezés hiányában használt fogalom, amely – önmagában jelentések forrása.

A szubjektivitás egyenlőtlen eloszlása

A fentiekben amellet érveltem, hogy a pszichoszociális kutatásokról, mint a szubjektum vizsgálataként való gondolkodást behatárolja az előítélet területe, ahol amivel megküzdünk az egy reflexió vagy érzés, *hogy ott kellene lennie valaminek, de nincs*, vagy egy pozíció, aminek *kifejezésre kéne jutnia, de nem*. Nevezhetnénk sűrítésnek vagy eltolásnak nyilvános térben, ahol az egyének tömeggé válva pusztá tárgyai a diskurzusnak. Így bizonyos nézőpontok teljesen kimaradnak, nem csupán elismerésük hiányának mértékében, hanem jelentések forrásaként megtagadva.

Számos helyzetben, amikor elhangzik a „ki vagy te?” kérdés, az valójában – Hannah Arendt (1958/1998) megfogalmazása szerint – nem arra vonatkozik, hogy *ki* vagy, hanem hogy *mi* vagy. Nem a szubjektivitás minőségére, hanem a szociális térben elfoglalt pozícióra kérdez rá, tehát arra, hogy a megkérdezett szubjektumot kell-e, illetve milyen mértékben kell figyelembe venni. Tehát bizonyos szempontból magára a szubjektivitás eloszlására rendszerszerű egyenlőtlenség jellemző – a marginális társas pozícióktól megtagadva a kifejezés terét, és hiper-reflektivitásra kényszerítve őket azon minőségekre vonatkozóan, amelyeket a többségi csoport tagjai tudatosan figyelmen kívül hagyhatnak. Szerencsére léteznek alternatív diskurzusok – Layton (2008) 'normatív tudattalan folyamatok' kifejezésére visszautalva – van egy 'ellentétes normalitás' – egy potenciális forrás a társasan okozott sebek gyógyításához és a látás multi-dimenzionalitásához. E téma kibontása további fejezetek témája lesz. Jelen cikk elsődleges célja rámutatni arra, hogy a 'neutrális'-nak tekintett attitűd hogyan reprodukálja vagy véglegesíti a már jelenlévő erőszakot, és hogy mennyire korlátozott mindannyiunkban ezen folyamatok felismerésének készsége, beleértve más erre irányuló próbálkozások meghallását is.

A társas erőszakról hiányosan tájékozott pszichoanalitikus megközelítések hajlamosak a humán létezőt aktív interpretálónak és kezdeményezőnek tartani, nem számolva a társas körülmények eltérésének kapacitásával. A szociológiai hangsúlyú megközelítések inkább elszenvedőként fogják fel az egyént, figyelmen kívül hagyva individualitását, mindig-jelenlévő és meglepő kapacitását a szubjektív értelmezésre. Ezáltal kockáztatják az emberi 'szubjektumság' és 'objektumság' leírásának és megszólításának sikerességét. Véleményem szerint mindkét változat azon készségünk tiszteletének meghíúsulása, hogy egyszerre láthatjuk szubjektum és objektum összességéként is. A kapcsolódó kockázat innentől inkább a megerősítés, mintsem az előítélet megközelítése. Mint ahogy arra a fentiekben rámutattam, az előítélet témájának az előítéletes személy szemszögéből való vizsgálata nem csak tudáselméleti, hanem morális problematika is. A tudás hitelességének forrása azért megkérdőjelezhető, mert felmerül előítéletek jelentős hányadának kihagyása – azoké, amelyek tudattalanok a (feltételezetten 'normális') többségi társadalom számára. Erkölcileg pedig azért problematikus, mert magában hordozza a társas erőszak eleve jelen lévő, hallgatólagos mintázatának megerősítési kockázatát – amelyre vonatkozó érvelésemhez Bálint Mihály traumáról szóló tanulmányát hívtam segítségül. A szociális hatalommal bíró többség sorába való beállás és vakfoltjainak átvétele helyett, az előítélet kutatás kitűzendő célja – még ha nem is teljesül tökéletesen – a ritkán hallható hangok meghallása.

Irodalomjegyzék

- Adorno, T.W./Horkheimer, M. ([1944]1997) *Dialectic of Enlightenment*. London/New York: Verso. (magyarul: *A felvilágosodás dialektikája : filozófiai töredékek* (Max Horkheimer-rel közösen) Budapest, Atlantisz, 1990. ISBN 963-282-346-X)
- Adorno, T.W./Frenkel-Brunswick, E./Levinson, D. J./Sanford, R. N. (1950) *The Authoritarian Personality*. N.Y: Harpers & Brothers.
- Arendt, Hannah. ([1958]1988) *The Human Condition*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Asthana, A./Helm, T./McVeigh, T. (2010) „Black pupils 'are routinely marked down by teachers'” in *The Observer*, 04.04.10.
- Auestad, L. (2010d) „To Think or Not to Think – A Phenomenological and Psychoanalytic Perspective on Experience, Thinking and Creativity” in *Journal of Social and Psychological Sciences* Vol.3 No. 2, pp. 1-18.
- Auestad, L. (2011e) „Splitting, Attachment and Instrumental Rationality. A Re-View of Menzies Lyth's Social Criticism” in *Psychoanalysis, Culture & Society*. Vol. 16, no. 4, pp. 394-410.
- Auestad, L. (2012) „Subjectivity and absence. Prejudice as a psycho-social theme” in L. Auestad ed. *Psychoanalysis and Politics: Exclusion and the Politics of Representation*. London: Karnac 2012.
- Balint, E. (1993) *Before I was I. Psychoanalysis and the Imagination*. London: Free Association Books.
- Balint, M. (1969) „Trauma and Object Relationship” in *Int. J. Psycho-Anal.* 50 pp. 429-435. (magyarul: Trauma és tárgykapcsolat Thalassa (21) 2010, 2: 9–22)
- Bass, A. (2003) „Historical and Unconscious Trauma: Racism and Psychoanalysis” in D. Moss ed. *Hating in the First Person Plural. Psychoanalytic Essays on Racism, Homophobia, Misogyny and Terror*. N.Y.: Other Press, pp. 29-43.
- Bion, W.R. (1962a) „A Theory of Thinking” in *Second Thoughts*. London: Karnac, pp. 110-119.
- Clarke, S./Layton, L. (2008) *Psychoanalysis, Culture & Society. Special Issue: British Psycho(-)social Studies*, vol. 13, no. 4.
- Dalal, F. (2002) *Race, Colour and the Processes of Racialization*. London/New York: Routledge.
- Dauids, M. F. (2009) „The Impact of Islamophobia” in J. Borossa/I. Ward eds. *Psychoanalysis and History. Special Issue: Psychoanalysis, Fascism and Fundamentalism*, 11(2) pp. 175-191.
- Du Bois, W. E. B. ([1903]1994) *The Souls of Black Folk*. New York: Dover Publications.
- Ferenczi, S. (1930-32) *Notes and Fragments, in Final Contributions to the Problems and methods of Psycho-Analysis*, London/New York: Karnac Books, 1955/1994, pp. 216-297.
- Frears, S. (2002) *Dirty Pretty Things*, DVD: Optimum Home Entertainment. (magyarul: Gyönyörű mocsokságok, forgalmazó: UIP-Duna Film, 2003)
- Freud, S. (1900a) *The Interpretation of Dreams*, SE, vol. 4 & 5.
- Freud, S. (1912-13) *Totem and Taboo*. SE, vol. 13.
- Freud, S. (1914g) *Remembering, Repeating and Working Through (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis, II)*, SE, vol. 12.

- Freud, S. (1915e) *The Unconscious*, SE, vol. 14.
- Freud, S. (1918b[1914]) *From the History of an Infantile Neurosis*, SE, vol. 17.
- Freud, S. (1920g) *Beyond the Pleasure Principle*, SE, vol. 18.
- Freud, S. (1921c) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. SE, vol. 18.
- Freud, S. (1933a[1932]) *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, SE, vol. 22.
- Freud, S. (1939a [1937-39]) *Moses and Monotheism: Three Essays*, SE, vol. 23.
- Freud, S. (1940a[1938]) *An Outline of Psycho-Analysis*, SE, vol. 23.
- Gadamer, H-G. ([1960]2004) *Truth and Method*. London/New York: Continuum.
- Gadamer, H-G. (1966) „The Universality and Scope of the Hermeneutical Problem“ in *Philosophical Hermeneutics*, Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 2008, pp. 3-17.
- Goffman, E. ([1963]1990) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Hartmann, H. (1958) *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International Universities Press.
- Humphrey, J. F. „W. E. B. Dubois, Double Consciousness, Martin Luther King, The White Family, and Their Negro Cook“, unpublished manuscript.
- Jaques, E. (1953) „On the Dynamics of Social Structure. A Contribution to the Psychoanalytical Study of Social Phenomena Deriving from the Views of Melanie Klein“ in E. Trist, H. Murray eds. *The Social Engagement of Social Science Vol. 1: The Socio-Psychological Perspective*. London: Free Association Books, 1990, pp. 420-438.
- Jaques, E. (1955) „Social Systems as a defence against Persecutory and Depressive Anxiety“ in M. Klein, P. Heimann and R. Money-Kyrle eds. *New Directions in Psycho-Analysis*. London: Tavistock, pp. 478-498.
- Klein, M. (1935) „A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States“ in *Love, Guilt and Reparation*. London: Delacorte Press, 1975, pp. 262-289.
- Klein, M. (1946) „Notes on Some Schizoid Mechanisms“ in *Envy and Gratitude*. USA: Delacorte Press/Seymour Lawrence 1975, pp. 1-24.
- Layton, L. (2008) „What Divides the Subject? Psychoanalytic Reflections on Subjectivity, Subjection and Resistance“ in *Subjectivity* no. 22, pp. 60–72.
- Likierman, M. (2001) *Melanie Klein: Her Work in Context*. London/New York: Continuum.
- López, A. J. (2004) „Who’s Afraid of the Big White Wolf? Whiteness, Countertransference, and Freud’s Wolfman“ in *Psychoanalysis, Culture & Society*, 9 pp. 186-206.
- Lyth, I. M. ([1960] 1990) „Social Systems as a Defense against Anxiety: An Empirical Study of the Nursing Service of a General Hospital“ in E. Trist and H. Murray (eds.) *The Social Engagement of Social Science Vol. 1: The Socio-Psychological Perspective*. London: Free Association Books, pp. 439–462.
- Winnicott, D. W. (1960) „Ego Distortion in Terms of the True and the False Self“ in *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. The International Psycho-Analytical Library, 1965, pp. 140-152.

Lene Auestad

Subjectivity and Absence – Prejudice as a Psychological theme¹

– *How come I've never seen you people here before?*
– *Because we are the people you do not see-*
(Frears 2002)

This article aims to examine prejudice as a psychosocial field of study. The term 'psychosocial' refers to theoretical approaches that strive to integrate a psychological understanding of human subjectivity with attention to the impact of social situatedness.² On the background of my understanding of respect as involving an ability to see people both, and simultaneously, as subjects and as objects, I identify with the psychosocial project of aiming to avoid psychological reductionism, which disregards social circumstances, on the one hand, and social reductionism, which disregards subjectivity as active interpretation, on the other. The article makes a case for framing a questioning of prejudice, not in terms of normality versus pathology or deviance, but to look for it in what is socially unconscious. It is argued that psychoanalytic studies of prejudice as a feature of the prejudiced person's subjectivity leave out the extent to which this phenomenon is founded on a silent social consensus. The social norm, the prejudice that 'works', is left untouched. Using Michael Balint's theoretical reflections on trauma, I argue that assessments of whose subjective responses and evaluations count are themselves socially structured. This model, and Gadamer's hermeneutics, is used to show how, when detachment becomes an unqualified epistemic aim, prejudices are concealed and preserved rather than addressed. The phenomenon of prejudice reveals that psychosocial studies should not only be concerned with subjectivity, but equally with what is absent from subjectivity on an individual and social level – with positions which have been rendered unreal, or meaningless. In other words, I present an argument as to why psychoanalytic thinking is of interest to social studies, with its focus on what is unconscious, and otherwise left out, and also why a critical social focus is of interest to psychoanalysis, with its focus on the impact of power relations on what can and cannot, and what need and need not be made conscious, individually and socially.

1 An earlier version of this article was published in L. Auestad ed. *Psychoanalysis and Politics: Exclusion and the Politics of Representation*. London: Karnac 2012.

2 There is no one definition of 'psychosocial' that is generally agreed on. Rather there are ongoing discussions in the UK on how to understand the term and the field, and even on whether it should be spelt with or without a hyphen. A special issue of the journal *Psychoanalysis, Culture and Society* is devoted to such discussions (Clarke/Layton 2008). Therefore, I shall not offer a more refined definition here – rather, this whole article can be seen as debating such questions, with a focus on prejudice.

The Phenomenal Qualities of Prejudice

In an interview with Juliet Mitchell, in the context of speaking of creative artists as well as analysts, Enid Balint said the following: “to perceive something you have not perceived before is terribly difficult; we fight against it like mad” (1993:235). “Like the physical,” Freud wrote in 1915, “the psychical is not necessarily in reality what it appears to us to be. We shall be glad to learn, however, that the correction of internal perception will turn out not to offer such great difficulties as the correction of external perception – that internal objects are less unknowable than the external world” (1915e:171). If this is indeed the case, we may wonder whether it is a cause for consolation or for increased worry.

The phenomenon of prejudice presents itself, on the one hand, in most brutal and violent forms, and this is the kind of manifestation that catches the eye, and then sometimes becomes an object of study. What we then have is a study of a subject who appears as more prejudiced than the average. Thus it tends to become an investigation not into the prevailing social norms but into an aberration. When psychoanalytic studies focus on prejudice as a feature of the prejudiced person’s subjectivity, the extent to which this phenomenon is founded on a silent social consensus remains in the dark. The prejudice that “works”, because it agrees with a social norm, is left untouched. When one tries to examine it, it tends to appear as something vague, indistinct, uncertain – Dalal (2002) opens his book on racism by pointing to the experience of trying to sort the origin of his anxiety in encountering a white Britain as internal or external, or rather what weight to assign to each, and it is in the nature of the problem that such final sorting remains highly difficult.

If, rather than focusing on the abnormally prejudiced individual versus the normal society, or on a distinction between being subject to social pressure and having a motivation that is substantially one’s own, we aim to look for condensation and displacement as evidence of prejudice in social space, we will find multiple examples of groups being naturalized and homogenized in the media and in public discourse. In instances where someone attempts to nuance the picture, to introduce more complexity, and this attempt is rejected as irrelevant, it provides evidence not only of the respondent’s stiffness, rigidity of character, expunitiveness and possibly conventionality (Adorno/Frenkel-Brunswik/Levinson/Sanford 1950) – it also reveals that a power structure is operative in which this response is regarded as acceptable, and the quality of the speaker’s subjectivity may not be the most interesting feature of the situation.

An article in *The Observer* refers to a study where;

Academics looked at the marks given to thousands of children at age 11. They compared their results in Sats, nationally set tests marked remotely, with the assessments made by teachers in the classroom and in internal tests. [...] The study concludes that black pupils perform consistently better in external exams than in teacher assessment. [...] Gloria Hyatt, a former secondary headteacher of black-Caribbean and Irish heritage, said the study confirmed a longstanding complaint made by ethnic minority groups. [...] “This is not discrimination or racism,” said Hyatt. “It is something unconscious (Asthana/Helm/McVeigh, *The Observer* 04.04.10).

Interjú alanya: Oláh Anita

Számomra az antirasszizmus egy pozitív gondolat képviselője negatív formában. Pozitív, mert a rasszizmus ellen van, mégis negatívan hathat első hallásra azoknak, akik nem ismerik pontosan a jelentését, mert az anti mögött a rasszista szó van. A szó egy harcot, egy csatát jelent számomra a rasszista emberekkel szemben. Nem lehet valaki antirasszista, ha csak beszél róla, valamit tenni is kell azért, hogy bizonyítsuk a rasszista megnyilvánulások elleni véleményünket.

Én a szavak embere vagyok. Úgy érzem, számomra igen csalogatóan és csábítóan hangzik egy beszélgetés, egy vita egy rasszista emberrel. Nem egyszer fordult elő velem, hogy számomra sértő gondolatokat hallottam, és bár nem érintett személyesen, mégis úgy éreztem, bátran folytatok az illetővel egy kis szellemi csatát. Nem mondom, hogy meggyőztem a véleményemről, de legalább nem hallgattam arra hivatkozva, hogy „végül is nem nekem mondta”. Antirasszistának vallom magam.

Anita Oláh

Antiracism for me is the representative thoughts in a negative way. Positive because it is against racism, however at the first sight can appear negatively for those who are not aware of its meaning. For me this word means a fight or battle against racist people. Nobody can be an antiracist just speaking about but actions are needed to prove or opinion against racist expressions. I'm an eloquent. I think for me sounds very attractive and seductive a conversation or discussion with a racist people. It occur more than once to hear offensive talks and although I was not involved I felt myself to able have an intellectual battle. I did not convinced him but at least I did not remain silent with the excuse that it is not about me. I consider myself an antiracist.

My position is that this does exemplify racism and discrimination, although it may well be the case that it unconscious. This study does not reveal the teachers' motivation; it only displays that whatever their motivation may be, their judgments are systematically distorted in such a way as to result in a pattern of racial discrimination. Some of the teachers may consciously adhere to racist beliefs, others may not. Let us grant for the sake of the argument what I regard as a probable assumption, that at least a significant portion of the teachers concerned thought of their assessments as being fair and unbiased; they simply saw a less good student, and marked his or her work accordingly, without entertaining any conscious beliefs about causal connections between skin-colour or ethnicity and intellectual performance. If a large share of the teachers were indeed subjectively innocent, one might ask; "so what?". Morally and politically the case opens up the question of what weight to assign to these actors' conscious motivation.

Such examples lead me to conclude that psychosocial studies cannot only be about subjectivity. The phenomenon of prejudice reveals that it should also concern itself with

what is absent from subjectivity, about what a 'we', as any society or social unit, do and repeat (Freud 1914g, 1939a[1937-39]), but do not and cannot think and experience. In what follows, I propose to use Balint's model of trauma, built on Ferenczi's writings on the subject, as a metaphor for how prejudice functions on a societal level. This model is one which enables one to think psychoanalytically in a more social way about the relationship between power, love, and responsiveness on the one hand and subjectivity and its absence on the other.

Balint's Account of Trauma

In the article "Trauma and Object Relationship" (1969) Michael Balint argued that clinical experiences reveal that the structure of trauma has three phases. In the first phase the child is dependent on the adult and is in a primarily trustful relationship (1969:432). In the second phase the adult, once and suddenly or repeatedly, does something highly exiting, frightening or painful. The child may be exposed to excesses of tenderness or excesses of cruelty; to severe overstimulation or rejection (1969:432). The trauma is only completed in the third phase when the child, in reaction to the second phase, attempts to get some understanding, recognition and comfort and the adult behaves as if nothing had happened. The adult may be preoccupied with other matters or plagued by severe feelings of guilt, and may reproach the child with moral indignation or feel that his or her action is best redressed by a feigned ignorance. Balint's claim is that, while an economic model focuses exclusively on the second phase – having in mind Freud's definition; "We describe as 'traumatic' any excitations from the outside which are powerful enough to break through the [organism's] protective shield" (1920g:29), his own proposed three-phasic structure changes the basis for the theory of trauma from the field of one-person psychology to two-person psychology (1969:432-433). In his view, the second phase is preceded by a trustful relationship, and crucially, is followed by a non-response which deprives the event of its character of reality. Bion's concept of nameless dread can be seen to point to a similar phenomenon: "If the projection is not accepted by the mother," he writes, the rejected feeling does not remain the same but becomes qualitatively different; it is "stripped of such meaning as it has" (1962a:116). Thus it cannot be truly experienced but becomes indigestible, meaningless, that-which-cannot-be-thought. Like the bird mother that feeds the baby bird with food she had digested, Bion's mother feeds the infant digested experience, leading to the growth of an ability to think (Auestad 2010d). In this case there is a feeding of meaninglessness; the infant is being fed, and left with unthinkable, unpredictable and assaulting occurrences. The situation is one where "the infant has a wilfully misunderstanding object – with which it is identified" (Bion 1962a:117) He or she becomes, incorporates, the misunderstanding object and is also at the same time the subject which is misunderstood, and thus deprived of subjectivity.

Inherent in the common response of the racist, anti-Semite, misogynist or homophobe; "My statement was not intended to be hurtful. You must be hypersensitive. You misunderstand me," is a similar structure to the one seen in Balint's account of trauma. It contains the claim that the speaker's intention should be seen as real or valid, whereas the feeling and interpretation of the recipient do not. As in his description of the

trauma's third phase, the reality of the occurrence is denied. Moral indignation may enter in, as in the accusation of hypersensitivity, where the blame is allocated to the recipient. The speaker is re-affirming his or her own subjectivity and nullifying that of the other. To allude to Bion, the reaction of the recipient is deprived of its name; the position from which it could be articulated is not significant – it is not a meaningful experience. Finally the recipient is invited, or forced, to identify with the speaker. This is the position, it is assumed, from which it makes sense to speak, thus in so far as one is making sense one is connecting with this position. Since the speaker's version presents itself as being in line with "common sense" whereas the recipient appears as "radical", a third party would be inclined to support the former, which appears as intuitively meaningful, while the second is on the edge of the universe of meaning. Thus we have a situation where the supposedly neutral third party in responding, to refer back to Balint, by "non-participating passive objectivity" (1969:434) repeats the third phase of misunderstanding, of depriving the event of its reality. It has become non-existent.

The Unconscious and Experience

In describing the nature of the unconscious, Freud's characterizations are mostly negative. We are sometimes aware of absences, lacks, holes in consciousness, and psychoanalysis provides a method for making inferences about how these gaps may be filled; "We infer a number of processes which are in themselves 'unknowable' and interpolate them in those that are conscious to us" (Freud 1940a[1938]:197). The description is counterfactual – "something occurred of which we are totally unable to form a conception, but which, if it had entered our consciousness" (1940a[1938]:197) could have been rendered in a particular way. He later emphasised that almost everything we know about the id is of a negative character compared to the ego (1933a[1932]:73). The unconscious is alien, something one does not identify with, as if it were someone else (1915e:169). To the extent that it can be said to appear, is it in the form of absences, slips, errors, or as something sudden, devastating and overwhelming, seemingly attacking from behind, abruptly and unexpectedly.

"That experience refers chiefly to painful and disagreeable experiences does not mean," writes Gadamer, "that we are being especially pessimistic, but can be seen directly from its nature [...] Every experience worthy of the name thwarts an expectation" (1960/2004:350). It is an essentially negative process, wherein something is found not to be what we supposed it to be – it refutes false generalizations (1960/2004:347). Thus it changes both the object and the perceiver, providing, rather than any particular insight, an insight into the limitations of humanity (1960/2004:351). It results not in a feeling of knowing everything better than anyone else, but in being radically undogmatic, in openness to having, and learning from, new experiences (1960/2004:350). Recall the contrasting account from *The Dialectic of Enlightenment* of anti-Semitism as a closed system of projection;

The inner depth of the subject consists in nothing other than the delicacy and wealth of the external world of perceptions. If the links are broken, the ego calcifies. If it proceeds positivistically: merely recording given facts without giving any-

thing in return, it shrinks to a point; and if it idealistically creates the world from its own groundless basis, it plays itself out in dull repetition (Adorno/ Horkheimer 1944/1997:189).

This is a description on an individual level – but how do we identify society as a closed system of projection? Where Freud spoke of collective neurosis with regard to group formations and patterns of culturally embedded beliefs (1912-13, 1921c), the British tradition has spoken of psychotic functioning in relation to a social defence system (Jaques 1953, 1955, Menzies Lyth 1960), and Fakhry Davids recently stated that to account for the fact that “racism occurs universally, not just in very disturbed individuals [...] we need to introduce the paradoxical idea of a normal pathological organization” (2009:178-179). But then the issue of the point of view from which this is assessed becomes problematic. In many psychoanalytically informed social analyses it appears as if the idea of the ideally analysed analyst, as an embodiment of perfect neutrality, is not a theoretical fiction but the reality.

More recent psychoanalytic theory, with its emphasis on countertransference and interpersonal processes of projection and introjection, is in line with some of Gadamer’s epistemic points. A situation, writes Gadamer, is “a standpoint that limits the possibility of vision” (1960/2004:301), emphasizing how one’s aim is not to disregard one’s own hermeneutical situation, but relate to it in order to understand at all (321). It is a lack that he is not more frequently referred to by psychoanalysts, who alternate between descriptions of ‘reality’ as socially situated and references to “understanding it as it really is” (Klein 1935:271), “the demands of reality”, “the objective situation” (Menzies 1960:452) – where ‘reality’ is conceived of as independent of any social context. In these and similar formulations, detachment appears to have become an unqualified epistemic aim – this position, I have argued, is misguided.

Two psychoanalytically oriented theorists who take a different stance are worth mentioning here; Dalal has emphasized how both therapist and patient are implicated in the reality of social oppression, and, importantly, has criticised purely internalist readings of clinical material on the ground that they reproduce what he terms ‘the double bind of the experience and the denial of racism’ (2002:220-221)³. Bass, questioning of the situatedness of the institution of American psychoanalysis, compared his analysis with a young black man, Mr. A., and a second-generation Holocaust survivor, Ms. B., stating that;

despite the similar presentations, and despite the fact that both were in full-scale analysis, with Ms. B. I was acutely aware of the interface of psychodynamics and historical process, while with Mr. A. I was not, although in retrospect I believe I should have been (Bass 2003:34).

3 „So, how might a black patient hear an interpretation from the white therapist, in this instance, the experience of social oppression, as a reflection of his or her inner dynamic? The black patient is quite likely to view such an interpretation with suspicion, in effect hearing the therapist saying ‘you have a chip on your shoulder, and what you experience as the racist edifice does not exist’” (Dalal 2002:220).

His reflections reveal an awareness of the impact of sensitivity to historical detail; both its presence in the former case and his retrospective questioning of its absence in the latter speak to the author's credit.

Gadamer emphasizes how illuminating the situation that forms the precondition for our understanding is an always unfinished project (1960/2004:301). Thus there is a limit to the extent to which the presuppositions that guides one's inquiry can be spelt out, not only, if we think psychoanalytically, because something has not yet been posed as a problem, but because the inquirer forms part of a system that actively prevents such questioning from taking place, holds it back or keeps it out and refutes such examination. These conditions are not only preconscious, not-yet-conscious, but socially repressed or split off. Now if we think in terms of Balint's three-phasic model, this state of affairs completes a series of violence, but one that is silently performed and not thought of as such. The answer to how we would recognise that we form a part of a socially instituted and upheld 'closed cycle of projection' is that generally we do not, and it is only in exceptional circumstances that parts of these processes are illuminated.

Enforced Splitting

"Possibly", writes Ferenczi in a passage in *Notes and Fragments*, "complicated mechanisms (living beings) can only be preserved as units by the pressure of their environment. At an unfavourable change in their environment the mechanism falls to pieces" (1930-32:220). He later describes how, if beaten down by an overwhelming force that cannot be warded off, one "seems to resort to the subterfuge of turning round the idea of being devoured in [the following] way: with a colossal effort [one] swallows the whole hostile power or person" (1930-32:228) – with resulting dismemberment. Klein, citing the former passage, refers to the ego's "falling to pieces or splitting itself" (1946:5), to splitting both as a reaction and as an active process originating in phantasy. Though her formulation that the ego is incapable of splitting the object without also splitting itself (1946:6) reveals some of the concept's potential significance for social analysis, its applicability is limited by the fact the fact that her emphasis is always on splitting as actively initiated by the subject. In Menzies Lyth's ([1960] 1990) study of nurses in a hospital this direction of thinking is reversed. Her reliance is on Kleinian concepts, but it can be said to be Kleinian concepts turned round in the sense that her central claim occurs in the phrase 'forced introjection of the social defence system' (1960:459). The solitary nurse, rather than being an author of a phantasised scenario, is forced to 'swallow' the system of defences already present before she arrived at the scene. It was one that 'relied heavily on violent splitting' – thus she was forced to split. I shall use the term 'enforced splitting' to distinguish the phenomenon of 'being split' by social forces from splitting as actively initiated by the ego.⁴ As Likierman (2001:167) points out, a distinction between the two should not be taken to be absolute, but to refer to imagined

4 Isabel Menzies Lyth's (1917–2008) study of nurses in a training hospital is regarded as a 'modern classic' in Britain, although it is scarcely known elsewhere. I have argued in favour of the points just made in a paper reinterpreting her famous study, „Splitting, Attachment and Instrumental Rationality”, where I first used the term 'enforced splitting' (Auestad 2011e).

points on a continuum – but the difference in emphasis is nonetheless of interest from the point of view of social criticism with regard to how ‘social forces’ are conceptualised.

From a social point of view, what has been split off has thus been rendered non-existent. To the extent that it exists, it is as purely physical phenomena, as affect seemingly without context, history or significance. It is something raw, crude and ego-alien.⁵ Since it has been deprived of its sense, rendered meaningless, a lot of work of symbolisation has to take place before it can possibly come back into existence. In Notes and Fragments again, it is described how “the part of the ego which remained intact [builds] up a new personality from the preserved fragments, [one which] bears the traces of the endured struggle fought with defeat. This personality is called one that is ‘adjusted to the conditions’ (1930-32:225). But this is more of a description of adaptation à la Hartmann (1958) than of a creative engagement with reality à la Winnicott (1960). It can be assumed that these split-off elements would want to symbolise themselves – and then in forms that would be difficult to recognize, requiring an attentive listener to be readmitted into the sphere of the meaningful. What I have termed ‘enforced splitting’ bears a resemblance to Layton’s concept of ‘normative unconscious processes’ (2008:66); processes that seek to maintain splits caused by the pressure of cultural hierarchies. People, in Layton’s terms, comply with cultural demands to split off and project parts of their subjectivity “In order to be recognized as “properly” gendered, raced, classed, and sexed subjects” (60). In what follows, I shall emphasize that, due to inequalities of power, the sacrifices thus made by a member of a dominant and of a devalued group cannot be regarded as parallel. Goffman’s portrayals of fluctuations in group-identifications and often painful ambivalence and Du Bois’ conception of double consciousness provide descriptions of similar phenomena to what I have termed ‘enforced splitting’, although they do so on a more conscious level. In Goffman’s words:

The nature of a ‘good adjustment’ is now apparent. It requires that the stigmatized individual cheerfully and un-self-consciously accept himself as essentially the same as normals, while at the same time he voluntarily withholds himself from those situations in which normals would find it difficult to give lip service to their similar acceptance of him (Goffman1963/1990:146).

Goffman describes social situations where there is an implicit negotiation of distance and acceptance, where separate parties observe a norm that need not be articulated or examined. This example is one in which there is a discrepancy in the reflection required of the parties – the stigmatized person needs to be able to perceive two contradictory

5 We may here think of Bion’s concept of beta-elements; „In contrast with the alpha-elements the beta-elements are not felt to be phenomena, but things in themselves [...] Beta-elements are not amenable to use in dream thoughts but are suited for use in projective identification. They are influential in producing acting out. They are objects that can be evacuated or used for a kind of thinking that depends on manipulation of what are felt to be things in themselves as if to substitute such manipulation for words or ideas. [...] Beta-elements are stored but differ from alpha-elements in that they are not so much memories as undigested facts, whereas the alpha-elements have been digested by alpha-function and thus made available for thought” (Bion 1962a:6-7).

norms simultaneously and to act in such a way as to take account of them both, whereas the person assumed to be 'normal' is allowed to remain unconscious of his or her lack of acceptance of the other. Where the latter may experience a 'smooth' situation, the former sees one that requires extensive manoeuvring. In other words, hyper-reflexivity with regard to some aspects of the situation is needed. Humphrey (unpublished:3) cites Martin Luther King's example of how, during the Montgomery bus boycott, a white family summoned their black cook and asked her whether she supported such terrible things as boycotting buses and demanding jobs. "Oh, no, ma'am, I won't have anything to do with that boycott thing', the cook said. 'I am just going to stay away from buses as long as that trouble is going on.'" The shape of her answer was determined by the need to keep her job, and the family's contentment with the reply was due to the fact that they were not actually listening to what she was saying. Her sophisticated response managed to express, in a disguised way, her support for the strike while simultaneously playing up to her family's idea of her as an 'it', as someone who does not act or interpret. In Du Bois' words; "It is a peculiar situation, this double-consciousness, this sense of always looking at one's self through the eyes of others, of measuring one's soul by the tape of a world that looks on in amused contempt and pity" ([1903]1994:2). There is a moral ambiguity in the situation depicted. On the one hand you could point to the fact that she has developed a complex form of expression, designed to elude the social censorship. Freud, in explaining the concept of the censor asks; "Where can we find a similar distortion of a psychical act in social life? Only where two persons are concerned, one of whom possesses a certain degree of power which the second is obliged to take into account", and he proceeds to add; "The stricter the censorship, the more far-reaching will be the disguise and the more ingenious too may be the means employed for putting the reader on the scent of the true meaning" (1900a:141-2). There is artfulness in the response; one may assume that a high degree of reflection was needed to produce an expression in such social circumstances. At best one could think in terms Bion's metaphor of bifocal vision – but this must be assumed to be possible only after splitting has developed into something else. The cook in the example knew that by her actions she was participating in the Montgomery, Alabama Bus Boycott to end segregated city buses; thus she had access to a social resource that let her make sense of and give direction to her socially inflected injuries, one that allowed for some degree of healing. But in so far as something has been split off, the two positions cannot be held together in consciousness at the same time, and thus cannot fruitfully inform one another. A glimpse of a more unconscious vision of the situation may be provided, as Lopez (2004) suggests, in the Wolf Man's dream of the white wolves staring at him through the window, wanting to eat him up. As a Russian, he failed to fully comply with the norm of European, here German, whiteness. "*The wolves were quite white,*" he said, "*their ears pricked like dogs when they pay attention to something. In great terror [...] of being eaten by the wolves, I screamed and woke up*" (Freud 1918b[1914]:29). To make use of Ferenczi's description, the cook has been devoured by the white wolves, thus she has been forced to swallow them so as to speak their language and see the situation through their eyes – a situation of eating herself and of being eaten.

Though she manages to articulate some of her own subjectivity, clothed in a disguise adapted to the circumstances, her employers do not recognize or hear what she is saying, so that her speech, in that situation, is deprived of its intent. It would be meaning-

less, in that setting, had it not been for the fact that the story was recounted somewhere else so that others could appreciate the meaning and thus bring it into existence. In Gadamer's words; "I may say "thou" and I may refer to myself over against a thou, but a common understanding always precedes these situations" (1966:7) – when we say "thou" to someone a lot is taken for granted. In situations when it is not, when a *prima facie* credibility, acceptability, or what one may call 'basic trust' on a social level, is found to be lacking, something hitherto unseen makes a surprising appearance. If we dwell for a moment on the formulation in Balint's article, of searching for 'recognition, understanding and comfort', it appears to sum up in a very compact way a line of thought running through the theory presented about how these three levels are intertwined. Recognition is interpersonal, and something one would think of as primarily associated with a self-conscious subject, though Winnicott's discussion on mirroring, emphasizing how one is constituted as a whole subject only through the gaze of an attentive other, may imply that at least a pre-conscious level should be included. I hope to have indicated how the level of recognition is linked with the level of understanding – how the degree to which someone is sensed and the degree to which they are seen to make sense is connected with their social position. Discussions that make use of the concept of containment tend to leave this fact out since the focus is on *what* is contained, not *who* is contained, or on how anxiety is handled, rather than on who gains or suffers from a redistribution of anxiety. The concept does, however, establish a connection between the level of meaning and the third, bodily or sensory level, emphasizing how meaning is built in an interpersonal scenario and how what is rejected is stripped of meaning, expelled from the universe of the understandable and turned into something purely physical, external and damaging. Though in the phrase just cited, as the word 'comfort' appears to denote, the bodily level is referred to in a more positive sense, not just as a dumping-ground for rejected communications deprived of their symbolic impact, but, for lack of a better term, a source of meaning in its own right.

Subjectivity as Unequally Distributed

I have argued that a limit to thinking of psychosocial studies as a study of subjectivity lies in the field of prejudice, where what is encountered is a reflexion or feeling that *ought to have been there but is not* or a position that *ought to have been represented but is not*. You could speak of condensation and displacement in public space where people are turned into masses and become mere objects of discourse. There are points of view that are entirely absent so as to be not only un-recognized but also denied resources for meaning.

In some situations when you get the question "Who are you?", what is being asked, in Hannah Arendt's (1958/1998) terms, is not *who* you are but *what* you are. It is not a question about the quality of your subjectivity but about your position in a social space and thus about whether, or to what extent, it constitutes a subjectivity to be taken into account. So there is a sense in which there is systematically unequal distribution of subjectivity itself – in that socially marginal positions are denied a space for articulation, and also in being forced to hyper-reflectivity about qualities a majority member is free to consciously neglect. Fortunately, alternative discourses exist, thus to allude to Lay-

ton's (2008) expression 'normative unconscious processes', there is such a thing as counter-normativity – a potential source of healing for socially inflicted wounds and of multidimensionality of vision. This theme will be further explored in later chapters. A central point here has been to indicate how what is taken to be an attitude of 'neutrality' may reproduce, or finalize, an already existing violence, and how, tragically, the ability to spot such processes is limited in all of us. Thus counter-normativity in this context is at best to attempt to spot some of this and to listen to other such attempts.

A psychoanalytic approach that is insufficiently informed by an understanding of social violence tends to preserve a view of a human being as an active interpreter and initiator while disregarding his or her capacity to suffer from the weight of social circumstances. A more sociological approach tends to capture a human being as a sufferer, while disregarding his or her individuality and ever-present and surprising capacity for subjective interpretation. Thus they risk failing to describe and address either people's 'subjecthood' or their 'objecthood' – both of which, in my view, amounts to a failure of respect, which relies on an ability to see them as both, and simultaneously, subjects and objects. Hence the associated risk of reinforcing, rather than addressing prejudices. Furthermore, I have argued that approaching the theme of prejudices from the point of view of examining the (very) prejudiced person's subjectivity is not only epistemically but also morally problematic. It is epistemically problematic because it risks leaving out a major share of prejudices – those that are unconscious to a (presumably 'normal') majority population. It is morally problematic because it risks reinforcing an already existing pattern of silently performed social violence – this is what I have used Balint's paper on trauma to argue for. Rather than taking up the stance, and taking over the blind spots, of a socially powerful majority, a study of prejudice should aim, however imperfectly achieved, to listen to voices that are rarely heard.

References

- Adorno, T.W./Horkheimer, M. ([1944]1997) *Dialectic of Enlightenment*. London/New York: Verso.
- Adorno, T.W./Frenkel-Brunswik, E./Levinson, D. J./Sanford, R. N. (1950) *The Authoritarian Personality*. N.Y: Harpers & Brothers.
- Arendt, H. ([1958]1988) *The Human Condition*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Asthana, A./Helm, T./McVeigh, T. (2010) "Black pupils 'are routinely marked down by teachers'" in *The Observer*, 04.04.10.
- Auestad, L. (2010d) "To Think or Not to Think – A Phenomenological and Psychoanalytic Perspective on Experience, Thinking and Creativity" in *Journal of Social and Psychological Sciences* Vol.3 No. 2, pp. 1-18.
- Auestad, L. (2011e) "Splitting, Attachment and Instrumental Rationality. A Re-View of Menzies Lyth's Social Criticism" in *Psychoanalysis, Culture & Society*. Vol. 16, no. 4, pp. 394-410.
- Auestad, L. (2012) "Subjectivity and absence. Prejudice as a psycho-social theme" in L. Auestad ed. *Psychoanalysis and Politics: Exclusion and the Politics of Representation*. London: Karnac 2012.

- Balint, E. (1993) *Before I was I. Psychoanalysis and the Imagination*. London: Free Association Books.
- Balint, M. (1969) "Trauma and Object Relationship" in *Int. J. Psycho-Anal.* 50 pp. 429-435.
- Bass, A. (2003) "Historical and Unconscious Trauma: Racism and Psychoanalysis" in D. Moss ed. *Hating in the First Person Plural. Psychoanalytic Essays on Racism, Homophobia, Misogyny and Terror*. N.Y.: Other Press, pp. 29-43.
- Bion, W.R. (1962a) "A Theory of Thinking" in *Second Thoughts*. London: Karnac, pp. 110-119.
- Clarke, S./Layton, L. (2008) *Psychoanalysis, Culture & Society. Special Issue: British Psycho(-)social Studies*, vol. 13, no. 4.
- Dalal, F. (2002) *Race, Colour and the Processes of Racialization*. London/New York: Routledge.
- Davids, M. F. (2009) "The Impact of Islamophobia" in J. Borossa/I. Ward eds. *Psychoanalysis and History. Special Issue: Psychoanalysis, Fascism and Fundamentalism*, 11(2) pp. 175-191.
- Du Bois, W. E. B. ([1903]1994) *The Souls of Black Folk*. New York: Dover Publications.
- Ferenczi, S. (1930-32) *Notes and Fragments, in Final Contributions to the Problems and methods of Psycho-Analysis*, London/New York: Karnac Books, 1955/1994, pp. 216-297.
- Frears, S. (2002) *Dirty Pretty Things*, DVD: Optimum Home Entertainment.
- Freud, S. (1900a) The Interpretation of Dreams, SE, vol. 4 & 5.
- Freud, S. (1912-13) Totem and Taboo. SE, vol. 13.
- Freud, S. (1914g) Remembering, Repeating and Working Through (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis, II), SE, vol. 12.
- Freud, S. (1915e) The Unconscious, SE, vol. 14.
- Freud, S. (1918b[1914]) From the History of an Infantile Neurosis, SE, vol. 17.
- Freud, S. (1920g) Beyond the Pleasure Principle, SE, vol. 18.
- Freud, S. (1921c) Group Psychology and the Analysis of the Ego. SE, vol. 18.
- Freud, S. (1933a[1932]) New Introductory Lectures on Psycho-Analysis, SE, vol. 22.
- Freud, S. (1939a [1937-39]) Moses and Monotheism: Three Essays, SE, vol. 23.
- Freud, S. (1940a[1938]) An Outline of Psycho-Analysis, SE, vol. 23.
- Gadamer, H-G. ([1960]2004) *Truth and Method*. London/New York: Continuum.
- Gadamer, H-G. (1966) "The Universality and Scope of the Hermeneutical Problem" in *Philosophical Hermeneutics*, Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 2008, pp. 3-17.
- Goffman, E. ([1963]1990) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Hartmann, H. (1958) *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International Universities Press.
- Humphrey, J. F. "W. E. B. Dubois, Double Consciousness, Martin Luther King, The White Family, and Their Negro Cook", unpublished manuscript.
- Jaques, E. (1953) "On the Dynamics of Social Structure. A Contribution to the Psychoanalytical Study of Social Phenomena Deriving from the Views of Melanie Klein" in E. Trist, H. Murray eds. *The Social Engagement of Social Science Vol. 1: The Socio-Psychological Perspective*. London: Free Association Books, 1990, pp. 420-438.

- Jaques, E. (1955) "Social Systems as a defence against Persecutory and Depressive Anxiety" in M. Klein, P. Heimann and R. Money-Kyrle eds. *New Directions in Psycho-Analysis*. London: Tavistock, pp. 478-498.
- Klein, M. (1935) "A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States" in *Love, Guilt and Reparation*. London: Delacorte Press, 1975, pp. 262-289.
- Klein, M. (1946) "Notes on Some Schizoid Mechanisms" in *Envy and Gratitude*. USA: Delacorte Press/Seymour Lawrence 1975, pp. 1-24.
- Layton, L. (2008) "What Divides the Subject? Psychoanalytic Reflections on Subjectivity, Subjection and Resistance" in *Subjectivity* no. 22, pp. 60-72.
- Likierman, M. (2001) *Melanie Klein: Her Work in Context*. London/New York: Continuum.
- López, A. J. (2004) "Who's Afraid of the Big White Wolf? Whiteness, Countertransference, and Freud's Wolfman" in *Psychoanalysis, Culture & Society*, 9 pp. 186-206.
- Lyth, I. M. ([1960] 1990) "Social Systems as a Defense against Anxiety: An Empirical Study of the Nursing Service of a General Hospital" in E. Trist and H. Murray (eds.) *The Social Engagement of Social Science Vol. 1: The Socio-Psychological Perspective*. London: Free Association Books, pp. 439-462.
- Winnicott, D. W. (1960) "Ego Distortion in Terms of the True and the False Self" in *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. The International Psycho-Analytical Library, 1965, pp. 140-152.

Takács Bálint

Diákmozgalom és a kisebbségek emancipációja

Mint azt előzetes elemzésünk kimutatta (Arató et al., 2014) a 2012/2013-as magyarországi diákmozgalmak az eddig megszokottal ellentétben nem csak egy-két konkrét oktatáspolitikai intézkedéssel szemben emelték fel hangjukat, hanem egy többé-kevésbé koherens, sajátos politika és társadalomfilozófiát, illetve ezekre alapuló társadalmi reformokat propagáltak. Ennek része a hátrányos helyzetűekkel és kisebbségekkel való szolidaritás vállalása és jogi egyenlőségükért történő küzdelem. Ez azonban – szintén az eddigi politikai gyakorlattal ellentétben – nem paternalizáló, leereszkedő segítségnyújtás formájában valósul meg, hanem valódi előremozdítása a kisebbségek emancipációjának. Ennek szép példája, hogy a „radikális” társadalmi reformokat követelő diákmozgalom zászlóshajója, a Hallgatói Hálózat mintájára tavaly megalakult a CiHa – Cigány Hallgatók Hálózata is, mely autonóm módon képviselte a cigányság érdekeit az oktatáshoz való hozzáférés ügyében. Kérdés, hogy olyan kisebbségek, mint a cigány fiatalság, vagy általában a diákság, melyet a politikai hatalom retorikája egyértelműen gyermeki szerepben, nem teljes jogú állampolgárként jelenít meg, képes-e ma változást elérni az ún. „többségi” társadalom nézetrendszerében, attitűdjeiben. Ennek lehetőségeivel foglalkozik ez az írás.

Jelen cikk megírásához nem állt módomban minden egyes feltevésemet vizsgálati úton igazolni vagy cáfolni, így leginkább előzetes kutatási eredmények, tapasztalatok és tendenciaszerű események bemutatásával kísérlem meg értelmezni és értékelni a kisebbségek helyzetét és a társadalmi, jogi egyenjogúság, nagykorúság elérésének lehetőségeit mérlegelni a mai Magyarországon. Ez a helyzetértékelés nem lehet teljes körű és szükségszerűen egy erősen szubjektív nézőpontot mutat be, melyet azonban objektív, logikus megfigyelésekkel és eredményekkel igyekszik alátámasztani. Mindazzal együtt, hogy a klasszikus szociálpszichológia empirikus eredményei jórészt laboratóriumi kísérletekből származnak, melyek egy valódi, konkrét társadalmi működést csak korlátozott módon képesek modellálni.

2013 elején megalakult a Cigány Hallgatók Hálózata, mely elsősorban a cigányság érdekeit igyekszik képviselni az oktatásban és – tágabb értelemben – a társadalomban. Ennek jelentősége abban is áll, hogy egy ilyen autonóm, alulról szerveződő csoportosulás létrejötte a politikai öntudat fejlődésének a kifejeződése, mely egyszerre utal az oktatás fontosságára a liberális demokráciákban és hívja fel a figyelmet bizonyos tendenciákra, jelenségekre a magyar társadalomban, melyek megváltoztatását célul tűzi ki egy ilyen mozgalom. Ebből a szempontból érdemes feltenni a kérdést, hogy mennyire lehet sikeres a cigányság azon törekvése, hogy a vele kapcsolatos beidegződések, előítéletek és társadalmi szerepük megváltozzon. Az mindenesetre pozitív fejleménynek tekinthető, hogy a rendszerváltás óta felnövő generáció egy részében megvan a nyitottság és a szándék a kisebbségek egyenjogúságának és integrációjának megvalósulá-

sa felé, amint ez a diákmozgalomban is kifejezésre jutott (erről részletesebben később, illetve lásd Arató et al. 2014). Ez a *kisebbségi befolyásra* (Moscovici, 1976) utaló közvetlen jelként is értelmezhető, illetve az innováció irányába történő elmozdulásnak, amennyiben a „többségi társadalom” részének is tekinthető diákok egy része kezdett a kérdéssel foglalkozni. Ez a szociálpszichológia fogalmaival azt jelenti, hogy nem a normatív, többségi véleményt vették alapul saját álláspontjuk kialakításánál (*társas összehasonlítás*), hanem a kérdést a kisebbség perspektívájából, közvetlenül prezentálták, ezzel *érvényességvizsgálati folyamatot* indítva be (Moscovici, 1980). Magyarán, a kisebbségi vélemény megjelenítése a magát „többségi” csoportba soroló egyénben a normatív nézőpont megkérdőjelezését, illetve annak és a kisebbségi vélemény érvényességének vizsgálatát eredményezi. A többségi állásponthez való viszonyulás helyett magára a problémára összpontosul a figyelme és ez a figyelmi fókusz eltolódás teszi lehetővé az új vélemény kialakítását. Hogy ez milyen esetekben vezethet a társadalmi norma átalakulásához, arra a cikk végén igyekszem részletesebben kitérni.

A társadalomlélektan klasszikus irányzatai és főárama általában a „többség” szintjén jelentkező egyén- és csoportközi folyamatokkal foglalkozik (Moscovici, 2002 vagy lásd pl. Asch, 1956). A viselkedés társas meghatározottságában is a többség hatását hangsúlyozza az egyéni vagy kisebbségi véleménnyel és viselkedéssel szemben. Ez részben érthető, hiszen a többség, mely konformitásra kényszeríti az embert sokkal általánosabb jelenség és törvényszerűbb a bekövetkezése, jobban bejósolható eredményekkel jár. Ettől függetlenül azonban, vagy éppen ezért a kisebbségi befolyás sokkal érdekesebb terület és, ahogy azt Moscovici (1976) fogalma is jól tükrözi, a társadalmak megújulása, az *innováció* is mindig ilyen esetekben jön létre. Tehát a társadalom megújuló és fejlődő képessége a kisebbségi vélemények artikulációjának és a normatív szabályrendszerekbe való bekerülésüknek a függvénye.

Hogyan jelent meg vagy hogyan értelmezhető a kisebbségek kérdése egy felsőoktatási reformmal kapcsolatos tüntetés sorozatban? Először is, az oktatáshoz való hozzáférés biztosításának követelése kapcsán, melyben egyrészt az állami férőhelyek számának csökkentése ellen emelték fel a szavukat a diákok, ez ugyanis egyértelműen korlátozta volna a rosszabb anyagi helyzetben lévők továbbtanulási lehetőségeit, illetve expliciten is kiálltak a hátrányos helyzetűek felsőoktatásban való részvételének ügyéért.¹ Másodsorban az intézményi autonómia kérdése is fontos ebből a szempontból, hiszen egy felülről, hatalmi tekintély által befolyásolt rendszerben kevésbé érvényesülhetnek a különböző kulturális igények, kisebbségi érdekek, amennyiben az ilyen befolyásról természete szerint feltételezhető, hogy konzervatív, a többségi, homogenizáló normarendszert érvényre juttató struktúrát hoz létre és működtet. A konkrét oktatásügyi kérdések mellett a diákmozgalom sajátossága egy általánosabb társadalompolitikai nézetrendszer propagálása is volt, melynek fő elemei többek között:

1. *autonóm és önszerveződő érdekképviseletek facilitálása*

Melyben a paternalizáló, felülről irányított, normatív segítségnyújtás helyett az „empowerment” szemlélet, az érintett csoportok saját aktivitásának támogatása kerül előtérbe. Az amerikai társadalompolitikai diskurzusban az „*affirmative*

1 Az esélyegyenlőség és méltányosság kérdéséről az oktatásügyben lásd: Arató, 2007; Varga, 2010.

action” koncepciója is ide köthető, amennyiben a kormányzat részéről megadja a lehetőséget, illetve megerősíti a kisebbségi esélyegyenlőségi törekvéseket az oktatásban és a társadalmi élet más területein (Arató, 2007).

2. *aktív állampolgárság bázis-demokratikus alapon*

Az előzőekhez kapcsolódva a közvetett, képviseleti alapú érdekérvényesítés helyett a közvetlen, direkt joggyakorlás eszméje valósul meg. Kisebbség-ügyi szempontból azért különösen releváns, mert egy bázis-demokratikus (részvételi) rendszerben működő csoportban gyakorlatilag értelmét veszti a többség-kisebbség logika, hiszen nem csoportosulások vélt vagy valós számaránya vagy hatalmi befolyásának, tekintélyének mértéke reprezentálódik a csoportban, hanem a sok egyéni vélemény igyekszik közös nevezőre, konszenzusra jutni.

3. *egyetem és más szimbolikus terek birtokbavétele, használata*

A fentebb említett intézményi autonómiával és önszerveződéssel kapcsolatban a tér használata, újradefiniálása révén lehetőség nyílik a többségi normarendszertől eltérő perspektívák megjelenítésére, a multi- és interkulturalitás közvetlen, direkt megvalósítására².

Pár szót arról, hogy miért érzem jogosnak az etnikai kisebbségek és a diákság küzdelmének párhuzamba állítását. Először is, mindkét csoport kisebbségnek minősül, ha némileg eltérő értelemben is. Nyilván mindkét csoport számarányát tekintve kisebbségben van a társadalom egészéhez képest. A „többség” fogalmának abszurditása éppen abban áll, hogy az ilyen csoportkategóriák mentén való feldarabolás szükségszerűen kisebbségeket hoz létre és az egységes(nek észlelt) többség, mint olyan ebben a szemléletben feloldódik, nem létezik. A „többség” tulajdonképpen csak egy általánosan elfogadott vagy vallott nézetrendszer jelent, melynek az emberek egy nagy része, főleg nyilvánosan alárendeli saját véleményét. Természetesen az egységes kisebbség sem létezik, pusztán esszenciális és sztereotip jegyek alapján történő általánosítás révén jön létre.

A második, erősebb érv, hogy a politikai diskurzusban, véleményem szerint, mindkét szereplő hasonló módon jelenik meg, illetve hasonló formát kölcsönöz nekik a hatalom retorikája. Ez főleg abban fejeződik ki, ahogyan nem teljes jogú vagy teljes értékű félként tekintenek rájuk, pontosabban kommunikatív szinten alacsonyabb pozíciójú, csökkent értékű és képességű aktorként reprezentálódik (ha egyáltalán aktorként és nem pusztán passzív objektumként jelenítik meg). A „cigány felzárkóztatás” egyébként jóhiszemű kormányzati törekvése azt az üzenetet hordozza, hogy, „akik a cigány csoportokhoz tartoznak, mindenképpen felzárkóztatásra szorulnak, függetlenül individuális, nyelvi és kulturális értékeiktől, örökségüktől” (Arató, 2007). Ez a kommunikációs stílus, melynek egyik jellemzője a hiteltelenítés, azon belül a szociológiai és pszichológiai redukció egyértelműen megjelent a diáksággal kapcsolatban a kormány közeli média leírásaiban. Ennek részletes bemutatására itt most nincs lehetőség, így ismét az Educatio folyóiratban megjelenő vizsgálatunkra tudok hivatkozni (Arató et al. 2014). A gyermekség, a mások által vezetett, befolyásolt passzív „báb” szerep jellegzetes motívumai

2 (A multikulturalizmus és oktatás összefüggésével kapcsolatban, illetve általában a cigányság kulturális és társadalmi emancipációjának és iskoláztatásának nevelésszociológiai elemzését lásd: Forray, 2013)

ennek a beszédmódnak. Az tehát a kérdés, hogy ahol a politikai hatalom és ennek megfelelően a társadalom egy nagy része is, ilyen módon definiál más, ezen hatalmi diskurzus által marginalizált csoportokat, mennyi esélye lehet a politikai, jogi, társadalmi mozgalmaknak a saját helyzetük és megítélésük megváltoztatására? A politika által (ki)alakított diskurzust azért hangsúlyozom, mert köztudott, hogy a többségi vagy akként észlelt vélemény konformitásra készíti az egyéneket, akik hajlamosak azt gondolni, hogy mivel mindenki más is így gondolkozik a környezetükben, ők is osztani fogják az adott közkeletű véleményt, esetleg anélkül is, hogy annak tartalmával valójában azonosulnának. Ezt *behódolásnak* nevezik és a csoport konszenzus megváltoztatására irányuló törekvések leginkább itt képesek gyors és eredményes változást elérni, amennyiben képesek a nyilvánosan hangoztatott véleményük helyett egy olyan alternatívát kínálni ezeknek a személyeknek, mellyel azonosulni tudnak. A többségi vélemény feladása ugyanis komoly fenyegetettséget jelenthet az egyén számára, hiszen a befolyásnak részben éppen azért engedett, hogy elfogadottságát, megítélését növelje a csoporttagok között (*normatív befolyás*, Deutsch és Gerard, 1955). Mit jelent a többségi befolyás és kisebbségi vélemény jelen esetben? Egyfelől, a többség részéről a már említett sztereotipizáló, passzív és inkompetens kisebbségről alkotott képet. A konformitás pedig az ennek megfelelő társadalmi berendezkedés elfogadása és a fennálló viszonyokhoz való ragaszkodást jelentheti. A kisebbségek – tehát azon társadalmi csoportosulások, melyek ilyen módon jogi, politikai és szociális értelemben hátrányba kerülnek másokkal szemben – feladata az, hogy aktívan, következetesen és kellően rugalmasan kínáljanak egy alternatív értelmezést saját helyzetükre vonatkozóan. Ezért tartom pozitív tendenciának a diákság részéről és velük együtt a cigányság képviselőinek részéről azt az újonnan megjelenő politikai szándékot, aktivitást és öntudatot, melyek a közelmúlt mozgalmában megjelentek. Úgy látom, hogy a cigányság eddigi vezetői sokszor túl szervilisek voltak, konformistán viszonyultak a kormányzó pártok kényekedvéhez. Ezzel elidegenedtek eredeti feladatuktól, saját csoportjuk hiteles és hatékony képviselőitől. Azok a fiatalok, akiknek alapvető tapasztalatai már a demokráciából származnak, egészen másfajta viszonyulást mutatnak a politikai tekintéllyel, hatalommal szemben. A közeljövőben azonban nagyobb figyelmet kell szentelniük annak, hogy következetesebben és rugalmasabban képviseljék saját álláspontjukat, hogy a társadalom többi tagja is felfigyeljen rájuk és valódi alternatívaként tekintsen álláspontjukra. Véleményem szerint a XXI. század a társadalmi aktivizmus évszázada kell legyen, melyben a múltban lefektetett alapelvek és értékeknek érvényt szereznek a társadalom különböző rétegei, tagjai.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért kívánatos egyáltalán a többségi konszenzus megváltoztatása bizonyos esetekben? Moscovici (2002) azt állítja, hogy a konformitással szemben, bizonyos helyzetekben éppen a kisebbség által javasolt alternatívák terelik jó irányba a közösség döntési folyamatait, mely így a csoport további működését, fennmaradását teszi lehetővé a konformitás merev, sztereotipizáló, konzervatív álláspontjával szemben. Jelen esetben a nemzetiségek együttélése, a multikulturalitás, mely a XIX-XX. századtól kezdve, illetve a nemzetállamok kialakulásával olyan jelensége az európai országoknak, melyre valamilyen értelmes, az emberi méltóságot és alapvető jogokat tiszteletben tartó választ kell adni (Forray, 2013).

Ez azt jelenti, hogy a felzárkóztatás és integráció mostanra megszilárdult konnotációi helyett – melyek, mint már említésre került, a hátrányos helyzetet kulturális, etnikai

sajátosságok meglétével azonosítják – a kisebbségi csoportok saját emancipációs törekvéseinek megerősítése válhasson elsődlegessé a hátrányos helyzetből való kiút keresésében. Tehát a helyzetet – a leszakadó csoportok emancipációját – nem a kulturális identitással szembeni közömbösséggel (rossz értelemben vett „egyenlőség”) és az oktatás területén ezen sajátosságok figyelmen kívül hagyásával, „átnevelésével” kívánatos megoldani (Arató, 2007), hanem az egyenlőség mellett a méltányosság elvének és a kulturális sokféleség figyelembe vételével, közösen (ki)alakított oktatási és társadalmi szisztémában megvalósítani.

Irodalomjegyzék

- Arató F., Takács B., Bigazzi S., Restás P., Serdült S. (2014, megjelenés alatt): Párbeszédhiány és kettős kommunikáció. Diákmozgalom 2012-2013 fordulóján. *Educatio – MÉRLEG 2010-2014*. 2014/I.
- Arató F. (2007): Pozitív diszkrimináció vagy megerősítő társadalmi törekvések? *Új Pedagógiai Szemle*, májusi szám 65-76. o.
- Asch, S. E. (1956): Studies of independence and conformity: a minority of one against an unanimous majority. *Psychological Monographs*, 70
- Forray R. K. (2013) *Az idő fogságától szabadon. Tanulmányok a cigányság iskolázásáról és felemelkedéséről*. Új Mandátum, Budapest.
- Maass A., Clark, R. D. (1984): Hidden impact of minorities: Fifteen years of minority influence research. *Psychological Bulletin* 95, 428-50
- Moscovici, S. (1976): *Social influence and social change*. Academic Press, New York
- Moscovici, S. (1980): Towards a theory of conversion behaviour. In: L. Berkowitz (szerk.) *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, New York
- Moscovici, S. (2002): Társas befolyás, a konformitás túlhangsúlyozása, és az aktív kisebbségek kutatása. In: László J. (szerk.) *Társadalom-lélektan. Válogatott tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Varga A. (2010): Inkluzív társadalom és iskola. In: Varga (szerk.) *Esélyegyenlőség a felsőoktatásban I. Tanulmány kötet*. PTE-BTK Neveléstudományi Intézet

Bálint Takács

Student-movement and the emancipation of minorities

Translated by the author

As our prior analysis has shown (Arató et al., 2014) the Hungarian student-movement in 2012/2013 did not only protest against few, certain educational measures but proposed a new kind of social-political thinking, in contrast with previous demonstrations of the same kind. Part of these propositions concerned solidarity with underprivileged social groups and minorities and taking part in their struggle for political and social equality. Not in a patronizing way, but real promotion and support of minority groups' emancipation. A good example is that following the main organisation of the protests, the Student Network (Hallgatói Hálózat) the Gypsy Student Network (Cigány Hallgatók Hálózata) was formed that represented autonomously the interests of the Romani youth concerning access to higher education, among other causes. However it remains a question whether minorities like the Romani youth or the students in general, for that matter are capable of inducing real change into the views of the so called „majority” of the population, as they are constantly represented like child-like, handicapped, not fully competent actors of the social scene by political rhetoric. In this paper I would like to explore some aspects of this question.

In this article, I don't have specific research data to support or falsify all my claims, but reflects a rather subjective viewpoint. I will nonetheless try to show probable tendencies and necessities based on previous scientific findings concerning the situation of minority groups and their possibilities to gain social acknowledgment and equality. It also needs to be added that cited social-psychological results presented here are gained from laboratory experiments (as most of classic, empirical social psychology findings) that means an artificial setting and context for group-behaviour, therefore, their application on real-life social situations may be limited.

In the first half of 2013 the Gypsy Student Network was formed to represent the interests of Romani youth in the education system and, in a broader sense, in society. The obvious significance of such organisation is that it can be interpreted as a sign of political consciousness that shows the importance of education in liberal democracies and the problems still to be solved in this matter at the same time. One can ask that exactly how successful any aspiration can be to change the pretty much fixed views, prejudices and social roles of the Romani people. The fact that part of the Hungarian college students, mostly born in democratic political systems, expressed an openness and intent towards the equality and integration of minority groups can be viewed as a positive tendency. It can be interpreted as a sign of *minority influence* a leap towards *innovation* described by Moscovici (1976) when part of the majority group, namely the college students, professors, etc. start to change their opinion about something and express this

opinion in public. In socialpsychological terms, this means that they did not form their opinion in relation to the majorities normative opinion (*social comparison*), but instead they presented the problem from the minority perspective, which induces a validation process, challenging the validity of the normative of the majority view (Moscovici, 1980). In this process, attention is rather directed to the problem itself than on how to adjust one's perspective to the normative opinion. I will try to explore in detail how these processes may lead to changing the social norms later.

Classic and mainstream branches of social psychology generally discusses intersubjective and inter-group relations in the majority perspective, see classic experiments of Asch (1956) among others (Moscovici, 2002). In the determination of social behaviour, the influence of the majority is more emphasised over individual or minority effects. This is understandable as majority exerting influence over individuals seems to be more commonplace or evident and leads to more predictable results, etc. In spite of this or rather because of this fact, the domain of minority influence is much more interesting and, as Moscovici's (1976) concept reflects it well, these are the cases where social reform and *innovation* always originate from. Therefore, a society's ability to develop and to be renewed depends on the articulation of minority opinion and their integration into the normative system of social rules.

How was the minority question represented in a series of student protests concerning higher education and how can it be interpreted? First of all, in the matter of granting access, where the protesters raise their voice against cutting the number of state funded places, as this would have limited the chances of learning for those in poor financial situ-

GALÉRIA

ation. The students also expressed their concerns explicitly for the underprivileged.³ On the other hand, institutional autonomy is also of great importance in this regard. In an authoritative, top-down management heavily influenced by government interests the different needs of cultural and social groups, minority interests and requirements fade away, as this kind of management tends to create an institutional structure that exerts a conservative, homogenizing, „majority-based“ system of norms, often misunderstanding what are the real interests and needs of society. Beside actual educational questions, the peculiarity of this particular student movement was that it articulated a more general socialpolitical view, that among others consisted of the following elements:

1. *Facilitating autonomous and self-organizing advocacy*

Which means to prefer the empowerment, and enabling of the concerned group's own activity to resolve their own problems instead of a normative, but patronizing, top-down directed support which often keeps that given group in their disadvantaged situation and helps to maintain a passive role. In American socialpolitics discourse, the concept of „affirmative action“ is related to this, as the government gives the opportunity for and empowers the minority groups pursuit for equality in education and others domains of the social scene (Arató, 2007).

2. *Active citizenship and participatory democracy*

In relation to this, instead of the indirect, representation-based advocacy, a direct practice of rights is implemented. This is especially relevant in regard to minorities because in a participatory democratic system the majority-minority logic becomes meaningless, since it is not the putative or real power or authority of groups and persons that determines the outcome of choices, but the common interest of many individual opinions.

3. *Occupation and use of the university and other symbolic spaces*

Beside the above mentioned institutional autonomy and self-organization, the usage and redefinition of spaces gives way to represent perspectives that differ from the majority norms, and the direct implementation of multi- and interculturality. (On the correlations between multiculturalism and education, and sociological analysis of the cultural and social emancipation of Roma people through education in general, see: Forray, 2013).

Few words about how I see legitimate the parallel between ethnic minorities and the students' struggle. First of all, both groups are considered to be minorities, even if in a different sense. Obviously, both groups count as minor relative to the entire society. The absurdity of the concept „majority“ is that categorisations like these inevitably create minority groups and the perceived integrity of the majority dissolves, turns out to be non-existent. In the end „majority“ is nothing more than a generally accepted (or said to be so) set of views, that a considerable amount of people adapts their opinion or surrenders to. Naturally, there is no uniform minority either, it is only created by generalization using some essential and stereotypical features of people.

The second, stronger argument is that in political discourse, in my opinion, both groups are represented in a similar way, or they are made similar by the rhetorics of

3 On equality and equity in education see: Arató, 2007; Varga, 2010

power. This is highly significant in the manner of communication towards and about them where they both appear to be in lower status/position, less valuable, and less capable actors (if they appear as actors at all, not only passive objects). The otherwise *bona fide* aspiration of the government to „integrate” the Romani people („cigány felzárkoztatás” – „catching-up”) carries the message that „those belonging to the groups of gypsies by all means need to be >>caught-up<< independently from their individual, linguistic and cultural values and heritage”. (Arató, 2007 – translation by me, T.B). This communicational style, that is characterized by discrediting, mostly by social and psychological reduction is obviously prevalent in government friendly media discourse concerning the protest of students. It is not possible here to present this kind of discourse in detail, so once again, I have to refer to our analysis published in the journal *Educatio* (Arató et al., 2014). A guided, childish, puppet-like representation – those are the most significant motives in this kind of discourse. So, the question emerges what chance does any group or movement has to change their political, legal, social status where political rhetoric and – in accordance with it – most of the population defines and marginalizes them like that? The mainstream discourse constructed and influenced by politics play a major role here because it is well known, that any opinion shared by the majority (or is perceived as such) make people to conform, as they tend to believe that everyone agrees with it their group, they will express similar views, even without actually identifying themselves with it. This is called *compliance* and any attempt to change the group’s consensus can succeed rapidly and significantly in this case, if it is capable of presenting an appealing alternative opinion that the individual can identify with. Giving up the majority opinion poses a great threat to the individual as the aim of conformity was to gain the group’s acceptance and sympathy in the first place (normative influence – Deutsch and Gerard, 1955). What does majority influence and minority opinion mean in this particular case? On one hand majority opinion it consists of the above mentioned stereotyping depiction of a passive, incompetent minority. On the other hand conformity to this view means accepting, contributing to and insisting on a social structure that maintains given social relations. The task of minorities – that is the social groups which become disadvantaged in legal, political, social sense – is to present an alternative definition of their status in an appealing way: actively, consequently, but flexibly enough to become accepted. That is why I, personally view this newly appeared political intention, activity and self-awareness as a positive tendency on behalf of the students’ and the young Roma’s movements. In my opinion, the previous leaders of the Roma were too servile and conformists in their relation to the governing parties. In this way they alienated from their original task to effectively and authentically represent their people. The youth nowadays, whose experiences mostly come from a democratic system show a different attitude towards political power and authority. In the near future they have to pay more attention to be more consistent but, at the same time flexible in representing their own perspective in order to gain it more attention and their opinion to be regarded as a real alternative. My belief is that the XXI. century must be the century of social activism, in which the principles and values settled before can be actually implemented by the different members of society.

It can be questioned, why is it important at all, to change the consensus in certain cases? Moscovici (2002) states that sometimes groups’ decision processes benefit more from options proposed by minorities as far as sustaining the community is concerned as

opposed to conformity's rigid, stereotyping and conservative functioning. In our case, the co-habitation of nationalities, multiculturalism that is such a prevalent phenomenon of European countries since the XIX-XX. centuries that we have to answer to in a sensible manner with respect to human dignity and fundamental human rights (Forray, 2003).

It means, that instead of the now firmly established concepts of integration and convergence – which identify the underprivileged position with certain cultural and ethnic features – the empowerment of the minority group's own pursuit in rehabilitating itself can become „mainstream“. So, the solution – emancipating the marginalized social groups – cannot be resolved by indifference towards cultural identity („equality“ in a wrong sense) by trying to ignore and „re-educate“ it (Arató, 2007), but to implement it in a jointly created social and educational system with regard to cultural diversity and principles of equality and equity.

References

- Arató F., Takács B., Bigazzi S., Restás P., Serdült S. (2014): Párbeszédhiány és kettős kommunikáció. Diákmozgalom 2012-2013 fordulóján. *Educatio – MÉRLEG 2010-2014.* 2014./1.
- Arató F. (2007): Pozitív diszkrimináció vagy megerősítő társadalmi törekvések? *Új pedagógiai Szemle*, májusi szám 65-76. o.
- Asch, S. E. (1956): Studies of independence and conformity: a minority of one against an unanimous majority. *Psychological Monographs*, 70
- Forray R. K. (2013): *Az idő fogságától szabadon. Tanulmányok a cigányság iskolázásáról és felemelkedéséről.* Új Mandátum, Budapest.
- Maass A., Clark, R. D. (1984): Hidden impact of minorities: Fifteen years of minority influence research. *Psychological Bulletin* 95, 428-50
- Moscovici, S. (1976): *Social influence and social change.* Academic Press, New York
- Moscovici, S. (1980): Towards a theory of conversion behaviour. In: L. Berkowitz (szerk.) *Advances in Experimental Social Psychology.* Academic Press, New York
- Moscovici, S. (2002): Társas befolyás, a konformitás túlhangsúlyozása, és az aktív kisebbségek kutatása. In: László J. (szerk.) *Társadalom-lélektan. Válogatott tanulmányok.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Varga A. (2010): Inkluzív társadalom és iskola. In: Varga (szerk.) *Esélyegyenlőség a felsőoktatásban. Tanulmány kötet.* PTE-BTK Neveléstudományi Intézet

Dojcsák Dalma – Szabó Máté Dániel

Antirasszizmus és szóláskorlátozás

1. Tehetetlenséget és dühöt érez az, aki szerint elfogadhatatlan a magyarországi roma lakosságot érintő társadalmi és intézményes rasszizmus, ami az élet minden területén a teljes kilátástalanságba taszít százezreket. A romáknak nemcsak különféle természetű (fizikai, verbális és gyakran a hatóságok részéről is megvalósuló) atrocitásokkal kell szembenéznie, közülük sokaknak nap mint nap, hanem azzal is, hogy a velük előítéletes társadalom nem kezeli őket egyenlő méltóságú személyként. Ezért nemhogy egyenlő eséllyel, hanem inkább esélytelenül kezdi az életét ma Magyarországon, aki romának születik. A kirekesztést csak erősíti, hogy az intoleráns politikának már parlamenti képviselete is van, a szélsőjobboldal iránt egyre nagyobb társadalmi kereslet mutatkozik,¹ és a romákkal szembeni atrocitások az utóbbi években – a jogszerűség határán és az illegalitásban működve – szervezeti keretet is kaptak.² Ez a súlyos és bonyolult társadalmi probléma komplex közpolitikai megoldást kíván. Magyarországon pedig nagy hagyománya van annak, hogy az igazán súlyos társadalmi problémákra a jogtól, a jogalkotástól várunk megoldást. A rasszizmus megszüntetését szolgáló komplex eszközrendszerben a jogi eszközöknek valóban van létjogosultsága, vannak olyan rasszista megnyilvánulások, amelyekre nemcsak helyes, de szükséges is, ha a jog reagál. Ugyanakkor vannak olyanok is, amelyek esetében a jog tehetetlen, ennél fogva nem bizonyul alkalmas eszköznek.

E cikk szerzői a Társaság a Szabadságjogokért nevű jogvédő szervezet (TASZ) jogászai. Ismeretes, hogy a TASZ sokszínű tevékenysége kiterjed a romákkal szembeni strukturális (hatósági, illetve intézményi) diszkrimináció elleni fellépésre is, ezen dolgozik a TASZ Romaprogramja. Ez elsősorban a rendőrségi, illetve egyéb büntető jogalkalmazásbeli hátrányos megkülönböztetéssel foglalkozik, mint amilyen például a rendőrségi etnikai profilalkotás, illetve a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán a jogalkalmazás terén megfigyelhető kettős mérce. Ismeretes továbbá az is, hogy a TASZ egy másik programjában a szólásszabadság védelmén is dolgozik, és a határozott szólásszabadság-felfogása szerint annak korlátozására csak akkor kerülhet sor, ha valamely közlés mások alanyi jogait kifejezetten sérti, vagy ennek közvetlen és nyilvánvaló veszélye áll fenn. Ezt pedig nem a közlés tartalma, hanem a hatása alapján kell megítélni, hiszen a közlés aszerint járhat együtt mások jogainak sérelmével, vagy ennek veszélyével, hogy

- 1 A magyar társadalomban 2002 és 2009 között, a 15 év feletti korosztályt tekintve 10-ről 21 százalékra növekedett a szélsőjobboldali eszmékkel és politikával szimpatizálók aránya, ami nemzetközi összehasonlításban szinte példátlan emelkedést jelent. Kerekó Péter, Juhász Attila, Molnár Csaba: A szélsőjobboldal iránt társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2011. 2. 53-79. oldal.
- 2 A teljesség igénye nélkül: Magyar Gárda, Új Magyar Gárda, Magyar Nemzeti Gárda, Őrző Magyar Gárda Mozgalom, Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület, Véderő, Betyársereg és Nemzeti Őrsereg.

milyen hatással lesz, illetve lehet mások jogaira.³ Ez pedig mindig a szólás kontextusának a vizsgálatát teszi szükségessé, a szóláskorlátozást tehát a felfogásunk szerint a szólás konkrét körülményei alapozhatják meg.

Antirasszista nézőpontból ez a szólásszabadság-felfogás jellemzően nem elfogadott. A szólás tartalomsemleges védelme ugyanis nem tartja elfogadhatónak a gyűlöletből fakadó, azt kifejező, de gyűlöletet még nem gerjesztő szólás korlátozását. Ez pedig azaz jár, hogy sokan a szólásszabadságot teszik felelőssé a rasszizmus terjedéséért, meg erősödéséért, intézményesüléséért. Ez megmutatkozik az ilyen gyűlölködésből fakadó beszédnek a rendszerváltás utáni állami kezelésén is. Aki ezen az állásponton van, az a problémát leggyakrabban a szólásszabadság és az emberi méltóság alapjogainak konfliktusaként interpretálja, és mint jogi problémára az államtól vár rá jogi válaszokat, így elsősorban a kirekesztő szólás polgári, illetve büntetőjogi szankcionálását.

Mi viszont úgy látjuk, hogy az egyenlő emberi méltóság tisztelete nem mozdítható elő a szólásszabadság alapjogának további jelentős korlátozását jelentő jogi szankciók útján. Azt állítjuk, hogy egyrészt a kirekesztés elleni közpolitikai fellépés csak akkor lehet hatékony, ha az állam a jogkorlátozó regulatív eszközök mellett más, az emberi méltóság tiszteletét előmozdító eszközöket is felhasznál annak érdekében, hogy a polgároknak erősítse az egyenlő emberi méltóság respektusát, és ezzel hozzájáruljon egy olyan társadalmi értékrend kialakulásához, amelyben a kirekesztő beszéd a többség számára elfogadhatatlan, elítélendő. Másrészt pedig a hatékony antirasszista közpolitikához az is szükséges, hogy azokban az esetekben ahol legitim a jogi eszközök használata, az állam következetesen éljen a rendelkezésére álló jogi eszközökkel: tiltsa meg a mások jogait sértő magatartásokat, a tilalom megsértését pedig minden esetben szankcionálja, reparálva ezzel a megsértett jogrendet, a polgárok egyéni jogsérelmét, illetve visszatartó hatással legyen a további jogsértésekre nézve.

Magyarországon mindkét, szerintünk fontos feltétel hiányzik: az állam passzív marad mind a társadalompolitikai eszközök használata, mind pedig a jogsértések elleni következetes fellépés terén. A gyűlöletet nem tilthatja meg az állam, de annak érdekében tehetne lépéseket, hogy például a tudatlanságból fakadó gyűlölet visszaszoruljon, marginalizálódjon, vagy legalább ne terjedjen. Ehelyett abban sem lehetünk biztosak, hogy a demokratikus alapértékek a közhatalom minden szegmensében megkérdőjelezhetetlenek; a közhatalmat gyakorló, az állam nevében megnyilvánuló személyek sem teszik minden kétséget kizáróan egyértelművé, hogy milyen kisebbségekhez való viszony áll összhangban egy minden polgárát egyenlő méltóságú személyként kezelő állam ideájával.

Amikor azt állítjuk, hogy az állam nem használja ki a rendelkezésére álló, alkotmányosan is igazolt eszközeit a kirekesztéssel szemben, legalább két szintű állítást teszünk. Az állam egyrésztől nem él azokkal a jogi lehetőségekkel, amelyek egyáltalán nem tekinthetők szóláskorlátozónak. A *rasszista erőszak és diszkrimináció* Magyarországon jogellenesnek számít, e tilalmak mégsem érvényesülnek kielégítően. Rendszerint nem indulnak eljárások a gyűlölet-bűncselekménynek nevezett közösség tagja elleni erőszak rasszista elkövetőivel szemben, mintha a rendőrség és az ügyészség nem találná meg a módját, hogy a rasszista erőszakkal szemben fellépjen, arra viszont már volt

3 A TASZ munkatársai legutóbb ezt közérthetően a Magyar Narancs hasábjain fejtették ki, Hegyi Szabolcs – Simon Éva: Felesleges ráfizetés. Miért szükségtelen a szólás további korlátozása? *Magyar Narancs*, 2013. augusztus 15.

példa, hogy a rasszistákkal szembeszegülő romákat gyanúsítsák, vádolják, sőt, ítélik el az eredetileg pont az ő védelmükre született paragrafusok alkalmazásával.⁴ Virágzik a jogsértő megkülönböztetés, diszkrimináció, a szegregáció a munkahelyeken, a hatóságoknál, az oktatási intézményekben, a szórakozóhelyeken, a lakóhelyeken, és az állam hol támogatja az ilyen törekvéseket, hol pedig erőtlen válaszokat ad ezekre.⁵

Másrésről mintha nemlétezők lennének azok a *szóláskorlátozások*, amelyeket mi magunk is legitimnek, ennél fogva elfogadhatónak és érvényesítendőnek tartunk, és amelyek régóta részei a magyar jogrendszernek. Az ezzel kapcsolatos közéleti diskurzus alapján úgy tűnik, mintha Magyarországon semmiféle korlátja nem lenne sem az uszító, sem pedig a gyalázkodó beszédnek.⁶ Ez azonban egyáltalán nem így van, a kisebbségek védelmében a szólásszabadság Magyarországon évek óta számos aspektusból korlátozott, és ezek a korlátozások alkotmányosan is megalapozottak. Alkotmányo-

- 4 Az egyik ilyen ügy az, amely a „magyarok elleni” rasszista bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt indult meg azon romákkal szemben, akik 2009 őszén (a romákat támadó sorozatgyilkosságok idején) gárdisták autójára támadtak Sajóbabonyban. Egy másik, erre nagyon hasonló ügy pedig az, amelyben ugyancsak 2009-ben, pár héttel a tatárszentgyörgyi kettősgyilkosság után, miskolci romák attól való félelmükben, hogy szélsőséges, cigányellenes személyek támadása várható, a családjaik megvédése érdekében rátámadtak egy több alkalommal és gyanúsán lassan arra közlekedő autóra, és ennek eredményeképpen az autóban ülők könnyebb sérüléseket szenvedtek. Mindkét ügyben közösség tagja elleni erőszak miatt indult nyomozás, és mindkét ügyben született olyan ítélet, amely szerint az elkövető romák bűnösek e bűncselekmény elkövetésben. Ezidőtájt a sajobábonyi eset nyomán született jogerős ítélet is ezt tartalmazza (Debreceni Ítéltábla Fkf.I.498/2013.), a miskolci esetben viszont a jogerős ítélet szerint nem rasszista bűncselekményért, hanem elsősorban garázdaságért tartoznak felelősséggel a szélsőségesek autójára támadó romák (Miskolci Törvényszék 3. Bf.2023/2012.).
- 5 Itt nyilván nem adhatunk teljes képet, csak a közelmúlt egy-egy esetét villanthatjuk fel. Közvetett diszkriminációt intézményesít például az a törvény, amely szerint három hónapra ki kell zárni a közfoglalkoztatásból azt, aki szülőként gyermeke tankötelezettségének teljesítésével, vagy aki a lakókörnyezete rendezettségével összefüggő mulasztást követ el. [Lásd: a közfoglalkoztatásról szóló 2011. évi CVI. törvény 1. § (4a) bekezdését.] Hasonlóan minősíthető az a törvényi rendelkezés, amely arra hatalmazza fel az önkormányzatokat, hogy az aktív korúak ellátására, valamint a lakásfenntartási támogatásra való jogosultság feltételeként rendeletben a lakókörnyezet rendezettségét is előírják. [Lásd: a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 33. § (7) bekezdését és a 38. § (9) bekezdését.] Egy héttel ezelőtti sajtóhír, hogy egy budapesti szórakozóhelyre a szokásosnál sötétebb bőrszínű, Afganisztánban született fiatal nem engedték be, majd amikor ezt a nyilvánosságban is szóvá tette, a szórakozóhely a következő szavakkal védekezett: „a www.morrison.hu oldalon látható képgalériák bizonyítják, hogy szórakozóhelyünkön bármely nemzetiség és faj képviselőit szívesen látjuk.” Plankó Gergely: Sötétebb a bőre, jogászhallgató, nem engedték be a Morrison's 2-be. *444.hu*, 2013. november 5. Ugyanezt a szórakozóhelyet pár hónappal korábban elmarasztalta az Egyenlő Bánásmód Hatóság amiatt, hogy roma származására tekintettel megtagadta a belépést néhány roma fiattól, eltiltotta a további jogsértéstől, elrendelte a határozat harminc napra való közzétételét, de meg nem bírságotla a szórakozóhely fenntartóját. Ügyiratszám: EBH/143/2013.
- 6 Az utóbbi tekintetében lásd például legutóbb erről: M. Tóth Balázs–Tordai Csaba: A gyűlöletkeltő szólásról. Mért vészett pert Vona Gábor, és mi következne ebből? *Magyar Narancs*, 2013. július 25.

san elfogadható elsősorban az uszító beszéd tilalma, vagyis az, ha valaki másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel, a szenvedélyeket olyan nagy mértékben feltűzeli, amely gyűlölet kiváltásához vezet.⁷ De az ezt a szintet el nem érő szólások is számos legitim korlátozásnak vannak alávetve. Például alkotmányos az összes hitlerbarát, vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezet feloszlatása, a pártalapítás szabadságát is magában foglaló egyesülési szabadság, mint speciális szólásszabadság korlátozása.⁸ Ugyancsak elfogadható alkotmányosan a rádióban és a televízióban elhangzó gyalázkodó beszéd szankcionálása, tekintettel arra, hogy e médiumok speciális hatással és befolyásoló erővel rendelkeznek.⁹ Alkotmányosan legitim továbbá az erőszakra vagy mások megfélemlítésére, illetve megalázására irányuló tüntetések, mint közösségben megvalósuló szólások tilalmazása is.¹⁰

A kisebbségek, mint csoportok méltóságának védelme érdekében szóláskorlátozást pártolók tehát valójában nem a korlátlan gyűlöletbeszéddel szemben lépnek fel. Hanem azon szólások tekintetében is tartalomalapú (nem a közlés következményeire, hanem a sértő, súlyosan bántó tartalmára alapított) korlátozást követelnek, amelyek individuálisak, és többnyire amelyek az írott vagy az internetes sajtóban, vagy olyan tüntetéseken jelennek meg, amelyek nem kifejezetten arra irányulnak, hogy másokat megfélemlítsenek vagy inzultáljanak.¹¹

2. A rasszista *uszítást* tiltó büntetőtörvényi tényállás a rendszerváltáskor vált a magyar jogrendszer részévé. A közösség elleni izgatás – ma már a bűncselekmény elnevezésében is uszítás¹² – akkor valósul meg, ha valaki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen *gyűlöletre uszít*. A büntetőjogi szabályozás a kilencvenes évek elejéig jóval szigorúbb volt, és a gyalázkodást is szankcionálta. A gyalázkodást az valósította meg, aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt *sértő vagy lealacsonyító kifejezést használt*, vagy más ilyen cselekményt követett el.

Az Alkotmánybíróság 30/1992. (V. 26.) határozatában vizsgálta a közösség elleni izgatást és a gyalázkodást büntetni rendelő törvényi rendelkezések alkotmányosságát. A vizsgálat eredményeként az uszítás büntetőjogi szankcionálását alkotmányosnak találta a testület, míg a gyalázkodás nem ment át az alkotmányosság szűrőjén, az indokolatlanul szóláskorlátozóznak minősült, ezért az Alkotmánybíróság azt megsemmisítette.

Ez a határozat volt a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában az, amelyik kijelölte a szólásszabadság határait. Kiderül belőle többek között, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett fontosságú alapjog, „anyajoga” az úgynevezett kommunikációs jogoknak. Ez azt jelenti, hogy a kommunikációs jogok családjába tartozó számos jog – például a szólás- és sajtószabadság, a gyülekezési jog és az információszabadság – a véleménynyilvánítás szabadságában gyökereznek, és osztoznak bizonyos jellemzőkben.

7 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

8 810/B/1992. AB határozat.

9 1006/B/2001. AB határozat.

10 75/2008. (V. 29.) AB határozat.

11 Hasonló állásponton: Tóth Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági Alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA, 2009, 208. oldal.

12 A ma hatályos Btk. közösség elleni uszítás néven szabályozza ugyanezt a tényállást (332. §).

A határozat szerint „ez a jogegyüttes teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban”,¹³ így többek között ezért a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett védelmet élvez. Ez pedig a gyakorlatban azt jelenti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó törvények akkor alkotmányosak, ha egy másik alapjogot védenek, és *a korlátozás nem igazolható, ha a védett jog csak távoli összefüggésben áll a korlátozással, vagy ha a korlátozás indokaként a például a köznyugalom, mint egy elvont érték áll.*

Ugyanez a határozat vezette be a magyar alapjogi tesztek közé a közvetlen és nyilvánvaló veszély tesztjét, ami az amerikai Legfelső Bíróság *clear and present danger* tesztjén alapul. Ezen teszt alapján a szóláskorlátozás csak akkor lehet alkotmányos, ha a mások jogait nyilvánvalóan és közvetlenül veszélyeztető beszédre irányul. Az Alkotmánybíróság szerint ilyen beszéd az uszítás, ami az indulatok olyan erős felkorbácsolására alkalmas, amelynek hatására bekövetkezhet az erőszak, tehát mások jogai sérülhetnek. Ezért az ilyen beszéd büntethető. Ezzel szemben a gyalázkodás tényállása akkor is megvalósul – ezáltal az akkor vizsgált szabályok szerint büntetendő – ha egyéni jogok nem sérülnek, csupán a köznyugalom kerül veszélybe, ami nem alapozhatja meg az alkotmányos korlátozást. Az ilyen szóláskorlátozás viszont alkotmányellenes.

3. Az Alkotmánybíróság fenti tesztjét a jogalkotó nem építette be ugyan a normaszövegbe, de a jogalkalmazó szervek saját magukra kötelezőnek ismerték el. Azonban ennek egy olyan jogértelmezési gyakorlat lett az eredménye, amely az alkotmányossági tesztet helytelenül, *túlságosan szűk értelemben* kezdte alkalmazni, és ez alkalmat adott a jogalkalmazó szerveknek arra, hogy kibújjanak az uszítás bűncselekményének megállapítása alól is.

Nem áll rendelkezésünkre statisztika arról, hogy a rendszerváltás óta hány esetben indult eljárás közösség elleni izgatás (uszítás) miatt, ahogyan arról sem, hogy hány esetben született bűnösséget megállapító ítélet. Rendelkezésre áll azonban néhány közismert ügy, amelyek alkalmasak arra, hogy azokból a bírósági gyakorlatra nézve vonjunk le következtetést. Rendelkezésünkre áll tovább számos olyan közéleti eseményt dokumentáló újságcikk és civil állásfoglalás, amelyek a büntetőjogi eljárás megindítását hiányolják bizonyos ügyekben. A következőkben röviden összefoglalunk néhány esetet, és alapjogi szempontból értékeljük azokat.

a) A büntetőjogi jogértelmezést a Legfelsőbb Bíróság két, elvi megállapításokat tartalmazó határozata alapozta meg. Bár ezek a határozatok elsősorban a büntetőjog dogmatikáját bontják ki, alapjogi szempontból is érdemes megvizsgálni őket.

A BH1997/165. lényege, hogy a bíróság szerint a gyűlöltre uszításnak *aktív magatartásra kell buzdítania*, ahhoz, hogy megállapítható legyen a bűncselekmény elkövetése. „[A]z uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át. Aki »gyűlöltre uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöltre ingerel. ... A vádlottak kijelentései – elsősorban az I. r. vádlotté – az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlölet keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlöltre.” Vagyis ez a bírói értelmezés azt várja el az uszító szó-

13 30/1992. (V. 26.) AB határozat, III. 2.1.

veg közlőjétől, hogy kifejezetten aktív, erőszakos magatartása szólítsa fel a hallgatóságát. Ez a közvetlen és nyilvánvaló veszély tesztjének sajátos értelmezése, amely alapján a bíróság szerint nem követnek el bűncselekményt azokban az esetekben, amelyekben valaki egyértelműen gyűlöletre uszít, és a körülmények alapján a jogsérelem bekövetkezése valószínű, de a beszédből hiányzik a felszólítás az erőszakos magatartásra. Amikor így értelmezi a bíróság a közvetlen és nyilvánvaló veszély tesztjét, valójában az eset körülményeiből önkényesen kiemel egyetlen tényezőt, az erőszakra felszólítást, mintha csak ebben az esetben sértené vagy veszélyeztetné mások jogait nyilvánvalóan és közvetlenül a beszéd. Ennek a körülménynek a kiemelése azonban nem igazolt, így alapjogi szempontból nem igazolható mérce szerint dönti el a bíróság, hogy elköveték-e a bűncselekményt.

Ezzel szemben a bíróság a BH1998/521. számon közzétett határozata szerint már a körülmények szélesebb körének vizsgálata szükséges: „[a]z elsőfokú bíróság – egyébként helyesen – a kiemelt részleteket nem a szövegkörnyezetükből kiragadva vizsgálta, hanem a beszéd teljes terjedelmét elemző értékelés alá vette, mert annak, mint a bizonyítás anyagának a cselekmény jogi értékelése szempontjából jelentősége van.” A határozat bizonyos tekintetben inkorporálja az alkotmánybíróági gyakorlatot. „Az eljáró bíróságnak mindenekelőtt abban kellett döntenie, hol húzódik meg az a határ, amely a közösség elleni izgatást elhatárolja a véleménynyilvánítás szabadságának az alkotmányos jogától. Nélkülözhetetlen ez annak a megállapítása végett, hogy a vádlott beszédében sérelmezett kitételek alkalmasak-e gyűlöletre uszításra vagy csupán sértő, gyalázkodó jellegűek, amelyek a véleményformálás kategóriájába tartoznak. ... Az uszító ugyanis a kialakult köznyugalmat zavarja meg, másokat valami vagy valaki(k) ellen irányuló dühödtté indulatra sarkall. Aki uszít, nem az értelemhez szól, hanem a primer ösztönöket célozza meg, mások érzelmi világára kíván hatni a szenvedélyek felkorbácsolása révén, számolva azzal, hogy a felszított, ellenséges indulatok kitörhetnek, és fékezhetetlenné válhatnak.” A határozat elsősorban az uszítás köznyugalom veszélyeztető jellegét emeli ki, holott az Alkotmánybíróóság iránymutatása szerint a köznyugalom védelme az uszítás esetében csak másodlagos cél, és elsősorban a mások jogait fenyegető magatartásokat kell üldöznie a jognak; ez a büntetőtörvényi szabály csak áttételesen védi a köznyugalmat.

Így e határozat végkövetkeztetése is eltér az alkotmánybíróági gyakorlattól: a *társadalmi rend megbontását* azonosítja az uszítás eredményeként, nem pedig mások jogainak közvetlen és nyilvánvaló veszélybe kerülését. „Aki tehát nagy nyilvánosság előtt az emberek egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, nem pusztán az ellenérzéseit, kedvetlen vagy sértő nézeteit, netán aggodalmat keltő gondolatait osztja meg hangulatkeltező módon másokkal, hanem – miként az a jogállamiság követelményeivel összhangban álló ítélkezési gyakorlatból kitűnik – olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben szítsa fel, amely gyűlölet kiváltására és ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet.” Csak említés szintjén jelenik meg az erőszak, mint mások jogait veszélyeztető elem az érvelésben. A törvény „nem egyszerűen a gyűlöletkeltést, a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem ennél többet: a gyűlöletre uszítást, amely – túl azon, hogy durva visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával – nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése.”

Végül a határozat fontos megállapítása ismét csak büntető-jogértelmezési jellegű,

és a bűncselekmény célzatosságáról szól „...a közösség elleni izgatás veszélyeztető – a köznyugalmat, a társadalmi békét veszélyeztető – bűncselekmény, amelynek törvényi tényállása célzatot (egyenes szándékot) nem követel meg. Ennélfogva a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak, amely magában foglalja annak a felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (pl. kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben erőszakos cselekménybe) mehet át.”

b) A fenti elvi állásfoglalásokat tartalmazó határozatok megszületése után került sor arra az ügyre, amelyben ifjabb Hegedűs Lóránt református lelkész, a MIÉP korábbi elnöke 2001-ben az Ébresztő című lapban publikált Keresztyén Magyar Állam című írásában többek között a következőket írta: „... a galíciai jöttmentek hada ... nácikat is nem egyszer megszégyenítő fasiszta módszerekkel a Jordán partja mellől, hát jönnek megint a Duna partjára, hol internacionalistán, hol nemzetieskedve, hol kozmopolitán még egyet rúgni a magyarba ... Rekeszd ki őket! mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled!” Hegedűst az első fokon eljáró Fővárosi Bíróság börtönbüntetésre ítélte folytatólagosan elkövetett közösség elleni izgatás miatt. Az első fokú bíróság osztotta a vád megállapításait, miszerint a cikk a társadalom egy csoportja elleni gyűlöletkeltésre irányul, aktív tevékenységre uszít. Az első fokú bíróság azt is értékelte, hogy a cikket a szerzője később egy rádióadásban is felolvasta.

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla viszont felmentette Hegedűst.¹⁴ A jogerős ítélet szerint „[a] vélemény mindaddig szabadon kinyilvánítható a Büntető Törvénykönyv szerint, amíg az nem csap át gyűlöletre uszításba”. A jogerős ítélet kimondta továbbá, hogy „a Fővárosi Bíróság az általa megállapított tényállás alapján tévesen vont következtetést a vádlottak bűnösségére, amikor a tartalmát tekintve is előre kialakított, gondosan felépített, írásba foglalt, majd hangszalagra is rögzített és a rádióban leadott beszédet – amely kétségkívül különösen a magyarországi zsidóság Galáciából származó részét sértő, lealacsonyító kijelentéseket is tartalmaz – a szólás és véleménynyilvánítás szabadságának kereteit túllépőnek, bűncselekményt megvalósítónak értékelte.” Az Ítéltábla itt összemosta azt a megállapítást, miszerint a gyűlöletre uszítás az érzelmekre, és nem az értelemre hat, azáltal, hogy az uszító állapotát vizsgálta a beszéd elmondásakor, nem pedig a közönségét. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a „közösség elleni izgatás büntette nem valósult meg. Ugyanis az újságcikk sem magatartás vagy tevékenység kifejtésére, sem erőszakos cselekedetre nem hív fel.”

A jogerős ítélet úgy értékeli a szóban forgó szövegrészletet, hogy az „[a]z olvasóban illetve hallgatóban nem is alkalmas olyan aktív tevékeny gyűlölet kiváltására, amely a törvényi tényállás megvalósulásához szükséges. A bűncselekmény (immateriális) veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell. Nem helytálló a Fővárosi Bíróság azon megállapítása, hogy elegendő az elkövető részéről annak előrelátása, miszerint a felkeltett gyűlölet akár kiléphet az érzelmek zárt világából, és mások számára is láthatóvá válik, hanem az előzőekben részletezett hármas

14 3.Bf. 111/2003/10.

követelménynek is meg kell felelnie.” A megállapítás azon része, amely az erőszak bekövetkeztének közelségéről szól, helytálló, de erre az eredményre az összes körülmény mérlegelése után kellene, hogy jusson a bíróság ahhoz, hogy elfogadható legyen a következtetése. A bíróság szerint „[a] »rekeszd ki őket! mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled« felhívásból nem következik és nem is következtethető az a vádlotti szándék, hogy olvasóit hallgatóit erőszakos cselekmények elkövetésére buzdítja. Az »ők teszik meg veled« mondatrészről az sem következtethető, hogy a cikk írója a zsidóság Galíciából származó részének erőszakos cselekményeitől tart, ezt kívánná megelőzni. A köztudomásúlag a zsidóság részéről nem fenyegető erőszakos magatartások híján fel sem merülhet az erőszakos magatartás elhárításának szükségessége, s így ilyen elhárító erőszakos kirekesztésre a II.r. vádlott még közvetve sem sarkall.” Tehát az ítélet logikája szerint, mivel valótlan a vádlott azon állítása, miszerint ha a magyarság nem lép fel a zsidósággal szemben, az fordítva fog megtörténni, ebből pedig logikusan következik, hogy a címzettek sem fognak erőszakos magatartásokat elkövetni a zsidóság tagjaival szemben.

A bíróság végső következtetése szerint „a vádlottak magatartása nem volt tényállás-szerű. A gyűlöletre uszítás, mint törvényi tényállási elem hiányzik, ezért a vádlottakat az ellenük ... közösségi elleni izgatás büntette miatt emelt vád alól bűncselekmény hiányában felmentette.”

c) Egy másik elhíresült uszítási ügyben született jogerős ítélet megállapította a vádlott bűnösségét. A Tomcat néven publikáló blogger így fogalmazott nyilvános blogján: „Ne sírni tessék, hanem keresni a lehetőséget az ellencsapásra. A ti utcasarkotokon tán nem ácsorog egy drapp galeri? Szedjétek össze húsz embert, menjétek le, és egy szó nélkül verjétek szét őket.” A szerző tehát arra bízta olvasóit, hogy erőszakosan lépjenek fel, ha egy cigányokból álló csoporttal találják szemben magukat. Az ügyben született jogerős ítélet egyrészt kiemelte, hogy a felhívás aktív, erőszakos magatartásra buzdított – jelen cikk szerzőinek alapjogi véleménye szerint ez nem szükségszerű feltétele az uszítás megvalósulásának. Másrészt a bíróság – helyesen – arra is rámutatott, hogy az erőszak bekövetkezése nem szükséges a büntetőjogi felelősség megállapításához. A bíróság úgy ítélte meg, hogy figyelembe véve az összes körülményt – tehát a cikk szerzőjét, annak olvasóit, a cikkhez fűzött kommenteket és a támadott csoportot – az erőszak bekövetkezésének esélye közvetlen és nyilvánvaló volt, tehát megvalósult a közösség elleni uszítás.

d) A Legfelsőbb Bíróság 2011-ben tovább árnyalta a büntetőjogi jogalkalmazás képét, amikor kimondta, hogy „[a] közösség elleni izgatás elkövetési magatartása, a gyűlöletre uszítás, a védett nemzeti vagy népcsoportok elleni erőszak érzelmi előkészítése. Ez tárgyi értelemben a szenvedélyek oly mérvű felszítását feltételezi, amely magában hordja a gyűlölet önfejlődésével erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét; alanyi értelemben pedig az elkövetőtől annak felismerését követeli meg, hogy az általa másokban felhevített szenvedély – a gyűlölet – bármikor szélsőséges aktivitásba, végső soron erőszakos cselekvésbe csaphat át”.¹⁵

Az elkövetés idején katonai szolgálatot teljesítő vádlott 2009-ben, miután az inter-

¹⁵ BH 2011. 242.

netről letöltötte a Csendőrségi Lapok egy 1916. évi számának „A cigánykérdés hazánkban” címmel megjelent cikkét, kifüggesztette azt az alakulat egyik gyorsreagálású századának körletszintjén a faliújságra, ahol az állomány tíz tagja elolvasta, és további negyven főnek pedig lehetősége volt elolvasni. A kifüggesztett szöveg többek között azt tartalmazta, hogy a cigányok „a társadalom élő testén évszázadok óta rágódó fekély, nyitott seb”, „szükségeiket majdnem kivétel nélkül büntetendő cselekményekkel, lopással, csalással, rablással, jóslással, kuruzslással, orvvadászattal, mezőrendőri kihágással szerzik be. Ha a körülmények úgy kívánják, úgy gyújtogatástól, emberöléstől, gyermekrablástól sem riadnak vissza.” A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a szöveg kihelyezése a faliújságra nem valósította meg a közösség elleni izgatást, mivel „az ítélezési gyakorlat is csak azon magatartást tekinti gyűlölet szítására alkalmasnak, amely – akkor is, ha eshetőleges szándékú elkövetésről van szó – feltétlenül magában foglalja annak felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (intoleráns, kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben – erőszakos jellegű – cselekvésbe) csaphat át. Maga a cikk a zárszóban a cigánykérdés, »mint megoldatlan probléma tekintetében, az egyre jobban elmérgeződő rákfenének a kivágását, orvoslását« veti fel. Arra is figyelemmel, hogy a cikkből az 1916-os megjelentetés, továbbá a szerzőnek az államhatalmon, a politikai pártok körén kívül álló, nem azok nevében nyilatkozó volta is kitűnik (mert egyértelművé teszi, hogy a szerző már nyugállományban van), a kérdéses újságcikk a fenti kitételrel együtt, összességében sem alkalmas arra, hogy a benne foglaltakat ma megismerőket erőszakos cselekedetekre hívja fel. Így az, hogy erőszakos cselekmény közvetlen kiváltásával fenyegető lenne, nem állapítható meg. A terhelt

GALÉRIA

pedig az eredeti formájában és szövegével közzétett cikkhez sem megjegyzéseket, sem bármilyen konkrét magatartásra vonatkozó felhívást nem fűzött.” A döntés a körülmények vizsgálata során nem vette figyelembe, hogy a beszéd közönségét katonákból alkották, és hogy ez hogyan befolyásolja az erőszak veszélyének közelségét.

e) Bár nem a közösség elleni uszítás tényállását érintette, de kiemelkedően fontos volt a kommunikációs jogok korlátozhatóságának szempontjából a Magyar Gárda pere. Ennek során a bíróságok azt mérlegelték, hogy az egyesülési jog alkotmányos keretei között működött-e a Magyar Gárda nevű szervezet. A Magyar Gárdát, mint egyesületet a Jobbikhoz kötődő tíz személy alapította, és attól különállóan működött a Magyar Gárda mozgalom, amelynek tagjai katonai egyenruhában, alakzatban vonulva vettek részt a magyarországi cigány kisebbség megfélemlítését célzó tüntetéseken. A Fővárosi Ítéltábla ítéletében¹⁶ kimutatta, hogy a Magyar Gárda mozgalom elválaszthatatlanul működik a Magyar Gárda egyesülettől, így a mozgalom jogsértései kizárólag az egyesület feloszlásával, mint egyedüli jogkövetkezéssel szüntethetők meg.

Az Ítéltábla érvelése jelentősen támaszkodik az Alkotmánybíróság és a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatára. A bíróság helyesen jut arra a következtetésre, hogy az egyesület feloszlása a kommunikációs jogcsaládba tartozó egyesülési szabadságszükséges és arányos korlátozást jelent. Az ítélet kiemeli, hogy „[a] megmozdulások helyszínén tudatosan etnikai feszültségektől terhes olyan kistelepüléseket (Tatárszentgyörgy, Fadd, Galgagyörk) választottak, ahol a közbiztonságnak a rendőrség általi fenntartásában eleve hiányszágok mutatkoztak, továbbá a gárdisták, a rendezvényt biztosító rendőrök és a községek lakóinak számarányát figyelembe véve az alakzatban vonulások, a gyűlések és az azokon elhangzott beszédek mindenki számára közvetlenül megismerhetők és átélhetőek voltak függetlenül attól, hogy azokon egyébként részt kívántak-e venni. A beszédekben a magyarság a roma és zsidó népességtől elkülönülő identitásként jelenik meg (pl. Tatárszentgyörgyön B. J. a magyarokkal szembeni cigányterrortól beszélt, míg D. I. – a Magyar Gárda akkori főkapitánya – 2008. szeptember 7-i sárbogárdi beszédében a zsidóságot idegenszívű nemzetvesztőként aposztrofálta). A szónoklatok tartalmát a vonulások demonstráció, vezényszavak, köszöntések és a gárdisták által viselt egyenruha összehatása egészítette ki.”

Az egyes rendezvények egyetlen szónoka vagy résztvevője ellen sem indult korábban büntetőeljárás, így az alperes azzal érvelt, hogy a Magyar Gárda működése során nem valósított meg bűncselekményt, tehát a feloszlásának nincs jogi alapja. A bíróság azonban úgy döntött, hogy a körülmények együttes értékelésével állapítható csak meg, hogy a Magyar Gárda tevékenysége mások jogait megsértette-e.¹⁷

¹⁶ 5.Pf.20.738/2009/7.

¹⁷ „Mindezekből követően az alperes érvelése annyiban helytálló, hogy önmagában a Magyar Gárda rendezvényein elhangzott szónoklatok tartalma, vagy önmagában az egyenruha használata, illetve az alakzatban vonulás, a vezényszavak, speciális köszöntések elhangzása a véleménynyilvánítási és egyesülési jog gyakorlásába való beavatkozást nem feltétlenül indokolja. Téved azonban az alperes, amikor úgy véli, hogy mindezeket a körülményeket önmagukban és nem a tényleges megvalósulásuknak megfelelően, azok összességében kell megítélni. Ez utóbbi esetben pedig azt a kumulatív hatást kell minősíteni, amit a véleménynyilvánítás és a gyülekezési joggyakorlás konkrét megvalósulása kiváltott.”

Az Ítélet tábla érvelésében a köznyugalom csak mint másodlagos érv jelenik meg, és a hangsúly arra helyeződik, hogy „a valamennyi helyszínen nyilvánvalóan jelenlevő ún. foglyul ejtett közönségre is figyelemmel az erőszak közvetlen, egyéni jogok sérelmével is fenyegető veszélye fennállt.” A bíróság – alkotmánybírói határozatot idéző érvelése – szerint akkor beszélhetünk foglyul ejtett közönségről, ha a szélsőségesen erős, kritikus vélemény elől a támadott csoport tagjainak nincs lehetősége kitérni, és akaratuk ellenére is végig kell hallgatniuk más ellenük irányuló véleményét. Az Ítélet tábla kiemeli, hogy az ilyen „helyzetbe került természetes személy nem tudja gyakorolni azt az őt egyébként megillető jogot, hogy szabad választása szerint eldönthesse: ott, az adott helyen meghallgatja-e a neki nem tetsző véleményt átélve annak közvetlen hatását, vagy az egyet nem értését is kifejezve eltávozzon. A természetes személy ezen szabad választási, döntési joga pedig védelmet élvez. A demokratikus társadalomban valamely közérdekű kérdés megvitatását kezdeményező csoport másoktól nem kényszerítheti ki, hogy a vitában részt vegyenek és a részvétel konkrét formáját, módját sem írhatja elő.”

Végül az Ítélet tábla döntésében ismét megjelenik az erőszak, mint mások jogait és szabadságát nyilvánvalóan és közvetlenül fenyegető veszély. „Önmagában az erőszak tényleges hiányából a nagyszámú rendőri jelenlét mellett az erőszak veszélyének hiányára következtetni nem lehet. Ugyancsak az erőszak veszélyére utal az alperes törvényes képviselőjének ... nyilatkozata, melyben előadta: ha a rendezvényeken az Országos Cigány Önkormányzat elnöke megjelenik, mindig kialakul valamilyen konfliktus, egyben felszólította K. O-t a rendezvényeiktől való távolmaradásra. Márpedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata a véleménynyilvánítás szabadságát illetően éppen azon alapul, hogy a demokrácia lényege az egymástól eltérő nézetek és programok békés vitájában van: erre figyelemmel az esetleges ellentüntetést a tüntetővel azonos védelemben részesíti. Az alperesi megnyilvánulásokból ezzel szemben az derül ki, hogy a Magyar Gárda rendezvényei – az erőszak reális veszélye nélkül – nem tűrik el az ellentüntetést.” Végül pedig leszögezi a jogerős ítélet, hogy a „községeknek a gyűléseken közvetlenül rész venni nem kívánó, de azokat megfélemlítve mégis elszorítani kénytelen lakói nem csupán kellemetlen érzelmeiknek voltak kitéve, hanem szabadságuk ténylegesen is sérült”.¹⁸

Mindezek alapján nyilvánvaló és egyben sajnálatos tény, hogy a szólásszabadság határait kijelölő alkotmánybírói gyakorlat a maga teljességében csak egy egyesületi joghoz kapcsolódó jogesetben bontakozott ki először a magyar rendes bírósági ítéletében.

f) Voltak azonban olyan esetek, amelyekben sokak számára nyilvánvaló volt, hogy a jognak válaszolnia kellett volna a történetekre, mégsem indult büntetőeljárás. Ilyen volt a 2012. augusztus 5-én Devecseren tartott jobbkios demonstráció, melyen több bűncselekmény mellett a közösség elleni uszítás is megvalósult.¹⁹ Devecseren minden

¹⁸ A magyar döntéssel szemben Vona Gábor, a Magyar Gárda alapítója és egyben a Jobbik elnöke az EJEB-hez fordult, sikertelenül. A *Vona v. Hungary* ügyben az EJEB egyetértett a magyar bíróságok döntésével és az Emberi jogok európai egyezményével összhangban lévőnek találta a Magyar Gárda egyesület feloszlását, osztva a hazai bíróságok indokolását. Lásd még a 24.lábjegyzetet is.

¹⁹ A TASZ részletes véleménye és az esetről készült felvételek elérhetőek a <http://tasz.hu/szolasszabadsag/uszitas-volt-devecseren> címen.

körülmény adott volt: az érzelmekre ható, szélsőségesen gyűlölködő beszédek, a felajzott, agresszív, erőszakra hajlamos tömeg, és a beszédek célpontját képező, a településen élő roma közösség. Az erőszak bekövetkeztének veszélye olyannyira nyilvánvaló és közvetlen volt, hogy az erőszak be is következett: a feldühödött tömeg kövekkel és vizespalackokkal dobálta meg a devecseri romák házait. A helyi cigányokat az a jogsérelem is érte, hogy az uszító beszédek és kirekesztő rigmusok a házaik előtt is folytatódtak, foglyul ejtett közönségként pedig kénytelenek voltak elszenvedni az őket szélsőségesen kirekesztő formában kritizáló beszédeket.²⁰ A rendőrség a devecseri ügyben a nyomozást megszüntető határozatában mégis úgy találta, hogy a devecseri beszédek „...nem átgondolt, indulatból, ösztönből fakadó, ellenséges, ártó megnyilvánulás kiváltására alkalmas kijelentést nem tartalmaztak. A beszédekben elhangzottak egy része sértő lehet a cigányságra nézve, amely erkölcsileg ugyan kifogásolható, de a büntetőjog eszközeivel nem szankcionálható.”²¹ A rendőrség döntése nemcsak az alkotmánybíró-sági, de még az uszítás fogalmát a fentiek szerint szűkebben értelmezőbíró-sági gyakorlatot is figyelmen kívül hagyta.

4. A joggyakorlat ellentmondásos voltából számunkra továbbra sem következik a szólás tartalomalapú korlátozásának igénye az individuális közlésekben, a nyomtatott és az internetes sajtóban és a nem mások ellen irányuló tüntetéseken. A szólás korlátozása mellett érvelők általában az egyenlő emberi méltóság védelmét szokták felhozni, mint ami szükségessé teszi az ilyen szólások tilalmazását is. Azzal érvelnek, hogy az ilyen gyűlöletbeszéd bántó, nyugtalanító, fájdalmas, tehát hatással van az érintettek szubjektív érzéseire. Újabban felmerült, hogy ezzel nem is az a gond, hogy sérti a címzett csoport tagjainak érzékenységét, önérzetét (hiszen a kritikát mindenki köteles tűrni, még akkor is, ha alaptalan, és akkor is, ha bántó), de a gyűlöletbeszéd nem kritizál, nem sért, hanem egy társadalmi csoport tagjainak egyenlő méltóságát vitatja el. A politikai közösségnek pedig – így a szólás további korlátozása mellett érvelők – meg kell védenie azokat a tagjait, akiknek a közösséghez tartozását, az egyenlő méltóságú személykénti kezelését kétségbe vonják, ezzel fejezi ki az alkotmányos demokrácia, hogy képes megvédeni a lerombolására törekvőkkel szemben mind önmagát, mind pedig a polgárait.²²

Meg vagyunk győződve arról, hogy ez az okfejtés a tarthatatlan állami tétlenség miatti tehetetlenség érzéséből fakad,²³ és nem vitatjuk a szándék helyességét sem. Ugyanakkor azt is gondoljuk, hogy az érvelés az emberi méltósághoz való jog félreértésén alapszik. Az alapjogként biztosított egyenlő emberi méltósághoz való jogból az következik, hogy az állam előtt mindenki egyenlő emberi státusszal rendelkezik. Az államnak nem szabad sem olyan döntést hoznia, sem pedig (akár intézményesen, akár

20 A TASZ videóelemzése a devecseri esetről: http://youtu.be/sl8Km_UjpEc

21 A Veszprém megyei rendőr-főkapitányság 19000/156/2012. bü. határozata, amely teljes terjedelemben elérhető a Magyar Helsinki Bizottság honlapján: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Devecser_határozat_201309.pdf

22 A szóláskorlátozásnak ilyen igazolását adó gondolatmenet M. Tóth Balázs és Tordai Csaba korábban hivatkozott cikkéből származik.

23 Lásd még erről az M. Tóth – Tordai szerzőpáros által kezdeményezett vitában született további, az ő állításukat vitató cikkeket: Hegyi Szabolcs–Simon Éva: i. m., és Somody Bernadette–Szabó Máté Dániel: Hamis megnyugvás. *Magyar Narancs*, 2013. szeptember 12.

képviselői útján) másképpen úgy megnyilvánulnia, amivel az egyenlő státuszt megszüntetné vagy akár csak megkérdőjelezné. Ezért indokolt – alkotmányosan is legitim – az, ha az állam a neonáci pártoknak nem biztosítja a részvételt a közhatalom birtoklásáért folyó választási versenyben, vagy ha nem ismer el jogi személyként egy neonáci eszméket hirdető szerveződést.²⁴ És ezért indokolt fellépni a rendőr, jegyző vagy más állami ember rasszista megnyilvánulásával szemben. Ezek a szóláskorlátozások a kirekesztő ideológia állami elismerését tagadják meg. A polgárait egyenlő méltóságú személyként kezelő államnak nemhogy nem kell, de nem is szabad szervezeti kereteket (például jogi személyiséget) adnia, vagy a közhatalom megszerzésének versenyében egyenlő feltételeket biztosítania olyan entitásoknak, amelyek célja éppen az, hogy megdöntsék azt az államot, amely mindenkit egyenlő méltósági személyként kezel.²⁵ Az alkotmányos demokrácia önvédelmére alapozó beavatkozásnak ez a megalapozása azonban meggyőződésünk szerint nem vihető át a nem állami és az állami elismeréstől is teljesen független egyének szólásának tartalomalapú korlátozására. Ugyanis ha ezt tennénk, összemossnánk az állam és az egyén kötelezettségeit és felelősségét. Az állam mindenkit egyenlőként kell hogy kezeljen, de ugyanez az egyéntől már nem várható el. Az állam nem fejezhet ki rasszista lenézést, de az már nem lenne legitim, ha az állam ugyanezt a rá vonatkozó kötelezettséget kiterjesztené az egyénekre is.²⁶ Ahogy az állam nem teheti kötelezővé hivatalos moralitás elfogadását polgárai számára, úgy nem kényszerítheti az egyenlőség eszméjét az egyénre, és azt sem tilthatja meg, hogy valaki az egyenlőséggel egyet nem értését kifejezze.²⁷ Ha ezt megtehetné, csak azt engedné meg, hogy mindenki számára elfogadható, és senkit sem bántó, mindenkinek kedves nyilatkozatokat tegyünk, ekkor már semmiféle szabadság nem létezne, ez gyakorlatilag korlátlanra tenné az állam hatalmát az egyén felett, elmosná a határokat az állam és az egyén között, felszámolná az egyén szabadságát.

Kiindulópontunk az volt, hogy az állam a rasszizmussal szemben nem használja ki a rendelkezésére álló jogi és nem jogi, társadalompolitikai eszközeit, sokszor pedig az uszító bűnelkövetőkkel szemben is tétlen. Az állami tétlenség miatt viszont nem helyes a szabadság további korlátozását követelni. Aki ezt teszi, talán a szabadságkorlátozásban általában érdekelt közhatalom manipulációjának áldozatául esik.

A liberális szólásszabadság-felfogás így fér meg harmonikusan az antirasszista világgéppel és aktivitással. Az állam tétlenségéből való kimozdítását és nem további szabad-

24 Lényegében ez történt a Magyar Gárda feloszlatakor: az állam nem biztosította az egyesülési jog alapján a jogi személyiséget az érintett szervezetnek. Az Európai Emberi Jogai Bíróság szerint pedig indokolható az egyesülési szabadságba való ilyen beavatkozás. *Vona v. Hungary*, application no. 35943/10, judgment of 9 July 2013.

25 Az önvédő jogállam vagy militáns demokrácia érvkészletét több fontos külföldi és nemzetközi bírósági döntés használja. Lásd ezekről Norman Dorsen – Michel Rosenfeld – András Sajó – Susanne Baer: *Comparative Constitutionalism*. Thomson – West, 2003, 1276-1287. oldal.

26 Dworkin ugyanezt azzal a példával magyarázta, amely szerint az állam számára minden gyerekek egyenlő, de ebből nem következik, hogy az egyén számára is: senkinek sem kell ugyanazt a figyelmet és gondoskodást tanúsítania más gyerekével szemben, mint ahogyan a saját gyerekével foglalkozik. Ronald Dworkin: Reply to Jeremy Waldron. In: Michael Herz – Peter Molnar: *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*. Cambridge University Press, 2012, 342. oldal.

27 Dworkin i.m.

ságkorlátozást sürgetünk. Hiszen ha az állam nem büntet akkor, amikor ez szükséges és alkotmányosan is legitim lenne, a polgárok úgy érezhetik, hogy nincsenek biztonságban. Ha az állam nem cselekszik, tétlen, azzal így a rendpártiság iránti vágyat erősíti a jóérzésű polgárokbán: az ilyenkor várható társadalmi reakció az, hogy sokszor azok a hangok erősödnek meg, amelyek a törvények szigorításától várják a megoldást. Ezt a fentiek szerint tévútnak tartjuk. A szigorúbb törvényeket ráadásul a jogalkalmazók ugyanúgy figyelmen kívül hagyhatják, mint a már meglévő antirasszista tilalmakat.

Dalma Dojcsák – Máté Dániel Szabó

Anti-racism and Restriction of Speech

Translated by Judit Zeller

1. Powerlessness and anger might be experienced by those who think that the social and institutional racism affecting the Roma population of Hungary, which thrusts hundreds of thousands of people into total hopelessness in all areas of life, is unacceptable. Many of the Roma not only have to face different (physical, verbal and institutional) atrocities day by day, but also have to confront the fact that the biased society does not respect them as persons with equal dignity. Those born to Roma parents in Hungary do not begin their life with equal opportunities, but rather without any opportunities. Exclusion is even more strengthened by intolerant politics represented in the Parliament as well; the social demand for right-wing extremism is increasing,¹ and atrocities committed against Roma acquired in the last few years – semi-legal or illegal – an organisational framework.² This grave and complicated social issue requires a complex solution in public policy. In Hungary it is traditionally expected from the legislator to find adequate solutions for the most pressing social problems. Legal instruments, of course have their raison

- 1 In Hungary, among people over the age of 15 the number of sympathisers of right wing extremists and politics increased from 10 to 21% between 2002 and 2009, which is a unique growth when compared internationally. Péter Krekó – Attila Juhász – Csaba Molnár: A szélsőjobb oldal iránt társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. (The growth of the social demand for right-wing extremism in Hungary) *Politikatudományi Szemle* 2011. 2. pp. 53-79.
- 2 Just to mention some examples: Hungarian Guard, New Hungarian Guard, Hungarian National Guard, Watcher Hungarian Guard Movement, For a Better Future Militiamen Association, Guard Force, Betyár Troop and National Guard Troop.

d'être in the complex framework of tools combating racism. There are racist utterances to which it is not only correct but also required to react with legal tools. In some cases, however, the law is powerless and does not prove itself as a proper instrument.

The authors of this article are lawyers of the Hungarian Civil Liberties Union (HCLU or TASZ). It is widely known that the activities of the HCLU encompass the issue of combatting structural (institutional or state power) discrimination of Roma. This is also the main focal point of the HCLU's Roma project. This project deals primarily with discrimination of Roma by the police or in other areas of criminal law enforcement (as ethnic profiling and the double standards used in the legal practice of hate-crimes). It is also known that another project of the HCLU focuses on the protection of freedom of speech and according to our definite opinion freedom of speech may only be restricted if the utterance explicitly violates the subjective rights of others or realises the clear and present danger thereof. This shall be adjudged on the basis of the effect of the speech and not on the basis of its content, an utterance may result in violation or endangerment of the rights of others, depending on its effect or possible effect on these rights.³ This standpoint always requires the examination of the context of the utterance; restriction of speech may therefore be justified by the actual circumstances of the case.

This concept of freedom of speech is typically not accepted from an anti-racist point of view. The content-neutral protection of speech does not accept the restriction of any opinion that emerges from and expresses, but does not induce hate. Subsequently, people often blame the freedom of speech for the expansion, strengthening and institutionalisation of racism. This attitude also appears in state actions regarding hate speech after the change of regime. People, who share this perspective, interpret the problem as a fundamental rights conflict between freedom of speech and human dignity and call for legal answers from the state in form of sanctions in the civil and criminal law field.

Our view, on the contrary, is that it is not possible to facilitate the respect of human dignity on an equal basis with the further restriction of freedom of speech through statutory sanctions. We state that on one hand policies against exclusion can only be effective if other instruments besides regulatory tools aiming for the promotion of respect of human dignity are applied to strengthen the esteem of equal dignity and contribute to the establishment of a social scale of values, in which discriminatory speech is not acceptable or even condemnable for the majority. On the other hand, an anti-racist policy also needs the adequate use of legal instruments by the state in cases, where they are legitimate: to prohibit conduct violating the rights of others, to sanction the violations of certain prohibitions, to repair the legal order, the violation of individual rights and to hold back from further rights' violations.

Hungary lacks both: the state remains passive in both using tools of social policies and acting consequently against violations of rights. Hate may not be prohibited by the state, but the state could take steps to force back, marginalise or at least hinder the expansion of hate emerging from ignorance. Instead of this, we cannot even be sure whether fundamental values of democracy are accepted as unquestionable in all segments of public authority; people exercising public power and acting in the name of the

3 Members of the HCLU expressed their clear views on the issue recently in the journal *Magyar Narancs*. See Szabolcs Hegyi – Éva Simon: Felesleges ráfizetés. Miért szükségtelen a szólás további korlátozása? (A superfluous loss. Why is the restriction of freedom of speech unnecessary?) *Magyar Narancs* 15. August 2013.

state do not make it indisputably clear what kind of minority policy concords with the ideal of the state that treats all its citizens as persons with equal dignity.

Our statement that the state does not utilize the available constitutionally justified tools against exclusion has to be interpreted on at least two levels. On one hand, the state does not take advantage of the *non-restricting legal* instruments. Racist violence and discrimination is unlawful in Hungary; these prohibitions, however, do not prevail adequately. Criminal procedures are usually not launched against the racist offenders of hate-crimes ('violence against a member of the community'), as if the police and the prosecution services would not find any way to act against racist violence. There were, on the contrary, examples, where Roma people were suspected of committing violence against a member of the community – an offence created initially to prevent crimes against Roma themselves – when opposing racists.⁴ Unlawful distinction, discrimination and segregation flourish at workplaces, state authorities, educational institutions, nightclubs and living quarters. The state either supports these intentions or gives only a feeble reaction to them.⁵

On the other hand *restrictions of speech* that have been part of the Hungarian legal system for a long time, we hold to be acceptable and urge their enforcement, which seems to be non-existent. In the public discourse it looks like there is no limitation on inciting speech or the use of abusive language in Hungary.⁶ Far from the truth! Free-

- 4 In one of these cases a criminal procedure has been launched against the Roma, who attacked the car of the members of the Hungarian Guard in Sajóbáony in Autumn 2009 (at the time of the serial killings of Roma people) on the grounds of a racist offence against 'Hungarian people'. A similar case occurred also in 2009 after the double murder of Tatárszentgyörgy. The Roma in Miskolc threatened by a possible extremist, anti-Roma offence, aiming to protect their families, attacked a suspicious car in which the passengers suffered minor injuries. In both cases the investigation was filed on the grounds of violence against the member of a community, and both cases were closed with a judgement establishing the criminal liability of the Roma. The final decision in the case of Sajóbáony also mentions the hate crime nature (Debreceni Ítéltábla Fk.f.l.498/2013.), the final decision in the case of Miskolc, however does not refer to racist crime, but to public nuisance in the first place (Miskolci Törvényszék 3.Bf.2023/2012.).
- 5 Here we are not able to give a full picture; we can only mention a few recent cases. Indirect discrimination is institutionalised by the law, according to which a person, whose child does not take part in compulsory education, or who does not have a tidy living environment, shall be excluded from communal work. [See: § 1 section (4a) of the Act CVI of 2011 on Community work.] A similar provision authorises the local self-governments to establish certain conditions for social benefits and household support on the basis of the tidiness of the living environment for the economically active population. [See: § 33. section (7) and § 38. § section (9) Act III of 1993 on Social governments and social benefits] Recently, a young man born in Afghanistan with darker skin was not admitted to a night club, and when he objected publicly, the club defended itself with the following: the www.morrison.hu homepage shows that our club welcomes any nationalities and races". Gergely Plankó: Sötétebb a bőre, jogászhallgató, nem engedték be a Morrison's 2-be. (He has darker skin, he is a law graduate, he wasn't admitted to the Morrison's 2.) 444.hu, 5. November 2013. The same club was condemned by the Equal Treatment Authority (EBH) because it refused to let young Roma in. The club's practice was prohibited, the resolution published, but no fine was imposed on the maintainer. Decision no. EBH/143/2013.
- 6 For the latter see Balázs M. Tóth – Csaba Tordai: A gyűlöletkeltő szólásról. Mért vesztett pert Vona Gábor, és mi következne ebből? (On the speech inciting hate. Why did Gábor Vona loose his case and what follows from this? *Magyar Narancs*, 25. July 2013.

dom of speech is restricted in favour of the protection of minorities in many aspects and these restrictions are also constitutionally well founded. Constitutionally acceptable is first and foremost speech that incites hate, the conduct of provoking others to active hatred or is capable of whipping up such intense emotions that give rise to hatred.⁷ Nevertheless, speeches that do not reach this level are also subject to several restrictions. It is constitutional to dissolve all Hitler-friendly, fascistic political, military and military-like organisations, or to limit the freedom of association as a special form of freedom of expression – including the establishment of political parties.⁸ It is also constitutional to sanction the use of abusive language on radio and television as these media have a special effect and influence on their audience.⁹ It is, in addition, constitutionally legitimate to prohibit demonstrations – as speeches realised in a group –, violence or the intimidation or humiliation of others.¹⁰

Those who promote the protection of the dignity of minority groups do not actually step forward against hate speech without limitations. Instead, they demand content based restrictions (established by the offensive, severely hurtful content of the communication and not by the consequences thereof) also in the cases of utterances that are individual, appear in the written press, on the internet or at demonstrations that do not expressly aim for the intimidation or insult of others.¹¹

2. Racist incitement became a criminal offence in Hungary at the time of the regime change. Incitement against a community¹² is committed if a person before the public at large incites hatred against the Hungarian nation, any national, ethnic, racial or religious group, or certain societal groups. The criminal law regulation was much more rigorous until the beginning of the 1990s and sanctioned the offence of 'use of abusive language' as well. The offence 'use of abusive language' was committed by a person who in front of a large public gathering used an offensive or denigrating expression against the Hungarian nation, any other nationality, people, religion or race, or committed other similar acts.

The Constitutional Court of Hungary examined in its decision 30/1992. (V. 26.) the constitutionality of the criminal law provisions on incitement against a community and on the use of abusive language. The Court held the criminalization of incitement to be constitutional; the use of abusive language, however, didn't pass the constitutionality test. It proved to be unjustifiably restrictive, and was therefore annulled by the Constitutional Court. This decision defined the boundaries of freedom of speech in the constitutional praxis. It clarifies, for example, that the freedom of expression is a right of paramount importance and the 'mother-right' of communicational rights. This means that several rights belonging to the family of communicational rights – e.g. freedom of speech, press, assembly and information – root in the freedom of expression, and therefore, share its certain characteristics. According to the decision 'this combination of

7 Decision no. 30/1992. (V. 26.) of the Constitutional Court.

8 Decision no. 810/B/1992. of the Constitutional Court.

9 Decision no. 1006/B/2001. of the Constitutional Court.

10 Decision no. 75/2008. (V. 29.) of the Constitutional Court.

11 For similar arguments see: Gábor Attila Tóth: A szólástilalom közvetlen veszélye. (The direct danger of restriction of speech) In Miklós Kocsis – Judit Zeller (eds.): *A köztársasági Alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA, 2009, pp. 208.

12 The current Criminal Code (Act C of 2012) includes this offence in § 332.

rights renders possible the individual's reasoned participation in the social and political life of the community',¹³ and thus enjoys particular protection. This practically means that laws restricting freedom of expression are only constitutional if they protect another fundamental right, and the restriction is not *justifiable if the protected right is only in distant connection with the restriction or the justification of the restriction is e.g. public peace as an abstract value*.

The same decision introduced the *clear and present danger* test – based on the test of the US Supreme Court – into the system of fundamental rights' tests in Hungary. According to this test, restriction of speech is constitutional only if it limits a speech that clearly and directly endangers the rights of others. According to the Constitutional Court incitement fulfils these conditions and is able to whip up emotions so strongly that it can provoke violence and may result in the violation of rights of others. Such utterances are therefore punishable. On the contrary, the offence of 'the use of abusive language' is also committed – and sanctioned – if individual rights are not violated, and only public peace is endangered, which cannot justify restrictions. Such limitation of speech is therefore unconstitutional.

3. Although the legislator did not implement the abovementioned test in any statutory instrument, the executive state organs considered themselves to be bound by it. This has resulted, however, in a legal practice that interpreted the clear and present danger test too narrowly, enabling executive organs to shirk establishing even the liability for incitement. Also, there are no statistics available on the number of criminal proceedings launched in response to incitement against a community or on the number of judgments establishing criminal liability on the grounds of this offence. There are, however, some landmark cases that are suitable to demonstrate the principles of the judicial practice. There are also statements by the press and NGOs relating to public events that emphasise the lack of criminal proceedings or the establishment of criminal liability in certain cases. In the following, we try to summarise these cases and evaluate them from a fundamental rights perspective.

a) The criminal law interpretation has been based on two decisions of the Supreme Court of Hungary. Although these decisions primarily elaborate criminal law principles, they shall be examined from a fundamental rights perspective as well.

The essence of the decision no. BH 1997.165 is that – according to the court – to establish criminal liability, incitement shall encourage active conduct. 'Incitement not only gives rise to hatred, but gives rise to such hatred that develops into activity. Someone who »incites to hatred« stimulates others to active, brisk hatred. [...] Statements of the defendants – mainly of the primary defendant – brushed against the boundaries of incitement but did not exceed it, as they were able to evoke hatred but did not incite to active conduct.' Consequently, the judicial interpretation expects the speaker to call upon his audience for an explicitly active and violent behaviour. This is a peculiar interpretation of the clear and present danger test, according to which no criminal offence is committed, if someone clearly incites to hatred and the violation of rights is very likely under the given circumstances, but the speech itself lacks the necessary call to violent behaviour. This

¹³ Decision no. 30/1992. (V. 26.) of the Constitutional Court, III. 2.1.

interpretation of the clear and present danger test arbitrarily picks out one element, call to violence, as if the speech violated the rights of others explicitly and directly only if this condition was fulfilled. Emphasizing this element is, however, not justified, thus the court decided on the criminal liability on a constitutionally unjustified basis.

On the contrary, the judgement BH 1998.521 of the Supreme Court takes a wider scope of circumstances into consideration: 'The court of first instance – properly by the way – examined the emphasised details in their context, evaluating the speech in its whole extent, for it is, as a matter of proof, significant for the legal evaluation of the act.' The decision incorporates the practice of the constitutional court to some extent. 'The court, first of all, had to decide how incitement against a community can be differentiated from exercising the constitutional right of freedom of speech. It is inevitable to examine, whether the accused elements of defendant's speech were suitable to incite to hatred or are only of injurious, defamatory nature that belong to the category of forming an opinion. [...] For someone who incites to hatred disturbs only public peace, provokes others to furious anger against something or someone. Someone who incites to hatred does not address the intellect, but primal instincts, aims to influence sentiments, whip up passion and foresees that the stirred hostile emotions may explode and become uncontrollable.'

The decision emphasises that incitement to hatred endangers public peace, whereas, according to the interpretation of the Constitutional Court, the protection of public peace is only a secondary aim, and regulatory instruments primarily strive to combat actions threatening the rights of others; the criminal provision on incitement is only an indirect tool to protect public peace. Consequently, the final conclusion of the decision also differs from the practice of the Constitutional Court: it identifies the *disruption of public order* and not the imminent and explicit jeopardy of the rights of others as a result of incitement.

'A person, who before the public at large incites hatred against certain groups of people, not only shares his aversion, unfavourable, injurious views or thoughts evoking concerns, but – as it appears in the jurisdiction in concordance with the requirements of the rule of law – shows an agitated behaviour provoking tension that is suitable to stir up emotions in a larger mass of people to such an extent that may give rise to hatred and the disruption of public order and peace, disturbance of harmonic and tolerant human relations.' The reasoning mentions violence only tangentially, as an element jeopardising the rights of others. The law 'does not punish the simple provoking of hatred, but more: inciting to hatred that – beyond being an abuse of freedom of speech – is not else than the emotional preparation of violence.'

Finally, an important statement of the decision once again relates to criminal law and refers to the intentionality of the criminal offence 'incitement against a community is a criminal offence jeopardising public peace, the regulation of which does not require any intention (direct intent). Consequently, to commit the crime, it is sufficient that the offender is aware that his/her statements before the public at large are suitable to evoke hatred and recognises that stirred hatred may result in extreme activities (in exclusion, deprivation of rights and finally, in violence).'

b) After the publication of the above mentioned decisions establishing the principles of freedom of speech in Hungary, in 2001 Lóránt Hegedűs Jr. a protestant pastor and

Interjú alanya: Horváth Ivetta

Számomra az antirasszizmus fogalma annyi tesz: a faji megkülönböztetés elleni küzdelem. Addig, míg jelen van a rasszizmus (akár tettekkel, akár azok nélkül), addig tettek nélkül nem létezhet antirasszizmus, mivel csak cselekedeteinkkel állíthatjuk meg a rasszizmust. Az antirasszista embereknek eltökéltnek, de semmiképpen sem elvakultnak kellene lenniük. Demonstrációkat kellene tartaniuk a rasszista kirekesztés és elnyomás ellen, a média bevonásával. Fontos, az antirasszista példamutatás és a rasszizmus áldozataira való megemlékezés. Én személy szerint nem sorolom magam az antirasszista emberek táborába, de egy jó ügy érdekében beállok a sorba.

Ivetta Horváth

The concept of antiracism means a battle against racial differentiation. Since racism is present with or without actions antiracism can exist only with actions to stop racism. Antiracist people must be dedicated but in any case biased. Demonstrations against the racism should be organized involved the media as well. Also important the antiracist examples and the commemoration about the victims of racism. Me personally does not consider myself an antiracist, but for a good goal I also join the queue.

former president of the Hungarian Justice and Life Party (MIÉP) published a press article under the title 'Christian Hungarian State' in the journal 'Ébresztő' (Wakening), containing – among others – the following: '[...] the Galician vagrants [...] with fascistic methods making even Nazis feel ashamed, coming from the banks of Jordan, coming once again to the banks of the Danube, now as internationalists, now as nationalists, sometimes as cosmopolitans to give the Hungarians one more shoot [...] exclude them! Because if you don't, they will do it to you!' Hegedűs was convicted to imprisonment by the court of first instance (the Budapest-Capital Regional Court) for continuous incitement against a community. The court of first instance shared the findings of the prosecution, namely that the article aimed to provoke hatred against a group within society and incited active behaviour against them. The court also evaluated the fact that the article has later been presented on the radio by its author.

The court of second instance (the Budapest-Capital Regional Court of Appeal) acquitted Hegedűs.¹⁴ According to the final decision 'the Criminal Code enables [one] to express... opinion until it evolves to incitement of hatred'. Furthermore 'the Budapest-Capital Regional Court has drawn false conclusions concerning the guiltiness of the defendants, when it considered the speech that was elaborated in advance, well-structured, recorded in writing and on an audiotape and finally has been aired in the radio – although it also contained degrading and abusive statements considering particularly the part of the Hungarian Jewish population stemming from Galicia – as a speech that

14 Judgement no. 3.Bf. 111/2003/10.

extends the frames of freedom of expression resulting in a criminal act.' The Budapest-Capital Regional Court of Appeal did not make any distinction between the incitement affecting the emotions and not the intellect, by examining the state of the inciter and not that of the audience. The court came to the conclusion that '[...] no incitement against the community has been committed. For the press article does not incite to any act or violent behaviour.'

The final decision evaluated the above mentioned part of the press article as follows 'it is not suitable to evoke any active hatred in the listener that is necessary to fulfil the conditions specified in the offence. It follows from the (immaterial) endangering nature of the offence that a presumed, abstract danger is not enough to fulfil these conditions. Danger means the realistic probability of harm, a situation in which we should count... the likelihood of the development of the process in the direction of the occurrence of harm. The statement of the Regional Court that it is sufficient, if the perpetrator foresees that the evoked hatred is able to step out from the closed dimension of emotions and become visible for others as well, is not supportable. The speech shall fulfil the above mentioned threefold conditions as well.' The part of the decision that refers to the proximity of the occurrence of violence is relevant. The court should have, however, come to this conclusion considering all circumstances of the case to give a fully acceptable statement. According to the court 'it does not follow from the call »exclude them! Because if you don't, they will do it to you!« that the defendant encourages his readers and listeners to commit violent actions.' Neither does the part of the sentence »they will do it to you!« imply that the author of the article is afraid of violent attacks of Galician Jews and wishes to prevent these actions. As it is generally known that there is no threat of violence from the Jewish side, the necessity to prevent violent actions doesn't even arise, thus the secondary defendant could not impel to such actions even indirectly.' According to this logic, as the statement of the defendant 'if Hungarians do not act against Jews then Jews will act against Hungarians' is false, the addressees are not going to commit violent actions against the members of the Jewish community.

As for the final consequence, the court stated that 'the actions of the defendants did not fulfil the conditions specified in the offence. The behaviour lacks the element of incitement to hatred, the defendants should therefore be acquitted from charges of incitement against the community due to the lack of criminal offence.'

c) In another infamous incitement case the final judgement found the defendant guilty. A blogger named 'Tomcat' published the following on his blog: 'You shouldn't cry but search the opportunity to strike back. Or isn't there a drab gang on your street corner as well? Gather twenty people, go down and smash them without a word.' So the blogger encouraged his readers to act violently if they face a Roma grouping. On one hand, the final judgement emphasised that the call encouraged active violent behaviour (which is, according to the opinion of the authors of the present article, not a necessary precondition of incitement from a constitutional point of view). On the other hand, the court – correctly – pointed out that the incitement should not necessary result in actual violence to establish criminal liability. Considering all circumstances – i.e. the author of the blog entry, the readers, the comments and the attacked group – the court found that the chance of the occurrence of violence was clear and present, and so the conditions of incitement against a community were therefore fulfilled.

d) The Supreme Court of Hungary specified the picture of criminal jurisdiction in 2011, when it stated that 'incitement against a community, incitement to hatred is the emotional preparation of violence against protected nationalities or ethnic groups. This means that emotions are stirred up in such measure that it bears the realistic probability of violent offences resulting from the self-development of hatred (objective element). It is further required from the perpetrator the understanding that his actions evoking passion in others may at any time result in extreme activities and finally in violent behaviour (subjective element).'¹⁵

In 2009 the defendant who was performing his military service downloaded the press article 'The issue of Roma in our homeland' of the 'Csendőrségi Lapok' (Gendarmerie Papers) from the year 1916. He hung the article on the district notice board of the rapid reaction company of the troop, where ten soldiers actually read the article and a further forty soldiers had the opportunity to read it. The text included among others that Roma people are 'ulcer and open wound on the living body of the society', 'they fulfil their needs almost only by criminal offences as theft, robbery, fraud, divination, charlantry, poaching and other trespasses. If the circumstances demand, they are not afraid of incendiarism, manslaughter and kidnapping children.' The Supreme Court held that hanging out the text on the notice board did not fulfil the conditions of incitement against a community, as 'even the judicial practice regards only such behaviour as suitable for incitement that – even if the intention of the perpetrator is indirect – necessarily includes the recognition of the possible extreme outcome (intolerant, excluding, rights-depriving behaviour and finally violence) of stirred hatred. The text itself raises the Roma issue »as an unresolved problem, a festered wound that should be cut out, healed«. With regard to the year of publishing (1916), furthermore to the fact that the author did not act as a state authority and made his statement outside the political parties, not in their name (which makes it clear that the author has already been retired), the press article in question is – despite the above mentioned phrase – not suitable to evoke violent behaviour in the present-day readers. Thus the threat of direct provocation of violent behaviour is not established. The defendant did not attach any comments to the press article published in its original form, neither did he urge any particular behaviour.' The decision, however, did not take into account that the audience of the press article consisted of soldiers, neither how this fact could influence the proximity of the threat of violence.

e) The trial of the Hungarian Guard (Magyar Gárda), although it didn't touch upon the offence of incitement against a community, proved to be of utmost importance concerning the possible limitation of communicational rights. In the trial the courts considered, whether the Hungarian Guard Movement was functioning within the constitutional scope of freedom of assembly. The Hungarian Guard as an association was founded by ten people connected to the Movement for a Better Hungary (Jobbik) political party. The Hungarian Guard Movement – the members of which marched on demonstrations in military uniform and in formation, aiming to intimidate the Roma minority in Hungary – operated separately from the Association. The Budapest-Capital Regional Court of Appeal pointed out in its decision¹⁶ that the Hungarian Guard movement operates insepa-

¹⁵ Judgement no. BH 2011. 242.

¹⁶ Judgement no. 5.Pf.20.738/2009/7.

rably from the Hungarian Guard Association, thus the unlawful actions of the Movement may only be eliminated by the sanction of dissolving the Association.

The reasoning of the Court of Appeal is strongly based on the jurisdiction of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights (ECHR). The court found – correctly – that the dissolution of the Association realises a necessary and proportional restriction of the freedom of association, a right that belongs to the group of communicational rights. The judgement emphasised that ‘they deliberately chose settlements (Tatárszentgyörgy, Fadd, Galgagyörk) loaded with ethnic tension as the location of the demonstrations, where the maintenance of public order by the police showed deficiencies. Furthermore, regarding the number of Guard-members, police officers securing the demonstration and the inhabitants of the settlements, the marches, gatherings and the delivered speeches were directly recognisable and could be experienced irrespectively of one’s will whether to take part in the events or not. In the speeches the Roma population appears as a separate identity from the Hungarian (e.g. in Tatárszentgyörgy, J. B. spoke of the Roma terror against Hungarians, while I. D. – the then chief commissioner of the Hungarian Guard – addressed the Jewish community as alien-hearted nation-killers in his speech on the 7th September 2008.) The speeches were completed with marches, commands, formal greetings and the uniform of the Guard-members.’

As none of the speakers or participants of the events have been charged with any crime, the respondent argued that the operation of the Hungarian Guard did not fulfil the conditions of any criminal offence, the dissolution, therefore, had no legal grounds. The court, however, decided that only the review of all the circumstances could give an answer as to whether the Hungarian Guard violated others’ rights.¹⁷

In the reasoning of the Court of Appeal, public peace appears only as a secondary reason and the emphasis is on the fact that ‘regarding all persons attending the demonstration as so called captive audience, the danger of imminent violence threatening also individual rights subsisted.’ According to the court – in the reasoning reminding us of a constitutional court decision – we can only speak of a captive audience if the members of the attacked group have no chance to avoid the extremely powerful critical utterance and have to listen to the speech directed against them. The Court of Appeal points out that ‘a person in such a situation can not exercise his right to decide on attending the speech, he either experiences its direct effect or – expressing his aversion – leaves the place. The right of the individual to choose freely enjoys protection. In a democratic society no group initiating the discussion of a public issue shall force others to take part in the debate and neither may any group specify the particular form or method of the debate.’ Finally, the decision of the Court of Appeal mentions violence as the clear and present danger threatening the rights and freedom of others. ‘Solely from the absence of actual violence at the presence of numerous police officers, we cannot draw the conclusion that there is no threat of violence. The statement of the respondent’s legal

17 ‘It follows that the argument of the respondent is insofar correct that solely the content of speeches delivered at the demonstrations of the Hungarian Guard or solely the wearing of the uniform and marching in formation, commands and special greetings do not give a reason for the restriction of exercising the freedom of expression and association. It is, however, a false conclusion of the respondent that these circumstances shall be evaluated alone, without regard to their real background or as a whole. In this latter case the cumulative effect of the particular form of exercise of the freedom of expression and assembly shall be adjudged.’

representative [...] also indicates the danger of violence as he admitted: every time the president of the National Roma Self-government attends the demonstrations, it comes to an open conflict, additionally warned O. K. not to attend their events. The jurisdiction of the ECHR on freedom of expression, however, is based precisely on the principle that the essence of democracy lies within the peaceful discussion of different views and programs – with regard to this principle, counter-demonstrators enjoy the same protection as demonstrators. The declarations of the respondent, however, express that the demonstrations of the Hungarian Guard do not endure counter-demonstrations without the risk of violence.’ The final decision makes it clear that ‘the inhabitants of the settlements, who did not want to take part in the demonstrations, but had to endure them in a terrified state, suffered not only from unpleasant emotions but also from the violation of their freedom.’¹⁸

Consequently it is an obvious and regrettable fact that the constitutional practice setting the boundaries of freedom of speech evolved in its entirety only in connection with freedom of association in the jurisdiction of the ordinary courts.

f) In other cases it was obvious for many that there should have been a legal answer to the happenings, but still no criminal procedure has been launched. One such occasion was the demonstration of the Jobbik party on the 5. August 2012, during which more criminal offences – also incitement against a community – were committed.¹⁹ In Devecser all the necessary conditions were given: extremely hateful speeches aimed at emotions, a stirred, aggressive, and violent crowd, and the Roma community as the target of the speeches. The threat of violence was so obvious that violence even occurred: the enraged mass threw stones and water bottles on the houses of Roma. The rights of Roma were also violated by inciting utterances and rhymes in front of their houses. Furthermore, Roma people had to attend all the extremely critical and discriminatory speeches as a captive audience.²⁰ The police reasoned in its resolution terminating the investigation that the speeches in Devecser ‘did not include any irrational, vehement, instinctive, hostile and harmful statements. The speeches may partly be offensive towards Roma, which is morally condemnable, but not punishable.’²¹ The resolution of the police did not take either the practice of the Constitutional Court, or the jurisdiction of the ordinary courts interpreting the notion of incitement into account.

18 Gábor Vona, the founder of the Hungarian Guard and Chair of Jobbik filed an unsuccessful complaint at the ECHR. In the case *Vona v Hungary* the ECHR concurred with the Hungarian courts and found the dissolution of the Hungarian Guard Association in concordance with the Convention, approving the reasoning of the domestic courts. See footnote 24 as well.

19 The detailed opinion of the HCLU and videos are available under <http://tasz.hu/szolaszabadsag/uszitas-volt-devecseren>

20 The video-analysis of the happenings by the HCLU is available under: http://youtu.be/sl8Km_UjpEc

21 See the decision no. 19000/156/2012. bü. of the Veszprém County Police Headquarters, available in its full extent on the webpage of the Hungarian Helsinki Committee at http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Devecser_hatarozat_201309.pdf

4. The demand of content-based restriction of speech in individual communication in the press, on the internet and at demonstrations not directed towards others, does not follow from the contradictory nature of the jurisdiction – at least for us. Those, who argue for the restriction of speech, usually come up with the principle of the protection of equal human dignity. They argue that such hate-speeches are hurtful, disturbing and painful, inasmuch as they affect the subjective emotions of the persons concerned. According to a recent argument, the problem is not the violation of the sensitivity or self-esteem of the addressed group (everyone shall endure critics, even if it is unfounded and even if it is offensive), but that hate speeches not only criticise, but also dispute the equal dignity of the members of a certain group of the society. The political community – so goes the argument in favour of restriction – has to protect its members whose membership and equal human dignity is questioned. With this protection, the constitutional democracy expresses that it can protect itself and its citizens against the ones striving after its destruction.²²

We are convinced that this reasoning stems from the sensation of powerlessness owing to the untenable passivity of the state,²³ and we don't dispute the correctness of the intent either. We think, however, that this reasoning is based on a misinterpretation of the right to human dignity. It follows from the equal right to human dignity – guaranteed as a fundamental right – that everyone has the same human status before the state. The state shall never render a decision or (either through its institutions or through its representatives) manifest itself in any other way, in a manner that abolishes or even questions the equal status of people. It is therefore justified – and constitutionally legitimate – that the state does not ensure the participation of neo-Nazi parties in the electoral competition for the possession of public power, or that it does not recognise organisations propagating neo-Nazi ideas as legal persons.²⁴ This is also the reason why it is necessary to combat racist utterances of policemen, notaries or other state officials. These restrictions of speech refuse the acceptance of a discriminatory state ideology. The state treating its citizens as persons with equal human dignity is not only not obliged to, but it also shouldn't ensure organisational background (e.g. legal personality) or equal chances in the competition for public power for such entities, the aim of which is to ruin the state that guarantees equal dignity to all.²⁵ This justification of intervention based on the self-defence of constitutional democracy is – according to our belief – not transferrable to the content based restriction of speech of individuals who are not state representatives

22 This reasoning that justifies the restriction of speech stems from the above cited article of Balázs M. Tóth and Csaba Tordai.

23 See the articles criticising the statements of the authors M. Tóth and Tordai, Hegyi, Szabolcs – Simon, Éva: op. cit. and Bernadette Somody – Máté Dániel Szabó: Hamis megnyugvás. (False solace.) *Magyar Narancs* 12. September 2013.

24 Essentially this is what happened at the dissolution of the Hungarian Guard: the state did not ensure legal personality for the organisation. According to the ECHR this intervention in the freedom of assembly is justified. *Vona v. Hungary*, application no. 35943/10, judgment of 9 July 2013.

25 The system of arguments of the self-defending constitutional state or militant democracy is used by several foreign and international court decisions. See Norman Dorsen – Michel Rosenfeld – András Sajó – Susanne Baer: *Comparative Constitutionalism*. Thomson – West, 2003, pp. 1276-1287.

or are even fully independent from state acknowledgement. If we accepted this, we would merge the liability of the state and the individual. The state shall treat everyone as equal, this is, however, not expected from the individual. The state shall not express racist disdain, but it wouldn't be legitimate to extend this obligation to individuals as well.²⁶ As the state shall not oblige its citizens to accept official morals, it similarly shall not force individuals to accept the concept of equality or prohibit to express the aversion to equality.²⁷ If the state only allowed us to deliver statements that are acceptable and pleasant for all, no freedom would exist, and the state power would be unlimited over the individual, it would wash away boundaries between the state and the individual and would eliminate individual freedom.

Our starting point was that the state does not take advantage of the available legal and non-legal, social policy instruments and is in many cases passive even towards the offenders committing incitement to hatred. State passivity does not, however, justify the claim for further restrictions of freedoms. Supporters of this idea might be the victims of the manipulating public power, which is interested in restricting freedoms in general.

The liberal conception of freedom of speech is thus in concordance with an anti-racist word view and activity. We urge the shake up the state from its passivity and not the establishment of further restrictions. Thus if the state does not punish when it is necessary and constitutionally legitimate, citizens may experience a lack of security. If the state does not act, it strengthens the wish for order in its citizens: the expected reaction of the society is that the voices demanding a solution through the aggravation of legal regulations become more intense. We think this leads us astray. Stricter regulations may be, moreover, similarly ignored by legal practice, just as are the existing anti-racist limitations.

References

- Krekó, P., Juhász, A., Molnár, Cs. (2011): A szélsőjobboldal iránt társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. (The growth of the social demand for right-wing extremism in Hungary) *Politikatudományi Szemle* 2011. 2. pp. 53-79.
- Hegyí, Sz. & Simon, É (2013) Felesleges ráfizetés. Miért szükségtelen a szólás további korlátozása? (A superfluous loss. Why is the restriction of freedom of speech unnecessary?) *Magyar Narancs* 15. August 2013.
- M. Tóth, B. & Tordai, Cs. (2013): A gyűlöletkeltő szólásról. Mért vesztett pert Vona Gábor, és mi következne ebből? (On the speech inciting hate. Why did Gábor Vona loose his case and what follows from this?) *Magyar Narancs*, 25. July 2013.
- Tóth, G. A. (2009): A szólástilalom közvetlen veszélye. (The direct danger of restriction

²⁶ Dworkin explained this through the example of how to treat a child. Every child is equal before the state, but this does not mean that they are equal for the individuals as well: nobody has to show such care about the children of others as he does for his own children. Ronald Dworkin: Reply to Jeremy Waldron. In: Michael Herz – Peter Molnar: *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*. Cambridge University Press, 2012, pp. 342

²⁷ Dworkin op. cit.

- of speech) In Miklós Kocsis – Judit Zeller (eds.): *A köztársasági Alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA, 2009, pp. 208.
- Somody, É & Szabó, M. D. (2013): Hamis megnyugvás. (False solace.) *Magyar Narancs* 12. September 2013.
- Dorsen, N., Rosenfeld, M., Sajó, A., Baer, S. (2003) *Comparative Constitutionalism*. Thomson – West, pp. 1276-1287.
- Dworkin, R. (2012): Reply to Jeremy Waldron. In: Michael Herz – Peter Molnar (eds.): *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*. Cambridge University Press. pp. 342.

KITEKINTŐ VIEWFINDER

- 166 Serdült Sára: A tolerancia városa
170 Sára Serdült: The City of Tolerance
175 Galambos Attila – Nyirati András:
Antidiszkriminációs képzés a gyakorlatban
185 Attila Galambos – András Nyirati:
Antidiscrimination Training in Practice
194 László Flóra: Uccu neki – Az Uccu Roma Informális
Oktatási Alapítvány kettős szerepe és hatása
197 Flóra László: Let's do it! – The dual function and
effect of Uccu Roma Informal Educational
Foundation

Serdült Sára

A tolerancia városa

Lisszabon. Portugália fővárosa. A Rossio-tól, a központi terétől 50 méterre, pontosan a zsidó emlékmű mellett áll egy fal, mely 34 különböző nyelven, köztük magyarul hirdeti: „Lisszabon, a tolerancia városa”. Város. A toleranciáé. Lehet-e egy város toleráns?

Ha már itt tartunk, mi a tolerancia? A tolerancia az arra való *képességet* jelenti, hogy *felismerjük és tiszteljük* mások eltérő vélekedéseit és gyakorlatát. Tehát, **nem egyetértést** vagy *megértést* jelent, egész egyszerűen az *elfogadást*. Ha a sajátunkkal ellenkező, számunkra szokatlan, vagy ismeretlen véleménnyel, viselkedéssel, ízléssel etc. találkozunk, elsősorban nem arra törekszünk, hogy megváltoztassuk azt, még akkor sem, ha az idegesítő, bosszantó, vagy egyszerűen, mert „mi” azt nem úgy szoktuk. A toleranciának vannak határai, de elengedhetetlen a társas együttélésben, a mikro kontextusoktól, mint a család, vagy párkapcsolat, a makró közösségekig, mint egy város vagy egy ország. Hiánya konfliktushoz, frusztrációhoz és agresszióhoz vezet mind egyéni, mind csoportközi szinten.

Napjainkban az integráció és asszimiláció problematikája folyamatosan jelen van a társadalmi diskurzusban. Ez egyrészt köszönhető a különböző migrációs jelenségek felerősödésének, másrészt egy fajta válasz reakció arra az identitás bizonytalanságra, melyet a globalizáció, a gazdasági válság, a vad kapitalizmus hívott létre társadalmi szinten. Különböző országokban különböző integrációs, ill. asszimilációs politikák versengnek egymással, némelyek több, míg mások kevesebb sikerrel, melyek összehasonlítására határozták meg a MIPEX-et (Migráns Integrációs Szakpolitikai Index). Ez egy olyan referencia útmutató és interaktív eszköz egyben, mely segítségével elemezhető, összehasonlíthatók és fejleszthetők az integrációs politikák. (<http://reventon.websitewelcome.com> – 2013.11.09.) A projektet, melybe 37 nemzeti szintű szervezet, többek között think-tank-ek, civil szervezetek, alapítványok, egyetemek, kutatóintézetek és esélyegyenlőségi szervezetek kapcsolódtak be, a British Council és a Migration Policy Group vezeti, ami 31 helyi irodában képviselteti magát Európában, Kanadában és az Egyesült Államokban. Ennek köszönhetően a MIPEX Európa és Észak-Amerika 31 országában méri az integrációs politikákat, és azok gyakorlati megvalósulását egy gazdag, multi-dimenzionális képet alkotva arról, hogy a migránsoknak milyen lehetőségeik vannak az adott társadalomban való részvételre, pontosabban, hogy mindenki egyenlő jogokat, kötelezéseket és lehetőségeket élvezhet-e. (<http://reventon.websitewelcome.com> -2013.11.09.) A MIPEX 7 szakpolitikai területen – a munkaerő-piaci mobilitás, a családdegysítés, oktatás, politikai részvétel, huzamos tartózkodás, állampolgárság megszerzése és diszkriminációmentesség mér, 148 szakpolitikai mutató mentén. A mutatók a jelenlegi szabályokat és szakpolitikákat hivatottak összehasonlítani a legmagasabb normákkal, melyet a MIPEX határoz meg európai vagy nemzetközi szinten.

Hogy jön a tolerancia MIPEX indexhez? Úgy, hogy az adott társadalom tolerancia szintje és kollektív mentalitása alapvetően meghatározza, valamint bejósolja azt, hogy

milyen típusú szakpolitikák fognak érvényesülni, és hogy ezeknek gyakorlati megvalósulása mennyire lesz eredményes.

Lisszabon. Portugália fővárosa. A Rossio-tól, a központi terétől 50 méterre, pontosan a zsidó emlékmű mellett áll egy fal, mely 34 különböző nyelven, köztük magyarul hirdeti: „Lisszabon, a tolerancia városa”. Hogy hitelességét ne veszítse a fal előtti kis téren szüntelen az élet, afrikai, dél-amerikai, európai, ázsiai emberek, illatok, hangok, színek, ruhák forgataga, folyamatos a mozgás, zsongás, mégsem hangos, fület sértő. Mindenki teszi a dolgát, éli az életet, és ki tudja hány féle nyelven hangzik el a jó reggelt, jó napot, jó estét... de elhangzik, és akkor is megérted, ha épp nem beszéled az adott nyelvet. Portugália a MIPEX alapján a második helyen áll a 31 ország közül.

Ahhoz, hogy egy ország migrációs, ill. integrációs stratégiáit értelmezni tudjuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az adott gazdasági és társadalmi kontextust, amiben az megszületett, valamint az adott ország történetét. Ez Portugália esetében is igaz, hiszen történelmi eseményeiben gyökeredzik az az ideológia, illetve mentalitás, mely aztán meghatározza a kisebbségekhez, mássághoz, ill. bevándorláshoz való hozzáállást, és így közvetve az ezekhez kapcsolódó politikát. Fernando Pessoa *Mensagem* című kötetében azt írja, hogy Portugália az európai kontinens Atlanti óceán felé tekintő arcát szimbolizálja.

Os dos castellos

A Europa jaz, posta nos cotovellos:
De oriente a Occidente jaz, fitando,
E toldam-lhe românticos cabelos
Olhos gregos, lembrando.
O cotovello esquerdo é recuado;
O direito é em ângulo disposto.
Aquelle diz Itália onde é pousado;
Este diz Inglaterra onde, afastado,
A mão sustenta, em que se apoia o rosto.
Fita, com olhar sphyngico e fatal,
O Occidente, futuro do passado.
O rosto que fita é Portugal.

The Field of the Castles

Europe lies, reclining upon her elbows:
From East to West she stretches, staring,
And romantic tresses fall over
Greek eyes, reminding.
The left elbow is stepped back;
The other laid out at an angle.
The first says *Italy* where it leans;
This one *England* where, set afar,
The hand holds the resting face. Enigmatic and
fateful she stares
Out West, to the future of the past.
The staring face is Portugal.

Vagyis, a földrajzi elhelyezkedés ezen sajátosságában tükröződik az ország sorsa: a felfedezések óta Portugália hátat fordít Európának, kitekint, hiszen kíváncsi, és hatalmas gyarmat birodalmat hoz létre a Ázsiától Afrikán keresztül egészen Brazíliáig a világ négy égtája felé szórva hajóseit, kalandorait, kincs vadászait, valamint a nyomor elől, a jobb

életben reménykedő emigránsait. Hét ország tartozik a volt portugál gyarmatok közé: Brazília, Angola, Mozambik, Zöld-foki Köztársaság, Sao Tomé és Príncipe, Guiné-Bissau, Kelet-timori Demokratikus Köztársaság, de portugál gyarmat volt még többek közt Goa, és Makao is. A többi gyarmatosító országgal ellentétben a portugálok voltak az egyetlenek, akik a meghódított területeken viszonylag közvetlen viszonyt alakítottak ki az őslakosokkal, nem volt ritkaság a vegyes házasság, a hódításaik során nem csak terjesztették a saját kultúrájukat, hanem maguk is befogadókká váltak. Idegen országok ízeit, színeit, dallamait hozták el Európába, és tették saját kultúrájuk szerves részévé. Ez a fajta nyitottságuk fogalmazódik meg a gyarmatosító időkből származó mondásban, mely így hangzik: *„Para nascer, pouca terra; para morrer, toda a terra; para nascer, Portugal; para morrer, o mundo.”*, vagyis: *„Születni egy talpalatnyi föld is elég, meghalni ott az egész mindeség, születni: Portugália, meghalni: az egész Föld.”* Bár fénykornak nevezik a gyarmatosítás éveit, az ország hosszú távon nem vált nagyhatalommá, ami hátterében többek különböző gazdasági és társadalmi okok állnak. Egyrészt, az ország erőforrásokban és ásványi anyagokban szegény, ezért már az 1700-as években minden fontosabb iparcikket és készterméket behozatalból kellett, hogy fedezze, így a kezdetektől rossz felé haladt a gazdasága és egyre súlyosbodó külkereskedelmi hiánnyal kellett megküzdenie. Az országot folyamatosan vissza-visszatérő élelmiszer-ipari válság sújtotta, pl. tőkehiány, gabonahiány, mely az ország importőr pozícióját egyre erősítette. Mezőgazdasági elmaradottságát az ország a bor és szőlő termelésével tudta volna egyedül ellensúlyozni, azonban a brazil aranykitermelés és az arra alapozott kereskedelem akkora nyereséget hozott, hogy az ország elodázhatta az egyébként égetően szükségszerű fejlesztéseket jó időre. Bár történt néhány kísérlet az iparfejlesztés tekintetében, (pl. textilipar fejlesztése), azonban ezek az országban belüli érdeklentékek valamint a betelepült angol kereskedők térhódításaink következtében megghiúsultak. A fizetésimérleg-hiány kompenzálására jó megoldásnak tűnt, hogy Portugália a kivándorlók formájában embereket és szaktudást exportáljon a gyarmatokra, azonban az ország ismét csak felélte mindazt, amit az emigránsok készpénzben és természetben hazajuttattak. A pazarló életforma, és a folyamatos viszálykodások (bel- és külhoni egyaránt) és természeti katasztrófák tehát fokozatosan vetettek véget az aranykornak. Az 1755 november elsején bekövetkezett földrengés, az ezt követő szökőár, és a tűzvész a szó szoros értelmében elpusztította a portugál fővárost, és mintegy 40 000 ember életét követelte. Ezt követően az ország területét 1807 és 1811 között Napóleon csapatai foglalták el. Ennek következtében a királyi család Brazíliába menekült, és erre az időre Rio de Janeiro lett a Portugál Királyság fővárosa. Brazília 1822-ben, a Brazil Császárság kikiáltásával függetlenedett Portugáliától. Jelentős változásokat, bár a világháborúk kevésbé tépázták meg, a XX. század hozott az ország életében. Portugáliában 1910-ben polgári forradalom söpörte el a királyságot: október 5-én kikiáltották a Portugál Köztársaságot. 1926-ban katonai puccs döntötte meg a demokratikus kormányt és fél évszázados katonai diktatúra kezdődött, melynek élén 1932-től 68-ig António de Oliveira Salazar állt. Nevéhez fűződik országa gazdaságának konszolidálása, valamint az autoriter Estado Novo (Új Állam) kialakítása. Salazar keménykezű országzásának kétségtelen eredménye volt, hogy sikerült rendeznie a portugál állam pénzügyi helyzetét, ugyanakkor ennek az volt az ára, hogy az ország lakói rendkívüli szegénységben éltek. A szigorú gazdasági intézkedések elsősorban a parasztságot és a munkásokat terhelték, a nagytőkések viszont meggazdagodtak, valamint, a munkaerő olcsóságát kihasználva jelentős mennyiségű

külföldi tőke települt az országba, ami gyengítette a portugál gazdaságot. Emellett Salazar az 1960-as évektől, amikor is az ENSZ határozatot hozott a gyarmatok kiürítéséről, kétségbeesett háborút vívott a gyarmatok megtartásáért, ami anyagilag annyira megterhelte az országot, hogy végleg gazdasági válsághoz vezetett. A mai demokratikus rendet Salazar halála után az 1974-es vértelen szegfűs forradalom teremtette meg. Az új portugál kormány 1974-75-ben lemondott gyarmatairól, melyet tizenhárom éven át tartó gerillaháborúban igyekezett fenntartani, és függetlenséget adott nekik. Ezt követően Portugália 1986-ban Spanyolországgal együtt az Európai Közösségek, majd az Európai Unió tagja lett, mely új fejezetet nyitott az ország történelmében. A régi gyarmatokról a függetlenség kivívása után tömegek indultak meg, hogy a volt anyaországban keressék boldogulásukat, ill. egyéb számtalan más emigráns csoportnak vált célállomásává, mivel transzfer országgént jelentős állomás szerepét tölti be. Ez átrajzolta a jelenlegi társadalom demográfiai térképét, mely automatikusan vezetett az integrációs szakpolitikák újratervezéséhez, és azok gyakorlatban való megvalósításához. Az Immigráció és Interkulturális Dialógus program (AICD) főbiztosa, Rosario Farmhouse a MIPEX eredményeit elemző beszédében megfogalmazta, hogy Portugália tudja, a portugáloknek szinte veleszületett képessége, hogy a sokszínűséget egyfajta *gazdagságként* kezelje, és ne fenyegetésként tekintsen rá, még gazdasági válság sújtotta időkben sem, amikor nagyobb mértékű a tendencia a bűnbakképzésre. Azt mondja, hogy senki sem szereti azt, amit nem ismer, mivel természetünkönél fogva mindannyian előítéletek és bizalmatlanok vagyunk. Véleménye szerint a törekvéseknek a kölcsönös tolerancián és tiszteleten kell alapulniuk, azonban ezeken túl is kell, hogy mutassanak, egy kétirányú integrációs kapcsolati rendszer felé. Egy olyan modell és gyakorlat mellett teszi le a voksát, melyben mind a többségi, mind a kisebbségi társadalom résztvevőként van jelen, melyben élmények megosztására nyílik lehetőség, és amiben a tolerancia és a tisztelet mellett új, közös tudások jönnek létre. A főbiztos a siker zálogaként a közelséget, az információt, azaz a másiról való tudást, valamint a civil társadalom partnerként való hozzáállását határozza meg. Ahogy fogalmaz, az állam feladata, hogy egyenlő feltételeket teremtsen, és informálja a bevándorlókat jogaikról, kötelességeikről és lehetőségeikről, azonban az integráció az egymáshoz való közeledés révén lesz sikeres, mely sikerért a civil társadalom minden egyes tagja felelős. Rosari Farmhouse beszédében tehát az interkulturalizmus esszenciáját foglalja össze. A fogalomban a kultúra szó az „inter” szócskával együtt egy olyan jelentésmezőt alakít ki, mely az értékek és életmódok, valamint minden individuum (egyéni vagy közösségi) szimbolikus reprezentációjának az elismerésére épül. Nagyon fontos, hogy ez a fajta elismerés/elfogadás nem csak a másokkal kialakított kapcsolatok során nyilvánul meg, hanem az én keretein belül is, azaz kész elismerni a különböző kultúrák fontosságát, változatosságát és elsősorban magát a végbemenő interakciót, mely eredményeként a kultúrák képesek egymásra kölcsönösen hatni, és új jelentéseket kialakítani.

Portugáliában az Anti-rasszista Hálózat (RAR) 59 olyan szervezet munkásságát segíti, melyek valamilyen formában a rasszizmus ellen küzdenek. Az egyik legfontosabb, és legnagyobb szabású esemény az évente megrendezésre kerülő „Sokszínűség ünnepe”. A szervezetek munkásságának ismertetésén kívül sor kerül nyilvános vitákra, szemináriumokra, konferenciákra, valamint számtalan kulturális eseményre, melyek célja, hogy minél nagyobb tömegeket szólítsanak meg, mind a többségi, mind a kisebbségi társadalomból.

Persze, ahogy mindenhol, Portugáliában sem tökéletes a helyzet, számtalan megoldatlan probléma vár megoldásra, az egyre nagyobb méreteket öltő bevándorlás, és a gazdasági válság újabb és újabb kihívások elé állítják a szakembereket. Az integrációs szakpolitikák és gyakorlatok azonban tükrözik azt a fontos tényezőt, melyet a siker zálogaként határozhatunk meg, a *nyitottságot*. Legyen szó vallásról, bőrszínről, származásról akár szexuális beállítódásról, a társadalom teret ad a kommunikációnak, és így lehetőséget a megismerésnek és elfogadásnak.

Irodalomjegyzék

http://elib.kkf.hu/edip/D_10384.pdf

<http://reventon.websitewelcome.com/>

http://hu.wikipedia.org/wiki/Ant%C3%B3nio_de_Oliveira_Salazar

http://www.tsf.pt/Paginalnicial/Vida/Interior.aspx?content_id=1838209

Sára Serdült

The City of Tolerance

Translated by the author

Lisbon. Capital of Portugal. 50 meters from the main square called Rossio, next to the Jewish monument, there is a wall with these words written on in 34 languages: "Lisbon, city of the tolerance". A City. Of the tolerance. Can a city be tolerant?

Actually, what does tolerance mean? Tolerance is the *capacity* for, or the *practice* of *recognizing* and *respecting* the beliefs or practices of others. (<http://www.thefreedictionary.com/tolerance>). It does not mean agreeing or understanding, just simple acceptance. That is, if one meets someone else's unknown, different opinion, habit, taste, etc. would not try to change it, even if those are annoying, strange or simply because are used to a different way. Though tolerance has limits, it is indispensable in our everyday co-existence, both in micro (family, close relationships) and in macro (a city, country) contexts; the lack of it leads to conflicts, frustration and aggression – on personal and intergroup levels.

Nowadays, the questions of integration and assimilation are frequently present in societal discourses, on one hand due to the augmentation of migrant phenomena, and on the other hand as a reaction to the identity insecurity manifested on an intergroup level, intensified by globalization, economical crises and capitalism. In different countries vari-

ous integration and assimilation policies compete – some of them with more, some with less success, comparable using the MIPEX **MIPEX (Migrant Integration Policy Index), a fully interactive tool and reference guide to assess, compare and improve integration policies.** This project is led by the British Council and the Migration Policy Group. 37 national-level organizations, including think-tanks, non-governmental organizations, foundations, universities, research institutes and equality bodies are affiliated with the MIPEX project alongside the British Council offices, in 31 countries across Europe, Canada and the USA. There are 148 policy indicators on migrant integration in the MIPEX. These have been designed to benchmark current laws and policies against the highest standards through consultations with top scholars and institutions using and conducting comparative research in their area of expertise.

A policy indicator is a question, relating to a specific policy component of the 7 policy areas: labour market mobility, family reunion, education, political participation, long-term residence, access to nationality and anti-discrimination.

How does tolerance relate to the MIPEX? As the level of tolerance and the collective mentality of a society define which policies may prevail, together with predicting the competing policies' efficiency in practice.

10Lisbon. Capital of Portugal. Closed to the main square called Rossio, exactly next to the Jewish monument, there is a wall written on: "Lisbon, city of the tolerance". As a proof, on the small square before, life is always busy: people with different roots: African, South-African, European, Asian; various colors, clothes, smells, buzz and motion are always present, but not disturbing or galling. While everyone is living the everyday life, you can hear innumerable times people saying: Hello, Good Morning, Good Afternoon, Good Evening, Good Night in various languages, and you do understand, even if you don't speak the language. Because, they want you to understand. Considering the index of MIPEX, Portugal is the top second on the list of 31 countries.

To understand the migration and integration strategies of a country, we need to analyze the economic and societal context in which they are settled, and also need to get familiar with the history of the country. Also regarding Portugal, these aspects are important, as the ideology, or mentality of treating difference, minorities, emigrants etc. – that indirectly and directly define the related policies – is rooted in the historical experiences of the country. As Fernando Pessoa in his volumes titled *Message* says, Portugal symbolizes the face of Europe looking towards the Occident.

The Field of the Castles

Europe lies, reclining upon her elbows:
From East to West she stretches, staring,

And romantic tresses fall over
 Greek eyes, reminding.
 The left elbow is stepped back;
 The other laid out at an angle.
 The first says Italy where it leans;
 This one England where, set afar,
 The hand holds the resting face.
 Enigmatic and fateful she stares
 Out West, to the future of the past.
 The staring face is Portugal.

In other words, the geographical position of the country reflects its destiny; since its discovery Portugal seemed to turn its back on Europe, looking outwards and scattering his sailors, adventurers and emigrants escaping from poverty and believing a better life to all direction of the word, creating an enormous colonial empire from Asia to Brazil. Portugal had 7 colonial countries: Brazil, Cape Verde, SaoTome and Principe, Guiné-Bissau, the Democratic Republic of Timor-Leste, but also Goa and Macao were colonized by the Portuguese. Contrary to the other conqueror countries, Portuguese were unique in creating direct relations with the conquered nations, with several examples for mixed marriages, therefore during the colonization they also became recipients, not only mediators of their culture. They brought special tastes, colors and melodies of foreign countries to Europe, making them part of their culture. This kind of openness was expressed in the phrase from the conquering period as: „*Para nascer, pouca terra; para morrer, toda a terra; para nascer, Portugal; para morrer, o mundo*”, meaning: “For born little land, for die all the earth, for born Portugal, for die all the word.”

Although, the period of colonization is called the “Golden Age”, the country did not perform as an empire for a long period, due to various economic and social reasons. As Portugal was always poor in mineral resources with low productivity, since the 16th century they had been importing several tradable commodities from foreign countries (e.g.: wood for ship construction), which lead their economy to an increasing deficit in foreign trade. Additionally, a recurrent crisis in the food industry (e.g.: lack of cod fish and cereal) confirmed their importer position. The country could have made a choice to countervail its lacks in the food industry by improving their grape and wine production, but the trade based on the Brazilian gold mining was so profitable, that they postponed these, nevertheless quite necessary industrial innovations. Though there were some attempts for development, (e.g.: textile industry), these were unsuccessful because of the internal conflicts of interests and the expansion of the settled foreign merchants. To compensate the economical deficits it seemed a bright solution to export competence to the colonies by the emigrant citizens, and send the products and goods produced by them back to the mother county, but Portugal did not manage the benefits too well, but depleted quickly what they got. The wasteful way of living, with the constant internal and external feuds undermined the country’s position and meant the end of the Golden Age. In 1755 an earthquake and its consequent disasters (conflagration and tsunami) destroyed Lisbon. In 1807 the armies of Napoleon occupied the country, due to which the royal family escaped to Brazil, and Rio de Janeiro became the capital of the Portugal Kingdom for that time. The fact, that in 1822 Brazil became independent from Portugal, signified the beginning of the decline of the Portuguese Empire.

Though the region was not dominantly shattered by the world wars, the 20th century brought important changes. In 1910 a civil revolution terminated the royalty and on 5th of October the Portuguese Republic was proclaimed. The democratic government in 1926 was refuted by a military coup, marking the beginning of a dictatorship led by Antonio de Oliveira Salazar – from 1932 to 1968. His era is remembered as economic consolidation and the creation of the autoriter Novo Estado (New State). The strict leadership of Salazar was admittedly successful, for example regarding the improvement of the financial situation, but with the price of really low standards of living among the citizens. Mainly the peasantry and the workers were afflicted by the heavy economic strains, while the capitalists got richer; and also the cheap human labour stultified the financial situation by the inflow of the foreign assets. On the other hand the desperate war fenced by Salazar for keeping the colonies, consumed the provisions of the country, leading permanently to a serious economic decrease. The civil revolution in 1974 meant the end of his dictatorship, with the consequence of the liberty of the colonies.

When in 1986 Portugal, together with Spain, became member of the European Union, a new chapter started in its history. From the ex-colonies masses of emigrants looking for a better life arrived to the mother country. The fact, that Portugal holds an important role as a transfer country, modified extremely the demographical map, it automatically leading to the implementation of new integration policies and their realization in practice.

In her speech – related to the results of the MIPEX – Rose Farmhouse, The High Commissioner of the Immigration and Intercultural Dialogue, declared, that Portugal knows, like an innate capability of the Portuguese people, to handle ethnical variety as richness and potential, not as a threat; even in the period of an economic crises, when the tendency of creating “scapegoats” is really high.

She states, that nobody likes what they do not know, we all are inherently prejudiced and mistrustful. According to her opinion, the integration pursuits must be based on mutual tolerance and respect, but should mean more than this, tending towards a bilateral interactional contact system. She believes in a contact model and practice – granting the equivalent participation of majority and minority in relations; and the sharing of experiences – ensuring the possibility of creating new knowledge. Rosa Farmhouse represents the state’s responsibility in creating equal conditions and informing the immigrants about their rights, duties, possibilities, but also emphasizes the role of the civil society in creating the conditions for policy implementations, as the most important aspect towards successful integration.

Rosa Farmhouse in her speech summarizes the essence of *intercultural*. In this concept the word “inter” with the word “culture” create a field of meaning, which is based on the recognition of different values, lifestyles, and of one’s (individual or collective) symbolic representation. This kind of recognition not only manifests in the relations with others, but also within the frames of the ego. It means that one admits the importance of cultural variety, primarily the interaction between them, resulting that different cultures may influence each other, and create new understandings together.

In Portugal the Anti-Racist Network (RAR) helps the work of 59 organizations struggling against racism. One of the most important events of the year is called “Fest of Colorfulness”, where besides presenting the work of these organizations, also open

debates, seminars, conferences are held, together with many cultural happenings – as a call for the attention of the masses, both from majority and minority.

We need to admit, that similar to everywhere in the world, the situation is not perfect in Portugal; there are several unresolved social problems, while the growing tendencies of migration and the economic crisis set new challenges to professionals. Still, we should emphasize, that the integration policies highlight an important factor, which can be considered as the key element of success: Openness. Differences may vary along the color of the skin, religion, origin or sexual orientation, but society gives ground for communication, providing chances for recognition and acceptance.

References

http://elib.kkf.hu/edip/D_10384.pdf

<http://reventon.websitewelcome.com/>

http://hu.wikipedia.org/wiki/Ant%C3%B3nio_de_Oliveira_Salazar

http://www.tsf.pt/Paginalnicial/Vida/Interior.aspx?content_id=1838209

GALÉRIA

Galambos Attila – Nyirati András

Antidiszkriminációs képzés a gyakorlatban

Bevezető

Az antidiszkriminációs képzésnek komoly hagyománya alakult ki a magyarországi civil szférában.¹ Ennek oka egyrészt az antidiszkriminációs képzésben résztvevő civil szervezetek attitűdje és programjai, illetve hogy a képzési programokat több pályázati konstrukció is támogatja (több-kevesebb anyagi hozzájárulással), másrészt az a társadalmi keret, amelyben az antidiszkriminációs képzés létrejött.

Pécsett számos civil szervezet működik,² melyek közül több is foglalkozik emberi jogi, illetve antidiszkriminációs képzéssel.³ Jelen írás keretei nem engedik, hogy érdemben kitérjünk az összes Pécsett megvalósult antidiszkriminációs programra vagy kezdeményezésre, csupán egy szövetség munkájára térhetünk ki.

Az alábbiakban bemutatjuk a Pécsett tevékenykedő Menedék Civil Szövetség antidiszkriminációs programjait. Ennek kapcsán kitérünk arra, hogy milyen eredménytel, metodológiával, ideológia háttérrel működik maga a szövetség és ennek kapcsán a programok, képzések. Bemutatjuk azokat a nézőpontokat és elveket, melyek mentén az antidiszkriminációs oktatási tevékenységeinket felépítjük, végül bemutatunk néhány konkrét programot, melyek jelenleg a szervezetek égisze alatt zajlanak.

Írásunk egy szervezeti pillanatkép, amely az aktuális helyzetet mutatja be. Bízunk abban, hogy a több évnnyi oktatói tapasztalat rövid összefoglalása, szervezeteink munkájának bemutatása olyan aspektusokkal gazdagíthatja az antidiszkriminációs képzéssel kapcsolatos vizsgálódási horizontokat, melyek felhasználhatók lesznek akár oktatási, akár kutatási célokra is.

- 1 A teljesség igénye nélkül: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet emberi jogi képzései (<http://ncsszi.hu/kepzes/akkreditalt-tovabbkepzesek/ifjusagi-kepzesek>); „No Hate Speech” gyűlöletbeszéd elleni kampány aktuális képzése (<http://nohatespeechmozgalom.hu/esemenyek/a-kozos-tobbszoros-multiplikatorkepzes/>); „Eastern Twister” Az emberség erejével Alapítvány nemzetközi emberi jogi képzése (http://emberseg.hu/?page_id=260); Antidiszkriminációs munka ifjúsági közösségekben I. és II. (<https://www.facebook.com/BaranyaMegyeiEH>).
- 2 Hogy pontosan mennyi civil szervezet működik Pécsett valójában nehéz lokalizálni. A Helyi Civil weboldal 1504 találatot ad pécsi civil szervezetekre keresve (<http://www.helyicivil.hu/h/pecs-egyuesulet-alapitvany/>), a <http://varoslako.pecs.hu/oldal/kozel150szervezet/elrhetossegat/adja/meg,tovabb%20a%202013-as%20es%202014-es%20L%20gy%20P%20cs%20J%20v%20o%20je%20o%20nkormanyzati%20palyazaton%20kozel%2050%20civil%20szervezet%20palyazott.%20Feltehetoen%201500%20civil%20szervezetet%20kepzelni%20P%20cs%20v%20arosaba%20t%20l%20z%20o%20,%20de%2050%20pedig%20kev%20es.%20Az%20mindenkepp%20elmondhat%20o%20,%20hogy%20tobb%20szaz%20szervezet%20m%20k%20o%20d%20ik%20,%20nem%20is%20beszelve%20az%20informalis%20csoportokr%20l>.
- 3 Például: Nevelők Háza Egyesület – Baranya Megyei Család, Esélyteremtési és Önkéntes Ház; Speciál Pécs Klaszter; Kerek Világ Alapítvány; MásKépMás Alapítvány; stb.

A Menedék Civil Szövetség

A Menedék Civil Szövetség (Menedék) három pécsi civil szervezet összefogásából jött létre. Tagjai *Az emberség erejével CUM VIRTUTE HUMANITATIS Alapítvány*, az *Élménylelő Egyesület* és a *Zöld Fialatok Egyesület (ZöFi)* pécsi csoportja.⁴ Mindhárom szervezet azonos területeket érintve (fenntarthatóság, kisebbségvédelem, emberi jogi érzékenység, antirasszizmus, ifjúsági programok), azonban más attitűddel dolgozik. Az emberség erejével Alapítvány tevékenységének fókuszában az emberi jogok védelme áll, a ZöFi elsősorban környezetvédelmi területen aktív, azonban minden megmozdulásukkal kitérnek más társadalmi problémákra is, míg az Élménylelő Egyesület élménypedagógiai módszerekre építve dolgozik halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban cigány származású gyerekekkel. A Szövetség tagjai közös irodát tartanak fenn és támogatják egymás munkáját (pl.: humánerőforrással, hirdetési csatornákkal, stb.).

A formális, nem-formális, informális tanulás szempontjai

Ahhoz, hogy a Menedék antidiszkriminációs képzési tevékenységét értelmezni lehessen, röviden ki kell térni azokra a szinterekre, melyeken maga a képzés zajlik. A formális/nem-formális/informális tanulás fogalmi keretében határozzuk meg tevékenységünket. Érdekes megvizsgálni, hogy milyen módon értelmezhetjük a fentebb említett tanulási tevékenységeket, hogy tisztázható legyen az a metódus, ahogy a Menedék oktatási tevékenysége felépül:

- Formális tanulásszervezésnek nevezzük azt az oktatási színteret, ami szervezett formában, intézményesített keretek között jön létre; életkori és tudásszintbeli szempontból homogén csoportokkal, melyek egymásra épülve kapcsolódnak össze (az első osztályból a másodikba lépéssel, és így tovább); valamilyen egységes, intézményesített keretek között, deklarált módon ismeri el az elért eredményeket.
- Nem-formális tanulásszervezés a résztvevők szempontjából heterogén lehet (bár ez nem feltétel), legyen szó akár életkorról vagy iskolai végzettségről. Ezen a színtéren nem igény a résztvevők részéről az előzetes, explicit, a csoportban egységesnek feltételezett tudás az érintett témákkal kapcsolatban. A nem-formális oktatásszervezés olyan ismeretanyagra is építhet, amelyet nem jellemez konkrét tudásanyag, hanem intuíciókra, megérzésekre hagyatkozik. Ilyen nem-formális tanulási program lehet például egy emberi jogi képzés, amelynek során különböző életkorú, képzettségű, iskolázottságú személyek olyan tevékenységben vesznek részt, melynek a végkimenetelét önmaguk alakítják, ezáltal olyan attitűdökkel ismerkedhetnek meg, olyan megközelítésekkel találkozhatnak, amelyek segítségével érzékenyebben reagálhatnak a kirekesztettség vagy kirekesztés jelenségeire.
- Az informális tanulást nem jellemzi feltétlenül szervezettség, nehezen is működtethető intézményesített keretek között, azonban ez a legváltozatosabb tanulási

4 Internetes elérhetőségek: Menedék Civil Szövetség: menedekpecs.hu; Zöld Fialatok Egyesület, Pécs: pecs.zofi.hu; Az emberség erejével Alapítvány: <https://www.facebook.com/pages/Embers%C3%A9g-Erej%C3%A9vel/209438606076?fref=ts>

mód. Változatos, hiszen az informális csoport által meghatározott dinamizmus működteti. Egy baráti beszélgetés (mint informális tanulási színtér) során számos olyan kérdés merülhet fel, melyek azonosak lehetnek a civil szféra fókuszpontjával (a környezetvédelemtől kezdve a rasszizmuson át, egészen a tudatos fogyasztásig). Az Menedék szervezeteinek weboldalain és a közösségi portálokon létrejött profilokon rendszeresen érintünk a szervezeteink arculatához illeszkedő témákat, ezzel mintegy informális módon vonjuk be egy téma feldolgozásába a blogra kommentelőket és a Facebookon posztolókat (például a Screaming for Change programunk kapcsán intenzív Facebook kampányt folytatunk⁵).

Mindezek alapján a Menedék konkrét tevékenységei az alábbi módokon írhatóak le:

1. tevékenységünk színterei oktatási intézmények mellett képzési helyszínek, online felületek, illetve további aktivitásunk területei (direkt akciók vagy demonstrációk során);
2. a civil szervezeteket nem kötik azok az intézményi keretek és elvárások, amik például az iskolákat, így bátrabban nyúlhatunk módszerekhez, például bevonhatunk fiatalokat direkt akciók szervezésébe;
3. civil szervezetként könnyebben tudunk olyan témákhoz hozzányúlni, amelyek nem, vagy nem feltétlenül jelennek meg a hagyományos oktatási rendszerben, azonban a társadalmi diskurzusokban igen;
4. alternatív, a résztvevők bevonására és ösztönzésére alkalmas módszereket használunk (csoportmunka, élménypedagógiai módszerek, kooperatív munka);
5. célcsoportjaink közé tartoznak általános- és középiskolások is, így egy nem-formális programon akár homogén, akár heterogén összetételű célcsoportoknak is szervezhetünk programot.

A Menedék antidiszkriminációs képzési tevékenységiben komoly hangsúlyt kap a nem-formális és informális képzési színtér. Tapasztalatunk szerint a diszkriminatív vélemények, álláspontok, attitűdök elsősorban informális és nem-formális tanulási módokon jönnek létre, alakulnak ki a fiatalokban. A rasszista, homofób, kirekesztő vélemények a baráti társaságokban, esetleg a családi asztalnál fogalmazódnak meg. A civil szervezeti keret ezeken, vagy ezekhez hasonló tanulási módokon tud olyan tevékenységet szervezni, amely érdemben reagál korábban kialakult álláspontokra, illetve ezeken a tanulási módokon tud olyan eredményeket felmutatni, amelyek a társadalmi problémák iránti szenzitivitást eredményezhetik. Természetesen nem állítjuk azt, hogy a formális tanulási keretek között, illetve akár frontális módszerekkel nem lehetséges antidiszkriminációs programokat szervezni (hiszen magunk vezetünk ilyeneket), azonban azt állíthatjuk, hogy nehezebben megszervezhető eredményesen egy antidiszkriminációs vagy antirasszista képzési tevékenység formális/frontális keretekben. Továbbá a jelenlegi formális oktatás másik nagy hátránya, hogy számos pedagógus nincs felkészülve a tanórórán felmerülő diszkriminatív reakciókra, illetve az azokra történő érdemi reagálásokra. A diszkriminatív keretek átalakításához, a diszkriminatív megnyilvánulásoknak a kezeléséhez szükségesek bizonyos attitűdök (demok-

5 <https://www.facebook.com/avaltozashangja>

ratikus beállítódás, emberi jogok tisztelete), illetve legalább érdeklődés szintjén lévő történelmi ismeretek (a cigányság mint népcsoport heterogenitásnak, vagy a zsidóság történetének ismerete) és jogi információk birtoklása (miért fontos a melegek élettársi kapcsolatának elismerése, vagy például mi az az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata). Továbbá olyan gyakorlati kompetenciák mozgósítása és fejlesztése szükséges, amelyek segítségével a diák reagálni tud a mindennapi gyakorlatban a diszkriminatív keretekre és megnyilvánulásokra.

A jelenlegi helyzetben, nem-formális keretben kínálkozik nagyobb esély arra, hogy egy emberi jogi civil szervezet szakértőit lehessen foglalkoztatni a diszkriminatív megnyilvánulások kezelésére. Lehetőséget teremtve arra, hogy a hagyományos oktatási módszerektől eltérő módokon vázoljanak kritikusnak mondható témákat.

Antidiszkriminációs oktatás = antirasszista oktatás?

Mivel a különböző társadalmi csoportokat ért diszkriminatív megnyilvánulások ugyanazokra a sémákra alapozódnak (azaz arra, hogy valamilyen cselekménytípusokkal, viselkedésmintákkal azonosítják a csoport minden tagját), illetve ugyanarra az induktív logikára épülnek (vagyis egyedi jellemvonásokból és cselekedetekből összeállítanak egy az adott komplexitásában nem létező személyiségprofil, majd erre a profilra indukálják a csoport minden tagjára vonatkoztatható jellemvonásokat),⁶ ezért a Menedéknek nincs kifejezetten antirasszista oktatási programja. Azonban minden antidiszkriminációval foglalkozó oktatási gyakorlatunk integrál magába antirasszista szegmenseket is, mivel az antidiszkriminációs oktatásnak esszenciája nem az aktuálisan kiszemelt csoportok elleni diszkrimináció, hanem magának a diszkrimináció hibás logikájának a kezelése. Mindezt azért tartjuk lényegesnek, mivel a tapasztalatunk szerint a diszkriminatív megnyilvánulások ritkán irányulnak csupán egy csoportra, azaz, akinek rasszista megnyilvánulásai vannak például a cigánysággal kapcsolatban, *valószínűsíthetően* rasszista vagy kirekesztő megnyilvánulásai lesznek más kritikus csoportokkal szemben is.

Az oktatási tevékenységünk során elsődleges célunk nem valamilyen társadalmi valóságról szóló igaz vagy hamis állítás megfogalmazása. Sokkal inkább erre a társadalmi valóságról alkotott egyedi véleményre való rákérdezés. Ezért magának az oktatási keretnek is ezt a folyamatot kell elősegítenie. Négy alapvető szempont jelenik meg tevékenységünkben:

1. Konstruktivizmus: a társadalmi történésekre való reakciók minden emberben más módon történnek meg, ezért nem lehetséges csupán egyetlen, akár logikusnak tűnő magyarázatot adni bizonyos kérdésekre;
2. Részvétel: törekszünk arra, hogy az oktatási tevékenységünkbe bevont fiatalok közül mindenkinek lehetőséget adjunk álláspontjuk megfogalmazására, kifejtésére, ezt a lehetőséget pedig különféle módszerekkel biztosítjuk;
3. Kooperáció: célunk, hogy a kérdések megfogalmazása után a lehetséges válasz-

6 A diszkriminatív viselkedés kialakulásával számos tanulmány foglalkozik. Lásd például Tim Harford Az élet rejtett logikája című könyvének Az ésszerű rasszizmus veszélyei című fejezetet.

kat közösen, minden vélemény integrálásával legyenek képesek a bevont diákok megfogalmazni;

4. Bizalom: tevékenységeink alapfeltétele olyan légkör kialakítása, amelyben a résztvevők nyugodtan felvállalhatnak érzékeny véleményeket/témákat, vagy akár az érintettségüket.

A programok bemutatása

A továbbiakban bemutatott gyakorlatok, programok abban hasonlítanak egymásra, hogy nem mi fejlesztettük ki őket, hanem nemzetközi szinten kipróbált módszerek adaptálásáról van szó. Azonban azok megvalósítása egyedinek, a Menedékre jellemzőnek mondható. A következőkben vázolt három példa mindegyike különféle pedagógiai eszközöket használ. Közös bennük, hogy a Menedék tréneri saját tapasztalattal rendelkeznek a megvalósításukban, valamint, hogy alkalmazhatók a formális oktatási rendszer keretei között is.

Globális nevelés és Zöld Zóna játéktér

A ZöFi saját oktatási tevékenységét az úgynevezett globális nevelés oktatási paradigma szerint értelmezi, amely az alábbi tevékenységi köröket foglalja magába:

- Oktatás és képzés a fejlődésért / nemzetközi fejlesztési képzés, szolidaritásra nevelés
- Emberi jogi oktatás
- Fenntarthatóságért nevelés
- Békére nevelés
- Interkulturális tanulás / kultúrák, vallások közötti megértés
- Polgárrá nevelés
- Nemek közötti egyenlőség
- Népesedési és egészségre nevelés
- Médiaoktatás / reklámkritikus, környezettudatos vásárlóvá nevelés, fogyasztóvédelmi képzés
- Környezeti nevelés, környezettudatosságra nevelés / állatvédelem⁷

A globális nevelés⁸ célja, hogy a benne résztvevő személyeket különböző társadalmi problémák iránt *érzékeny* tegye, majd *ezután felkészítse és ösztönözze tevékenységek végrehajtására* is.

2008 óta valósítunk meg globális nevelési programokat Pécsen. Eleinte kilencven perces foglalkozásokat tartottunk középiskolákban, majd egyetemi kurzusokat (2010-

7 A tevékenységi körök leírása a *Delegates of Maastricht 2002: Maastricht Declaration, a Globális nevelés – oktatócsomag iskolai és iskolán kívüli neveléséhez* című kiadvány és a *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk* című útmutató alapján készült.

8 Globális nevelésről bővebben: Galambos Attila: *Civilek az iskolában – a globális problémák feldolgozásának lehetőségei a közoktatásban*. In: *Civil Szemle*, 2010/3, 35-46. old.

ben és 2012-ben). 2012-ben csatlakoztunk a Légy Pécs Jövője,⁹ a Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata által kezdeményezett környezeti neveléssel kapcsolatos programhoz. 2010-ben Pécsre érkezett a Tükörben a Világ, komplex, interaktív kiállításunk, melynek része maga a kiállítás, továbbá egy oktatási segédanyag és a kettőhöz kapcsolódó tréningek.¹⁰

2013-ban egy pályázati együttműködéshez köthetően elkészíthettük a Zöld Zóna játékterünket,¹¹ ami 14 látványos elemből álló egység. Ezek mindegyike külön témát mutat be. A játéktérrel nem célunk, hogy konkrét válaszokat adjunk társadalmi problémákra, sokkal inkább, hogy gondolkodásra ösztönözzük a résztvevő fiatalokat.

A játéktér részei:

1. *Ökológiai lábnyommérő*, melynek során felmérjük az egyéni fogyasztással kapcsolatos környezeti terhelést, és összevetjük más országok fogyasztásával;
2. *Utazás egy új világba játék*, amivel elképzeljük, hogy milyen szükségletek kellenek az életben maradáshoz, ha egy olyan új világba kellene költöznünk, amiről kevés információk van;
3. *Világfalu játék*, amiben a világ egy 100 fős falu, így megpróbáljuk végiggondolni, hogy hány fő lehet szegény, hányan tartoznak a különféle vallásokhoz, stb. A játék célja, hogy kicsit közelebb hozzuk az érdeklődőkhöz azokat az adatokat, melyek elfogadhatóbbá, érthetőbbé teszik a világunkat;
4. *A kakaó útja*, melyben bemutatjuk, hogy milyen emberi jogi, gazdasági, környezetvédelmi kérdéseket vet fel a kakaótermesztés;
5. *Az Óriástársas* egy izgalmas közösségi játék, melynek során környezetvédelmi és emberi jogi kérdésekre válaszolva lehet tovább jutni egyik mezőről a másikra;
6. *Környezetvédelmi és emberi jogi rulett*, melynek során rulettezve lehet információhoz hozzájutni emberi jogi és környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatban;
7. *Zöld gyóntatófülke*, ahol mindenki meggyónhatja a „bűneit” és penitenciákat kaphat, például: többet kerékpározom, rasszista barátaimmal beszélgetek a kirekesztésről, stb.
8. *Szelektív hulladékgyűjtő sziget*, aminek során felmérjük, kinek mennyi információja van a szelektív hulladékgyűjtésről;
9. *Tárgyak története játék*: honnan származnak a dolgaink és valóban szükségünk van-e rájuk;
10. További kisebb, szórakoztató játékok, például *körmalom*, *Ki Nevet a Végén*, újrahasznosított teke és kidobó.

2013-ban hat helyszínen jelent meg a játéktér, elsősorban falunapokon, így több ezer embert értünk el vele.

2014-ben a Fiatalok Lendületben Program¹² támogatja a Zöld Zóna projektet. Célunk, hogy pécsi középiskolákba elvigyük a teljes játékteret. Azonban az iskolákban

9 <http://www.okovaros-okoregio.hu/index.php/hu/letolt/category/3-lepj?download=15:lepj-legy-pecs-jovoje-pecs-varos-kornyezeti-nevelesi-szemleletformalo-oktatasi-koncepcioja>

10 www.tukorbenavilag.hu

11 <http://pecs.zofi.hu/p/zold-zona.html>

12 <http://www.yia.hu/>

nem mi működtetjük azt, hanem bevontunk 35 pécsi középiskolást, akik saját és egymás iskoláiban mutatják be a játékokat. Ennek kapcsán két napos képzést tartottunk a diákoknak, ahol nem-formális személet által vezérelve olyan információkat sajátítottak el, ami rövid távon elegendő a játéktér működtetéséhez, hosszú távon pedig olyan kompetenciákat fejlesztett, ami fontos a tudatos állampolgári attitűdhöz. Továbbá a bevonás során ösztönözzük a diákokat, hogy ők szervezzék meg az iskolai játékterek felépítését, kezdve a tárgyalásoktól az iskolák vezetőivel, a játéktér helyszínének kiválasztásán át, egészen a sajtóhírek megfogalmazásáig. Továbbá motiváljuk őket, találjanak ki maguk is játékokat, amelyeket megvalósítunk és a játéktérbe illesztünk. A programhoz négy gimnázium, egy szakiskola és két kollégium csatlakozott. A bevont diákok 20%-a hátrányos helyzetű fiatal. Így valósítjuk meg az integrált képzési szempontokat.

Élő könyvtár

A kétezres évek elején a SZIGET Fesztivál egyik leglátogatottabb nem-zenei programja egy különleges könyvtár volt, ahol a kölcsönözhető *kötetek* emberek voltak, akikkel szemben társadalmi előítéletek léteznek.¹³ A résztvevő *könyvek* lehetnek származásuk alapján (cigány, zsidó, stb.) vagy szexuális identitásuk miatt diszkrimináltak (LMBTQ¹⁴), fogyatékkal élők (látássérült, stb.), aktivisták (feminista, állatjogi aktivista, stb.), egészségi vagy életvezetési nehézségekkel küzdők és azon túljutottak (hajléktalan, józan alkoholisták, stb.).¹⁵ Ami nagyon fontos, hogy az élő könyvtár szervezésének kapcsán figyelembe kell venni az adott időkeretet és helyszínt, a célcsoportot. Egyértelműen más katalógusra van szükség egy zenei fesztiválon, mint a múzeumok éjszakáján.

Az élő könyvtárról sokat elárulnak a szlogenek – Nézz a borító mögé!; Találkozz az előítéleteiddel!; Nyitott könyvek – Nyitott olvasók –, amelyekkel az évek során a programot reklámozták. Mindegyik arra utalt, hogy az előítéletek csökkentéséhez szükség van az egyén kíváncsiságára, kezdeményező készségére és türelmére. Az élő könyvtár alapfeltételezése, hogy az előítéletek az információ hiányához vagy torzításához, és az ebből fakadó érzésekhez (félelem, megvetés, düh, stb.) kapcsolódnak, így a feloldásukhoz jó kiindulópont lehet, ha megteremtjük a lehetőséget valós információk megszerzéséhez. Tehát, ha valakinek előítéletei vannak a cigányokkal (leszbikusokkal, fogyatékosokkal élőkkel, stb.) kapcsolatban, akkor le kell ülnie beszélgetni egy cigánnyal, aki nem fedi a csoporthoz tartozó sztereotípiákat.

Az eddig leírtak alapján felmerülhet több kritikai észrevétel is az élő könyvtár kapcsán. Valóban elérhetőek-e ezzel a módszerrel az előítéletes emberek, illetve honnan tudjuk, hogy az adott beszélgetőpartner nem a sztereotípiákat fogja-e erősíteni? Az első kérdésre kitérve, egyrészt a nagyon előítéletes embereket valóban nem érhetjük el az élő könyvtárral. Ők általában fennakadnak, az elsődleges „védelmi” vonalon, a könyvtárosokon, akik segítenek szervezni a beszélgetést az élő könyv és a kölcsönző között. Azonban a program feltételezi, hogy nincs előítéletek nélküli ember (vagy nem tudatosultak ezek benne, nem foglalkozik velük). Így a program célba talál, bárki is a

13 Az élő könyvtár ötlete eredetileg Dániából származik, de az Európa Tanács támogatásával bontakozott ki igazán. Bővebben: <http://humanlibrary.org>

14 LMBTQ = Leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer

15 Iskolai élő könyvtár – Útmutató szervezők számára 7.-8.o. (munkaanyag)

kölcsönző. A másodig nehézség kapcsán pedig elmondható: vállaltan pozitív üzenetet közvetítünk, vagyis előválogatjuk a köteteket, és olyan emberekkel dolgozunk együtt, akik nem a meglévő előítéletekre erősítenek rá. Fontos hangsúlyozni, hogy ezzel a metodológiával nem a reális viselkedéseket térítjük el. Ez a valóság az esélyteremtés aspektusából, hiszen nem állítjuk, hogy mindenki ilyen, hanem azt mondjuk, hogy az adott kötet/ember ilyen, pedig ő is az adott csoporthoz tartozik.

Az élő könyvtárban nagyon sok múlik a katalógus nagyságán és sokszínűségén, azaz, hogy milyen típusú könyvek közül lehet választani. Ennek a problémának a megoldására létezik egy egyszerű recept: civil szervezetek, intézmények bevonása a programba. Az élő könyvtár célja¹⁶ az is, hogy párbeszédet generáljon, és partneri kapcsolatokat hozzon létre a hasonló vízióval rendelkező, hasonló célokért küzdő szervezetek között. Így tud együttműködni a roma szervezet a hajléktalan ellátóval, a zsidó hitközséggel és az emberi jogi neveléssel foglalkozó alapítvánnyal.

A könyvtár fejlődésének egyik eredménye, hogy iskolai keretek között is lebonyolítható programot dolgoztunk ki. Az iskolai élő könyvtár 3 műhelyfoglalkozásból álló folyamat, amelyben a könyvtár egy előkészítő és egy értékelő alkalom közé van beágyazva. A beszélgetések ebben a formában rövidebbek (1 óra helyett 20 perc) és kiscsoportban (3-4 fő) zajlanak. Budapest után Nyíregyházán és Pécsen¹⁷ is kezdődtek iskolai élő könyvtár foglalkozások a 2013/2014-es tanévben.

„Színezők” antidiszkriminációs műhelyfoglalkozások

Az emberség erejével Alapítvány 2008-ban kezdett el műhelyfoglalkozásokat tartani a pécsi Kodály Zoltán Gimnázium és Szakközépiskolában, majd több pécsi oktatási intézményben. Az általunk használt módszer egy brüsszeli székhelyű szervezet, az European Peer Training Organisation (EPTO)¹⁸ kézikönyvén alapul. Az EPTO a gyakorlatokat a Anti-Defamation League (ADL) A WORLD OF DIFFERENCE Institute-tól¹⁹ vette át és bővítette tovább azokat, mivel eredetileg az antiszemitizmus mérséklésére szolgáló oktatási anyagok voltak. A bővítés azon a feltételezésen alapult, hogy tulajdonképpen bármilyen kirekesztő viselkedés ellen hasonló eszközökkel lehet fellépni: önismerettel, tapasztalati alapú tanulóssal, valamint a társadalmi tudatosság és aktivitás ösztönzésével. Így az EPTO kézikönyve és pedagógiai programja az alábbi célt tűzi ki: „az egyén felelősségének hangsúlyozása az előítéletek és a diszkrimináció ellen, a tudatosság és megértés növelésén keresztül, olyan interaktív nevelési módszerek felhasználásával, amelyek mindenki számára tiszteletteljes környezetet hoznak létre”.²⁰

Fontos tudni az EPTO módszeréről, hogy fiatalok (14-25 éves korosztály) számára hozták létre kortárs oktatási programként, ezt azonban alapítványunk képzői nem tart-

16 R. Abargel, A. Rothmund, G. Titley, P. Wootsch: Nézz a borító mögé! Útmutató az Élő Könyvtár szervezői számára; Council of Europe Publishing, Budapest 2005.

17 Nyíregyházán a HUMAN-NET Alapítvány, Pécsen pedig Az emberség erejével Alapítvány és a Baranya Megyei Család, Esélyteremtési és Önkéntes Ház a program gazdája, együttműködve a Budapesti Európai Ifjúsági Központtal

18 www.epto.org

19 <http://www.adl.org/education-outreach/anti-bias-education/c/a-world-of-difference.html>

20 EPTO Manual for Peer Trainers g.o. (nincs kereskedelmi forgalomban)

ják kizárólagos szabálynak, mivel jelentős mennyiségű személyes tapasztalatunk igazolja, hogy jóval idősebb célcsoporttal is működnek a gyakorlatok. Az EPTO különlegesége még, hogy nem felülről irányított szervezet, hanem egy nemzetközi hálózat, változó elnökséggel, és emellett évtizedes múlttal rendelkező minőségbiztosítási szabályokkal működik.²¹

A pedagógiai csomag gondolatmenete leegyszerűsíthető: fejlesszük az egyén önismeretét, használjuk eszközként a csoport sokszínűségét, biztosítsunk teret és időt minél több véleménycserének, bátorítsuk az aktivitást a csoportban és a mindennapi környezetben, mindezeket a nem-formális tanulás keretei között, a tapasztalati tanulás minél szélesebb körű alkalmazásával. Ez minden hosszabb-rövidebb műhely és tréning alapja, ez egészül ki a képzők képzése során pedagógiai részekkel (tanulási folyamat megtervezése, facilitátori szerepek, stb.).

Ha meg kellene fogalmaznunk, hogy mi a kulcstényező ebben a tréneri „filozófiában”, akkor azt mondhatjuk, hogy először is a gyakorlat/játék és a feldolgozás egyenrangúsága, vagyis egyiknek sincs értelme a másik nélkül, másodsor az érzelmekkel való foglalkozás, mert az előítéletes gondolkodásban érzelmi folyamatok vannak, értékeket társítunk a skatulyákhoz, ezek ellen pedig nem küzdhetünk logikus érveléssel.

Mire 2008 tavaszán alapítványunk bekapcsolódott a hálózatba,²² már majd egy tucatnyi aktív és kevésbé aktív EPTO kortársképző volt Magyarországon. A korábbi példák azt mutatták, hogy érdemes kialakítani egy képző csapatot, akik egy városban, közösen dolgoznak, mivel így sokkal könnyebb szervezni és megvalósítani érzékenyítő programokat. Ezért hoztuk létre egy két éves folyamat eredményeként a „Színezők” kortársképző stábot²³ és emberi jogi nevelési programot. Ennek eredménye egy 50 órás alapozó képzés, több érzékenyítő képzés ifjúsági, szociális és oktatási területen dolgozó szakembereknek, és több tucat műhelyfoglalkozás fiatalokkal.

Fontos leszögezni, hogy az emberi jogi nevelés területén is, csakúgy mint bárhol, szükséges a folyamatos szakmai fejlődés, a módszertani sokszínűség folyamatos bővítése, és erre rengeteg lehetőség is adott, akár nemzetközi képzésekre,²⁴ akár módszertani kiadványokra gondolunk. Az Európa Tanács²⁵ vagy az Amnesty International²⁶ pedagógiai eszközeit mi is beépítettük nevelési programunkba, így kialakítva egy olyan

21 1, Az EPTO kézikönyv nem kapható kereskedelmi forgalomban, csak az juthat hozzá, aki teljesítette az 50 órás alapozó képzést, és együttműködési megállapodást kötött velük. 2, Az 50 órás alapképzést csak az elnökség engedélyével lehet tartani, egyeztetve velük a képzési programot, valamint a tréner team összetételét. 3, Az alapképzés teljesítésével a résztvevő kortárs képző minősítést kap az EPTO-tól, a nemzetközi hálózat tagjává válik és alkalmazhatja képzőként a kézikönyv módszereit, vagyis műhelyeket és rövidebb képzéseket tarthat. 4, Az 50 órás alapképzés tréner teamjébe olyan kortársképzők pályázhatnak, akiknek van már gyakorlati tapasztalatuk az EPTO módszerekkel kapcsolatban, ezután pedig egy szenior tréner csapatában kell végigcsinálniuk egy teljes alapozó képzést. Ezután pályázhatnak szenior szerepre.

22 Eastern Twister: Training of trainers in the field of tolerance in East Europe

23 A legnagyobb létszám idején egy szenior tréner és hét kortársképző alkotta a csapatot.

24 <http://via.hu/oldal.php?szam=6> vagy <https://www.salto-youth.net/tools/european-training-calendar/>

25 <http://eycb.coe.int/compass/>

26 http://www.hrea.org/index.php?base_id=104&language_id=1&erc_doc_id=511&category_id=6&category_type=3&group=

tudásbázist, amely lehetőséget ad arra, hogy különböző háttérű, nagyságú és életkorú csoportokkal is eredményesen tudjunk dolgozni.

Zárszó

Reményeink szerint a fentebb leírtak érzékletesen bemutatnak egy szeletet abból, ami Pécssett az antidiszkriminációs oktatás területén zajlik. Írásunk célja, hogy bemutassuk egy apró részét a pécsi antidiszkriminációs képzési folyamatoknak, továbbá hogy érzékeltesük, hányféle nézőpontból, hányféle megközelítéssel lehet fiatalokkal együtt dolgozni, támogatni személyes fejlődésüket és ezen keresztül formálni a tágabb rendszereket, a lakókörnyezetet, vagy akár a társadalmat. Olyan módszereket hoztunk példának, amelyek Pécssett elérhetőek. Sajnos nem tudtunk kitérni minden projektünkre. Nem került érdemben szóba a Screaming for Change kampány, ami a Norvég Civil Alap által támogatott gyűlöletbeszéd és kirekesztés elleni projekt, ahogy nem tudtunk kitérni az Élmény Kommandó projektre sem,²⁷ amely „azzal a céllal jött létre, hogy szegény, hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetben lévő gyerekekhez szállítsunk el minél több közösségi programot, játékot, élményt”.

---

²⁷ <https://www.facebook.com/ElmenyKommando>

Attila Galambos – András Nyirati

Antidiscrimination Training in Practice

Translated by the authors

Introduction

The antidiscrimination training has traditions running deep in the Hungarian civil society.¹ The reason for this on one hand is the attitude of participating organizations and their programs; that the trainings are supported by several grant schemes (with more or less financial support), and on the other hand that social framework, in which the antidiscrimination training was established.

There are several NGOs working in Pécs,² many of them dealing with human rights and antidiscrimination trainings.³ The limits of this paper does not let us to address all of the antidiscrimination programs that was realized in Pécs so one particular associations work will be described in detail.

Below, the antidiscrimination programs of the Pécs based Menedék Civil Szövetség („Shelter” Civil Association) will be introduced. In relation to this, it will be discussed, that with what kind of methods, results, and ideological background does the association and their programs and trainings work. The perspectives and principles by which we construct our educational activity will be described, finally we would like to introduce some of the particular programs that are currently taking place under the auspices of our organization.

This paper would like to present a „snapshot” that captures the current state of organizations in the field. We trust that this brief summary of educational experience, the introduction of our organizations’ work can enrich the field on antidiscrimination training with aspects that can help both educational and research purposes.

- 1 Without being exhaustive: human right trainings of the National Family – and Socialpolitics Insititute (<http://ncsszi.hu/kepzes/akkreditalt-tovabbkepzesek/ifjusagi-kepzesek>); „No Hate Speech” training of the campaign against hate speech (<http://nohatespeechmozgalom.hu/esemenyek/a-kozos-tobbszoros-multiplikatorkepzes/>); „Eastern Twister” Az emberség erejével Alapítvány nemzetközi emberi jogi képzése (http://emberseg.hu/?page_id=260); Anti-discrimination work in youth communities I. and II. (<https://www.facebook.com/Baranya-MegyeiEH>).
- 2 It is hard to define the exact number of NGOs working in Pécs. According to the website Helyi Civil (Local Citizen) there are 1504 hits to the expression. (<http://www.helyicivil.hu/h/pecs-egyesulet-alapitvany/>), the <http://varoslako.pecs.hu/> oldal website has almost 150 organizations’ contact, moreover on the 2013 and 2014 „Be the Future of Pécs” municipal tender there were 50 NGO applicants. It can be assumed that there is at least hundreds of NGOs and informal groups working in Pécs.
- 3 For example: Nevelők Háza Egyesület – Baranya Megyei Család, Esélyteremtési és Önkéntes Ház; Speciál Pécs Klaszter; Kerek Világ Alapítvány; MásKépMÁS Alapítvány; etc..

The „Menedék Civil Szövetség” (Shelter Civil Alliance)

The Menedék Civil Szövetség (Menedék) was created by the association of three NGOs. The members are the *Emberség erejével CUM VIRTUTE HUMANITATIS Alapítvány* (Virtue of Humanity – CUM VIRTUTE HUMANITATIS Foundation), the *Élménylelő Egyesület* (Experiencefinder) and the *Zöld Fiatalok Egyesület* (ZöFi; Green Youth Association) groups of Pécs.⁴ All of the three organizations work by the same principles (sustainability, minority welfare, sensitivity for human rights, antiracism, youth programs) but with different attitudes. The focus of the Humanity’s virtue foundation’s activity is the protection of human rights, the ZöFi (Green Youth) is primarily concerned with environmental issues, but all of their activity touches on other social problems, while the Élménylelő Egyesület uses the method of experiential education to work with disadvantaged, primarily roma children. The members of the Alliance share an office and support each other (e.g. with human resources, advertisement channels, etc.).

The viewpoints of formal, non-formal, and informal learning

To interpret the antidiscrimination activity of Menedék, first we have to briefly describe the scenes where the trainings actually take place. We define our activity within the framework of formal/non-formal/informal learning. It is worth considering how one can interpret the learning processes mentioned above, to clarify the method of Menedék’s educational program:

- The formal organization of learning is every educational scene where learning takes place in an organized, institutional framework; with homogenous age groups and equal level of knowledge; which are interconnected (going from first grade to second); the results are recognized in a unified, institutionally declared way.
- The non-formal organization of learning can heterogeneous with regard to participants age or qualification (though it is not a criterion). On this level it is not required that participants have an equal, explicit prior knowledge of the issues. The non-formal organization of learning can build on subjective knowledge or experience, that is not defined by some objective body of knowledge, but leaves more space for intuition. An example for this kind of non-formal education can be a training on human rights during which participants of different age, qualifications take part and the outcome highly depends on their own efforts that helps them develop new attitudes and perspectives, which in turn makes them more sensitive to exclusion.
- Informal learning is not necessarily defined by high levels organization, in fact it hardly works in institutional settings, yet this type of learning can be the most diverse. It is diverse because it’s functioning is defined by an informal group. During a friendly conversation (as an informal learning scene) several issues may emerge

4 Internet contacts: Menedék Civil Szövetség: menedekpecs.hu; Zöld Fiatalok Egyesület, Pécs: pecs.zofi.hu; Az emberség erejével Alapítvány: <https://www.facebook.com/pages/Embers%C3%A9g-Erej%C3%A9vel/209438606076?fref=ts>

that are similar to the non-governmental, civil spheres focus topics (from environmental issues to racism and conscious consumption). On the websites related to Menedék and its organizations and our profiles on social media pages we regularly touch on topics relevant to our cause, in this way involving our readers and commenters informally (for example we have an intense facebook campaign in relation to our Screaming for Change project).⁵

Based on the above, the activities of Menedék can be described as follows :

1. the scenes of our activity are training facilities beside educational institutions, online surfaces and other scenes of activity (during direct actions and demonstrations);
2. NGOs are not bound by the same institutional framework and requirements as schools, so we can experiment with different methods more freely, like involving the young in organizing direct actions;
3. As NGOs we can address issues more easily that are not necessarily part of the traditional education but are prevalent in social discourse;
4. We apply alternative methods, capable of involving and motivating participants (group work, methods of experiential pedagogy, cooperative work);
5. Our target-groups include primary and high school students, so in a non-formal program we can have either homogenous or heterogeneous groups.

Non-formal and informal training scenes are heavily emphasized in Menedék's antidiscrimination training activity. According to our experiences, discriminative opinions, standpoints, attitudes are primarily developed in non-formal and informal ways of learning. The racist, homophobic, discriminating opinions are formed among friends or at the family table. The non-governmental organizational framework can organize activities with similar learning styles that can meaningfully respond to prior opinions and viewpoints and can result in sensitiveness to social problems. We do not claim that in formal framework, or even with frontal methods there can not be antidiscrimination education (in fact we do that too), but we do claim that it is harder to organize it and leads to less significant results. Moreover, the other disadvantage of the current, formal educational system is that several teachers are not prepared to the discriminative reactions that can occur in class and to respond to these in merit. To change the discriminative framework, to handle discriminative manifestations properly, certain attitudes are needed (a democratic stance, respect for human rights) and at least an interest in historical (the heterogeneity of roma people, the history of jewish people) and jurisdictional (why it is important to recognize gay partnership or what is the Declaration of Human Rights) knowledge. Furthermore, the development and improvement of practical competences that can help to respond to discriminatory frameworks and manifestations in everyday life.

In the current situation, there is a higher chance of employing experts of human rights organizations in a non-formal framework to handle discriminatory manifestations. This can set grounds to outline critical issues differently from traditional educational methods.

⁵ <https://www.facebook.com/avaltozashangja>

Antidiscrimination education = antiracist education?

As discriminative manifestations concerning different social groups follow a similar scheme (certain actions and behaviors are identified with the group as a whole) and they are built on the same inductive logic (to create a non-existent personality profile based on particular features and actions, than induce this profile to general features of every member of the group) ⁶ Menedék does not have an expressed antiracist educational program. However, all of our educational practices integrate antiracist sections, because the essence of antidiscrimination education is not the discrimination against a particular group, but to address the false logic of discrimination itself. All of this is important because according to our experiences, discriminatory manifestations are rarely applied to only one group, meaning that if someone has a discriminatory stance against the Roma for example, will most likely have racist or exclusionary views on other critical groups as well. During our educational practice, our primary aim is not to formulate any true or false propositions about some social reality. More like questioning the subjective opinion on this social reality. That is what the educational framework has to reflect and facilitate this process. There are four fundamental standpoints presented in our activity:

1. Constructivism: every person responds differently to social happenings, that is why it is not possible to give only one explanation to certain questions, however logical they may seem.
2. Participation: we aspire to give all of the young people involved in our educational practice the possibility to formulate, express, explain their own opinions and we guarantee this possibility with various methods;
3. Cooperation: Our aim is that after the questions are drawn up, the students involved be able to formulate the possible answers collectively, by including every viewpoint
4. Trust: the fundamental condition for our activities is to create a kind of atmosphere where participants can undertake sensitive opinions, issues or their involvement with ease.

Introduction of the programs

The practices and programs presented in the following are alike in a way that they were not developed by us, but are adaptations of internationally tested methods. However their implementation is unique and typical of Menedék. The next three examples all use different pedagogical instruments. All of them can be used in the formal educational system and that our trainers have their own experiences with them.

---

6 There are several studies about discriminatory behavior. See for example Tim Harford's book *The Logic of Life* and its chapter called *The dangers of rational racism*.

Global education and Green Zone playroom

The ZöFi's (Green Youth) own educational practice is interpreted by the so called global education paradigm that includes the following activities:

- Education and training for development / international development training, education for solidarity
- Human rights education
- Sustainability education
- Peace education
- Intercultural learning / understanding cultures and religions
- Educating for citizenship
- Gender equality
- Population and health education
- Media education / educating to become advertisement critical, environmentally aware consumers, consumers' rights
- Environmental education, environmental awareness / animal welfare⁷

The aim of global education is to make the participants more *sensitive* to societal problems, than *prepare and motivate them* to certain actions.

We implement global education programs since 2008 in Pécs. Initially we held 90 minute workshops in high schools, then college courses (in 2010 and 2012). In 2012 we joined the Légy Pécs Jövője (Be Pécs's Future),⁸ initiative on environmental education started by the municipality of Pécs. In 2010 our complex, interactive exhibition has arrived to Pécs, called the World in the Mirror (Tükörben a Világ), that included the exhibition and an educational materials and trainings related to them.⁹

In a tender cooperation in 2013 we could create the Green Zone playroom that is a unit consisted of 14 spectacular elements.¹⁰ All of them presenting different topics. The aim of thee playroom is not to give particular answers to societal problems but to stimulate the participating young people's thinking.

The elements of the playroom:

1. *Ecological footprint-meter*, during which we measure the environmental impact related to individual consumption and compare it to the consumption of other countries;
2. "Journey to a new world" game, which is used to imagine what resources are necessary for survival if we are to move to a new world that we know little about;
3. *Global village game*, in which the world is one village with 100 inhabitant and this

7 Description of activities was based on: *Delegates of Maastricht 2002: Maastricht Declaration, a Globális nevelés – oktatásomag iskolai és iskolán kívüli neveléséhez* című kiadvány és a *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk*

8 <http://www.okovaros-okoregio.hu/index.php/hu/letolt/category/3-lepj?download=15:lepj-legy-pecs-jovoje-pecs-varos-kornyezeti-nevelesi-szemleletformalo-oktatasi-koncepcioja> .

9 www.tukorbenavilag.hu

10 <http://pecs.zofi.hu/pjzold-zona.html>

- way try to think it over how many are poor, how many followers each religion have, etc. The aim of this game to make some data more understandable about the world.
4. *The way of the Cocoa*, in which we present what kind of human rights, economical, environmental issues are involved in cocoa cultivation;
  5. *Giant board-game* is an exciting community game, during which one can proceed by answering questions about environmental protection and human rights;
  6. *Environmental protection and human rights roulette*, during which participants obtain information on environmental and human rights issues while playing roulette;
  7. *Green confessional booth*, where anybody can confess their "sins" and get penance like: "I will cycle more" or "I will talk to my racist friends about exclusion"
  8. *Selective waste collection island*, during this we measure how much information one has about selective waste collection;
  9. *History of objects*: where do our things come from and do we really need them?;
  10. Other smaller, entertaining games like "who's laughing now?" recycled bowling and dodge-ball

In 2013 the playroom appeared on 6 locations primarily on village days, reaching thousands of people.

In 2014 the Fiatalok Lendületben Program (Youth in Action Program)¹¹ is supporting the Green Zone project. Our aim is to bring the whole playroom in high schools. However we will not work with the children there but the 35 high-school students involved who will present the games. We held a two day training for the students where driven by a non-formal approach they acquired enough information to operate the playroom in the short term and developing competences important for conscious citizenship in the long term. Moreover, during "recruitment" we motivate students to organize the building of the playground in their schools, starting with negotiations with the school management, to selecting the spot for the playground and formulating media manifestations. Furthermore, we encourage them to come up with games themselves that we implement and fit into the playroom. Four high-schools, one vocational school and two dormitories have joined the initiative. 20 % of the recruited students are disadvantaged. This way we implement the standpoints of integrative training.

Live library

At the beginning of the 2000s one of the SZIGET Festivals most visited non-musical program was a special library where books to be loaned were people with social prejudices against them.¹² The participating "books" could be discriminated by ethnicity (gypsy, jew, etc.) or sexual identity (LGBTQ¹³), people with disabilities (visually impaired, etc.), activists (feminists, animal rights activist, etc.), health or life management difficul-

¹¹ <http://www.yia.hu/>

¹² The idea of the live library originates from Denmark but it bloomed with the support of the European Council. Bővebben: <http://humanlibrary.org>

¹³ LGBTQ = Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer

ties and those who have overcome them (homeless people, sober alcoholics).¹⁴ It is important to take into consideration the given time limitations, the location and the target group. Obviously, a different catalogue is needed on a music festival and on the night of museums.

The slogans used to advertise them say a lot about the live library – Look behind the cover!; Meet your prejudices!; Opened books – Opened readers! All of them referred to the fact that for reducing prejudices one needs to have curiosity, initiative and patience. The basic assumption of the live library is that prejudices are related to the lack of or biased information and feelings connected to these (fear, contempt, anger, etc.) so to eliminate them there has to be an opportunity to get genuine information. So, if one is prejudiced about the roma people (or lesbians, or disabled) then she needs to sit down and talk to a roma who does not meet the stereotypes about the group.

Based upon the above facts, several critical notions emerge about the live library. Is this method able to reach the really prejudiced and how do we know that the interlocutor (the book) will not confirm the stereotypes? To the first question the answer is no, we cannot reach really prejudiced people with the open library. They are usually caught up on the first “line of defense”, the librarians who help to organize the conversations between the live book and the loaner. But the program assumes that there are no people without prejudices (they are either not conscious or one is not preoccupied with them). Thus the program achieves its aim whoever the loaner is. About the second problem it can be said that the live library admittedly conveys a positive message. The books are pre-selected and we work with people who does not confirm the existing stereotypes. It is important to stress that with this method we do not bias actual behaviors. This is the truth about creating opportunity as do not claim that everybody is like that just that the particular book/person is like that even though she is part of the group.

In the live library a lot depends on the volume of the catalogue, namely, that what kind of books there are to choose from. There is simple solution to this problem: Involve NGOs and institutions in the program. The aim of the live library¹⁵ is also to generate dialogue and create partnership between those organizations who share a similar vision and fight for the similar cause. This way the roma organization can work together with the homeless care service, the jewish community and the foundation dealing with human rights education.

One of the results of the development of the library is that we worked out a program that can be operated in school settings. The school version of live library is consisted of 3 workshops in which the library is inserted between a preparatory and an evaluation session. The conversations are shorter in this version (20 minutes instead of 1 hour) and conducted in little groups (3-4 persons). After Budapest, live libraries programs started in the 2013/2014 academic year.

14 Live library in schools – a guide for organizers p. 7.-8. (work material)

15 R. Abargel, A. Rothemund, G. Titley, P. Wootsch: Nézz a borító mögé! Útmutató az Élő Könyvtár szervezői számára; Council of Europe Publishing, Budapest 2005.

“Coloring” antidiscrimination workshop

The Virtue of Humanity Foundation began to hold workshops in 2008 in the Kodály Zoltán high school in Pécs then other educational institutions in Pécs. Their method was based on the handbook of a Bruxelles based organization, the European Peer Training Organization (EPTO).¹⁶ EPTO took the practices from the Anti-Defamation League (ADL) of the A WORLD OF DIFFERENCE Institute¹⁷ and expanded them because they were originally for reducing antisemitism. The expansion was based on the assumption that the same measures can be taken against every exclusionary behavior: self-awareness, experience based learning, and by stimulating social awareness and activity. Thus, the EPTO handbook and educational program aims at the following: “emphasizing the responsibility of the individual against prejudices and discrimination, through increasing awareness and understanding by using interactive educational methods that create a respectful environment for everybody.”¹⁸

It is good to know about EPTO’s method that it was created for young people (14-25 year of age) as a contemporary educational program but it is not considered a general rule by the trainers of our foundation because their experiences confirm that the method works with much older age groups as well. Another specialty of EPTO is that is not managed in a top-down manner, but it is an international network with changing management and has a decades old quality assurance regulations.¹⁹

The idea of the educational package can be simplified: improve the individuals self-awareness, use the diversity of the group, provide time and space for more exchange of opinions, encourage activity in the group and everyday settings, all of these in a non-formal framework with the widest range of experience based learning. This is the basis of every workshop long or short and it is completed with pedagogical parts (planning the learning process, facilitating roles, etc.) during the training of the trainers.

If a key factor has to be drawn out in this trainer “philosophy” then it is primarily the equal importance of the practice/game and evaluation parts, namely that neither makes sense without the other, and secondly it is dealing with emotions because there are underlying emotional processes in prejudiced thinking. We associate values to labels and you can’t fight this with logical reasoning.

While our foundation joined the network on the spring of 2008,²⁰ there were already a dozen of active and less active EPTO peer trainer in Hungary. Previous examples have shown that it worth to create a trainer group who work together in one city because it makes it easier to organize and implement the sensitization programs. That is why we created the “Coloring” peer trainer crew²¹ and human rights education program. The

16 www.epto.org

17 <http://www.adl.org/education-outreach/anti-bias-education/c/a-world-of-difference.html>

18 EPTO Manual for Peer Trainers g.o. (not commercially available)

19 1, The EPTO handbook is not available commercially only those who contracted with us and finished the 50 hour training can get it. 2, The 50 hour training can only be held by the permission of the board with considering the program and the membership of the training team. 3, With accomplishing the training one becomes a peer-trainer and member of the international community and can hold trainings by the handbook.

20 Eastern Twister: Training of trainers in the field of tolerance in East Europe

21 A During the greatest group size there were one senior trainer and seven peer educator.

result of this two years work is a 50 hours long basic training, several sensitization trainings for professionals working at youth welfare, social and educational fields and dozens of workshops with young people.

It is noteworthy that in the field of human rights education just as in every other field a constant professional development is necessary, the increase of methodological diversity and there are several opportunities for that, whether it is international trainings,²² or methodological issues. The pedagogical instruments of the European Council²³ or the Amnesty International²⁴ are built in our educational programs this way creating a knowledge-base that enables us to work effectively with groups of different size, backgrounds, and ages.

Afterword

We hope that the above described vividly presented a slice of what is taking place in Pécs in the field of antidiscrimination training. The aim of our paper is to present a small part of the antidiscrimination training process in Pécs and to illustrate how many different viewpoints and ways are there to work with young people, to support their development and to influence the broader systems, the living area or even society through this. We brought up methods as examples that are available in Pécs. Unfortunately we couldn't mention all our projects. There was no discussion in merit about the Screaming for Change campaign that is a project supported by the Norwegian NGO Fund against hate speech and exclusion and we also couldn't mention the Experience Commando project (Élmény Kommandó),²⁵ that "aims to bring as many community programs, games and experiences as possible to poor, disadvantaged or heavily disadvantaged children."

---

22 <http://yia.hu/oldal.php?szam=6> vagy <https://www.salto-youth.net/tools/european-training-calendar/>

23 <http://eycb.coe.int/compass/>

24 http://www.hrea.org/index.php?base_id=104&language_id=1&erc_doc_id=511&category_id=6&category_type=3&group=

25 <https://www.facebook.com/ElmenyKommando>

László Flóra

Uccu neki

Az Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány kettős szerepe és hatása

A civil kezdeményezést közel négy éve hozták létre roma és nem roma szakemberek és fiatalok azzal a céllal, hogy csökkentsék a romákkal szembeni előítéleteket és negatív gondolkodási sémákat a magyar általános és középiskolások körében.

Az Uccu lehetőséget teremt a találkozásra és a dialógusra roma és nem roma fiatalok között, ezzel tárgyba a fiatalok gondolkodását, és egyúttal csökkentve a diszkriminatív, előítéletes gondolkodást. Az alapítvány fő tevékenységeként középiskoláknak kínál az informális oktatás módszereire épülő, 90 perces, a roma társadalommal kapcsolatos oktatási modulokat. A foglalkozásokat roma fiatalok tartják, önkéntes alapon.

Az iskoláknak kínált oktatási modulok összeállításánál fő szempont, hogy a diákok minél több információra, és személyes tapasztalatra tegyenek szert a romákkal kapcsolatban, ezzel minél nyitottabbá váljanak egymás iránt.

Az Uccu Alapítvány munkájának egyik legfontosabb eleme a személyesség és az interakció, a találkozás. Az Alapítvány munkájában a kezdetektől részt vesznek azok a roma fiatalok, akik a későbbiekben önkéntes moderátorként vezetik az iskolai foglalkozásokat. Ők többségében első generációs értelmiségiek. Roma identitásukkal kapcsolatos személyes tapasztalataik és élményeik fontos helyet kapnak a 90 perces oktatási modulok során.

Az Uccu Alapítvány szerepe kettős. Egyrészt fontos az eddig is taglalt, az oktatás terén betöltött hiánypótló feladat, melynek során az általános és középiskolás diákok romákkal szemben meglévő előítéleteit csökkenti és bővíti tudásukat. Másrészt egyedülálló lehetőséget kínál roma fiatalok számára, saját identitásuk megfogalmazására és az erről való egyéni és közös gondolkodásra és kifelé történő kommunikációra. Az Uccu alapvetően az első cél megfogalmazódása során jött létre, az alapítvány cigány fiatalokat érintő, a közösség építésében és a kapacitás fejlesztésben betöltött fontos szerepe a több éves folyamat és közös munka során vált nyilvánvalóvá. Az elmúlt években körülbelül 30 roma fiatal csatlakozott az Uccu kezdeményezéséhez az iskolai foglalkozásokat tartó önkéntes moderátorként. Ők amellet, hogy eltérő társadalmi és gazdasági háttérrel rendelkeznek, a cigányság különböző csoportjaihoz tartozónak vallják magukat. Számos kulturális és identitásbeli kérdésben megoszlik véleményük. Az alapvetően nem roma diákoknak kínált iskolai foglalkozások kidolgozása során a moderátorok roma identitástudatának sokszínűsége erőteljesen van jelen. Az olykor komoly vitákat generáló különbözőségek ugyanakkor építőleg hatnak a modulok létrehozására, illetve párhuzamosan a roma fiatalok individuális identitás definíciójára is. Gyakran tapasztalható, hogy az alapítványhoz csatlakozó roma fiataloknak kezdetben nehézséget okoz cigány identitásuk megfogalmazása nemcsak a külvilág, de önmaguk számára is. A fo-

lyamattal egyidőben, ahogyan az Uccu, a zömében nem roma diákok számára igyekszik közvetíteni a cigány identitás sokszínűségét, a roma fiatalok tudatában is kristályosodik személyes identitásuk meghatározása és annak megélése. Tehát azzal párhuzamosan, ahogyan számukra ismeretlen csoportokkal megtanulnak kommunikálni, párbeszédet folytatni a roma társadalomról és identitásról, roma identitástudatuk individuális szinten is megerősödik és szilárd alapokat nyer.

Az Uccu Alapítvány, mindamelllett, hogy a fent taglalt módokon erősíti és tudatosítja a csatlakozó fiatalok roma identitását, magába foglalja a kollektív hovatartozás tudat és csoportkohézió fontosságát is. Függetlenül az identitásbeli sokszínűségtől, az alapítvány egy fontos közösségi színtér és együttgondolkodási platform a résztvevő fiatalok számára.

„Az Uccu alapítvány épít és rombol is egyben. Építi az elfogadást és rombolja az előítéleteket. Én ezért csatlakoztam.” Varga Attila, Uccu önkéntes

„Az Uccu egy lehetőség számomra. Lehetőség arra, hogy megismerjem a körülöttem élőket, illetve önmagamot és lehetőség arra, hogy engem is megismerjenek. Lehetőség, hogy a cigányok és nem cigányok közelebb kerüljenek egymáshoz.” Forgács Marietta, Uccu önkéntes.

Visszatérve az Uccu korábban említett elsődleges szerepére és missziójára: célja a roma társadalommal szembeni előítéletek megkérdőjelezése és csökkentése a párbeszéd és a személyes élményeken alapuló információátadáson keresztül. Mindezt teszi országos szinten, az általános és középiskolás diákoknak tartott iskolai foglalkozások segítségével.

Az Uccu tevékenységét 2012 szeptembere és 2013 júniusa között egy hatásvizsgálattal mértük. A kutatás az említett időszakban az Uccu Alapítvány által budapesti és Pest megyei középiskolákban tartott, az Európai Unió Youth in Action programjának támogatásával megvalósuló foglalkozásainak rövidtávú, közvetlen hatásait mérte. Az értékelő kutatás a következő módszereket alkalmazta:

1. Kérdőíves adatfelvétel a foglalkozáson résztvevő összes tizenéves körében a foglalkozás előtt és utána 3-4 héttel.
2. Csoportos interjú a foglalkozáson részt vevő diákokkal a foglalkozás közvetlen hatásainak mérésére egy budapesti és két vidéki osztály diákjainak részvételével.
3. Csoportos interjú a résztvevő osztályok tanáraival egy budapesti és egy vidéki középiskolából.

A kutatást Váradi Luca szociológus készítette.

A kutatás eredménye, az Uccu foglalkozás fogadtatása

A kérdőívekre adott válaszok, a csoportos interjúkban elhangzottak és a tanárok tapasztalatai is egybehangzóan azt mutatják, hogy a résztvevő tizenévesek örömmel és érdeklődéssel fogadták az Uccu Alapítvány foglalkozását. Rokonszenvesnek tartották a foglalkozást vezető önkénteseket, és a közvetlen hangvételt és a szókimondó, nyitott és őszinte légkört értékelték különösen. A résztvevők a foglalkozáson hallottakat is érdekesnek találták és többen is kiemelték, hogy a foglalkozáson olyan – őket érdeklődő és különösen fontos – témák kerültek elő, amelyekről máskor ritkán vagy sosem esik szó (a kérdőívre adott válaszok szerint 65% sohasem vagy csak ritkán beszélget a romákról a barátaival, 75% pedig sohasem vagy csak ritkán beszélget a romákról a szüleiével). A kérdőívre adott válaszok megoszlása azt mutatja, hogy a többség (60%) úgy értékelte, sok újdonságot tudott meg a romákról, és a résztvevők 84%-a pozitívan nyilatkozott a foglalkozásról (54%-nak nagyon, 30%-nak közepesen tetszett a foglalkozás).¹

A kutatásban megjelenő tanulói vélemények az Uccu foglalkozásával kapcsolatban:

„Szívesen tudnék meg többet a kultúrájukról és az életvitelükről. Azért érdekelnek ezek a dolgok, mert szerintem azért van akkora ellenállás a romák felé bizonyos emberekben, mert nem értik, nem ismerik az ő kultúrájukat és értékrendjüket. Fontos, hogy ismerjük őket, hiszen egymás mellett, egy országban élünk.”

„A romák élete és életkörülményei érdekelnének, az ahogyan lenézik őket, és ezt ha elmondanák még több embernek ők is átérezhetnék a romák helyzetét. ezt kéne tennetek :D Amúgy jó volt az Uccu foglalkozás :D Köszí nektek :D”²

Az említett kutatás is igazolni látszik az alapítvány azon törekvését, miszerint nem rövid, hanem sokkal inkább hosszú távon igyekszik változást generálni a megszólított diákok romákkal kapcsolatos megítélésében és gondolkodásában. Az Uccu célja, egy folyamat beindítása, egyfajta segítségnyújtás és útmutatás a nyitottabb és elfogadóbb gondolkodás irányába.

- 1 Várad Luca: Az Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány, „cigányank lenni – ismerjük meg egymást!” című középiskolai foglalkozásának értékelése, 2013 Augusztus. Készült az Európai Unió Fiatalok Lendületben program támogatásával.
- 2 Id. mint ¹!

Flóra László

Let's do it!

The dual function and effect of Uccu Roma Informal Educational Foundation

Translated by the author

The civil initiative has been started almost four years ago by Roma and non-Roma experts and young people with the aim to reduce prejudices against the Roma and the destructive thinking patterns among primary and secondary school students.

Uccu Foundation provides an opportunity for a personal encounter between young Roma and non-Roma people, this way widening their way of thinking, and at the same time reducing the discriminative, prejudiced way of thinking. The main activity of the Foundation is offering a 90-minutes long education module about the Roma society, based on the methods of informal education. The activities are held by young Roma people on a voluntary basis.

The most important viewpoint when putting together the education activities offered to schools is that the students should collect as many information and personal experience regarding the Roma as possible, in order to become more open towards each other.

One of the most important element of Uccu Foundation is the personal encounter and interaction, the opportunity for Roma and non-Roma people to meet and discuss. The young Roma people participate in the work of the Foundation from the very beginning, currently they moderate the educational activities as volunteers. Most of them are first-generation intellectuals. Their personal observations and experiences form an important part in the 90-minutes long educational modules.

Uccu Foundation has a dual role. On the one hand, the already mentioned role is essential in filling the knowledge gaps, which helps elementary and secondary school students to reduce their prejudices against Roma people and also to extend their knowledge. On the other hand, it provides a unique opportunity for the young Roma people to formulate their own identity and the individual and collective thinking about it and its communication to the outside world. Uccu has mainly been found during the evolution of the first objective, the important role of the Foundation regarding young Roma people, the aim to build communities and extend capacities became obvious during the number of years of this process and collective work. During the past few years about 30 young Roma people joined the initiative of Uccu as a volunteer moderator of the educational activities. Besides coming from different social and economic backgrounds, they also belong to different Roma groups. They have different opinions regarding a number of cultural issues and questions regarding identity. In the educational activities offered mainly to non-Roma students the varied identity of the moderators plays a very impor-

tant role. Although these differences sometimes result in serious debates, it also has a constructive effect to the formation of the modules and at the same time to the individual identity definition of the Roma youth. It can often be experienced that the young Roma people joining Uccu at first have a problem formulating their own identity, not only to the outside world but also to themselves. In parallel to the process when Uccu is trying to mediate the varied nature of the Roma identity, the personal identity of the young Roma people also clears up in their consciences and makes it easier for them to experience it. In parallel with the process of communicating and discussing about the Roma society and identity with unknown groups of students, the Roma identity of the volunteers becomes stronger on the individual level and becomes stable.

Uccu Foundation, besides enhancing and making aware the Roma youth about their identity, it also emphasizes the importance of the collective sense of belonging and group cohesion. Irrespectively of the varied nature of the identities the Foundation is an important communal stage and platform for collective thinking for the participating young people.

'Uccu Foundation creates and breaks down things at the same time. It creates acceptance and breaks down prejudices. This is why I joined the Foundation.' Attila Varga, volunteer of Uccu

'Uccu provides an opportunity for me. It gives an opportunity to get to know the people around me and for others to get to know me. It is an opportunity for the Roma and non-Roma people to get closer to each other.' Marietta Forgács, Uccu volunteer

Returning to the primary role and mission of Uccu mentioned earlier, its aim is to question and reduce the prejudices against the Roma society through transfer of information based on dialogues and personal experiences. It is carried out with the help of educational activities held in primary and secondary schools all over the country.

The effects of the educational activities held by Uccu has been evaluated in an impact assessment carried out between September 2012 and June 2013. The research measured the direct, short-term effects of the educational activities carried out by Uccu Foundation in secondary schools in Budapest and the county of Pest with the support of the Youth in Action program of the European Union. The evaluation research used the following methods:

1. Data collection with a questionnaire 3-4 weeks before and after the educational activity among teenagers who have participated in the program.
2. Group interview with participating students from a class in Budapest and two classes from Pest county to measure the direct effects of the educational activity.
3. Group interviews with the teachers of the participating classes in a secondary school in Budapest and one in Pest county.

The research has been carried out by Luca Váradi, sociologist.

The result of the research, the reception of Uccu's activity

The answers given to the questionnaires, the group interviews and the teachers' experiences show that all of the participating teenagers welcomed the educational activities of Uccu Foundation with interest and joy. They sympathized with the volunteers who were leading the discussions and especially appreciated the direct, outspoken, open and honest atmosphere they created. The participants found the received information useful and many of them pointed out that the topics – which they found important and interesting – were rarely or never discussed before (according to the results of the questionnaire 65% never or only rarely talks about the Roma with their friends and 75% never or very rarely talks about the Roma with their parents). The distribution of the answers given to the questionnaire shows that the majority (60%) learned a lot of new things about the Roma and 84% of the participants spoke positively about the educational activity (54% liked the activity very much, 30% rather liked it).¹

The students' experiences published in the research about Uccu's activity:

'I would be glad to learn more about their culture and way of life. I am interested in this topic and in my opinion some people are reluctant towards the Roma because they do not know their culture and values. It is important to get to know them because we live next to each other in the same country.'

*'I am interested in the life and living conditions of the Roma, and if they told more and more people how they are looked down on, then others could also understand their situation. This is what you should do :D. Otherwise I like the activity of Uccu :D. Thank you :D.'*²

The above mentioned research also seems to verify the endeavour of the Foundation to generate change in terms of the addressed students' opinion and thinking about the Roma not only in the short-term, but also in the long-term. The objective of Uccu is to start-up a process, to provide a kind of assistance and guidance towards a more open and accepting way of thinking.

- 1 Luca Váradi: The Evaluation of Uccu Roma Informal Educational Foundation's program for secondary school students entitled 'Being a Roma – let's get to know each other!', August 2013. Carried out with the support of the Youth in Action programme of the European Union.
- 2 Luca Váradi: The Evaluation of Uccu Roma Informal Educational Foundation's program for secondary school students entitled 'Being a Roma – let's get to know each other!', August 2013. Carried out with the support of the Youth in Action programme of the European Union.

NAPLÓ DIARY

- 201 Fliegauf Bence: Lassan gurulunk
207 Bence Fliegauf: Slowly we roll
213 Heindl Péter: A Ney Lili-projekt
233 Péter Heindl: Project Ney Lili
250 Kövér András: Náci, Cigány, Nácigány
253 András Kövér: Gypsy, Racist, Gypcist
256 Pápai Boglárka: Az antirasszizmus újragondolása
258 Boglárka Pápai: Rethinking Anti-racism
260 Torgyik Judit: Esélyegyenlőség: elméleti keretek és a megvalósítás lépései
262 Judit Torgyik: Equal Opportunity: Theoretical frames and the steps of implementation
264 Katya Dunajeva: A rassz újragondolásának lehetőségei
266 Katya Dunajeva: The necessity to reconstruct race

Fliegauf Bence

Lassan gurulunk

A film előkészítési szakaszában a cigánygyilkosságok nyomozása folyamatban van. A hatóságok annyit tudatnak a médiával – nem is tudnak többet –, hogy az elkövetők egy fekete terepjárával közlekednek. Fekete terepjárával lopakodnak a sötétben. Fekete terepjárába rejtve szállítják a molotov koktélokot, a vadászfegyvereket stb. Amikor elkezdjük járni a romatelepeket, tavaszodik, bérelt, ócska Suzukiink rendre elakadnak a dűlőutakon. Van, amikor traktor húz ki minket a sárból. Vidám kaland. Egy idő után mégis kérem a produkciót, hogy egy alkalmas autót béreljen. Nem probléma. Másnap hajnalban egy fekete pick-up teherautó áll meg a kapu előtt. Az asszisztensem kihajol: mehetünk? – kérdezi.

Néhány óra múlva már egy cigánytelep határában állunk. Köd, sár, nyirkos hideg, bangladesi nyomor. A terepjárónk kényelmes ülésen ülve, a melegben mindez egészen elviselhető. Alkalmas helyszínt és szereplőket keresünk – ilyenkor minden érdekes. Lassan gurulunk. Korábban már jártunk itt, akkor egy szíű indián-szerű asszony és fia behívott a házába. Kávéval és cigarettával kínáltak, elbeszélgettünk. Ők most nincsenek otthon. A szomszéd házból a függöny mögül, a sötétből valakik figyelnek. Három suhanc fát aprít, amikor meglátnak, megdermednek. Egymásra, majd újra ránk néznek. Jönnek. A kisbaltát nemrég fenhették, pengéje megcsillan a reflektor fényében. Mély levegőt veszek, lehúzó az ablakot.

- Mit kerestek? – kérdezi az idősebbik srác.
- Egy filmet készítünk a romákról, és...
- Milyen filmet?
- Mozifilmet...

– Itt nincs mozi – mondja a baltás fiú, aki a hideg ellenére egy szál pólóban van. Közben néhányan előszállingóznak a házaikból. Méregetnek minket. Motyogva elköszönök, felhúzó az ablakot. Mint valami szoborcsoport, bámulják a fekete pick-upot, egészen addig, amíg el nem tűnünk a sarkon. Legalább nem akadtunk el a sárban.

„Tunnel” commentje:

„Szóval ez egy szájszék fiksön lesz? Borzongó és félő cigányok. Peeeeeersze! Nem tudom hol él a tisztelt filmes művész, de hogy nem ebben a galaxisban az egészen bizonyos. És figyeljétek meg, hogy mivel kisebbségi ügyről van szó, olyan állami támogatást fog kapni, hogy majd nyílik a bicska a zsebükben. Én is remélem, hogy felelősségteljes emberek ülnek a kuratóriumban, és úgy kihúzzák a kisgyerek alól a talajt, hogy összetöri az orcáját a pofára eséstől.”

A jeleneteket a kiválasztott helyszíneken próbáljuk.

Ha minden jól megy, ilyenkor érezni kezdjük azt, amit addig inkább csak elképzelünk. A falu szélén cigányházak. A három ház közül az egyik takaros: tiszta udvar, rendezes ház, néhány baromfi. A szomszédban szemetes udvar, plédekkel sötétített ablakok.

Valaki nekibuzdult, hogy rózsaszínűre pacsmagolja a kohósalak falat, de úgy tűnik, időközben elfogyott a kedv. Vagy a festék. A stábtagok nem nagyon láttak még ilyet. A fiatalabbja sután ironizál, nevetgél. Az idősebb profik próbálnak tárgyilagosak maradni, de nem könnyű. Előkerül egy girhes, folyós szemű kismacska. A nőket ez hosszú percekre leköti. Mindenféle terveket szőnek, hogy fogják megmenteni. Az itt lakóknak nincs nyoma, holott a produkció hosszasan egyeztetett, majd megállapodott a próbafelvételről. A szomszédból átszól egy középkorú asszony.

– Bementek a faluba, menjenek be nyugodtan.

– Menjünk be? Csak úgy?

– Persze!

Bemegyünk.

– Most bementünk egy lakásba, úgy, hogy nincsenek itthon? Ezt ne csináljuk gyerekek – mondja egyikünk.

A lakás úgyszólván életes: a tűzhelyen paprikás csirke maradéka, a falak zsírosak, a padlón üres gyógyszeres levelek, félpár cipők. Sokszor jártam már itt. A döbönt stábnak kifejtem, hogy a mosogatógép és miniatűr zen sziklakert nem tesz senkit jobb emberré, mint ahogy ezeknek a hiánya sem rosszabbá.

- Ragadok... – mondja az egyik lány.

Nekilátunk. Minden a tervek szerint halad, gond nélkül próbálunk. Közben alkonyodik. Az eleinte idegenkedő stáb már leül a székekre, neki támaszkodik a falaknak. Van még egy jelenet, amit az udvaron kell leforgatnunk. Azt próbáljuk ki, hogy a filmben szereplő roma anyuka – akit a szerepe szerint szitává lőnek –, mozdulatlanul fekszik, mint egy halott. Megkérem a szereplőt, hogy fekdjön le.

– A földre?

Találok egy ágybetétet.

– Inkább erre.

– És mit csináljak?

– Tettesd magad hallottnak.

Mire kimondom, már tudom, hogy ezt így nem lehet. Én fekszem le. Nekem kell először. A kidobott ágybetéten szétkenődött egy kaszáspók. Behunyam a szemem. Most halott vagyok. Helyet cserélünk. Torokszorító látni ezt a harminc körüli romát, amint megpróbál úgy fekdni, hogy ne látszódjon, hogy él. Jól sikerül. A felvétel csendjében a ház konyhájából neszelést hallok. Azt hiszem, a macska. De nem. Patkány.

Mike Leigh, a Berlinale zsűrijének elnöke:

„A Csak a szél az utóbbi évek egyik legfontosabb antirasszista filmje. Flieg auf mysterien ábrázolta a magyarországi romák kétségbeesztő helyzetét.”

Szürke vándorpatkányok cikáznak odabent, a sokat látott linóleumon. Valaki halkán beszél a telefonjába. Elkapok néhány foszlányt: a holnapi joghurt reklámról egyeztet. Végeztünk. Beszállunk az autóinkba (immár egyik sem terepjáró). Hazafelé százharminccal száguldunk. A szélérőműveket figyelem. Egy másik csillagrendszerben járok. A stáb fáradtan elemez.

– Az alapvető higiénia kell, ha ide jövünk, érted? Három éves a fiam, és most így megyek haza.

– Persze ez nagyon durva, ide biztos, hogy ki kell hívni egy takarítónőt.

Interjú alanya: Kőszegi Máriaó

Az antirasszizmus fogalmával a nyári táborban találkoztam először. Megmondom őszintén, nem igazán gondoltam bele, hogy mit is jelent valójában. Mai ismereteim alapján úgy gondolom, hogy az antirasszizmus az a faji előítéletek elleni aktív fellépést jelenti. Ha tudjunk mit jelent az antirasszizmus kifejezés, akkor egyértelművé válik, hogy tettek és aktivitás nélkül nem beszélhetünk antirasszizmusról. Véleményem szerint tettek nélkül ez olyan, mint a szimpla empátia, vagy szóanalom, és beletörődés abba, hogy egyes nemzetek, egyének felsőbbrendűnek, életrevalóbbnak érzik magukat más nemzeteknél, társaiknál. Elképzeléseim szerint az antirasszizmusnak, ellentétben a szélsőséges szervezetekkel, nem radikális eszközökkel kell véleményét kinyilvánítania, hanem minél nagyobb tömegeket megmozgató békés figyelem akciókra kell törekednie.

Azt kell, hogy mondjam, nem teljesen vallom magam antirasszistának, mivel életem során egyszer vettem részt antirasszista felvonuláson, de nem igazán éreztem ezt magaménak. Ez nem azt jelenti, hogy még nem lehetek az, sőt terveztem, hogy a jövőben egyfajta társadalmi szerepvállalást vállalok saját kisebbségem érdekeinek érvényesítése érdekében.

Máriaó Kőszegi

With the concept of antiracism at first I've met at the antiracist camp. Telling the truth never thought about before what this word "antiracism" means. Based on my actual knowledge I think that antiracism means the active action against racism. If we know what antiracism means then it is obvious that without acts and activity we cannot talk about racism. On my opinion without acts it is like simple empathy or compassion and resignation that some nations and individuals are superiors and viable than others. According to my ideas antiracism contrary the radical organizations should not use radical tools to express ideology. Should seek after peaceful demonstrations and actions which activate masses. I have to tell that I'm not totally antiracist because I've participated at antiracist procession just once in my life, but I did not feel that one of mine. It does not mean that there is no chance to be moreover I'm planning in the future to take social responsibility to vindicate the rights of my minority.

– Ezt az enyém tuti, hogy nem vállalná. A patkányok közé?

– Szegények.

Az első benzinkútnál megállunk. Nem kell tankolni. Kezet kell mosni. Nagyon alaposan. De mi lesz a cipőinkkel?

Nem sokkal később, otthon a fiam a Shreket nézi laptopon, én a Gayatri Mantrát hallgatom az iphone-omon. Lehunyom a szemem, újra látom az egészet. Ahogy a cigány nő a „próba kedvéért” meghal a matracon. Ahogy néhány méterre bent a házban

motoznak a patkányok. Ahogy hallok közben: két teherauónyi joghurt kell? Egy kanálnyit fog bekapni, nem? Ahogy látom közben: az egyik fiatal gyakornok az orr piercingjét igazgatja. Közben zúg a mantra a fülhallgatómban:

„Om bhūr bhuvah svah
tāt savitúr váren(i)yam
bhárgo devásya dhīmahī
dhīyo yó nah pracodáyāt”

Sírni kezdek, nem nagyon tudom abbahagyni. Némán csinálom.

A forgatás közepe felé járunk. Vidéken, egy kollégiumban lakunk, a stáb a szereplőkkel együtt. Kora hajnalban dob ki az ágy, lezuhanyzom, és lemegyek reggelizőbe. Azt hiszem, még mindenki alszik. Meglepetésemre a romák a bejáratnál dohányoznak. Úgy tűnik, ők már órák óta fent vannak. De csak romák, illetve egyikük szocio-roma (cigányok között felnőtt gádzsó).

– Jó reggelt művészek! – rikolt fel nevetve az imádott, nagypofájú főszereplő.

– Sziasztok! Hát ti?

– Hát mi?

– Ilyen korán?

– Ja, ja. Kérsz kávé? Várjál, mindjárt hozok ki bundáskenyeret.

Jót reggelizünk.

Gyöngyi 15 éves roma lány Ózdról, ő a film egyik főszereplője. Két jelenet közben, amikor nincs dolga, ügyelőként dolgozik. Nem kérte erre senki. Az a rutin, hogy a színész ráérő idejében az öltözőjében, vagy a szálláson pihen, esetleg visszamegy a fővárosba, és intézi az ügyeit, próbálni, játszani megy. A Csak a Szélben dolgozó romák számára fel sem merül, hogy ne vegyenek részt a munkában csak azért, mert éppen nincsenek kamera előtt. A nők kávé főznek, felsepernek, ágyat húznak a szálláson, vagy éppen a stábtagnak gyerekeit terelgetik. Gyöngyi annyira ügyesen szervez, hogy kap egy rádiót, és időnként, a bonyolultabb, sok statisztás napokon, teljes értékűen ellátja az ügyelő szerepét. Soha egyikőjük sem kér semmilyen extra juttatást. Fel sem merül bennük.

Dzsóki Júing kommentje:

„Végülis megértem, hogy minden egyes cigányok sérelmére elkövetett bűncselekményről filmet kell csinálni. Hiszen, ha fordítva lenne, akkor évtizedekig csak a horrorisztikus cigány bűntettek bemutató filmeket nézhetnénk a moziban. Nyaljátok csak a fekete valagukat, de nehogy a következő áldozatuk éppen te, vagy a gyereked legyen...”

Az egyik roma epizodista megérkezik a szállásra. Azonnal felismer, pedig majdhogynem fél év eltelt azóta, hogy találkoztunk, akkor is kb. 10 percre. Üdvözljük egymást. Másnap reggel szeme idegesen vibrál, tekintete nyughatatlan.

– Van nekem itt egy undorodásom, tudod?

– Mi az?

– A WC.

– Nem volt kitakarítva?

– Ó, dehogynem, tiszta az mint az angyalok pinája.

– Az angyalok mind fiúk. Na jó, de akkor mi az undorodás?

- Hát hogy a WC ott van bent a szobában.
- Ezt nem értem. Direkt adtunk neked olyan szobát, amiben WC van, hogy kényelmes legyen.
- Szemem le nem hunytam, olyan undorító ez nekem, tudod?
- De mi? Mondd már el!
- Én roma vagyok érted? Mi romák nem tudunk olyan lakásban lakni, ahol a WC bent van a házba. Jó, hogy nem a WC deszkára terítitek az ebédet.

Lassan megértettem, hogy az, hogy ő egy térben alszik, eszik, illetve egyszerűen csak egytérben VAN egy WC-vel, az számára kibíráhatatlanul undorító. A disznók esznek ott, ahol szarnak – ezt több romától hallottam. Az epizodista azt mondta, hogy a következő éjjelt ő inkább a kollégium udvarán tölti, már ne is haragudjunk. Együtt vagyunk.

Berkovits Balázs és Jónás Marianna kritikája:

„A romákat ebben a filmben az általános koszoság, tompaság, érzéketlenség és beszédképtelenség jellemzi (...) súlyosbítva olyan képi ábrázolásokkal, amelyek undort váltanak ki: a közelképen mutatott azonosíthatatlan táplálék, koszosnak feltüntetett haj, emberi izzadság és általános ápolatlanság.”

Köd és hideg eső, és eltévedtünk. Mintha a sátánnal tangóznánk. Az asszisztens tolat, a kerekek kipörögnek a kátyúban, majd hirtelen megkapaszkodnak valami rögbe. A szuzuki meglódul és belefordulunk az árokba.

- Az isten bassza meg!
- Nincs isten. Amúgy ott van két ember. Megkérdezed tőlük, van-e itt egy traktoros? Az asszisztens elindul, hárman érkeznek vissza. A két középkorú gádzsó alaposan meg hányja-veti a dolgot.
- A Sanyinak van traktorja, de ez most fent van a központba.
- Szerdánként az Icusnál van. Amúgy se jönne ki.
- És a te dzsiped?
- Most azzal jöjtek ki? Áh.

Felbukkan egy autó. Csúszkálva, motort bőgetve száguld felénk a sárban.

- Ez a Rahan lesz – mondja az egyikük.
- Ja, jönnek kábel lopásból.

Az autó megáll, két roma ül benne. Az autóban nem látszik lopott vörösréz. Csak egy hatalmas, öreg dunyha. Mint valami foglyul ejtett felhő. Rahan kiszáll. Negyvenes, hollófekete hajú, erős férfi. Megnézi a kocsinkat az árokban, megvakarja a fejét.

- Na Zolika, hozdad a drótót.

Rahan egy perc múlva már az árokban áll, bokáig sárban. A valószínűtlenül vékony acélsodrony egyik végét a Suzukira kötözi, Zolika a másik végét az ő kocsijukba. A motor felbőg, fröcsköl a latyak. Pár perc az egész, és a kocsink újra kint van az úton. Mire felocsodunk Rahan és Zolika már vissza is ül a kocsijukba.

- Bent voltatok a községben? – kérdezi az egyik „fehér” báméskodó.
- Taknyos a gyerek, úgy húz az ablak, hoztam egy dunyhát, ja.

Rahanék már mennek is tovább – viszik a felhőt – arra sincs idő, hogy megköszönjem. Az asszisztens utánuk kacsázik a sárban, a kocsik megáll. Rahan kap egy ezrest, elteszi. A báméskodók gúnyosan néznek.

- Elfogadja, persze!
- Lopta a dunyhát valami öregtől, elhiszed?

Sourcellor commentje:

„A budai értelmiségi, aki régóta nem találkozott cigánnyal, készít egy filmet a többi budai értelmiséginek, akik szeretnének egy kicsit felháborodni Magyarország elmara-dottságán, az intolerancián és az előítéleteken, de azért élőben ők sem szeretnének találkozni velük, csak mint beszédtemára van rájuk szükségük.”

Peru, Lima, egyetem. A vetítőterem helyi diákokkal. Már hetek óta az Andokot járom, de még mindig elvárásznak az azték vonások. A Csak a szél vetítése utáni QA-n (kérdézz-felelek, ha gondoljátok, hogy szükséges a magyarázat – ági) vagyunk. Első kérdés.

– Magyarországon (folyékony az angolja, mégis spanyolul mondja, Hongria) mennyire gyakoriak ezek a vadászatok? Magyarországon lelövik a cigányokat? Ez általános?

– A cigánygyilkosságok a holocaust óta a legsúlyosabb etnikum ellen elkövetett bűncselekmények Magyarországon. Ez semmiképpen sem szokványos nálunk. Nem is specifikus. Az, hogy a rasszista gondolkodás gyilkosságba torkollik, teljesen normális ezen a bolygón.

– Hogy érti azt, hogy bolygón.

– Úgy, ahogy mondom.

– Úgy érti, Európában is?

– Európa is ezen az égitesten van, igen.

– Ezt nem értem.

– A náci holocaustról, az ukrán holodomorról, Ruandáról, a hanti-manysi vagy a tasmán népirtásról beszélek. Gondolom, hallottatok már Francisco Pizarróról?

Bence Fliegauß

Slowly we roll

Translated by Kriszta Dorn

In the preparatory phase of the film, the investigation of the Roma-murders is in progress. Authorities inform the media only about the fact – they do not know much more themselves – that the culprits move about in a black four-wheeler. They lurk in the dark in a black four-wheeler. They transport Molotov-cocktails, shotguns and the like, hidden in a black four-wheeler. It's springtime, when we start roaming the Roma colonies, and our rundown rented Suzukis keep getting stuck on the dirt roads. Sometimes tractors pull us out of the mud. Fun adventure. Yet, after a while I ask production to rent a compatible vehicle. No problem. Next dawn a black pick-up truck pulls up to my gate. My assistant leans out: Off we go? – he asks.

In a few hours' time we've reached the edge of a Gypsy colony. Fog, mud, Bangladesh-type poverty. This all seems quite bearable in the warmth, from the seats of our comfortable four-wheeler. We're looking for suitable locations and characters – everything is interesting now. We're rolling slowly. We had been here before, a Sioux-like woman and her son called us in. They invited us for coffee and cigarettes, we had a chat. They are out now. Some people are watching us from the dark, from behind the curtains of the neighbouring house. Three young guys are chopping wood. They freeze as they notice us. They glimpse at each other, then back at us again, then they approach. The axe must have been sharpened recently, its blade glitters in the headlight. I take a deep breath, and roll down the window.

– What are you looking for? – the older guy asks.

– We're shooting a film about the Roma, and ...

– What film?

– A movie ...

– There's no movie theatre here. – says the boy with the axe, who is wearing only a T-shirt, despite the cold. A few people emerge from their houses in the meantime. They look at us with suspicion. I mumble good-bye and roll up the window. Like a group-statue, they stare at the pick-up truck until we disappear at the corner. At least we didn't get stuck in the mud.

Tunnel's comment:

„So is this gonna be a sci-fi? Shivering, scared Gypsies. Yeahh! I don't know where the highly respected artist lives, but not in this galaxy, that's for sure. And just watch, as this is a minority issue, he'll get such an amount of state subsidy that'll blow the fuse. And I also hope that responsible people are in the board, and they drop the kid flat that he'll break his face.“

We are rehearsing the scenes in the chosen locations.

If everything goes right, now we start feeling what we had just imagined. Gypsy houses at the edge of the village. One of the three houses is neat: clean yard, orderly house, some poultry. A messy yard next door, windows darkened with blankets. Someone had the urge to paint the slag walls pink, but must have run out of interest in the meantime. Or paint. The crew haven't really seen this before. The younger ones are joking clumsily, giggling. The older professionals try to stay objective, but it's not easy. A skinny, sick-eyed kitten turns up, occupying the women for long minutes. They are setting up all kinds of plans to save it. No sign of the residents, though production had long negotiated and agreed on the test shots. A middle-aged woman calls over from next door.

– They've gone to the village, just go inside.

– Shall we go in? Just like that?

– Sure.

We go inside.

– We've just entered a flat, and the owners are not here. We shouldn't do this, guys!
– one of us says.

The flat is sort of 'lived-in': leftovers from paprika chicken on the stove, greasy walls, pill-blisters on the floor, single shoes. I've been here many times. I explain the shocked crew that dishwashers and miniature Zen-fountains do not make people better, and neither does the lack of all these make them worse.

I'm sticky – one of the girls says.

We set about it. Everything is on schedule, we are rehearsing smoothly. It's getting

GALÉRIA

dark. The earlier aversive crew start sitting on chairs, leaning against the walls. There is yet a scene that we need to shoot in the yard. We rehearse that the Roma mother character – who is shot to pieces in her role – lies stiff like a corpse. I ask her to lie down.

– On the ground?

I come across a mattress.

– Rather on this.

– And what shall I do?

– Play dead.

Mike Leigh head of the Berlinale Jury:

„*Just the wind* is one of the most important anti-racist films of the recent years. Fliegauf mastered to depict the desperate situation of the Hungarian Roma.”

Grey rats flash about on the weary lino. Someone is whispering to his phone. I overhear a few words: he’s discussing the next day’s yoghurt commercial. We’re done and get in the cars (now there are no four-wheelers). We rush homeward by 130kmph. I watch the windmills. I’m off to another galaxy. Tired, the crew analyse.

– You see, we need basic hygiene when we come here. My son is three years old, and I’m going home like this.

– Sure, this is really tough, we need to hire a cleaning lady.

– Mine would not undertake this, for sure. Here among the rats?

– Poor things.

We stop at the first filling station. No need to fill up the cars. We must wash our hands. Very thoroughly. But what about our shoes?

Not long after, my son watches Shrek on a laptop, I listen to Gayatri Mantra on my iphone. I close my eyes and recall the whole thing. As the Gypsy woman dies on the mattress just for the sake of rehearsal. As rats fumble in the house just a few meters away. As I can hear in the meantime: do you need two truck-loads of yoghurt? He’ll eat two spoonfuls, won’t he? As I can see one of the young trainees fixing her nose piercing. The mantra is flowing in my headphone.

„Om bhūr bhuvah svah
tāt savitúr váren(i)yam
bhárgo devásya dhīmahi
dhiyo yó nah pracodáyāt”

I start crying and can’t really stop it. I’m mute.

We are in the middle of the shooting. We, the crew and the actors, stay in the countryside, in a students’ hostel. I wake up at early dawn, have a shower, and go down to the diner. I thought everybody was asleep. To my surprise, the Roma are smoking at the entrance. They seem to have been up for hours. But only the Roma, and one of them a „socio-Roma” (a gadjo – non-Gypsy grown up among Gypsies)

– Good morning, Artie! – the beloved loudmouth protagonist calls out laughing.

– Hi there! What are you doing here?

– What do you mean?

– So early?

– Yeah, yeah. Want some coffee? Wait, I’ll get you some fried bread.

We have a hearty breakfast.

Gyöngyi is a 15-year-old Roma girl from Ózd, she is one of the main characters. She functions as a coordinator of extras, between two scenes. Nobody asked her to. Normally, the actors rest in the dressing room or at the accommodation, maybe they go back to the capital to tend their business, rehearsing, acting. For the Roma acting in *Just the wind* it is out of question to avoid work, only because they are not in front of the camera at the moment. Women make coffee, sweep, change sheets at the accommodation, or babysit for the children of the crewmembers. Gyöngyi is so good at organizing that she is given a walkie-talkie, and sometimes on really busy, complicated days with a lot of extras, she is a perfect coordinator of extras. None of them ever asks for any extra money. They don't even think about it.

Dzsoki Júing's comment:

„After all, I understand that you need to make a film about each crime committed against Gypsies. As, if it was the other way round, we could only watch movies presenting horrific Gypsy crimes for decades. Go and lick their black asses, but least you or your child should be their next victim...”

One of the Roma featured extra arrives at the accommodation. He recognises me instantly, although we met almost six months ago, for about ten minutes. We greet each other. Next morning he seems stressed with a restless look in his eyes.

– You know, something disgusts me like hell.

– What?

– The toilet.

– Wasn't it cleaned?

– Oh, it was. It was clean like the angels' pussy.

– Angels are all boys. Then what is so disgusting?

– That the toilet is inside the room.

– I don't get that. You got a room with a toilet on purpose to feel comfortable.

– I haven't slept a wink, you see, it's so disgusting for me.

– But what? Tell me!

– I'm a Roma, you know. We Roma can't live in a house where the toilet is inside. At least you do not eat your lunch from the toilet seat.

Slowly I understand that it is unbearably disgusting for him to sleep, eat or just be in one space with a toilet. It's pigs that eat in the place where they shit – I've heard this from several Roma. The featured extra said, with due respect, he would rather spend the next night on the yard of the hostel. We are together.

Critique from Balázs Berkovits and Marianna Jónás:

„In this film, the Roma are characterised by general filth, numbness, insensitivity, and inability of speech (...) hardened by disgust-inducing visual representations: unidentifiable food, hair depicted dirty, human sweat and general slovenliness in the close-ups.”

There is fog, cold rain and we got lost. As if we were dancing tango with the devil. The assistant backs up, the wheels spin in the mud, then suddenly they get held in some clod of mud. The Suzuki moves and we turn into a ditch.

– God fuck it!
 – There's no God. But there are two people. Can you ask them if there is a tractorist around here?

The assistant leaves and three of them return. The two middle aged gadjo seem pondering.

- Sanyi has a tractor, but he's up in the village now.
- On Wednesdays he's at Icus'. He wouldn't come out.
- Is this your jeep?
- You want me to come out with that? Ahh.

A car turns up. It approaches slipping, with roaring engine.

- This must be Rahan – one of them says.
- Yeah, they're coming from stealing cable.

The car stops, two Roma sit in it. There's no sign of copper, only a huge, old eider-down. Like a captive cloud. Rahan gets out. Forty-something, sturdy man with ebony hair. He looks at our car and scratches his head.

– Well, Zolika, get the wire.

In a minute, Rahan is in the ditch, up to his ankle. He ties one end of the unbeilevely thin steel wire to the Suzuki, and Zolika ties the other end to thier car. The engine roars, the slush splashes around. Just a few minutes and our car is out on the road again. In a glimpse's time, Rahan and Zolika are back in their car.

- Were you in the village? – one of the "white" onlookers asks.
- The kid got cold, the window is draughty, I got an eiderdown, yeah.

Rahan and Zolika are off, I have no time to say thank you. My assistant dodders after them in the mud, the car stops. Rahan gets a thousand forints, he takes it. The onlookers have a sarcastic look.

- Sure, he takes it.
- He stole the eiderdown from some old folks, believe me.

Sourcellor's comment

„The intellectual from Buda, from the capital, who hasn't long met a Gypsy, makes a film for the other Buda intellectuals, who would like to get indignant on the drawbackness of Hungary, intolerance and prejudice. But they wouldn't like to meet them face to face, they just need them as a conversation topic.“

Peru, Lima, university. In the screening room with local students. I've been roaming the Andes for weeks, but the Aztec cities still enchant me. We are at the QA session after showing *Just the wind*. First question.

- How frequent are these hunts in Hungary? (His English is fluent, still he says in Spanish, Hongria) Are Gypsies shot in Hungary? Is this general?
- Murders of Gypsies are the most severe crimes against ethnic minorities since the Holocaust in Hungary. This is by no way usual at us. Not even specific. Racist thinking turning to murders is completeley normal on this planet.
- How do you mean, on this planet?
- Just, the way I say it.
- You mean, in Europe as well?

- Europe is on this planet. Yes.
- I don't understand that.
- I'm talking about the Nazi Holocaust, the Ukranian Holodomor, Ruanda, the genocides among the Hanti-Manysi or in Tasmania. I guess, you've heard about Francisco Pizarro?

Of course, they have. But they soon change the topic. They are more interested in suspense, in camera movements, and actor management. They study to become film directors, after all.

Heindl Péter

A Ney Lili-projekt

„Pénteken az Ormánságban voltam, egy párszáz lelkes falu, Magyarmecske vendégeként. A falu lakossága felerészben cigány. A 4 környékbeli falu gyerekeit összegyűjtő iskola tanulóinak nagyobb része is cigány. Emléktáblát avattak. A faluból elhurcolt, meggyilkolt zsidók, 11 ember emléktábláját. Az iskola nyolcadikosai végezték a kutatómunkát, kérdezték ki az időseket, akik még emlékezhetnek Samu bácsira, a helybeli „polgárság” egyik legismertebb figurájára, Ney Lilikére, a meggyilkolt mecskei kislányra (az ő egykori barátnője is ott volt az avatáson) meg a többiekre. Lassan elkezdtek kirajzolódni az arcok, a vonások, a szeretetek és sértettségek, az élettörténetek elszórt töredékei a homályból, a halottak pár percre birtokba vették újra a portákat, végigballagtak az árnyak az utcákon, Samu bácsi tekintélyes és Ney Lili törékeny árnyalakja. Előkerült egy túlélő is, Laci bácsi, tőle tudják a nyolcadikosok, akik visszaadták Magyarmecske emlékezetének egy darabját, hogy a nyár elején elhagyott iskolájuk épülete volt az imaház, az egyetlen hely, ahol találkoztak és közösséggé váltak pár órára a falubeli zsidó családok – nagyünnepekkor. Egyébként Laci bácsiék nemigen jártak össze „az urakkal”, az urak is, Laci bácsiék is asszimilálódtak, elhagyták a vallás előírásait. Samu bácsi ajándékozta az Úr asztalát a református templomnak. Így került az emléktábla az iskola falára. Mégis csak ez az épület volt a közösségi terük, és ebből az épületből tárták fel történetüket is, még mielőtt végleg elmerült volna a múlt feneketlen kútjában, ahogy általában történni szokott tömeggyilkosság után, a történelemnek nevezett, szűnni nem akaró gyalázat normális ügymenete szerint.”

„Amit Történelemnek hívnak /, azt nem kell feldicsérni,
így, ahogy van, a bennünk / lakó bűnöző csinálta”
(Auden).

Elkerültek, nem jöttek vissza, aztán már csak az elején kellett a székelyen,
a többit elintézte magától az idő.

Vári György (NagyLevin): Ney Lili emlékezete

Jóvátenni, persze, semmit nem lehet. Se az ő sorsukat, se másét, és a mögöttünk hagyott század évig érő hullahegyei már a felvetést is frivollá teszik. Jóvátenni csak az fogja majd mindezt, aki a Történelmen kívülről érkezik meg, tör be a történelembe, hogy felszámolja. Addig nem tehetünk mást, mint amit Walter Benjamin híres Angyala, akit Paul Klee képén pillantott meg. A Paradicsom felől fújó szél a Megváltás felé sodorja, ő azonban háttal áll a Megváltásnak, a Történelmet nézi, szemében tükröződik az iszonyat. *El nem fordult tekintete* őrzi a múltat annak, aki majd visszamenőleg jóváteszi, igen, jóváteszi. Ez a gyenge messiási erő adatott a mecskei nyolcadikosok számára, akik sosem hallottak a Történelem Angyaláról, és mégis ők voltak most az Angyal tekintete. Samu bácsi és Lili története nélkül nem lehetne majd teljes a Megváltás.

Előkerült még a falusi temető széléről egy kis sírdomb is a munkában, Ferike sírja, Samu bácsi 4 évesen elhalt kisfiáé, 1894-ből. Samu bácsi akkor 30 éves volt, 44-ben, mikor elvitték, 80. Ferike nyugszik közülük egyedül szülőfalujában. Ha nem akarjuk,

mint Ivan Karamazov, *visszaküldeni a belépőjegyet*, mindenestül elvetni a Teremtést, és én nem akarom, akkor nem tehetünk mást, mint azt, amit ők tettek, a nyolcadikosok, a polgármester asszony, a tanáruk, Heindl Péter, az iskolaigazgató, a katolikus pap és a református lelkipásztor, akik mind ott voltak, segítettek. Nem lehetünk mások, mint a Történelem Angyalának napszamosai, akik azért dolgoznak, mert tudják, hogy eljön, akire várunk. Mert teljes hittel hisznek a Messiás eljövételében.

Hálás köszönet Magyarmecskének, hogy helyet adott emlékezetében egykori lakói, az elhurcoltak árnyainak.

A Ney Lili-projekt

Nyomozás a magyarmecskei iskolásokkal

I. Prológus

Miről fogok írni? Kalandokról, amelyek diákokkal történtek. Falusi, alacsonyan képzett szülők gyermekeivel, többségükben romákkal.

Egy nagy kalandról, melynek során megismerték egy elfelejtett közösség történetét. A magyarmecskei zsidók történetét.

* * *

A 2005/2006-os tanévben kezdtük el a múltkutató foglalkozásokat. Akkor még nem a mecskei zsidókról szólt a projekt. Róluk nem is tudtunk. A nyolcadikosokkal az általános iskolában azt kezdtük kutatni, hogy az öregek Mecskén, és a környező falvakban vajon mire emlékeznek a negyven-ötven-hatvan-hetven évvel ezelőtti, vagy még régebbi eseményekről. Az ő elbeszéléseiken keresztül akartuk megismerni a XX. század jó részének történelmét. A kölykök nagyon élvezték, az egészet. Fényképezőgépet és diktafont vittünk magunkkal és ők készítették a felvételeket. Jártuk a környező falvakat. Beszélgettünk sok mindenkivel. Tárgyakat is fotóztunk – emlékeket a múltból. Aztán visszamentünk a suliba és feldolgoztuk a tapasztaltakat.

A gyerekek nagy többsége Gilvánfáról jár a magyarmecskei iskolába. Beás cigányok, mint mindenki Gilvánfán. És a környező falvakban is sokan. Amikor Gilvánfára mentünk a fényképezőgéppel és a diktafonnal, egy ottani idős ember (Ignác Sándornak hívják, de a becenevén, *Kapitány Sanyi bácsinak* szólítja őt mindenki a faluban) mesélni kezdett. Lefestette előttünk, hogyan éltek a háború előtt a cigányok az erdőben, kunyhókban. Hogyan vájtak teknőt, faragtak kanalat és más használati eszközöket. Hogyan éltek meg ezekből a mesterségekből. Mesélt a háborúról. Elmondta, hogy volt, akit katonának vittek el a cigány férfiak közül. Aztán a háború vége felé olyan is volt, akit kényszermunkára vittek és sohasem jött vissza. Mesélt a frontról, ami a falutól nem messze húzódott. Elmondta, hogy volt ott akkoriban egy szintén beás fickó a közeli Bogádmindszentről. Először a németekkel barátkozott össze, aztán meg az oroszokkal. Népe árulójává vált. Először a németeknek szolgáltatta ki a beás nőket, aztán meg az oroszoknak. Utóbbiaknak nem csak a cigány nőket. Amikor a front elhagyta a falut, az

áruló is eltűnt a környékről. Félt a falusiak bosszújától. Aztán '56-ban, a forradalom idején két gilvánfai férfi, egy Pécs környéki bányában letöltött műszak után betért egy kocsmába és ott véletlenül rátalált erre az emberre. Ütött az igazság órája. Az áruló nem élte túl a találkozást. Legalábbis így szövegezte Kapitány Sanyi bácsi története. Később ezt a tragédiát dramatizálva előadtuk a gyerekekkel a nagyharsányi Ördögkatlan Fesztiválon. De ne szaladjunk ennyire előre!

Kapitány Sanyi bácsi elmondta még, hogy az oroszok, bármilyenek voltak is, mégis csak ők mentették meg a gilvánfai beások életét. Mert a háború végén a cigányok már tudták, hogy a náciok őket is meg akarják ölni. Sanyi bácsi úgy emlékezett, a cigányok legyilkolása csak néhány napon múltott.

– Ha csak pár nappal később jönnek az oroszok, akkor a németek és a velük együttműködő magyarok a gilvánfai cigányokat mind megölték volna! – állította. Sanyi bácsi mesélt még a háborús idők kakastollas csendőreiről is. Elmondta, hogy kisgyerekként nagyon félték tőlük. Amelyik gyerek nem szaladt le az országútról rögvest, amikor a csendőrök közeledtek, azt a kakastollasok egyből ütötték-verték. Sanyi bácsi arca elsötétült: – Emlékszem, egy nap mezítláb álltunk az út mellett az erdő szélén. Néztük a nyitott teherautókat, amin a csendőrök vitték a sárga csillagot viselő zsidókat a környékről. – mondta.

Kérdeztük: – Hol éltek Gilvánfán zsidók?

Sanyi bácsi nem tudta biztosan. A cigányok az erdőben laktak, nem a faluban. Azért megnevezett néhány gilvánfai családot gyermekkorából. Még az egykori lakóházaikat is megmutatta. Más idős környékbeliek azonban, akik ismerték ezeket a családokat, határozottan állították, hogy Sanyi bácsi téved. Azok nem voltak zsidók. Feldolgoztuk a történet eseményeit, de a zsidók után hiába kérdezősködtünk. Senki nem tudott róluk semmit.

Rá egy évre azonban, a Gilvánfától két kilométerre fekvő Magyarmeckén, beszéltem egy idős nénivel. Ő emlékezett a zsidó családokra. A beszélgetésből kiderült, hogy a ma 350 lakosú Magyarmeckén a háború előtt élt egy jelentős, hat családból álló zsidó közösség. Az idős magyarmeckei asszony – Bence Kálmánné, Cinka néni – egy fényképet is megmutatott a családi fotóalbumából. Szép, 16 év körüli leány mosolygott a képen. Ney Liviának hívták. Lili az idős néni gyermekkori barátnője volt. A holokauszt áldozatává vált.

II. A nagy projekt

A 2007/2008-as tanév második felében Ney Lili kinagyított fényképét kiraktam a magyarmeckei iskola faliújságjára, az alábbi képaláírással: „Ney Livia (Lili) – magyarmeckei lány; Eltűnt a faluból, majd néhány hét múlva meggyilkolták. Még 10 magyarmeckei lakosnak lett ugyanez a sorsa. Ki volt ez a lány? Hogyan élt? Miért kellett meghalnia? Aki szeretné mindezt kideríteni és megőrizni a lány, meg a többiek emlékét, az jöjjön HÉTŐN 13.50-kor a könyvtárba! Elsősorban nyolcadikosokat várok. Heindl Péter”

Óriási hatása volt a plakátoknak: tömegével akartak részt venni a gyerekek a délutáni programon.

Azt hiszem, ezzel a hatásos bevezetéssel sikerült ezúttal megoldani azt az örök kérdést: hogyan lehet gyerekeknek fontos, tanulságos dolgokról beszélni az iskolában,

amikor minden ilyesmit a felnőttek által erőltetett kötelező moralizálásnak (többnyire álszentségnek) tartanak?

Heti rendszerességgel megtartott foglalkozássorozatot kezdtünk. A foglalkozássorozat tematikáját és az ott történeteket az alábbiakban részletesen ismertetem.

1. kaland – Ney Lili és Magyarmecske zsidó közössége

A gyerekeknek mindjárt az első foglalkozáson el kellett mondani röviden, hogy mi is történt a falujukból 64 évvel ezelőtt elhurcolt emberekkel. Néhány dokumentumot is mutattam az áldozatokról.¹ A tömeggyilkosság rejtélye tehát lelepleződött. De a gyerekek érdeklődése megmaradt.

Megígértem nekik, hogy nyomozni fogunk, és fokról fokra fogjuk megtalálni a részleteket, feltárni a bizonyítékokat. A gyerekek érezték, itt még további titok lappang. Hogyan felejtődhetett el a faluban egy ilyen „tömeggyilkosság”, amikor még élnek az események tanúi? Hogyan lehet, hogy csak most hallottak róla először?

Bűntényről, s egyben egy tragédia körülményeiről kezdtünk el nyomozni. *Én mégis, tudatosan törekedtem arra, hogy ne csak a tragédiáról essen szó. Hanem mindenekelőtt a zsidó családok életéről és az élet értékeiről. Mindarról, ami a tragédia előtt megvolt, és ami aztán elveszett.* Elveszett, de nem nyomtalanul. S ha vannak nyomok, akkor a gyerekek és a falu emlékezetében ezek az értékek, s az értékeket hordozó emberek újra „élővé tehetők”.

Mivel a gyerekek nagy része vallásos – katolikus, vagy református – azt is fontosnak tartottam, hogy a zsidóságot, mint egy harmadik vallási közösséget mutassam be.

A foglalkozás után aztán a kisebb gyerekek, akik nem lehettek ott, a folyosón tolongtak a nagyobbak körül. Igyekeztek minél több információt kisajtolni belőlük a történetekről. Ettől persze még jobban megnőtt a foglalkozások presztízse.

2. kaland – Cinka néni mesél Ney Liliről és a falu zsidó közösségéről

A Cinka néninél tett látogatás azért volt nagyon izgalmas élmény a gyerekeknek, mert ekkor hallhattak először „tanúvallomást” az eseményekről. Az idős hölgy megmutatta a családi albumában a gyerekkori barátnője, Ney Lili eredeti fényképét. Nagyon sokat mesélt a zsidó családokról: Ney doktorról, az állatorvosról, Lili édesapjáról, Steinerékről, a Mészárosékról. A szatócsüzletet üzemeltető Spierer családról. Léderer Samu bácsiról, a köztisztviselőben álló idős földbirtokosról. A fiatal agronómus Báderékről és a kislányukról. Végül a helyi parasztcsaládba beházasodott, kikeresztelkedett Lukács Feri bácsiról, a postásról és az ő családjáról. Cinka néni beszélt a közös falusi élményekről, majd a zsidó családok elhurcolásáról és tragédiájáról. Arról is, mi történt a faluban a deportálásuk után. Hogyan siratták meg őket aznap, majd rámosták szét a házaikat az elhurcolásuk másnapján. S hogyan jött vissza aztán az elhurcoltak közül két túlélő. Elmondta, hogy az egyikük, az akkor 20-as éveie elején járt Steiner Laci², él még. A '40-es

- 1 A dokumentumok egy részét a Yad Vashem holokausztáldozatokról szóló adatbázisának honlapján találtam. Másik részüket pedig Vörös István pécsi történelemtanártól, helytörténésztől, a holokauszt Baranya megyei fejezetének jeles kutatójától, volt kollégámtól kaptam.
- 2 A falujából 24 évesen elhurcolt Steiner Lászlót ma már nem így hívják. Az idős ember azonban – tartva az antiszemita atrocitásoktól – magyarosított nevét a nyilvánosság előtt nem kívánja használni a Vészorkorszak eseményeivel összefüggésben. Jelenlegi budapesti lakóhelyi környezete nem tud zsidó származásáról és életének a háború előtti szakaszáról semmit. És Laci bácsi – zentúl így nevezem őt – nem is akarja, hogy ez megváltozzon.

évek végén Budapestre költözött, de korábban többször visszajárt Cinka néniékhez és ahhoz a családhoz, akik annak idején a németek elől elrejtették.

Kimentünk az utcára és Cinka néni sorra megmutatta azokat a házakat, ahol a meggyilkoltak családjai – Steinerék, Spiererék, Neyék, Báderék, Lédererek – egykor éltek. A gyerekek meg lefényképezték a házakat.

A falu szegény, viszonylag kevés új ház épült az elmúlt 50 évben. A zsidó családok egykori otthonai így ma is szinte ugyanúgy néznek ki, mint a háború előtt.

A házakat azért is jó volt megismerni, mert így aztán később végigjárhattuk azokat és megkérdezhettük az ott lakóktól: – Tudják-e, ki lakott a házukban a háború előtt?

Sehol sem tudták. És akkor aztán a mostani lakóknak is elmondhattuk, hogy milyen ügyben kutakodunk. Így ők is tudomást szerezhettek a már csaknem feledésbe merült zsidó közösségről és annak sorsáról. Természetesen fényképeket is készítettünk a magyarmecskai zsidók egykori lakóházairól.

3. kaland – Beszélgetés Vörös István történelemtanárral és helytörténésszel

István nagyon jó előadó. Még a cigány nemzetiségi Gandhi Gimnáziumból ismertük egymást, aminek az alapításában mindketten részt vettünk. Ő a gimnázium első éveiben ott tanított történelmet. Nyilván a gandhis tapasztalatai is szerepet játszottak abban, hogy a mecskai roma gyerekekkel igen jól tudott kommunikálni. Másfél óra alatt megismertette a gyerekekkel a holokauszt alapfogalmait, nagyvonalakban felvázolta az európai holokauszt eseményeit s ezen belül külön foglalkozott a Baranya megyei eseményekkel. Számos dokumentum-másolatot hozott a mecskai zsidók sorsáról. Az előadásán nemcsak a foglalkozások nyolcadikosai voltak ott, de nagyon sok alsóbb osztályos gyerek (köztük a teljes 7. osztály) is részt vett a beszélgetésen.

4. kaland – „Júlia és George” – Sajátélményű tréninggyakorlat az előítéletekről

A gyakorlat levezetését szakképzett felnőtt-képző trénerként szerzett tapasztalataim alapján vállaltam. Egy képzeletbeli történetet dolgoztunk fel közösen. Úgy, mint ha a résztvevők a történet helyszínén élő kívülállók lennének. A történet vicces és „becsapós”. Játékos jellege miatt megfelelő tréneri vezetéssel nem áll fenn a veszélye annak, hogy a résztvevőket lelkiileg megviselje. Így kamaszokkal is elvégezhető a gyakorlat. Vicces, mégis alkalmas a kívülállók elhamarkodott ítéleteinek, és az ezek mögött álló előítéleteknek a felismertetésére. Arra is alkalmas a gyakorlat, hogy az előítéletes gondolkodás következményeit végiggondoljuk. No meg arra is, hogy számba vehessük: Vajon milyen eszközeink vannak az előítéletes gondolkodás visszaszorítására?

Hasznos volt ez a nap. Arra azonban közel sem volt elég, hogy a tömeggyilkosságba torkolt zsidóellenesség okait, azaz az antiszemitizmus speciális, sok szempontból a történelemben egyedülálló vonásait is megértsék a gyerekek. Erre csak több éves közös munka után, akkor került sor, amikor a fiatalok már javában középiskolába jártak.

5. kaland – Léderer Ferike sírja

A mecskai temetőben megkerestük azt a sírt, aminek a meglétét az iskola egyik takarítónője beszélt. Az iskola régi épülete egykor a zsidó vallású Léderer Samu földbirtokos, nagykereskedő, vármegyei törvényhatósági képviselő háza volt. Feltételeztük, hogy az ő, négy évesen elhunyt fiacskájának sírját találtuk meg a mecskai keresztény temető egyik sarkában. Feliratos emlék a faluban élt zsidókról, talán az egyetlen.

Ekkor beszéltünk először arról, hogy jó lenne valamilyen emléket állítani az „eltűnt” zsidó közösségnek a faluban. Talán ekkor történt – az időpontban nem vagyok már biztos –, hogy szóba hoztam egy ismert történetet a háborús Németországból. Hitler valamelyik munkatársa emlékezett vissza a Führer egyik kijelentésére. A náci fővezére egy alkalommal megemlékezett munkatársainak, célja az, hogy a zsidóknak még az emlékét is eltüntesse Európából. Fölvettem a gyerekeknek: – Talán a mi dolgunk az, hogy Hitlernek ez a célja itt Magyarmecskén mégse valósulhasson meg.

– Akkor itt mi most újra legyőzzük Hitlert! – mondta valaki. Csend lett. Az egyik kislánynak könnybe lábadt a szeme.

Nyáron aztán egy emléktábla-avatási ünnepség tartottunk. Ez lett a „Ney Lili-projekt” záróeseménye.

6. kaland – Találkozás a deportálás túlélőjével, Laci bácsival

Cinka néninek sikerült valahonnan megszerezni az idős, 88 éves férfi telefonszámát és én fölkereshettem őt budapesti lakásán. Több órán át beszélgettünk. Laci bácsi nagyon sokat mesélt a háború előtti életéről, mecskői emlékeiről, a családjáról, a vészkorszak alatti hányattatásairól, a családtagok legyilkolásáról, a visszatéréséről, és a háború utáni életéről egyaránt. (Az elmondottakat lejegyeztem és később le is gépeltem a visszaemlékezéseket.) Két mecskői fényképet is mutatott: egyet a családjáról – kisgyermek önmagáról szüleivel, féltestvéreivel, azok párjaival és az unokahúgaival – a házuk udvarán, egyet pedig három fiatalról: a két Ney gyerekről és a kamaszkorú Steiner La-

GALÉRIA

ciról Ney doktorék háza előtt. Megkértem Laci bácsit, jöjjön el Magyarmecskére és beszéljen az iskolásokkal. Elfogadta a meghívást.

A látogatás sikere minden képzeletet felülmúlt.

Laci bácsit nagy tisztelettel és szeretettel fogadta a falu polgármestere. A vendég aztán elment Cinka nénihez. Vele is – akár csak a polgármesterrel, majd az iskolaigazgatónővel – hosszan beszélgetett. Mégis, ami számunkra a legfontosabb volt: Laci bácsi vagy két órán keresztül beszélt az iskola dísztermében a felső tagozatosoknak és tanáraiknak a régmúltról. Közben válaszolt a hallgatóság kérdéseire is. Annyira érdekes volt az előadása, hogy a gyerekeket nem kellett „fegyelmezni”. Mindenki feszült figyelemmel hallgatta. Lenyűgöző volt az előadás profizmusa. Pedig ilyen előadást Laci bácsi korábban még soha sem tartott. Elsősorban az életről és nem a pusztulásról beszélt. A mecskei zsidó családok életéről. S a zsidó családok együttéléséről keresztény szomszédokkal. Elmondta, hogy a mecskei zsidókat nem jellemezte különösebb vallásosság, imádkozni csak az őszi nagyünnepken jöttek össze. A társasági kapcsolatok a faluban a társadalmi helyzeten alapultak, nem a felekezeti hozzátartozáson. Lédererék és Neyék az „urakhoz” tartoztak. Az „urak”-rajtuk kívül a jegyző, a református tanító, a lelkész és a gyógyszerész – az úgynevezett Magyar-kocsmába jártak kuglizni. A szegényebbek – ide tartoztak Laci bácsiék és a többi zsidó család is – a másik kocsmába jártak össze, ultizni. Laci bácsi a deportálásról is beszélt és a saját megmenekülésének történetét is elmondta. A Vészkorszak drámai eseményeit azonban több részletre bontva – a békés hétköznapokról szóló beszámolóba ágyazva – mesélte el. Ezzel elkerülte, hogy akár őt, akár a gyerekeket túlságosan „magukkal rántsák” a tragédia eseményei. Szökéséről és megmeneküléséről olyan részleteket is elmondott, amiről sem Cinka néni, sem más, időközben megtalált, Mecskéről már elszármazott kortárs visszaemlékező sem tudott addig.

Beszélt még a háború utáni újrakezdésről, a későbbi életről. Külkereskedő lett. Üzleti útjairól nagyon sok képet mutatott a gyerekeknek. Felhívta a figyelmüket, hogy „*érdemes tanulni, nyelveket megismerni!*”, mert akkor nagyon sokfelé eljuthat munkája során az ember.

Sok izgalmas fordulata volt a visszaemlékezésnek és a gyerekekkel való beszélgetésnek. Ezek közül egyet felidézek:

Egy hatodikos kislány jelentkezett:

– Azt tudom, hogy a reformátusok a nagy református templomban imádkoztak, a katolikusok pedig a katolikus kápolnában. De hol imádkoztak a zsidók?

– Mint már mondtam, mi az őszi nagyünnepken jöttünk össze imádkozni. Méghozzá a Lédererék egykori házában két összenyíló helyiségében. Egy helyiség a férfiaké, egy a nőké volt, azokat erre az időszakra imaszobákká rendeztek át. Pécsről hívtak egy előimádkozót is. Ez a két szoba a Léderer-ház utca felőli oldalán volt. Hol is? Hát éppen itt, ahol most ülünk! – válaszolta Laci bácsi.

Megdöbbenő volt ez a szembesülés. Sokan számára most vált csak nyilvánvalóvá az is, hogy valamikor az iskolájuk régi épületszárnya még nem közintézmény volt, hanem a 100 éven át, egészen az 1944. áprilisi elhurcolásukig Magyarmecskén élt Léderer család háza.

7. kaland – Régi anyakönyvek a magyarmecskei körjegyzőségen

A körjegyzőségen megengedték, hogy az évszázados születési, házassági és halotti anyakönyvekből kikeressük az izraelita vallású személyeket. A bejegyzések tanulmá-

nyozásával a gyerekek a XIX. század végétől nyomon tudták követni a mecseki zsidó közösségben történt változásokat. 1952 előtt ugyanis minden anyakönyvi bejegyzésnél ott szerepelt a bejegyzett személy vallása, külön rubrikában. Ez nagyon egyszerűvé tette a keresést.

Az anyakönyvek lapozgatása közben olyan fölfedezést tettünk, amivel egy addig bizonytalan adatot sikerült egyértelműen tisztázni:

Mind Cinka néni, mind Laci bácsi ugyanis korábban egybehangzóan azt állították, hogy a faluból elhurcoltak között volt két idős, 80 év körüli személy: Spierer Jakab és Spierer Jakabné. Ők Hónig Miksáné, született Spierer Gizellának a szülei voltak. Tudtuk már, hogy Spierer Gizella a holokauszt egyik mecseki áldozata. Ugyanakkor a Vörös Istvántól fénymásolatban kapott, a szentlőrinci járásbírói iratok között fennmaradt 1944-es magyarmecseki „*Kimutatás a bejelentett zsidókról*” (a tulajdonképpeni „deportálási lista”) nem tartalmazta a két idős ember nevét. Az 1940-es évek halotti anyakönyveit lapozgatva azonban most megtaláltuk a rejtély kulcsát: kiderült, hogy a Spierer házaspár röviddel a német megszállás előtt hunyt el. Érthető tehát, hogy a visszaemlékezők több mint 60 év távlatából arra emlékezvén, hogy Spiererék a deportálás előtt nem sokkal még éltek, azt a következtetést vonták le, hogy akkor nekik is az elhurcoltak között kellett lenniük...

Nem csak ez a felfedezés volt nagy hatással a gyerekekre. Izgalmas volt pl. megtalálni Ney Lili születésének bejegyzését, és a bejelentőnek, Lili édesapjának, dr. Ney Aladár állatorvosnak az eredeti aláírását felismerni az anyakönyvben.

8. kaland – Fáklyás felvonulás; Találkozás a pécsi zsinagóga közösségével

A Pécsi Zsidó Hitközséggel terveztük a kapcsolatfelvételt. A találkozásból azonban több lett, mint amit előre elképzelhettünk. Kiderült: lehetőségünk van arra, hogy akkor látogassunk Pécsre, amikor a Szent Egyed Közösség és a Pécsi Zsidó Hitközség fáklyás felvonulást szervezett a város főterétől a pécsi zsinagógaig, a pécsi gettó létesítésének évfordulójára emlékezve. Színes fáklyákat vásároltunk és csatlakoztunk a felvonulókhoz. A felvonulás végén az egybegyűlteket előtt a zsinagógában Schönberger András főrabbi és Nagy János, a Szent Egyed Közösség vezetője mondott beszédet. A pécsi látogatás alkalmával tehát nemcsak a helyi zsidó közösséggel és annak vezetőjével találkozhattunk, nemcsak a zsidó közösség központját, a zsinagógát nézhettük meg, de részt vehettünk egy igazi szolidaritási akción is. A találkozás nemcsak a mecseki diákokra, de a Hitközség főként az idős generációhoz tartozó tagjaira és a *Comunità di Sant' Egidio* fiataljaira is nagy hatást gyakorolt. A kapcsolat tartóssá vált. A hitközség több tagja is eljött a 2008. augusztusi magyarmecseki emléktábla-avatásra. Mi meg később többször beutaztunk a hitközség rendezvényeire, beszámolni az éppen aktuális múltkutató munkánkról. A Szent Egyed Közösség tagjai pedig jó párszor eljöttek aztán a cigányok által lakott Gilvánfára, az új közösségi házukba. Itt találkoztak újra a projektben résztvevő diákokkal.

9. kaland – A felelősség kérdése. Beszélgetés Lankó József alsószentmártoni plébánossal

A plébánost, vagy a helyiek hívják, „Tiszit”, a mecseki diákok szinte mind ismerik. Ő a Pécsi Egyházmegye cigányokért felelős katolikus lelkipásztora. Józsi, amellet, hogy a családi élethez kapcsolódó szertartásokat (keresztelés, esküvő, temetés) végzi a cigány családok körében és miséket tart, kiterjedt karitatív munkát is szervez és tábo-

rozni viszi a fiatalokat. Nagyon fontos volt, hogy ő beszélt a gyerekekkel az embertársainkért való felelősségvállalás parancsáról, illetve e parancs megszegéséről a Vészkor-szak idején.

10. kaland – A kacsótai zsidó temető

Egy kisbuszos kiránduláson kerestük fel a 65 éve nem látogatott és nem gondozott kacsótai zsidó temetőt, a mecseki zsidó közösség egykori temetkezési helyét. Arról, hogy a mecseki zsidók ide temették halottaikat, Laci bácsitól szereztünk tudomást. A Magyarmecskétől kb. 15 kilométerre fekvő Kacsóta falu határában, egy szántás közepén, egy fallal körülvett területen, több mint 60 éve burjánzó növényzet dzsungelében találtuk meg a temetőt. A kerítés mögötti területre egy kőboltozatos, alagút-szerű kapun át léptünk be. A szinte áthatolhatatlan bozót alján százával heverték szanaszét a gazdagon faragott héber, német és magyar nyelvű sírkövek. A feliratokat a minket kísérő – és azóta sajnos már elhunyt – pécsi múzeológus, Radnóti Ilona segítette értelmezni. A baranyai zsidó temetők országosan ismert kutatójaként mesélt a gyerekeknek a zsidó temetkezési szokásokról és szertartásokról. A hely, a háborítatlanul burjánzó több mint fél évszázados növényzet alatt megtalált sírkövek látványa, önmagában is segítette megérezni azt a hiányt, amit egy sok évtizede feledésbe merült gazdag kultúra egykori hordozói hagytak maguk után.

11. kaland – Két nap Budapesten

Már javában zajlottak a foglalkozások, amikor értesültünk arról, hogy a jeruzsálemi Jad Vasemtől 1000 dollár pályázati támogatást nyertünk a projektre. Ebből június elejére kétnapos budapesti tanulmányi kirándulást szerveztünk.

Három felnőtt – két gilvánfai beás cigány gyermek édesanyja és jómagam – kíséretében 20 fiataalt vittünk el a kirándulásra. Az idegenvezetőink Pécsi Katalin és Vári György, a Holokauszt Emlékközpont munkatársai voltak. Szimpla leírással nem is mondható el az élmény nagyságáról szinte semmi, de azért mégis leírom a programunkat: Első nap a Páva utcai múzeumot néztük meg, majd a zsinagóga karzatán a földön körbeülve beszéltek meg Vári Györggyel a tapasztaltakat. Ide jött el, hogy velünk újra találkozzon, Laci bácsi is. Este a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola és Gimnázium diákjainak előadását néztük meg a pesti belvárosban. A „Minden egér szereti a sajtot” című zenés vígjáték is a másság iránti toleranciáról szólt. Másnap megnéztük a Dohány utcai zsinagógát és a Zsidó Múzeumot. Majd Vári Gyurival a gyerekek elsétáltak a híres „Cipők a Dunaparton” emlékműhöz. Erről az emlékműről több mecseki diák, mint a „legjelentősebb élményről” számolt be a kétnapos programról készült összefoglalójában. Délután a Lauder Gimnázium és a Scheiber Sándor Zsidó Gimnázium diákjaival közösen vettünk részt egy játékos foglalkozásból álló ismerkedő programon, amelyet a Bálint Zsidó Közösségi Ház munkatársai szerveztek számunkra.

12. kaland – A hely, ahol az „Igazak” elrejtették Steiner Lászlót

Úgy alakult, hogy a „rendes” tanévben ez volt az utolsó foglalkozás. „Detektív-csapatunkkal” átmentünk a szomszédos Magyartelekre és megkerestük azt a házat, ahol a '44 őszén hazaszökött Steiner Lászlót több hétre elrejtették óvo asszonyi kezek, egészen a szovjet Vörös Hadsereg megérkezéséig. A házban lakó család itt sem tudta, hogy milyen múltat őriznek otthonuk falai. Elmeséltük nekik. Megfogta őket a történet. Ez-

után készséggel fölengedtek bennünket a padlásra, hogy megnézzük Steiner Laci egykori búvóhelyét.

* * *

Az előre eltervezett, fél tanéves programot sikerült megvalósítanunk, sőt „túteljesítenünk”. Köszönhetően a gyerekek lelkesedésének és a programba bevont szakemberek készségességének.

Közben néhány sajtóközlemény is napvilágot látott már a foglalkozásokról.

Először a Páva utca honlapján jelent meg egy rövid tudósítás és hozzátalálva az én beszámolómat a projektről. Aztán a június 20-i számában a Köznevelés című pedagógiai kétheti lap is lehozta cikké alakítva a beszámolómat „Ki volt Ney Lili?” címmel. Júliusban a Kossuth rádió Esti Krónikáját követő hírháttér-műsorban volt velem egy rövid interjú, majd másnap egy másik interjúban is beszélhettem a programról, amit a következő napi Kossuth-rádiós Reggeli Krónikában csúcsidőben, reggel fél nyolckor sugároztak.

A program azonban a tanévvel nem ért véget. Hiszen hátra volt még a menetközben elhatározott nyilvános „projektbemutató”, a falu zsidó közösségének emléket állító kiállítás és az iskola falára kihelyezett emléktábla avatóünnepsége.

13. kaland – Felfedezés Léderer Ferike sírjánál

A kiállítás-megnyitóra készülve egy amolyan forró nyári napon találkoztunk az iskolában a programban résztvevő gyerekek nagy részével. Az volt a célunk, hogy megbeszéljük a további teendőket az augusztus 8-i „projekt-záró” ünnepség sikere érdekében.

Ezúttal is történt azonban valami nem várt, érdekes dolog, ahogy szinte mindig, a program foglalkozásain. Elmesélem:

Ahogy az iskola udvarán lévő padokon beszélgettünk, elhatároztuk, hogy ha már a magyarmecskai zsidók temetkezési helyét, a kacsótai zsidó temetőt nem is tudjuk megmutatni a 8-án ideérkező vendégeknek, legalább Léderer Ferike sírját – a különleges sírt, amit a magyarmecskai keresztény temetőben találtunk – megtisztítjuk a hosszú évtizedek alatt ráakódott kosztól. Mint már említettem, erről a sírról a sírkövön olvasható név alapján már régóta feltételeztük, hogy az egyik mecskai zsidó család 1894-ben, négy évesen elhunyt kisfiáé. A beszélgetés után 4-5 gyerekekkel kimentünk a temetőbe sírkövet tisztítani. Egyszer csak az egyik 12 éves kislány kőszikálás közben felkiáltott: – Péter, itt van két „zsidó betű”!

Megnéztem és tényleg: az obeliszk hátuljára két héber írásjelet, egy „pé” és egy „nun” betűt véstek! Ugyanazt a két betűt, amit több síron is láttunk akkor, amikor a kacsótai zsidó temetőben jártunk a gyerekekkel. A rövidítés jelentését gyorsan megkérdeztük telefonon Radnóti Ilonától, mert úgy emlékeztünk, ezekről a betűjelekről Ilona már a kacsótai temetőben is beszélt.

– Pó nitbár – itt nyugszik. Pontosabban: „Itt van elrejtve”. – adta meg a megfejtést a múzeológusnő.

A héber betűk megtalálásával bizonyossá vált, hogy Léderer Ferike sírköve valóban „zsidó sír”, amit minden bizonnyal a magyarmecskai iskola mai régi épületszárnyában élt Léderer család egyik gyermekének állítottak.

Hogy miért a sírkő hátsó, keleti oldalán van a pé és a nun betű, arra Randóti Ilona a következő magyarázatot adta:

Interjú alanya: Végh Zoltán

A szóból is adódik, hogy a rasszizmus elleni fellépést jelenti és számomra is ezt takarja. Azt gondolom, hogy nem létezik tettek nélkül antirasszizmus. Hiszen lényegében, ha valamit meg akarunk változtatni – ez esetben, az olyan emberek véleményét, akik pusztán a különböző rassz jegyek alapján ítélnék el másokat –, akkor muszáj cselekednünk. Tehát számomra teljesen egyértelmű, hogy a tettek igen is nagyon fontosak. Többféle módon is fel lehet lépni a rasszizmus ellen. Léteznek békés módszerek, ezek lényege az, hogy az antirasszisták fórumokat hoznak létre interneten vagy akár élőben, kerekasztal beszélgetéseket szerveznek stb. Ezzel szemben áll a sokkal keményebb, erőszakosabb módszer, amikor kimennek az emberek az utcára és hangosan skandálják mindazt, amire felszeretnék hívni a figyelmet. Ez esetben a rasszizmus ellen való fellépésnek a fontosságát. Önmagába véve talán antirasszista vagyok, hiszen elítélem a rasszista emberek gondolkodását, azonban nem vallom magam annak mégsem, mert nem sokat teszek az ügy érdekében.

Zoltán Végh

Antiracism -as the word says- is the action against racism and for me it means the same as well. I think there is no antiracism without actions. Because if we want to change something, in this case the opinion of those who are judging others based on the mere racial characteristics, than we have to act. So for me it is obvious that the actions are very important. There is more ways to act against racism. There are peaceful methods, the essence of those is creating antiracist forums on the net or alive organize roundtable discussions etc. The opposite of this is the more tough method, when people go to the streets and scandal loudly all the things what they want to call attention to. In this case the importance of the fight against racism. Itself I would say that I'm antiracist why I judge the way of thinking of racist people, but at the same time I do not consider myself antiracist because I don't act too much in the favor of it.

– A zsidó temetők mindig keleti tájolásúak. A mecseki – félig református, félig katolikus – temető azonban nyugati tájolású. Lédererék nyilván nem akarták a kisgyerek sírkövét a többi sírral szembefordítani. A két héber betűt mégis a sírkő keleti oldalára vésték fel. Láthatja így az Örökkévaló Isten Jeruzsálem felől, hogy a választott népből rejt valakit ez a sír. Ha pedig eljön a feltámadás ideje, a többi zsidó elhunythoz hasonlóan Ferike is kelet felé léphet majd ki a sírból, hogy Jeruzsálembe siethessen...

Azt talán már soha nem fogjuk megtudni, hogy ezt a kisfiút miért ide, a magyarmecseki keresztény temetőnek a korabeli keresztény síroktól távol eső sarkába, és miért nem a kacsótai zsidó temetőbe temették el. Bár ki tudja. Egyszer talán még erre is fény derül...

14. kaland – A roma holokauszt emléknapiján Budapesten

Néhány nappal a mecseki emléktábla-avatás előtt még egy kirándulást tettünk Budapestre. A Holokauszt Emlékközpont meghívására megint a Páva utcában jártunk négy beás tanítvánnyal. A roma holokauszt augusztus 2-i emléknapiján vettünk részt. Elég nagy közönség előtt kb. egy órát beszélhettünk a programunkról. Arról, hogyan tártuk föl egy zsidó közösség sorsát főként roma gyerekek segítségével, egy iskolai foglalkozás-sorozat keretében. A gyerekek nagyon jókat mondtak, a végén a Duna tévé egy riportot is készített velünk, ami a tegnap esti 6 órás híradójukban jött le. Ráadásként az Emlékközpontban megrendezett egész napos roma holokauszt program végén én mondhattam egy rövid ünnepi beszédet az egybegyűlteknél az udvaron, a Nevek fala előtt. Utána még sokat csavarogtuk a gyerekekkel. Részt vettünk a Nehru-parton álló roma holokauszt emlékműnél a roma szervezetek és más emberjogi mozgalmak által szervezett tömeggyűlésen is. Végül éjfélre értünk haza autóval Magyarmeckére, illetve a környező falvakba.

A megnyitó előtti napon reggeltől késő estig Radnóti Ilonával, valamint Balatoni Tamásnéval, a magyarmeckei iskola igazgatójával és a „múltkutató” diákok egy részével együtt vágtuk, ragasztottuk – installáltuk – a másnapi kiállítás anyagát. Mások, a polgármester irányításával ekkor szerelték fel az iskolaépület homlokzatára a felavatandó emléktáblát. Nagyon izgatottan vártuk a másnapot.

15. kaland – Az emléktábla-avatás

Mivel az ünnepségre meghívtuk a pécsi zsidó hitközség tagjait is, úgy döntöttünk, hogy igazi, kóser ételt szolgálunk fel. Egyeztettünk a pécsi főbabbival. Megtudtuk, hogy a kóseriség nemcsak azt jelenti, hogy a zsidók nem eszik meg a disznóhúst. A közönséges húst sem lehet akárhogy előkészíteni a főzésre. Akármilyen edényben sem lehet főlszolgálni az ételt, mert ha igazán kósernek akarunk lenni, akkor nem tehetünk olyan tányérba húsos ételt, amiben korábban valamilyen tejtermék volt, és fordítva. Ugyanez vonatkozik az evőeszközökre is, bár azokat mindenféle bonyolult eljárással kóserre lehet tenni, akkor is, ha korábban másféle ételt is ettek velük. A főbabi azt javasolta, szolgáljunk fel különféle gyümölcsöket, abból baj nem lehet. Így aztán augusztus 8-án hatalmas nagy gyümölcsös tálakkal vártuk a vendégeket.

A megnyitóról sok fotó készült. Ezekről mindig felidézhetőek az események. Az ünnepség első része az iskola régi épületszárnyában, az un. konferencia-teremben volt. Azon a helyen, ahol az egykor itt lakó Léderer Samuék a férfi és a női imaszobákat rendezték be évente egyszer, néhány hétre.

Nagyon sokan eljöttek. Ott volt a fél falu. Sokan ott voltak a Szent Márton Caritas Alapítvány munkatársai – a kollégáim – közül is. Aztán többen érkeztek a Pécsi Zsidó Hitközség részéről. Budapestről a Holokauszt Emlékközpont munkatársai látogattak meg minket.

A megnyitó-beszédet Horváth Gézáne, Magyarmeckeske polgármestere tartotta. A terem falán Valkó László két, igazán megragadó, a vidéki holokausztnak emléket állító festménye lógott ez alkalommal, a pécsi művész felajánlásának köszönhetően. Az ünnepségen egyébként Kisasszonyfa, Dióviszló és Sásd polgármesterei is jelen voltak. Az eseményre készített kiállítás tablói a nagyszámú közönséggel szembeni falon voltak láthatók.

A megnyitó beszéd után a gilvánfai Orsós Edit – az egyik nyolcadikos „múltkutató” diák édesanyja – énekelt gyönyörű dalt magyar és héber szöveggel. Leányom, Heindl

Katica kísérte őt hegedűn. A dal után én beszéltem arról, hogyan zajlott le a projekt a gyerekekkel és hogy mi célból is csináltuk ezt az egészet.

Ezután három felekezett „papja” – sorrendben Lankó József alsószentmártoni katolikus plébános, Németh Norbert csányoszrói református lelkész és Schönberger András pécsi főrabbi – imádkozott velünk. Mindannyian egy-egy rövid beszédet is mondtak.

Ezután az iskola utcai homlokzatán elhelyezett emléktáblához mentünk. Az emléktáblán a deportálás rövid története olvasható. A szöveg utal a mecseki zsidó közösség múltjára is. Aztán következik a tizenegy meggyilkolt személy neve a Léderer, a Báder, a Ney, a Steiner, és a Spierer családból.

Horváth Gézané polgármester mondott néhány szót, majd megkoszorúzta az emléktáblát. Egy csokor virág és egy másik koszorú is került még a tábla alá. A virágot Vass Sándorné (született: Tóth Mária) az 1944. április 26-án a község többi zsidó lakójával együtt deportált, de a barcsi gettóból kikerült, majd sok viszontagság után 1944. novemberében hazaszökött Steiner Lászlót elrejtő és róla a szovjet csapatok megérkezéséig gondoskodó Tóth Józsefné (született Juhász Erzsébet) lánya hozta Pécsről. Tóth Józsefné sajnos már elhunyt. A koszorút pedig András, Laci bácsi fia hozta Budapestről. Édesapja nagyon készült az avató ünnepségre, de sajnos néhány nappal az esemény előtt megbetegedett és így fia „képviselte”.

Hát ennyi volt.

Nem egészen egy évvel az emléktábla avatás előtt a faluban mindössze egy-két nagyon idős ember őrizte az egykori zsidó közösség emlékét. Az emléktábla-avatás programjain ott tolongott az egész falu. Sőt sokan a környező falvakból, városokból, de még Budapestről is. Cikkek jelentek meg az eseményről a sajtóban. A gyerekekkel közösen elértük: nem fog feledésbe merülni az egykor a faluban élő közösség élete és tragikus sorsa.

III. Hosszúra nyúló epilógus

Azt hittük véget ért a kalandsorozat. Pedig dehogy ért véget! Mindenki folytatni akarta. És a csapat nagy része folytatta is. Nem volt nehéz, az újabb kalandok szinte jöttek maguktól. A további – máig tartó – kalandokról érdemes lenne újabb és újabb részletes beszámolókat írni. Most csak röviden összegzem, mi történt azután.

Újabb találkozások

Az emléktábla avatás után egy hónappal Magyarmecskére jött Laci bácsi, hogy láthassa ő is az emléktáblát. A Népszabadság riportere egy egész oldalas riportot készített vele és projektben szereplő diákokkal³.

A Népszabadság cikket elolvasta Ney Lili bátyjának 1946-ban született leánya is. Aztán egy nap csörgött a mobilom és egy női hang így szólt: – Halló, Ney Judit Livia vagyok, Heindl Péter tanár urat keresem.

Azt hittem, hogy leesek a székről, amikor meghallottam ezeket a szavakat.

3 Ungár Tamás: Kötőta az iskola falán. In: Népszabadság, 2008. október 10. A neten itt olvasható: <http://www.nol.hu/lap/mo/lap-20081010-20081010a-32>

Ney Judit aztán elmondta, hogyan ért el. A Népszabadság cikket illusztráló fényképen látható volt a mecskei emléktábla. Még a rajta lévő szöveget is el lehetett olvasni a sajtófotóról. Meg is látta a fotón a nagyapja, a nagyanyja és a nagynénje nevét. A cikkben pedig szerepelt az én nevem és annak alapján érdeklődött utánam, végül megszerezte a telefonszámom. És jönne is Mecskére, családostul!

Szinte házról házra végigjárva kerestem meg a gyerekeket, hogy elújságotlam, ki bukkant elő.

Ney Judit Lívia először leányával és az unokaöccsével (egy másik Ney-leszármazottal) jött el Magyarmecskére. Találkoztak a gyerekekkel, az iskolaigazgatónővel, a polgármester asszonnyal és Ney Lili néhány idős kortársával. Judit elhozta és megmutatta a Ney-család háború előtti fotóalbumát. A képek bősége lenyűgözött mindenkit. Csak Liliről, a projektünk hősről közel ötven kép van az albumban, három éves korától egészen 1944-ig. Van olyan kép, amin a falu összes zsidó gyermeke látható a 30-as évek elején. Aztán három, az 1920-as évek végén készült fotón a 4-5 éves Lili és bátyja, Ney Laci (Ney Judit édesapja), valamint néhány Spierer-unoka is látható egy beás cigány család társaságában az egykor a falun kívül lévő erdei telep egyik kunyhója előtt. Mindnyájunkra hatott a látvány, gyerekre-felnőttre egyaránt. Kissé párás lett a szemem, amikor ezeket a képeket megláttam.

Később Judit elhozta magával a Spierer-család holokauszt-túlélőinek unokáit is. Hoffmann György Budapestről, Robert Hajdu a feleségével New Yorkból érkezett. A fényképalbumból előkerült, romákkal közösen készült fényképen látható beás cigány és zsidó családok utódai most találkoztak Gilvánfán. A beás leszármazottak között volt, aki a mecskei zsidó közösség múltját feltáró projektben is részt vett.

Fényképezkedés, barátkozás, nagy öröm. Újabb nagy kaland.

Megnyerünk egy fotópályázatot

2008 őszétől kollégáim egy ifjúsági közösségi házat szerveztek Gilvánfán. A Ney Lili projektben részt vevő gyerekek ezentúl itt találkoztak. A közösségi ház vált ezután a múltkutató program központjává. A következő tanévtől az iskolai sikerességet iskolán kívüli programokkal segítő, úgynevezett „tanoda-programot” indítottunk. A programot befogadó épületet „Nyitott Háznak”⁴ neveztük el. A tanoda-programnak akkor én lettem az első szakmai vezetője. Újra sokat lehettem együtt azoknak a diákoknak a nagy többségével, akikkel korábban a Ney Lili projektet közösen csináltuk. Lehetőség nyílt itt a fiatalabbak bevonására is a program folytatásába.

Még 2009 elején, az ekkor már részben középiskolába járó „múltkutató” gyerekekkel egy fotó-pályázatot nyújtottunk be a mecskei zsidó családkról összegyűjtött fényképekkel a budapesti Páva utcai Holokauszt Emlékközpontba. Rendszereztük az addig gyűjtött fényképeket a mecskei zsidó közösségről és magáról a projekt-gyűjtőmunkáról is. A fotókat azon a picasa web-helyen gyűjtöttük össze, amire Ney Judit unokaöccse, Ney E. Péter a családjuk teljes, 1920-as és 50-es évek között keletkezett képeit fölrakta.⁵ A képekhez írtam egy hosszabb kísérőszöveget. Ebben igyekeztem sok mindent leírni arról, amit a mecskei zsidó családok történetéről megtudtunk.

A magyarmecskei projektünk képeivel a Holokauszt Emlékközpont „Az áldozatok

4 Beás cigány nyelven a Magyarországon használatos helyesírással: Kászá Dásztyszjá

5 <http://picasaweb.google.com/mecske>

arca” című pályázatán fődíjat nyertünk. A díjátadó ünnepség 2009. április 16-án volt a Páva utcában. Egy 9 személyes mikrobusszal 8, ekkor már középiskolába járó egykori mecseki diákot tudtam fölvenni Budapestre a múltkutató csapatból. A nap fantasztikus élmény volt mindannyiunk számára. Délelőtt idegenvezetővel bejártuk a budapesti zsidónegyedet. megnéztük a magyar zsidóság három hagyományos vallási irányzatának zsinagógáit is. Délután egy power-pointos vetítéssel egybekötve beszámoltunk a projektünkről a Páva utcában. Aztán jött a számunkra legszebb és több, szinte katartikus élményt okozó esemény. A Páva utcaiak segítségével megszerveztük, hogy az ünnepi eseményre odajöjjen a négy mecseki holokauszt-áldozat leszármazottja. Eljött Laci bácsi, és rajta kívül még az egykori állatorvos, Dr. Ney Aladár (Ney Lili édesapja) unokája, két dédunokája és egy ükunokája. Aztán velük együtt leraktunk vagy 10 olyan mécses a Páva utcai zsinagógában, amelyek tartóvasain egy-egy magyarmecseki holokauszt-áldozat képe volt látható. Azok közül a képek közül, amiket mi adtunk be a pályázatra. Rendkívül megható volt! Nem csak mi, nagyon sok holokauszt-áldozat rokona rakott le még ilyen mécseseket, amelyek aztán beborították a zsinagóga padlózatát. Utána élő klasszikus zenei kamarakoncert volt a zsinagógában. Ez is megfogta a gyerekeket, ilyet meg sose láttak. Majd egy nagy kivetítőn levetítettek egy diasorozatot, amelyet a Páva utcaiak állítottak össze olyan híres, a magyar és egyetemes kultúrának jelentős értékeket adó zsidó személyekből, akik a holokauszt áldozatai lettek. Többek között olimpiai bajnokok, tudósok, írók, festők képei jöttek egymás után ABC sorrendben. Mindegyik vetített képen aláírás, hogy ki volt az illető. Aztán egyszer csak az 'N' betűhöz érve feltűnt dr. Ney Aladar magyarmecseki állatorvos képe. Hát ez is nagyon megfogta a gyerekeket: Mi másnak köszönhető ez, mint hogy megcsináltuk ezt a projektet Mecskén? Majd a nyolc fiattal fölvonultunk a színpadra, ahol az Emlékközpontot fenntartó alapítvány kuratóriumának elnöke, Székely Gábor adta át a díjat és az oklevelet. Ezután Pécsi Katalin tett fel néhány kérdést a projektről nekünk és mi – a gyerekek és én – a zsinagógában összesereglett sok száz megemlékező előtt válaszoltunk a kérdéseire. Nagyon jól esett a gyerekeknek az ünnepség. Végül félrevonultunk a mecseki leszármazottakkal beszélgetni. Közösén készítettünk egy csomó fényképet is.

Már hazafelé mentünk a mikrobusszal a 8 gyerekekkel, amikor is az egyik lány felkiáltott: „De hát akkor mi már félig zsidók vagyunk!” Úgy éreztem, ez a kiáltás a bensővé vált szolidaritás-érzés jele volt. A szolidaritás egy közösséggel s a közösség sorsával. Ennyi, nem sok, ettől még továbbra sem értették a fiatalok igazán, hogy mitől alakult ki az emberekben az antiszemitizmus, s hogy miért van az jelen még mindig, de azért ez is eredmény.

Erről az eseményről is megjelent több írás. A Népszabadság közölte Sándor Iván író ünnepi beszédét. A szöveget fotó illusztrálta. A fénykép Ney dr. egyik unokáját, Ney E. Pétert, valamint az ő fiát mutatja, ahogy a holokauszt áldozatok emlékfala előtt állnak. Péter korábban, mecseki látogatásakor elmondta, számára már egyáltalán nem volt fontos a zsidósága és nem is foglalkozott vele, mielőtt a családjuk múltjával foglalkozó magyarmecseki „múltkutató” diákokkal nem került kapcsolatba. Nem sok idő telt el azóta. Most az ország legnagyobb politikai napilapjában jelent meg egy képen a kisfiával együtt. Őseik kulturális örökségét öntudattal felvállalva: mindketten kipában, a nagy nyilvánosság előtt.

Izraeli vendég Magyarországon

Dr. Chava Baruch, a jeruzsálemi Jad Vasem Holokauszt Emlékhely nemzetközi képzőközpontjának egyik meghatározó szakembere. A magyar csoportok képzéseit szervezi és vezeti másfél-két évtizede. Nagyon sok magyarországi történelemtanár vett részt ezeken a képzéseken, köztük én is. Sokat írtam Chavának a Ney Lili projektről. Nekem nagyon inspiráló volt a vele való levelezés. Chava segített némi pénz is szerezni a Jad Vasemtől a projekt során, abból utaztunk a gyerekekkel 2008-ban két napra Budapestre.

2009 tavaszán Chava meglátogatott minket Magyarországon. Egy délelőtti foglalkozássorozatot tartott a projektben részt vett gyerekeknek. Mintha Csodálatos Mary érkezett volna hozzánk! Elvárásolta a gyerekeket. Egy idős amerikai holokauszt-túlélő is elkísérte, az ő tanúságtétele is része volt a programnak. A gyerekek megszolgálták a varázslatot, nagyon kreatívan, okos megnyilvánulásokkal vettek részt a vasárnap délelőtti programon a magyarországi iskolában. A gyerekek brillírozásának Chava profizmusán túl oka volt az is, hogy bennük voltak azok a történetek, amiken keresztülmentek 2008 óta. Én csak lubickoltam az élményekben ezen a csodálatos napon, hála a külföldi vendégeknek és a gyerekeknek.

Chavára is hatást gyakorolt a találkozás. Innentől kezdve, ha lehet, még fontosabbnak tartotta, hogy minél többen tudjanak arról, amit csinálunk. Jelentős szerepe volt abban, hogy a budapesti Holokauszt Emlékközpont munkatársa, Pető-Dittel Szilvia, aki szintén vele volt a mecsei látogatáskor, egy angol nyelvű beszámoló készítésére kapjon megbízást a világszerte terjesztett *Yad Vashem Jerusalem Quarterly Magazine*-ba.⁶ A Ney Lili projekt később címlap-story legyen az izraeli *Haarec* napilap héber és angol nyelvű kiadásában.⁷ A *Haarec* cikkét elolvasva látogatta meg Gilvánfán a múlkutató csoportot aztán Ilan Mor, Izrael nagykövete is, ami óriási esemény volt a roma faluban.⁸

Chava lobbi-munkájának áttételesen szerepe van abban is, hogy hosszas vajúadás után idén megkezdődött a pécsi zsinagóga '44 óta használaton kívüli, hatalmas karzattain egy pécs-baranyai holokauszt emlékmúzeum megvalósítása is.

A poszterkiállítás

2011 elején egy újabb pályázat adott lendületet a Ney Lili projekt folytatásának. A budapesti Holokauszt Emlékközpont és a Jad Vasem „*Mi a holokauszt üzenete az én korosztályom számára?*” címmel diák-poszter készítésére hívta fel a magyar középiskolásokat. Nekiláttak posztert tervezni a gilvánfaiak is.

A plakát készítésére még mindig azok a gyerekek – pontosabban ekkor már 16-18 éves, felnőtt fiatalok – vállalkoztak, akikkel annak idején a Ney Lili projektet elkezdtük. S ami a legszebb: A hatalmas posztert ők maguk szerkesztették, teljesen egyedül, szinte tüntetően önállóan. Nagyon szépre sikerült.

A Páva utcában kiállított posztereket egy konferencia keretében kellett a versenyzőknek bemutatni. A poszterbemutató napján megint egy teli mikrobusznyi fiatallal indultunk Budapestre. A járgányunk azonban füstfelhőbe burkolózott Dunaújváros ha-

6 Az írás a magazin 2010. júliusi számának 6. oldalán olvasható. A lapszám internet elérhetősége: <http://www.yadvashem.org/yv/en/pressroom/magazine/58/pdf/magazine58.pdf>

7 In: *Haarec*, 2012. április 19.

8 Erről az eseményről a számos médiatudósítás mellett egy hosszabb riport is megjelent a Magyar Narancs online változatán. Itt olvasható: <http://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/izrael-nagykovete-az-egyik-legszegenyebb-magyar-faluban-84357>

tárában az autópályán. Annyira, hogy két tűzoltóautó is meglátogatott minket féltucat tűzoltóval. Szerencsére nagyobb bajunk nem esett, csak a kocsi ment tönkre. Délután érkezett a felmentő mikrobusz. Kollégánk már csak a hazaszállítást vállalhatta, aznap már nem juthattunk el a Páva utcába. A gilvánfiaiak nagyon bánatosak voltak, én nem kevésbé.

Végül azonban ez a történet is jól végződött. A kiállított poszter valakiknek nélkülünk is megragadta a figyelmét. Néhány hét múlva, a magyar holokauszt emléknapján a Magyar Televízió „m1” csatornája főműsoridőben egy 7 perces riportot vetítettek a magyarmecskai-gilvánfai múltkutató programunkról: a magyarmecskai zsidó közösség sorsának kutatásáról az ottani diákokkal. A riport apropója a Holokauszt Emlékközpontban látott poszter volt a Ney Lili projektről. A filmet Magyarmecskén és Gilvánfán forgatták. Sok képet mutattak Ney Liliről és a családjáról. Néhány képen rajta voltak a Steiner, a Spierer (Hónig) és a Léderer családok tagjai is. A riportfilmben a „nyomozás” több résztvevője – felnőtt és diák egyaránt – beszélt a megismert múltrol.⁹

Kapcsolat a Szent Egyed Közösséggel

2009 őszén az új „tanodaprogram” keretében projektoros vetítést tartottunk a Ney Lili projektről a gilvánfai közösségi házban. Nemcsak a helyieknek. Pécsi, győri, pannonhalmai és budapesti középiskolások is érkeztek hozzánk a Szent Egyed Közösség (Comunità di Sant’ Egidio) tagjaiként. Ez az olasz alapítású „reformkatolikus” közösség szervezi évek óta Pécsen a Zsidó Hitközséggel együtt a májusi fáklyás felvonulásokat az 1944-es pécsi gettó létrehozásának évfordulóján. 2008 tavaszán kerültünk velük kapcsolatba, amikor először mentünk el a magyarmecskai iskolásokkal erre a felvonulásra. Érdekelte őket, amit csinálunk, és ennek eredménye lett a gilvánfai látogatás. Hosszú távú kapcsolat bontakozik ki a sant’egidiós fiatalok és a gilvánfai diákok között, mindkét fél nagy hasznára és nagy örömére. Még ezen az első, gilvánfai találkozáson elhatároztuk, hogy velük közösen zárandokolunk el Auschwitzba. Egy év múlva sikerült is megteremteni ehhez az anyagi hátteret. Mint már annyiszor, most is a RENOVABIS német katolikus segítségnyújtó szervezet segített.¹⁰ 20 gilvánfai roma fiatal, félszáz pécsi, győri és budapesti középiskolai gimnazistával és több száz további – lengyel, cseh, szlovák, román és ukrán, német, horvát szlovén és olasz – fiatalal együtt vett részt ezen a zárandokúton. Az út a Community of Sant’ Egidio egy nagyobb, „A Word without Violence” című programjához kapcsolódott. Az utazás során szervezett műhelybeszélgetések szembesítő és a cselekvési lehetőségeket kereső multikulturális eseményekké

- 9 Pataki Katalin hét perces riportfilmjét 2011. április 17-én vetítették az M1 „Vasárnap Este” című műsorában. A műsor kis keresgéléssel a Nemzeti Audiovizuális Archívumának honlapján (<http://nava.hu/>) ma is elérhető. A riportfilm a műsor 41. perc 50. másodperce körül kezdődik.
- 10 Talán sokaknak komikus, de én inkább felemelőnek mondanám, hogy lassan két évtizede a baranyai roma projektjeink NGO támogatói legfőképpen két különböző forráshoz köthetők: Az egyik a német katolikus egyház – elsősorban a RENOVABIS segítségnyújtó szervezet, aztán a witteni egyházközség és a német püspöki konferencia. A másik forráscsoport pedig a filantrop magyar-amerikai tőzsdeguruhoz, Soros Györgyhez, illetve általa alapított, vagy finanszírozott civil szervezetekhez – a budapesti Soros Alapítványhoz, aztán az Open Society Institute-hoz (OSI), majd a Roma Education Foundhoz (REF) – köthetők. Az esetenként elnyert EU-s pályázatokon kívül ez a két NGO forrás tette lehetővé a gilvánfai közösségi házban működő „múltkutató” foglalkozások folyamatos megtartását is az elmúlt fél évtizedben.

váltak. Az egyik 18 éves gilvánfai lányról kiderült, hogy okosan és szuggesztíven képes beszélni akár több száz ember előtt is. A mieink egy fantasztikus alkalmi zenekart is összehoztak. Egy diákunk a birkenauai koszorúzási ceremónia főszerepét vállalta el.

A katolikus közösség két diákunkat rá fél évre egy római útra vitte, hogy ott is beszéljenek a gilvánfai múltkutató projektről. Az egyikük a már említett, jól kommunikáló lány volt. Ezen az úton neki, Lukács Zsuzsának jutott a szerep, hogy egy jelképes ajándékot adjon át személyesen a római pápának. A hazai sajtó is írt a két gilvánfai roma lányról, „*akikre azért esett a választás, mivel iskolájukban kiváló holokauszt-kutatást végeztek*”.¹¹

A sant' egidiósokkal egy sor közös rendezvényünk volt már. Hol ők hívtak meg minket valamilyen kulturális rendezvényre, vagy éppen valamilyen antirasszista, szolidaritási demonstrációra, hol pedig mi őket.

Egyszer Budapestre utaztunk velük egy nagyon izgalmas, roma holokausztról szóló konferenciára, ahol Ceija Stojka osztrák roma művész és holokauszt-túlélőt hallgathatták meg a gilvánfaiak.

Az egyik legemlékezetesebb közös rendezvényünk az volt, amikor az auschwitzi zárandokutat követően meghívtuk a gilvánfai közösségi házba Vidor Györgynét, Magdi nénit, a Pécsi Hitközségből. Életéről, benne a holokausztról, Auschwitzról és a német munkatáborokról beszélt. A fiatalok nagyon sokat kérdezték őt. Az egyik helyi beás lány, a múltkutató csoportunk régi tagja, hosszan kérdezte Magdi nénit arról: hazatérése után, a sok megaláztatást követően nem érzett-e gyűlöletet a többségi társadalom iránt? Ő, aki barna bőrű cigány lányként naponta Pécsre járva a középiskolába, azt érzi már, hogy elege van a rasszista megjegyzésekből, a vele szemben oly sokak részéről megnyilvánuló ellenszenvből. Igazán meg tudná érteni, ha Magdi néni szívből gyűlölné azokat, akik a családja pusztulását, és az ő szenvedéseit okozták.

Magdi néni újra és újra ismételte a lánynak: – Nem szabad gyűlölni!

– Van a tettes, a bűnös, aki büntetést érdemel, de az ő bűne miatt nem lehet gyűlölni mindenkit. Hiszen minden közösségben vannak jó emberek, akikkel szeretetben kell együtt élni. – mondta.

Nagyon izgalmas volt látni, ahogy Magdi néni a szelídségével hatni tudott a diáklányra. A sok fiatal – a gilvánfai beás diákok és a Sant' Egidio közösség pécsi fiataljai – lélegzetvisszafojtva hallgatta a kettejük vitáját. A beszélgetést magnóra vettük, majd az egyik gilvánfai lány legépelte. Magdi néni bölcs szavait, az izgalmas vitát ma is nagy élvezet újraolvasni.

A sant' egidiósokkal való kapcsolatunk eredménye, hogy más többször jártunk a gilvánfai fiatalokkal a pannonhalmi bencés gimnáziumban. Sokat beszélünk az ottani diákoknak a Ney Lili projektről. A megyénken kívüli középiskolák közül velük és a budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium diákjaival alakult ki a gilvánfaiaknak szoros kapcsolatuk.

* * *

Végül engedje meg a kedves olvasó, hogy rövid kitekintést tegyek azokra a programokra, amelyeket a gilvánfai múltkutató, „nyomozós” foglalkozásaink során megvalósított-

11 http://nol.hu/kulfold/ciganyok_a_papanal

tunk a különféle vallási, etnikai, és szociális csoportok életének megismerése, és e csoportok együttélésének, az együttélés örömeinek, nehézségeinek, s az együttélés nem egyszer tragikus konfliktusainak feltárása és elemzése céljából!

Az elmúlt években a Ney Lili-projekt melletti legnagyobb nyomozó-kutató projektünk a gilvánfai cigány közösség múltjának feltárása és dokumentálása volt. Ezúttal a saját rokonaiktól, szomszédjaiktól gyűjtötték képeket, történeteket a hivatalos levéltári adatok mellé a gilvánfai fiatalok. A kutatás egyébként a Ney család fotóalbuma alapján, az 1920-as évekbeli, zsupptetős kunyhók előtt készült képeken lévő cigány szereplők beazonosításával és családtagjaik felkeresésével indult. Aztán odáig jutott, hogy 2013 késő őszen a falu lakossága, számos meghívott szaktekintély, újságíró, fellépő klasszikus és jazzmuzikus, valamint a gilvánfai fiatalok saját, beás népzenei feldolgozó folklorcsoportjának részvételével a helyi katolikus templomban egy állandó kiállítást nyitottunk.¹²

A kiállításon megtekinthető három egykori, ma már nem létező cigánytelep padlóra ragasztott alaprajza. Az alaprajzokon a kunyhókra ráírva olvashatók az ott élt családok nevei is. Látható továbbá több száz, már nem élő gilvánfai roma és nem roma lakosnak a templomtérbe a mennyezetről lelógó fényképe. Hátoldalukon a képen látható személyek nevével. A templom falaira hatalmas vászonra rajzolt családfákat szögeltünk fel. Ezekon sok adat elolvasható a Gilvánfán élő beás családok történetéről a XIX. század derekától egészen a mai napig.

A kiállítás berendezése a katolikus templom szakrális részévé vált. Ahogy a középkori katedrálisokban a falakra és a padlóra épített kripta-fedelek a környékbeli főnemesek emlékéit örökítik meg, úgy a gilvánfai templom falai az itt élt beások őseinek emlékéit őrzik.

A kiállításához a helyi gyűjtőmunkán kívül Havas Gábor szociológus 40 évvel ezelőtti anyakönyvi kutatásait használtuk fel. Ő is részt vett és előadást is tartott a megnyitón. A jeles nap másik díszvendége Szuhay Péter, a Budapesti Néprajzi Múzeum tudósa volt. Megnyitó beszédében elmondta, hogy már nagyon régóta várt egy olyan kiállításra, ahol a helyi cigány közösség fogalmazza meg önmaga történetét. S íme, itt az első alkalom, hogy erre sor került.

A gilvánfaiak – nemcsak a fiatalok – nagyon büszkék a kiállításukra. A mai napig gyakran „idezarándokolnak” a faluból elszármazott egykori gilvánfai beások, hogy őseik fényképeit nézegethessék a falu templomában.

A helyi zsidó közösség története és a gilvánfai romák története mellett folyamatosan kutatjuk más közösségek, társadalmi csoportok múltját is. Gyönyörű elbeszéléseket vetünk magánra, s aztán gépeltük le ezeket a környék egykori módosabb parasztcsaládjainak sorsáról, életéről, az ötvenes évekbeli meghurcolásukról, kitelepítésükről, majd hazakerülésük utáni új életkezdésükről. Hasonló gyűjtőmunkát végeztünk a magyarmecskői általános iskola körzetéhez tartozó többi aprófaluban is. Magyarteleken a valamikor itt élt uradalmi cselédek életéről, kiszolgáltatottságukról, s sorsuk, valamint családjuk sorsának maig tartó változásairól készítettünk interjút, gyűjtöttünk fényképeket.

¹² A kiállítás megtervezésében és kivitelezésében Kiss Dorottya, a Diabelli Alapítvány Művészeti Iskola tanára volt segítségünkre. Az installálásban a budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium (AKG) diákjai segítettek. Az AKG középszintű diákjai, az ő családjaik és a gimnázium tanárai valamint a magyarmecskői és a gilvánfaiak között évek óta építünk egy sokszínű, cserélőanyagokat, közös rendezvényeket és nyári táborozást is magában foglaló kapcsolatrendszer a multikulturalizmus jegyében.

Két másik környező falu egykori zsidó lakóiról is készítettünk interjúkat a közelmúltban. Idén pedig, a Vészkorszak hetvenedik évfordulója alkalmából újabb pályázatokkal készülünk. Egyebek mellett Baranya megye két, 1944-ben megsemmisített falusi roma közösségének sorsát kívánjuk a feledés homályából feltárni. Meglátjuk, mennyire jutunk vele.

* * *

A napokban¹³ tesz közzé a Pécsi Zsidó Hitközség egy pályázati felhívást pécsi és baranyai iskolás csoportok részére. A kiírás megfogalmazásakor a mi Ney Lili projektünket tekintették modellnek és hasonló, nyomozó-feltáró kutatásokra hívja fel a megye iskoláinak diákjait. Ez a „multiplikációs” szándék talán a legnagyobb elismerése az eddigi munkánknak.

---

13 Az írás 2014 januárjában készült.

Péter Heindl

Project Ney Lili

Translated by Eszter Kohn

I. Prologue

I am writing about adventures, adventures which pupils embarked on. Children of rural, less educated parents – and Gypsies mainly, who went for the great adventure to discover the story of a community which had long been forgotten, the story of the Jewry of Magyarmecske.

It was the school year of 2005- 2006 when we began our workshop aiming to delve into the past. Initially this project was not about the Jewry of Mecske, as we had not known about them just yet. With the eighth graders we intended to discover what the older people of Mecske and the surrounding villages remembered about events which had taken place some fifty- sixty- seventy or even more years ago, so as to know more of the past century through their eyes. Kids got a thrill out of doing it. We were equipped with cameras, dictaphones and they were in charge of taking pictures. So we went from village to village. We talked to many, took pictures of objects of different kinds, all memories from the past. And later on when we headed back to school, we began to process all these information we had gathered.

Most of the children were from Gilvánfa, they were Beás Gypsies, like everybody else in Gilvánfa, and many in the surrounding villages. When we went to Gilvánfa (still equipped with our camera and dictaphone) an old villager who was called Sándor Ignác -but was only known as Uncle Captain Sándor by the other villagers- began to talk. And he would talk about the Gypsies and how they lived before the War, how they resided in the forest in their huts, making a living of craving troughs, spoons and the like. He talked about the War. He said some of the Gipsy men were drafted as soldiers, and as the end of the War approached some of them were sent to forced labour, never to return. He told us about the front line, which was not far away from the village. He talked about an other Beás Gipsy bloke there, who was from the nearby village Bogádmindszent. He would make friends first with the Germans then with the Russians. He became a betrayer for his people. He would pander Beás women to the Germans, then to the Russians (to whom not only Beás women). By the time the War was over, he had cleared the area, fearing the vengeance of the locals. And then during the time of the Revolution of 1956 two men from Gilvánfalva, having finished their shift in a mine in Pécs went into a pub only to stumble upon the very same guy. It was payback time. The betrayer did not survive the encounter, well at least this how Uncle Captain Sanyi recounted the story. Later on this story was by the way made into a play by us, and was staged in a festival, but let's just not fast forward the story yet.

He also said that regardless of the way the Russians behaved, it was still them who eventually saved the lives of the Beás people of Gilvánfa. By the end of the War the Gypsies had been aware that the nazis were to kill them too.

– Had the Russians come in just a few days later, the Germans with the assistance of some Hungarians would have likely killed all Gypsies – he insisted.

He told us about the gendarmes, sporting their cock feathered hats, which was peculiar to them. As small child, he was fearful of them. Those children who would not make a move from the street in order to give way to them as they approached, they would beat up badly. Sanyi's face turned all gloomy: – I remember standing barefoot at the rim of the forest and watching the trucks with the Jews wearing their yellow stars on the open cargo.

We asked: – Whereabouts did the Jews live in Gilvánfa?

Uncle Sanyi was not entirely sure. Gypsies lived in the forest, not in the village. He could still recall though the names of a few families from his childhood, he could even point at some of the houses they had lived in. Other locals however, who had known these families personally insisted that he was wrong. Those people were not Jewish, they said. All our further attempts to find out who these people were failed. Nobody seemed to know anything about them.

One year later though I happened to talk to an old lady from Magyarmecske, which is about two kilometers from Gilvánfalva. She could remember those Jewish families. It turns out that there was a Jewish community in Magyarmecske before the War counting six families, which is remarkable compared to the population of the village. Aunt Cinka – that was her name even had a picture in her family album of a nice, young girl around the age of 16. The girl in the picture was named Livia Ney, a childhood friend of Aunt Cinka. She perished during the Holocaust.

II. The Grand Project

In the second term of the school year 2007- 2008 I put a magnified picture of Lili Ney upon the bulletin board of the school with the following words: *"Livia Ney (aka Lili)- a young girl from Magyarmecske. She vanished from the village, a few weeks later she was killed. She shared her fate with ten other locals from Magyarmecske. Who was this girl? How did she live? Why did she have to die? Any of you who seeks to find out the answers to these questions and is willing to cherish the memory of the girl and those others who had also perished should come at see me in the library on MONDAY at 13.50. I expect eighth graders in the first place. Peter Heindl"*

The message had a tremendous impact on the pupils: many turned up to the afternoon session. We began a series of weekly meetings. What went on during this sessions is I am to write about on the further pages.

1st Adventure: Lili Ney and the Jewry of Magyarmecske

In the first meeting I let the children know what really had happened to those people who were deported from their village 64 years ago. I was presenting them some documents as well ¹. So the mystery of the murder was no longer a mystery, but rather a cruel fact of a genocide. Still, the curiosity of the children remained.

1 Part of the documents were obtained online from the Yad Vashem's website database, with the others I was entrusted by a colleague of mine, István Vörös historian, who is prominent researcher of the Holocaust.

I told them that this was going to be a real investigation, we would be going from detail to detail to uncover the evidences. They were somewhat suspicious about certain motives of this story, asking themselves: "How come we have not heard about genocides, when some of those who were there to witness it are still alive? How can such a thing be forgotten?"

We were to carry out a systematic inquiry into the circumstances of a crime, and a real tragedy. Meanwhile I was trying to focus not just on the loss and tragedy, but on life as well, on the life these people lived before the tragedy, and on the value of life. The loss is incredibly great, but not all vanished with the tragedy, well at least not without a trace. An if there are any traces left, then they are of great value.

The children were also of religious backgrounds- either Catholic or Calvinistic. Therefore I also put some emphasis on introducing them to Judaism, as a third religion.

Following the meetings, smaller pupils would gather around the eighth graders to gather as much information as they could about what went on in each of this sessions. This would just boost the reputation of our workshop.

2nd Adventure: Aunt Cinka recounts about Lili Ney and the Jewish community

Visiting Aunt Cinka bore great significance for the children, as this was the first time they heard a real life "testimony" regarding the events. The old lady would show the pictures of Lili, her childhood friend, in her family album. She would go on and on about the local Jewish families: about Dr Ney, Lili's father, who was a veterinarian, about the Steiners who run a slaughterhouse, and the Spierers who were chandlers. There was Uncle Samu Léderer who was a honored landowner, and there were the Bádgers, Bádger was a young agronomist with one small daughter. There was Feri Lukács who would convert to Christianity and marry a farmer's daughter, and there was the postman and his family. Aunt Cinka talked about the life of the village before and after the deportations. The day the Jews were deported the villagers would cry, only to loot their houses left behind on the very next day that they had been taken. Two of the Jews survived and returned to the village. One of them was called Laci Steiner² and was about 20 years old when he came back. He is still alive, he moved to Budapest however in the late 40's. Prior to that he would often visit Aunt Cinka and the family who had hidden him from the Germans back then.

Later on, outside on the streets of the village Aunt Cinka would show us the houses these people lived in- the Steiners, Spierers, Neys, Bádgers, Léderers. The children took pictures of the houses.

The village is poor, they have built only so much houses during the past 50 years. So the houses of the Jewish families remained the same as they used to be before the War.

We went from house to house asking the inhabitants whether they had any idea who had lived there prior to the War.

Non of them knew. Then we would tell them about the nature of our inquiry, so as to let them know the story and the fate of the long forgotten Jewish community of the village.

² László Steiner, who was 24 at the time of his deportation has changed his family name since. His new name however – fearing anti- Semitic atrocities- is not used publicly in conjunction with the events of the Holocaust. He currently resides in Budapest, but his surrounding is completely unaware of his origin or his life prior to the War. And he has no intention to let it be otherwise.

3rd Adventure: Discussion with István Vörös, local historian

István is an awesome lecturer. We were both founding members of the Gandhi Grammar School, which was established for Gypsy students. He taught history there, and it was probably due to his experiences of his times spent at the Gandhi that he could get along with my Gypsy students so well. The communication between them was flawless. In one and a half hours he could introduce the basic concepts of the Holocaust to the children, delineating the major events, with more emphasis on the ones that took place in the County of Baranya. He brought along copies of documents containing the fate of the Jews of Mecske. Alongside my eighth graders, smaller ones also audited the event, including the seventh graders in full force.

4th Adventure: „Júlia and George” – Sajátélményű tréninggyakorlat az előítéletekről

As an experienced trainer, I took the responsibility to conduct the training my own. We were working with a story, which was made up and the pupils had to act as if they had been onlookers of the events. The story is both humorous and tricky. It is pretty much like a game in order to avoid any psychological harm it may cause to the younglings, which is a highly unlikely event anyways under the control of an experienced trainer.

GALÉRIA

This training is also suitable for detecting the prejudices of the onlookers and to think through the consequences of such prejudiced behavior. There is also a possibility to consider the options we have in order to reduce the prejudiced way of thinking.

It was a productive day indeed, but not nearly productive enough to uncover the causes behind anti-Semitism which led to a mass murder of innocent people. Anti-Semitism is for many reason a specific phenomenon with its historically unique features. These features would have been too much to comprehend for the children back then, only later on when they were well into their high school years did they understand the complexity of the matter.

5th Adventure: The tomb of Ferike Léderer

We went to the graveyard to find the tombstone a teacher from the school had previously talked about. The old building of the school was once the house of Samu Léderer, the landowner and wholesaler. We assumed that it was his four year old son's that grave-stone we had found in the corner of the Christian graveyard of Mecske, being possibly the only written memento of the Jews ever living in the village.

This was the first time that we brought up that it would be a good idea to erect some kind of monument remembering the "lost" Jewish community of the village. I can not precisely recall, but I think it was then, that I began to tell a well known story from the war stricken Germany. It went like this: Hitler once mentioned to his men that his aim was to eradicate not only the Jews but their memories as well in Europe. I proposed the children the following: It might be our duty then that Hitler won't carry through his plan here in Magyarmecske.

– So here and now we defeat Hitler again– said someone from the children. Silence descended over us. A little girl's eyes were full of tears.

Later in the Summer we unveiled a commemorative plaque and held a ceremony, which was the closing event of the project.

6th Adventure: Meeting with Uncle Laci, one of the survivors

I went to meet him in his Budapest home, once Aunt Cinka somehow discovered the phone number of the 88 year old man. We talked for hours. He talked at great length about his life before the War, his memories of Mecske, his family, his tribulations, the murder of his family members, his return and his life after the War. (I took notes of what had been said and later on typed the memoirs in.) He had two pictures from his life in Mecske: one of his family– his toddler self with his parents, half siblings and their spouses and his nieces in the backyard of their house. The other pictured three young-lings– the two Ney kids with the adolescent Laci Steiner at the Ney's house. I asked him to come to Mecske and tell the pupils these stories. He agreed.

The visit was far beyond expectation.

Laci received a warm welcome by the mayor, before going to Cinka's house. He had a lengthy conversation with her, just like with the mayor, or with the principal of the school. But most importantly for us, he would deliver a two hour long speech at the school to the students and their teachers about those years. Meanwhile welcoming questions from his audience. It was so fascinating that children weren't needed to be "told" to listen, as they listened, very carefully. Uncle Laci had no previous experiences with public speaking whatsoever, still the level of his performance was beyond professional.

Mostly he talked about life, rather than death. He talked about the life of the Jewry of Mecske, about the relationship they had with their mostly Christian neighbors. The Jews of Mecske were not observant, they would only gather and pray during the larger holidays of Fall. Social interactions in the village were the matter of social status, rather than the matter of religion. The Léderers and the Neys were tough to be lords, nobles. The nobles would go to play bowling in the Magyar pub, the poorer however, such as our Uncle Laci and the rest of the Jewish families would mingle with each other in the other pub, playing cards. Laci talked about the deportations as well and how he escaped death. But he presented the stories of the terror of the Holocaust embedded in between stories of the peaceful prewar days, in order the children not to get carried too far away by the events of the tragedy. He revealed such details of his escape and survival that even Cinka or the other witnesses had not known about.

He talked about the new beginnings after the War. He had become a trader of foreign goods, he was showing pictures of his business travels. Meanwhile emphasizing the importance of learning, with an extra stress on learning foreign languages.

Let me recall here one of the conversations he had with the children.

A sixth grader girl raised her hand, and asked:

– I'm aware that the Calvinists go to the big Calvinist Church to pray, and the Catholics to the Chapel, but where did the Jews pray?

– As I have said, we would only gather for the big holidays of the Fall, precisely in the Léderer's house. Men would go into one room and women into the other. They brought a precentor from Pécs for these events. These rooms of the Léderer house were facing the street, well, I'm trying to recall where they exactly were. Well, right here, where we are seated!

For many this was the elucidating realization of the fact that this public property was once a house, which belonged to a family through a hundred years until April 1944.

7th Adventure: Going through old registers

We were allowed to go through the century old records of births, deaths and marriages to look for Jewish people. Before 1952 there was a note beside the every newborn's name referring to their religion. This made very easy for us to register the changes within the Jewish community from the end of the 19th century.

While going through the pages of the registers, we made a discovery which threw light on a previous uncertainty.

Both Uncle Laci and Aunt Cinka insisted that two elderly people were among the deported Jews, both of them were in their 80's, they reckoned. They were thought to be Jakab Spierer and his wife. They were the parents of Gizella Spierer, whom had married Miksa Hónig. She became one of the victims of the Holocaust. However the document which was presented to us by István Vörös, and was an "Account of the Registered Jews" of Magyarmecské from 1944, so technically it was nothing else but the "list of deportees", did not contain the names of the two elderly. The mystery was solved while browsing through the death records of the 40's. It turned out that the elderly Spierers died shortly before the German invasion.

This wasn't the only discovery that moved the children. It was also an unforgettable moment for them to find the birth record of Lili Ney, with his father's hand-written signature in the book.

8th Adventure: Torch- lit march with members of the Jewish Community of Pécs

We intended to get in touch with the Jewish Community of Pécs , but the meeting brought so much more than we ever expected. It turned out, that we had we had a wonderful opportunity to go to Pécs soon, when the Jewish community in association with the Community of Sant'Egidio go on a march from the forum of the city to the synagogue remembering the establishment of the ghetto. We bought colorful torches then joined the march. When the march was over, chief rabbi of Pécs András Schönberger and János Nagy of the Community of Sant'Egidio delivered a speech to the crowd. Not only did we get to know the Jewish community of Pécs and it's leder, get to see the synagouge through the visit, but we took part in a real solidarity gathering. This confluence of people was of great influence on both the children and the members of the Jewish community, especially the elderly, and the youth of the Community of Sant'Egidio. The bond between us remained tight. We welcomed members from the Jewish Community to attend with us the unveiling of the commemorative plaque in August 2008 in Magyarmecske. We then in return would often go to Pécs to be present at various events held by the Jewish Community and to report about currents endeavors we were undertaking with the children. Members of the Community of Sant'Egidio would frequently come to Givánfa to meet again the children who were involved in the project.

9th Adventure: The question of responsibility. Conversation with József Lankó, parochial vicar of Alsószentmárton

Józsi is well known by the students. He is the priest vicar in charge of the Gipsy population of the Pécs Bishopric. Not only does he celebrate religious ceremonies (such as baptisms, weddings, funerals) in the Gipsy Community, but he puts creative effort in organizing more profane events, such as camporees for the children. He was to first to talk to the children about the command of responsibility and how this command was broken which eventually led to the Holocaust.

10th Adventure: The Jewish cemetery of Kacsóta

The Jewish cemetery of Kacsóta had been abandoned for 65 years, it had not been visited by any, had not been looked after at all when we decided to ride a bus and visit the place where members of the Jewish community of Mecske used to be buried. The information, that this cemetery served as the burial ground for the community came from Uncle Laci. Kacsóta is roughly 15 kilometers away from Mecske and the cemetery was in right the middle of a plow, isolated by a brick wall, having been overgrown by the rampant, jungly vegetation of the past 60 years. Behind the cemetery there was a tunnel- like feature mad of stones which served as the entrance. The vegetation seemed almost impassable, but on the ground we could make out the shapes of hundreds of richly carven grave stones scattered all over the graveyard. The letters were hebrew, german and hungarian which a museologist Ilona Radnóti aided to decipher. Unfortunately she has passed away since, but she was a very well known expert of the Jewish burial sites and she would talk in length about the Jewish burial customs and related ceremonies. The place, the scenery and the sight of the scattered gravestones lying around beneath the vegetation growing undismayedly for decades helped us to sense the void the people of a rich culture left behind.

11st Adventure: Two days in Budapest

We had been well into the project when we learned that we were granted a subsidy of 1000 dollars from the Yad Vashem foundation to assist our project. We used the money to organize a two days trip to the capital.

We were 23, of which 20 youths and 3 adults, including two Beás Gipsy women, mothers of two of the children, and my good self. Our guides were Katalin Pécsi and György Vári, both of them staff of the Holocaust Memorial Center. On the first day we visited the Museum on Páva street, then we exchanged our experiences with György Vári, seated in a circle on the floor inside of the synagogue, where we were once again reunited with Uncle Laci. In the afternoon we were off to the city center to see a play performed by the students of the Lauder School. The title of the play was "Every Mouse Loves Cheese" and – as the title may not suggest – was about tolerance toward otherness. The following day we made a trip to the Dohány street Synagogue and the Jewish Museum, then Gyuri Vári and the children walked to a monument called "Shoes on the Danube Bank". When the children were asked to summarize the events of the two days trip they would all agree, that particularly visiting this monument had the most profound affect on them. In the afternoon we united with other children from both the Jewish schools, the Lauder School and the Sándor Scheiber Grammar School to mingle with them while engaging in playful activities organized by the Bálint Ház, Jewish communal cultural center.

12nd Adventure: The place where "the Righteous" hid László Steiner

It was the last session of the school term. Me and my team of devoted "detectives" decided to go and see the house in Magyartelek where László Steiner was hidden away from the Fall of 1944 until the Red Army would march in, having escaped and run away back home. The residents of the house were oblivious to the history of their home, which we gladly introduced them to. They seemed to be moved by the story we told. Afterwards they were forthcoming about letting us make our way to the attic of the house, where Laci once was hiding.

* * *

Our mission was a success, in some sense we "overdid" what we initially planned to accomplish, owing to the enthusiasm of the children and the attentiveness of the people involved in our project.

Meanwhile our project got a bit of a media attention.

The first report appeared on the webpage of the Páva Street Synagogue. It was a short summary of the visit with my account of the project attached. In its' June issue the pedagogical periodical titled "Köznevelés" published my account transformed into an article, named "Who was Lili Ney?". I was interviewed by the Kossuth Radio station for the evening program and an other interview the made with me aired in the morning program.

But the project was far from over with the end of the term. There was still quite a lot to do, for instance a public presentation of the project, an exhibition commemorating the Jewish Community and unveiling the plaque we put upon the wall of the school were still ahead of us.

13th Adventure: A discovery made at the tombstone of Ferike Léderer

In a hot summer day we were rejoined at the school, getting prepared for the opening of the exhibition. We intended to talk through what should be done by the project closing ceremony which we scheduled to the 8th of August.

This session was though no different from the rest of the meetings we previously held, in terms of something entirely unexpected to surface. Let me tell you how it went:

As we were talking, seated on the benches outside in the schoolyard, we agreed that we should have the tombstone of Ferike Léderer in the Christian cemetery cleaned. As I mentioned above, we assumed the tombstone to be belonging to a boy who died at the age of four in 1894, and was part of a local Jewish family. After the conversation me and for or five of the children were headed to the cemetery. While we were cleaning the gravestone, one of the children, a twelve year old girl suddenly cried out: – Péter, there are two "jewish" letters over here!

There were indeed two hebrew letters engraved in the tombstone, the letter "Pe" and the letter "Nun". The very same letters we saw on the gravestones of the Jewish cemetery. We called up Ilona to find out the meaning of the letters.

– The abbreviation stands for "Po nikbar" or "po nitman", which means "here lies"-elucidated Ilona the facts.

Now the tomb has proven to be belonging to a Jewish person, and the tombstone was doubtlessly erected for an offspring of the Léderer family.

The answer to the question why the two hebrew letters were engraved on the Eastern side of the tombstone came from the expert of the field, Ilona Radnóti:

– The tombstones should face East. But the graveyard faces West, the Léderers obviously did not want to have their child's grave to face the opposite direction as the other stones, but the letters they could have engraved on the opposite side of the stone, so as for God to see the gravestone from Jerusalem. And the day the resurrection of the dead comes, Ferike can step out of his grave facing East, making his way to Jerusalem...

We may never understand why was he buried there, instead of the Jewish cemetery of Kacsóta, or that shall be the a discovery of the future.

14th Adventure: Romani Holocaust remembrance day in Budapest

Just a few days before the unveiling of the commemorative plaque would take place, we made another journey to Budapest. We had an invitation from the Holocaust Memorial Center to take part in the Romani Holocaust remembrance day events. I had four of my students with me. We were given the opportunity to talk about our project roughly an hour long to the audience. The children were saying some really interesting things, a TV channel did an interview with them which was aired in the 6 pm evening news. As one of the closing acts of the remembrance day, I was asked to deliver a short speech to the audience in the garden in front of the wall of Names. We were still very busy afterwards, we went to the Romani Holocaust Memorial to be part of a mass gathering organized by various Romani organizations and human rights movements. We got to Magyarmecske around midnight.

The day before the opening was extremely busy, from dusk to dawn we were cutting, chopping, glueing and installing the material for the exhibition. We had Ilona Radnóti and Balatoni Tamásné, the principal of the school along with some of my students to help us. The rest of the children were outside with the mayor putting up the plaque on the facade of the building. We were very excited about what the following day might be like.

15th Adventure: Unveiling the plaque

As we invited the members of the Jewish community from Pécs over, we thought that it would be the best if the food was kosher. We consulted the rabbi. We learned from him that being kosher is not nearly just about being forbidden from pork. The meat has to be prepared in a certain way and the meal can only be served in the appropriate container, if one wants to be kosher really, one must not put the meat in such container that held dairy beforehand and the other way round. The same rule applies to cutlery, but they can be koshered with a number of complicated methods. The rabbi advised to serve fruit instead, that would spare a lot of trouble for us as it's safe. Therefore on the 8th of August there were nice and big fruit plates waiting for our guests.

Plenty of pictures were taken during the event. They are useful to evoke the happenings of that day. The first part of the ceremony was held in the old annex of the building in the so called conference room. The very same spot where the Jews used to gather for a prayer once a year, after Sámuel Léderer would make a praying facility of his own home.

We had many guests, many from the village, along with representatives of the Szent Márton Charity Foundation, and some of my colleagues were present too. Some members of the Jewish Community of Pécs paid a visit to us, and the staff of the Holocaust Memorial Center honored us with their presence also.

The opening speech was delivered by Horváth Gézáné, mayor of Magyarmecske. On the walls there were two paintings made by and generously offered to us by the artist László Valkó in which he depicted the Holocaust in a very striking manner. The mayors of Kisasszonyfa, Diósvizsló and Sásd were present also. The posters we made for the event were hung on the wall, facing the audience.

After the speech Edit Orsós from Gilvánfa, who is the mother of one of my eighth graders sang a beautiful song in both Hebrew and Hungarian languages, while my daughter Katica Heindl was playing the violin. Once this act was over, I delivered a speech about our project, how it went on and about our intentions to undertake such an endeavor.

Then the "priests" of three religions – József Lankó Catholic vicar of Alsószentmárton, Norbert Németh Calvinist cleric of Csányoszló and András Schönberger chief rabbi of Pécs spoke to us, having prayed all together.

Then we were ready to make our way outside to the plaque attached to the facade of the building. The words engraved in the plaque is telling the short story of the deportation, with remarks on the past of the Jewry of Mecske. The names of the eleven murdered from the Léderer, Báder, Ney, Steiner and Spierer families are also written on the plaque.

The mayor said a few words in addition, then garlanded the plaque. Another bouquet and garland was put underneath the plaque. The flowers were brought by Vass Sándorné (née Mária Tóth), who was the daughter of Tóth Józsefné (née Juhász Erzsébet) the one who would hide and look after László Steiner, the Jewish resident of the village, who among his fellow Jews were deported on the 26th of April in 1944, but made his way out of the ghetto of Barcs to -after many hardships- return to his home. Tóth Józsefné had unfortunately passed away. The garland was brought by András, son of Uncle Laci. Uncle Laci was very excited to come to the ceremony, but sadly he fell ill just days before the event, but he sent his son to stand for him.

This was it.

Merely a year ago there were only a few elderly people in the village who could remember the Jews of the village. Now everybody from the village were here to celebrate the unveiling of the plaque, not only from the village but from the surrounding other villages and from the capital as well. Articles were published about the event in the newspapers. Me and the children accomplished something great: the life and fate of the Jewry of Gilvánfa shall never be fade into oblivion.

III. A Long Epilogue

We thought that the adventures were over, but the truth was quite far from it. Everybody wanted to carry on, and part of the team indeed continued the project. It wasn't hard, one adventure evoked another, and so on. It would be well worth it to write a detailed report about the happenings which have taken place since, and continue today, but here and now I would only like to briefly summarize these events.

More encounters

A week after the ceremony Uncle Laci came to Magyarmecske to see the plaque for himself. A reporter from the newspaper "Népszabadság" made a page long interview with him and the children involved in the project.

The daughter of Lili Ney's brother read the article. She was born in 1946. My phone went off and a ladies voice told the following: – Hello, this is Judit Lívía Ney speaking, may I talk to Péter Heindl please?

I thought I was going to fall off my chair when I heard these words.

Then she explained how she had found me. The Népszabadság article was illustrated with a picture of the plaque, and the words were distinctively readable. She could even make out the names of her deceased family members, her grandfather's, grandmother's and aunt's. The article contained my name so she started to ask after me, finally acquired my number. An she also said that she would love to come to Mecske, along with other family members!

I was literally running from door to door to share the news with each of the children.

Judit Lívía Ney first came accompanied by her daughter and nephew. They met with the children, the principal, the mayor and with the few of Lili's remaining coevals. Judit brought along and let us see the family album, including a bountiful of prewar pictures. There were fifty pictures of Lili only from the age of three until 1944. There was a picture which was taken sometimes in the early 30's showing every single Jewish child of the village. And then were three pictures of the four- five year old Lili and her brother Laci (father of Judit) accompanied by the grandchildren of the Spierer's and a Beás family in front of a hut in the forest, taken in the late 20's. Everybody fell under the spell of these pictures.

Later on Judit brought along the grandchildren of those Spierers whose lives the Holocaust had spared. They were György Hoffmann from Budapest, Rober Hajdu and his wife flew from New York. This was the first time, that the descendants of the Beás family seen in that picture and the descendants of those Jewish families met in Gilvánfa. Some of the Beás descendants were even involved in our project personally.

Pictures taken, friendships made, celebration. Another great adventure.

Winning a photo contest

My colleagues started a youth center in the Fall of 2008 in Gilvánfalva. It became a meeting point for the children taking part in the Lili Ney project and home of our historical research program. The following school year we have launched an after-school support program to promote school success in a building we named "Open House"³. I became the first professional leader of the support program, so I was able to spend a lot of time with the majority of the pupils from the Ney Lili project. Here we also got a chance to involve younger ones in the continuation of the program.

In the beginning of 2009 we entered a photo contest with the historical research group of children partly in secondary school already sending the photographs that the team collected of the Jewish families of Mecske to the Holocaust Memorial Center in Budapest. We organized the photos collected about the Jewish community of Mecske and about the project itself. We collected the pictures in the Picasa web album where Peter E. Ney the nephew of Judit Ney uploaded all the photographs of the family from between 1920 and 1950⁴. I wrote a text accompanying the photos to tell as much as possible of what we had learned of the histories of the Jewish families from Mecske.

We won the first prize of the "Face of victims" contest organized by the Holocaust Memorial Center with the photos from our project in Magyarmecske. The award ceremony was held in Páva utca, Budapest on the 16th of April 2009. I was able to take eight ex-students from the research group (by then they were attending secondary school) with a microbus to Budapest. The day was a moving experience for all of us. In the morning we took a guided tour in the Jewish district of Budapest. We visited the synagogues of the three branches of traditional Hungarian Judaism and in the afternoon we held a powerpoint presentation of our project in the Holocaust Memorial Center. The presentation was followed by the most beautiful and touching experience of all. With the help of the Memorial Center we managed to invite the descendants of Mecske's Holocaust victims to the ceremony. Uncle Laci came and so did the grandchild of the late veterinary Dr. Aladár Ney (Lili Ney's father), two of his great-grandchildren and a great-great-grandchild. We placed candles with photos of the victims from Mecske on their candelabras on the floor of the Synagogue. The photographs were chosen from the pictures collected by the children. It was moving beyond words. There were a lot of others placing similar candles covering the synagogue floor entirely. The ceremony was followed by a live concert of classical chamber music. This also touched the children, as they had never seen anything like that before. After the concert, on a big screen we saw the names of people who contributed greatly to the Hungarian and universal culture and were murdered in the Holocaust. We saw, among others, photos of olympic champions, scientists, writers, painters in an alphabetical order with a short description about who they were. Suddenly, at letter „N" the name of Dr. Aladár Ney appeared. This moved the children again very deeply. What else was behind this if not that they took part of the historical project in Mecske? At last we went upstage with the eight students where the Holocaust Memorial Centre's Public Foundation board chairman Gábor Székely gave us the prize and the certificate of merit. Katalin Pécsi asked a few questions about the project and the children and I answered them all in front of the hundreds of commemo-

3 In Beás Gipsy language with Hungarian spelling: Kászá Däsztyszä

4 <http://picasaweb.google.com/mecske>

rators. The children were pleased by the recognition of their work. Finally we félrevonul for a conversation with the descendants. We took a lot of pictures.

We were on our way home in the microbus when one of the girls exclaimed „But then we are half Jews now!” This exclamation felt like a scream of strong solidarity. Solidarity with a community and its fate. That’s all, not much, they still didn’t really understand how anti-semitism is born and why it is still present, but this is a result as well. A lot of articles were published about this event too. The writer Iván Sándor’s speech appeared in *Népszabadság* accompanied by a photo of Dr. Ney’s grandchild, Peter E. Ney and his son in front of the memorial willow of the Holocaust victims. Peter has told us earlier on a visit to Magyarmecske that his Jewish identity wasn’t important to him anymore, he didn’t even care about it until the contact with the pupils from the “historical research team”. Not much time has passed since then. Now he appeared in one of the most important political papers of Hungary together with his son proudly representing the cultural heritage of his ancestors both of them wearing a kippah.

An Israeli guest in Magyarmecske

Dr. Chava Baruch, is a renowned expert from the Jad Vashem’s International School for Holocaust Studies in Jerusalem. She has been in charge of organizing and conducting the training of the Hungarian groups for about one and a half decades. Many history teachers from Hungary have undergone the training, including my good self. I wrote extensively to her about the project Lili Ney. The correspondence we had was truly inspiring for me.

In the spring of 2009 Chava visited us in Magyarmecske and held a series of workshops for the children from the Lili Ney project. It was like a magical visit of Mary Poppins! She charmed the children. She was accompanied by an elderly American Holocaust survivor whose testimony was also part of the program. The magic was well-deserved, the children took part of the Sunday morning program in the school of Magyarmecske with a lot of creativity and intelligent contribution. Behind this outstanding performance, there was certainly the expertise of Chava, but it was truly augmented by the adventures we had gone through since 2008. I was bathed in these experiences on this wonderful day, owing to the children and the gusts.

Chava was also moved by the meeting. Since then, she found it even more important to spread the news about our project. She had an important role in the assignment for Szilvia Pető-Dittel from the Budapest Holocaust Memorial Center of a report in English for the international Yad Vashem Jerusalem Quarterly Magazine.⁵ Thanks to her the Lili Ney project became a cover story in the English and Hebrew issues of the Israeli daily newspaper, *Haarec* ⁶. Having read the article, Ilan Mor the Israeli Ambassador to Hungary decided to pay a visit to the village and to our research team, needless to say how big of a deal it was in the life of the village.

Owing partly to Chava’s lobbying, renovation of the balcony of the synagogue of Pécs, which had not been used since 1944, could begin, in order to create a local Holocaust museum.

5 The article is available in the 2010 July issue of the magazine on page 6. Or you may read it online: <http://www.yadvashem.org/yv/en/pressroom/magazine/58/pdf/magazine58.pdf>

6 In: *Haarec*, April 19, 2012

The poster session

In the beginning of 2011 another competition got the project off the ground once more. The Holocaust Memorial Center in conjunction with the Jad Vashem announced their latest project, in which they called for the youth to create posters inspired by the question: "What is the message of the Holocaust to my age group?" The students of Gilvánfalva were immediately on it.

The same children whom I began the Project Lili Ney with were involved in this mission as well, except they were no longer children, but more of young adults, around the age of sixteen or eighteen. The other difference was that they no longer needed my assistance, they did every single thing by themselves. And the outcome, the poster itself, was remarkable.

The posters were exhibited in the Páva street building and the posters had to be presented just like in a conference. On the day of the presentation we drove a microbusful of younglings up to the capital. The vehicle however couldn't make it any further than the outskirts of Dunaújváros. Not only did it break down but did it so steamily that half a dozen firemen turned up on the spot.

Luckily nobody was hurt, only the vehicle did not pull through. The relief came in the afternoon in a shape of a perfectly functioning microbus, but it couldn't take us to Budapest, but home instead. The children were very sorry. So was I.

This adventure had a happy ending though. The poster regardless our presence or absence must have captured the attention of some, because a few weeks after the Hungarian Television's Channel 1 aired a seven minute long report about a project which aimed to delve into the past of Magyarmecske and Gilvánfalva and what they had found was the story of the Jewry of these villages. The basis of the report was the poster, and the film was shot in Magyarmecske and Gilvánfalva. Many pictures were shown of Lili and her family, some of them featured members of the Steiner, Spierer (Hónig) and Léderer families.

Connection with the Community of Sant'Egidio

In the Fall of 2009 we held a powerpoint presentation about the project in the community building of Gilvánfa. It was not just for the locals, but there were guests from Pécs, Győr, Pannonhalma and Budapest, high-school students who were all members of the Community of Sant'Egidio. This is an Italian based "reform catholic" church which organizes with the Jewish Community of Pécs the marching between the ghetto and the synagogue, remembering the establishment of the ghetto on the same date it came into being in 1944. We got in touch with them for the first time in the Spring of 2008, when we joined the march. They were curious about our undertakings and hence the visit to Gilvánfa. A long term bond formed between this students, of which both parties have been benefitting a great deal.

During our first meeting we decided that with would go to Auschwitz together. A year after there was no financial limitations which may prevented us from acting on this plan. This time again, like many times before, the German catholic charity organization, the RENOVABIS aided us.⁷ Twenty Romany youths from Gilvánfa, fifty high-school students

7 It may sound humorous to some, but I rather find it uplifting that for 20 years onwards the two major group of resources to subsidize the Romani projects of Baranya county are a German

from Pécs, Győr and Budapest and a couple of hundred from Poland, the Czech Republic, Slovakia, Ukraine, Germany, Croatia, Slovenia and Italy went on the pilgrimage to Auschwitz.. One of the girls from Gilvánfalva was proven to be a very convincing and suggestive public speaker who were able to talk with confidence in front of hundreds of people. Our students even set up a marvelous music band ad hoc. Another student of ours took the leading role in the garlanding ceremony of the Birkenau monument.

The Catholic community took two of our students on a trip to Rome, where they presented the highlights of the project. One of the lucky ones was the girl, whom a referred to above as the one with the awesome communication skills. Her name is Zsuzsa Lukács and she had the opportunity to convey a symbolic present to the Pope. The press back home would report about the girl who was chosen for this task, because among with her colleagues she did an excellent job researching the Holocaust.

We have had many joint events with the Sant'Egidio people. Either we were invited to their whatever cultural event or to their demonstrations of solidarity or anti- racism, or we invited them.

Once we traveled to Budapest with them to a very exciting conference on the Roma Holocaust, where we had the opportunity to attend to Austrian- born Romani artist and survivor of the Holocaust, Ceija Stojka.

One of the most memorable event of these was when following the pilgrimage to Auschwitz we invited Vidor Gyöegyné Aunt Magdi of the Jewish Community of Pécs over to Gilvánfa. She would talk about her life, the Holocaust, Auschwitz and the German concentration camps. The youths addressed many questions to her. A Beás girl, an old member of the research team would ask her at length about the way she felt towards the society after she had made it back home, having been through torture and humiliation. She wanted to know wether she felt hatred towards the others. As she who is sick and tired of racist remarks she gets on the bus every day because of the color of her skin on her way from her home to Pécs where her grammar school is would perfectly understand if Aunt Magdi hated those who had caused her family to perish and her to go through so much suffering.

She went on and on to the girl: – One mustn't hate!

– There is the perpetrator, the offender, the criminal who deserves to be punished. But one shouldn't hate everyone for their crimes. Every single community includes good people as well, with whom one should be living in peace and love.

It was exciting to see how Aunt Magdi convinced the girl with her tenderness. The students were listening to their argument breathlessly. We tape recorded the conversation, then one of the girls typed in the script. Magdi's wisdom is always a thrill to read trough on and on again.

We have been many times at the Benedictine High School of Pannonhalma with my students, as another result of the fruitful relationship we have with the sant'Edigio people. We talked with the students about the project Ney Lili. With them and the students of the Alternative High School of Economy of Budapest do the students of Gilvánfalva maintain a close relationship.

Catholic Church, most notably the RENOVABIS, and the Congregation of Witten and the German Episcopal Conference. The other group is related to the Hungarian- born philanthropist and business magnate György Soros and his organizations, prominently the Soros Foundation, the Open Society Institute (OSI) and the Roma Education Found (REF). With some occasional EU subsidy, these two groups of resources helped to fund the project.

* * *

Lastly allow me to write a few words about the programs we undertook and were specially designed to understand the lives of the various religious, ethnic and social groups, and the efforts we put in order to discover and analyze the coexistence of these groups, and the joy and difficulties that may arise from it, and the conflict that may surface.

In the past few years, besides the Lili Ney project, our second biggest research- investigation project was to disclose and to document the past of the Gipsy community of Gilvánfa. This time however they would gather bits of informations, pictures, stories from their own neighbors, augmenting the official records collected from the archives. The picture from the Neys' album showing the family with a Gipsy family in front of a hut provided the starting point of the research, firstly they had to identify the people shown in the picture, then to locate their descendants. The endeavor culminated in the Fall of 2013 in an opening of a permanent exhibition in the catholic church of the village, which was attended by a number of guests, experts, and journalists, the entertainment was provided by classical and jazz musicians and by the youths' folklore band of their own. Mostly they play Beás folk music.⁸

The exhibition presents the layouts of the three old Roma settlements disappeared by now with the names of the families living there written on each hut on the church floor. The ceiling holds the photos of hundreds of Gipsy and non Gipsy inhabitants of Gilvánfalva hanging into the space of the church with the names of the people on their back. On the walls we placed family trees painted on huge canvas with a lot of data about the history of the Beás Gipsy of the village from the mid 19th century until today.

The exhibition became one an organic part of the sacral space of the catholic church. Like floors and walls of medieval cathedrals covered with crypt doors commemorating local aristocrats, the church of Gilvánfalva is paying tribute to the ancestors of the local Gipsies.

Besides our own local collection work we used the research of sociologist Gábor Havas from 40 years ago. He was also present and held a presentation in the opening of the exhibition. An other prominent guest of the event was Péter Szuhay, an expert from the Ethnographic Museum of Budapest. In his inaugural he emphasized how eagerly he had been waiting for a pioneering exhibition like this one, in which a local Gipsy community articulates its own history.

The people of Gilvánfalva – and not just the young ones are very proud of their exhibition. The Beás originating from Gilvánfalva have been paying pilgrimages ever since to see the pictures of their ancestors in the church of the village.

Besides the history of the local Jewish community and the Gipsy of Gilvánfalva we have been conducting a continuous research of the past of other local communities and social groups. We have tape recorded and typed beautiful stories about the fate of wealthier peasants of the region, about their lives, their torment in the 50's, their deportation and their new lives after their return. We did similar work in the rest of the

8 Dorottya Kiss of the Diabelli Foundation High School of Arts was of great help in designing and executing the exhibition. With the installation, the students of the Alternative High School of Economy gave us a helping hand. Between the middle- class students of the High School and their teachers and families and the youths of Gilvánfa and Magyarmecske, a close, multicultural relationship has been established, with joint programs and vacations.

small villages in the region of the primary school of Magyarmecske too. In Magyartelek we conducted research about the lives of manorial servants, their defenselessness, the changes (that last until today) of their and their families fate recording interviews and collecting photos.

Recently we collected interviews about the Jewish inhabitants of two other neighboring villages as well and this year, for the 70th anniversary of the Holocaust we are preparing for contests again. Among other things, we would like to bring back from oblivion the forgotten fate of two Roma communities of Baranya county exterminated in the genocide in 1944. We will see how far we can get.

* * *

Not long ago the Jewish Community of Pécs invited high- schooler entries for a competition. It was our project Lili Ney which provided the core idea while conceiving the competition. The called the students of the county for an investigating- researching work, similar to ours. This attempt however to “reproduce” our project is probably the greatest acknowledgement of our work.

Kövér András

Náci, Cigány, Nácigány

Molnár Péter „Tüntető”: Roma, Magyar, Romagyar szövege után „szabadon”

Tibor nehezen barátkozott a középiskolában, gondjai voltak a beilleszkedéssel. Az „Öthatos” szakiba jártak skinheadek, és a modellezőszakkörön összehaverkodott velük. Elég komoly második világháborús német arzenállal büszkélkedtek, és Tibort is vonzották az ilyen háborús dolgok. Pitbull és Hitlercsabi sokat tudtak Rommelről, adtak Tibornak néhány Oi kor, meg Titkolt ellenállás kazit, és öltözködési tippet. Tibor vett magának a vásárban bomberdzsekit, rövidre nyíratta a haját, és felvette az apja munkavédelmi bakancsát. Így már bandakompatibilissé vált, és a sulis után is a skinheadekkel lógott. Meséltek neki egy csomó rémtörténetet a cigányokról: kit hogy húznak le, vernek meg, hova törnek be, mit lopnak el. Pitbull és Hitlercsabi nagyon fel voltak háborodva azon, hogy ezeknek még maradt hely itt a Kárpát-medencében. Tibor sokszor látott már cigányokat, de egyet sem ismert közülük személyesen, nem is bánta, hiszen a hírek szerint kártékonyak lehetnek.

Egyszer Pitbull és Hitlercsabi elhívták Tibort masírozni Meszesre, amerre sűrűbb volt a romalakosság, azt mondták, megmutatják a cigányoknak, hogy ez itt a fajtisza fehér magyarok hazája. Tibor vitt a bomberébe rejtve egy kis baseballütőt meg egy boxert, hátha nem elég egyértelmű a mozgalmi dal és a karlengetés. Összeverődött a banda a Konzumnál, a buszon beénekeltek egészen a Komlói útig, ott leszálltak és bevették magukat a házak közé. Egysoros oszlopba rendeződtek mind a hárman, és menetelésbe kezdtek, közben pedig náci mozgalmi nótákat daloltak eredeti nyelven. Az ablakokból néztek ki rájuk az emberek, de nem volt a környéken jellemző a német nyelvismeret, nem csoda, hogy nem értették meg egyből, mit csinál ott az a három gyerek. Tibor, Pitbull és Hitlercsabi addig meneteltek, amíg nem találtak egy alkalmas játszótérrel, ahol cigánygyerekek lógaszkodtak egy kopott, rozsdás mászókárról. Tibornak ez volt az első fajvédelmi bevetése, ezért neki kellett elzavarnia a purdékát a játszótérről. Odament, kihúzta magát, és toppantott egy nagyot, mintha csak galambokat ijesztgetne, de a gyerekek nem rebbentek szét, csak csüngtek tovább a mászókárról. Tibor ekkor rájuk szólt, hogy most már aztán azonnal takarodjanak el onnan, és úgy egyáltalán mindenhol, ahol vannak, vagy lenni akarnak. A cigánygyerekek mintha nem értették volna, még mindig a mászókán lógtak. Az egyik ott kalimpált karnyújtásnyira Tibortól, aki megragadta a gyerek lábát és el akarta távolítani a mászókárról, de az úgy csimpaszkodott bele, hogy több értelme lett volna a vascsövet elfűrészelni. Egy másik közben leugrott, Tibor utána rúgott, de a gyerekeknek sikerült elszaladnia. Tibor ekkor elővette a baseballütőt és ütni kezdte vele a mászókát, hogy az csak úgy zengett. Erre az ütemes zajra felfigyeltek többen is a környékről, és rövidesen megérkezett egy valóságos cigánybanda: Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval

sokan. Baseballütő ide vagy oda, ez a felállás alaposan átrendezte az erőviszonyokat. Tibor észlelt, körülnézett, de már hiába kereste Pitbullt és Hitlercsabit, elnyelte őket a föld, hát elhajította a baseballütőt és futásnak eredt. Nem volt valami jó futó, és az apja munkavédelmi bakancsa sajnos csak nehezítést jelentett, hamar utolérték.

Tibor megállt, lihegett, jócskán izzadt a bomber alatt. Körülvették a cigányok: Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan. Mindannyian kezet nyújtottak és Fúrió visszaadta az elejtett baseballütőt is. Megkérdezték Tibort, hogy miért zavarja őt annyira, ha a gyerekek játszanak azon a játszótéren, egy olyan környéken, amelynek ő nem is lakója. Tibor az első ijedségtől még nem tudott értelmesen megszólalni, ezért csak habogott. Azt ő is fel tudta mérni, hogy a romagyűlölő dumákra nem volna vevő ez a közönség, ezért bocsánatot kért, és megígérte, hogy nem fog több kellemetlenséget okozni. A cigányok mondták neki, hogy látják, milyen jó csávó, vendégük egy üdítőre, ha gondolja. Tibor megköszönte a szívélyes meghívást, de mondta, hogy neki percekben belül indul a busza a Fehérhegyi buszfordulótól, még éppen eléri, ha egy kicsit kilép. A cigányok udvariasan felajánlották neki, hogy elkísérik a buszmegállóig, hát jött vele Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan.

Ahogy a megállóhoz elérték, már csak az öbölből kisoroló kettős busz hátát látták távolodni, ahogy a hátsó ablakban Pitbull és Hitlercsabi vicsorognak, öklüket rázzák és a középső ujjukkal hadonásznak. A cigányok éles fütttyentésekkel jeleztek a sofőrnek, aki megállította a buszt és kinyitotta az első ajtót. Tibor felszállt, bemutatta a bérletét, a cigányok utána, ők is felmutatták a bérletüket ahányan voltak: Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan. Megköszönték a sofőrnek, hogy megállt, és megkérték, hogy egy percig maradjon még, hadd beszéljenek a hátul ülő skinheadekkel. Amíg a busz hátulja felé igyekeztek, minden utastól bocsánatot kértek a kis késlekedés miatt, majd körbeállták Pitbullt és Hitlercsabit. Elmondták nekik, hogy nem helyes idegen embereket fenyegetni a buszablakból, főleg ilyen ellenséges kézmozdulatokkal kísérve, csapjanak is hamar egymás kezére azért, hogy ezt megjegyezzék. Ekkor Leonnak az a pompás ötlete támadt, hogy mi lenne, ha piroszpacsiadalt szerveznének, amiben lehet fogadni Pitbullra és Hitlercsabira. Ez olyan hatalmas érdeklődést váltott ki az utasokból, hogy mind hátrajöttek fogadni vagy szurkolni, a buszsofőr is leállította a motort és beállt a nézők közé. Tibornál nem volt pénz, ezért Pitbullra feltette a bérletét. El is vesztette.

Amikor lement a viadal, a busz továbbindult, de Tibornak le kellett szállnia, mert elbukta a bérletét. Szerencsére leszállt vele Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan. Ekkor Belmondónak az az ötlete támadt, hogy Tarzan öregapjának ott áll a Zsigulija a Bongó presszó mellett, elkéri és elviszik vele Tibort hazáig, hogy kárpótolják a veszteségért. Tarzan elhozta a Zsigulit, Tibor beült az anyósülésre Rómeó ölébe, hátul kuporgott Fúrió, Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár és Ronáldó, egyszóval elegen.

Tibor megmondta a címét Tarzannak, és a kocsi elindult. A rádióantennát korábban valaki letörte, és csak egy Csóré duó kazetta volt a kocsiban, az ötös, hát azt hallgatták. Lassan haladtak, nehogy véletlenül valami szabályt megszegjenek, de így legalább útban Tiborékhoz minden női feneket megbámultak és osztályozták őket egyenként, a legformásabbak mellett elhaladva csordában kurjongattak is, aminek a hátsók gazdái nagyon örültek.

Tiborékhoz érve a ház előtt találkoztak Tibor édesanyjával, Gizi nénival, aki éppen a boltba igyekezett. Mindannyian bemutatkoztak neki: Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan. Gizi néni nem tudta a neveket mind megjegyezni, de látta, hogy több emberre kell bevásárolni, mert meghívta Tibor cigány barátait vacsorára. Arra gondolt, hogy összeüt egy pörköltöt, így mondta. A cigányok lelkesedtek, és fel is ajánlották, hogy amíg Gizi néni pörköltöt főz, addig ők rendbe rakják az egész udvart, lenyírják a fűvet, kigyomlálnak, összesöpörnek, kirakják a kukát.

Mikorra Gizi néni megfőzött, a srácok végeztek az udvartakarítással és lehetett asztalhoz ülni. Tibor apukája, Jenő bácsi is ekkor érkezett haza. Ő először kicsit meglepődött a lelkes fogadóbizottság létszámán, ráncolta a homlokát, Tiborra is rászólt, hogy mit keres rajta a bakancsa. Aztán amikor látta, hogy van elég pörkölt, és konstátálta az udvar állapotát is, megenyhült és segített a székhordásban, hogy odaférjen az asztalhoz jómaga, Tibor és Gizi néni mellé Fúrió, Rómeó, Leon és Belmondó, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Tarzan és Ronáldó, egyszóval sokan. Mindannyian szerették a pörköltöt, hálálkodtak kölcsönösen.

Tibor szülei nagyon örültek, hogy fiuknak végre sikerült barátokra lelnie.

GALÉRIA

András Kövér

Gypsy, Racist, Gypcist

After the poem „Roma, Magyar, Romagyar” written by Péter Molnár „Demonstrator”

Translated by Bíró Dénes és Jeney Orsolya

Tibor hardly had any friends at school, integrating in the community was troublesome for him. Skinheads – who visited the same secondary school in the town of Pécs – became his pals at the modeling study circle. They proudly owned a pretty serious WWII German arsenal. Pitbull and Hitlercsabi knew a lot about Rommel, gave Tibor some music of Oi music tapes and fashion advices. Tibor bought a bomber jacket at the fair, cut his hair short and picked up his father's work safety boots. Finally he has become band-compatible like that and hung around with the skinheads after school. They told him a bunch of horror stories about gypsies : who they rip off, how they beat up, where they break in, what they steal . Pitbull and Hitlercsabi were very upset about the fact that the gypsies still had a place inside the Carpathian Basin. Tibor had seen gypsies often, but none of them had he known personally. He didn't really care to know them – according to the news they all seemed to be noxious.

Once Pitbull and Hitlercsabi invited Tibor to a march to Hill Meszes where the Roma population was dens. 'We'll show them this is our land, the pure-bred white Hungarians', they said. Tibor hid a small baseball bat and a boxer inside his bomber jacket in case if the movement songs and the hand signals wouldn't be enough. The band gathered in front of the Mall, got on the bus and sung all the way until Komlói Road, landed there and entered the streets. They resolved in a one-line column, all three of them and began to march while singing Nazi movement songs in the original language. People looked at them from the windows. Since the german language wasn't that much pervading there it was no surprise they can't tell immediately what the three kids are doing. Tibor, Pitbull and Hitlercsabi marched until they found a suitable playground where Roma children swag on a battered, rusty jungle gym. It was Tibor's first racial deployment therefore it was up to him to scare away the Roma children from the playground. He walked over, squared his shoulders and stamped his foot hard as if his task would be to scare pigeons yet the Roma children didn't flutter anywhere but continued to hang on the jungle gym. Tibor raised his voice to get them out of there and out of practically anywhere where they are or where they wanted to be. Roma children looked like if they did not understand and still hung from the jungle gym. One of them dangled near Tibor's fingertips, he grabbed the child and wanted to remove the kid from the jungle gym. He clung to it so hard it would've been easier to saw the iron pipe. Another kid jumped down, Tibor kicked after him but the kid managed to run away. Tibor took the baseball bat and began to punch the jungle gym that just boomed. The rhythmic noise attracted attention

from the neighborhood and soon a real gypsy band has arrived: Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many. Despite the baseball bat in Tibor's hand the balance of power got thoroughly rearranged. Tibor looked around but he searched in vain for Pitbull and Hitlercsabi who have been swallowed by the earth. He threw the baseball bat unto them and began to run. He wasn't nearly a good runner and unfortunately his father's work safety boots became a handicap, he's been caught up quickly.

Tibor stopped panting and sweating hard below the bomber jacket. The Gypsies surrounded him: Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo in a word: many. They reached out their hands to Tibor and Furio returned the bat as well. They asked Tibor why it bothers him so much if the kids play on the playground in a neighborhood of which he is not even a resident. Tibor has not been able to speak intelligently from the first shock, only stuttered. He was able to measure that Roma-hating chatter is not appropriate in this community so he apologized and promised that he won't cause any more trouble. The gypsies told that they see what a good dude he is, and, invited him for a soft drink if he'd like to. Tibor thanked the gracious invitation, but said that his bus was leaving soon, he can still reach it in a scuttle. The Gypsies politely offered to accompany him to the bus stop, so it was Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many.

Reaching the bus stop they could only see the back of Bus no. 2 having Pitbull's and Hitlercsabi's snarling face on the rear window with fists shaking, flailing middle finger. Gypsies sent a sharp whistle sign to the driver who eventually stopped the bus and opened the first door since boarding is only allowed at there in Pécs. Tibor got on, showed his pass, the gypsies after him, they showed their passes, every single one of them: was Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many. They thanked the driver and asked him to stay there for another minute to let them talk with the skinheads sitting at the back. While striving to the rear they apologized every passenger for the little delay, then surrounded Pitbull and Hitlercsabi. They told them it's not appropriate to intimidate strangers from the bus window especially with hostile arm-raises like that. 'Let's slap on each other's hands to learn this!' Leon finally had a bright idea to organize a red paw contest and bet on either Pitbull or Hitlercsabi. Most of the passengers found this idea so greatly interesting that they joined the betting and started to cheer for the two. The driver stopped the bus and finally joined the spectators. Having no money by him Tibor gambled his monthly pass on Pitbull and lost.

When the fight was over and the bus started Tibor had to get off without a valid pass. Luckily the others got off too: Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many. It was then Belmondo, who had the great idea: to get the old Zsiguli (Soviet Lada) of Tarzan's grandpa from the Bongó Presszó to give Tibor a ride home. Tarzan got the Zsiguli,, Tibor sat on the passenger's seat, on Romeo's lap, back sat asquat Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, and Ronaldo,, in a word: enough.

Finally they arrived at Tibor's house where they met Tibor' mother, Aunt Gizi being in a hurry to the shop. Eveyone introduced himself: Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many. Gizi couldn't remember every name but realized she has to buy food for more people since she instantly invited Tibor's gypsy friends to dinner. 'I think I might put on a pork stew', she said. The

gypsies were enthusiastic, they offered immediately to set the yard in order, mow the lawn, weed out, sweep up and put out the trash bin.

Just until Gizi finished cooking they were ready with the yard and it was time to sit around the table. Tibor's dad, Jenő came home and at first he just stood there and looked a little surprised by the count of the enthusiastic welcoming committee, he frowned, even pulled up Tibor about the work safety boots. It was then he realized there's enough pork stew for everyone and the yard's condition has been also improved – so he became friendlier and helped to gather seats for Furio, Romeo, Leon and Belmondo, Gaspar, Melchior, Balthasar, Tarzan and Ronaldo, in a word: many. They all enjoyed the pork stew, and expressed mutual gratitude.

Tibor's parents were happy that Tibor found new friends at last.

Pápai Boglárka

Az antirasszizmus újragondolása

Floya Anthias és Cathie Lloyd által szerkesztett könyv címe *Az antirasszizmus újragondolása az elmélettől a gyakorlatig* (Rethinking Anti-racisms From Theory to Practice), melynek tartalmát szeretném röviden ismertetni.

A könyv célja, hogy új gondolkodásmódokat vegyen fontolóra az antirasszizmusról, és ezeknek az antirasszista politikára gyakorolt hatásokról. Továbbá elemzi azt is, hogy ezek a megközelítések hogyan segíthetnek jobban megérteni a faji ellentéteknek és gyűlöletnek a jelenkori formáit, és hogyan tudnak eszközöket biztosítani a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni harcban, egy átfogóbb, nemzetközi szinten. A multikulturalizmus elleni kritika, hogy tárgyiasította és nélkülözhetlenné tette a kultúrát, illetve az ehhez kapcsolódó bírálat az antirasszizmussal szemben, hogy objektivizálta és esszenciálissá tette a faji csoportokat, megszabta a paramétereit.

Bármely jelenkori vizsgálatnak a rasszizmusról és az antirasszizmusról a növekvő transznacionalizáció társadalmi összefüggésében kellene történnie. Globalizált hálózatok jellemzik a modern társadalmakat minden szociális szinten, beleértve a kulturális és gazdasági szinteket is. Habár ez nem minimalizálja az etnikai és a kulturális kapcsolatok fontosságát, viszont azt

jelenti, hogy ezek a kapcsolatok egyre inkább nemzetközi, és nem nemzeti szinten működnek. A globális hálózatok – szükséges, hogy figyelembe vegyük mind a formális, mind az informális hálózatokat – növekvő fontossága megváltoztatta a politikai és gazdasági vezérelveket.

Nemzetközi kezdeményezések során megvizsgálták az internacionális együttműködés lehetőségét egy új megvilágításban. Jelentős előrelépések voltak az alábbi területek megértésében: a szociális hálózatok szerepe, a szociális és kulturális tőke a vándorlási folyamatban és a migráns közösségek összetettségének az ismertetése – mint például a bevándorló nők megbecsülése. A kezdeményezés hangsúlyozta egy hatékonyabb, eredményesebb közösségi felvilágosítás és oktatás szükségét a bevándorlásról és letelepedésről, mint a faji megkülönböztetés elleni harc eszközeit.

A probléma a multikulturalizmussal és az antirasszizmussal az volt, hogy a rasszizmust a munkásosztály hátrányos gazdasági helyzetéhez kapcsolódó módszeres, de téves elképzelések sorozataként kezelték. Míg az antirasszizmus, ellentétben a multikulturalizmussal, nyomatékosította az intézményesített rasszizmus fontosságát az előítélettel szemben, feltételezte azt is, hogy a rasszizmus ellen racionalista és intervencionista megközelítésben lehet harcolni.

A rasszizmus egy sokarcú jelenség – magában foglalja a népi sajátosságokat is. A rasszizmus a mindenkori helyzethez alkalmazkodik; függ más szociális folyamatoktól, és emiatt egy változékony jelenség, amely kerüli a világos és abszolút meghatározás végleges formáját. Az antirasszista diskurzus számos megnyilatkozása koncentrált a rasszizmusról szóló értekezések különböző jellemzőire, például hogy a børszín vagy a kultúra áll a középpontban. Azért, hogy megértsük és

felvehessük a harcot a faji megkülönböztetés ellen, fontos, hogy a folyamatokra, szerkezetekre és kimenetekre összpontosítsunk az által, hogy figyelembe vesszük a félelem, fenyegetés, különbözőség és nemkívánatosság változó szerkezetét, és azoknak a csoportoknak a reakcióit, amelyek célpontjai ezeknek a folyamatoknak. A nők diszkriminációja ellen cselekedni kell, kiváltképp, ha rasszista alapú narratívában fogalmazódik meg. Ez magában foglalja, hogy a szexista erőszak és alsóbbrendűség felett elnézni nem szabad a társadalmi csoportok kulturális hagyományainak fenntartása érdekében.

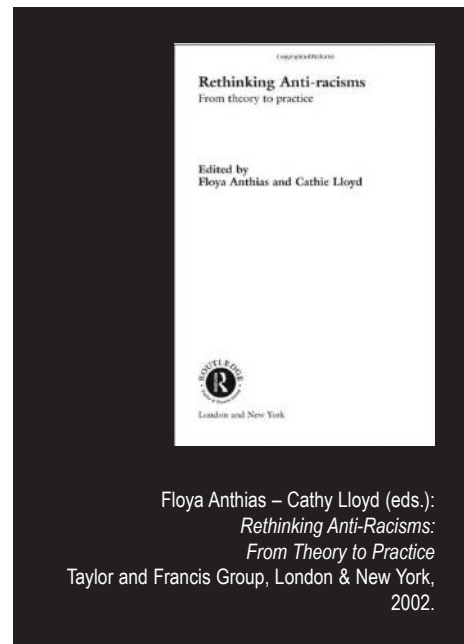
Az antirasszizmus és a liberális multikulturalizmus kudarcai miatt új gondolkodásmódokra van szüksége a rasszizmus elleni küzdelemnek. A liberális multikulturalista keretrendszer azt jelenti, hogy az államon belüli domináns csoport képes a kisebbségi faji csoportok részvételi feltételeit beállítani. Azok az érvek, elképzelések, amelyek arról szólnak, hogy egy csoportnak joga legyen követni a kultúráját és képes legyen reprodukálni magát, egy sor kérdést vetnek fel. Mi az adott kultúra? Ki határozza meg az elsődleges elemeit?

Vajon a kultúrán vagy rasszon keresztül elismert csoport jogai elsőbbséget élveznek a társadalmi osztályon, politikai ideológián vagy nemem keresztül azonosított csoport jogai felett?

Az elmúlt húsz évben különösen fekete és harmadik világbeli feministák úttörő munkát végeztek a faji és faji megbélyegzésű ügyek, illetve a feminizmus és multikulturalizmus metszéspontjainak vizsgálatában. A kultúra ügye nagyon összetett, és minden kultúrában sokszínű szokásrendszer található, olyanok is, amelyek nem állnák meg a helyüket, ha a nők függetlenségével vagy az emberi képességek fejlesztésével kapcsolatban vizsgálnánk azokat. A nőknek többet kell beszélniük ezekről.

Mára elfogadott tény, hogy nem mindig kell rasszista szándékot vagy rasszista gondolatokat találnunk, hogy képesek legyünk rasszista szokásokra vagy kimenetekre utalni a társadalomban.

Ezek a faji megkülönböztetések nem attól függenek, hogy vizsgáljuk a faji kapcsolatokat és tudatában vagyunk a kulturális változatosságnak, hanem hogy tanulmányozzuk azokat a folyamatokat a társadalomban, amelyek miatt az egyenlőtlenség és az alsóbbrendűnek tekintett csoportok kivetése létrejön és fennmarad, illetve vizsgáljuk a kölcsönhatásokat a nemek, osztályok, etnikumok, rasszok és az állam között. Mialatt szükség van a büntetések súlyosbítására az erőszakot elkövetők ellen, szükség van arra is, hogy megvizsgáljuk a szélsőséges egyének szabályozására hivatott módszereket a helyi ifjúsági kultúrákban és a szociális mozgalmakban, amelyekkel kapcsolatban állnak. Más szavakkal, szociális szándékok és politikai erők együttese rasszista erőszakként reprezentálódnak, azonban ezekkel

Floya Anthias – Cathy Lloyd (eds.):
*Rethinking Anti-Racisms:
From Theory to Practice*
Taylor and Francis Group, London & New York,
2002.

nem lehet csak a közbeavatkozás ésszerű mintáin keresztül vagy csak jogi tilalommal keresztül foglalkozni.

A rasszizmus társadalmi osztályokat érintő és nemi kiterjedésének a felismerése nem jelenti azt, hogy a rasszista bántal-

mazás elleni harc vagy a kulturális sokszínűség elősegítése kevésbé sürgős – ellenkezőleg. A társadalmi befogadást célzó törekvések fontos alkotóelemei az antirasszista munkának.

Boglárka Pápai

Rethinking Anti-racism

Translated by the author

The title of the book is Rethinking Anti-racisms From theory to practice, of which contents I would like to briefly review. It consists of the writings of the following authors: Floya Anthias, Cathie Lloyd, Nira Yuval-Davis, Nora Räthzel, Howard Winant, Jim House, Pragna Patel, Gargi Bhattacharyya, John Gabriel, Susie Jacobs.

This book aims to consider new ways of thinking about anti-racism and how they impact on anti-racist political practice. The book also analyses how these approaches might help us to understand more fully contemporary forms of ethnic conflict and hatred, and how they can provide tools for addressing and combating racism and xenophobia at a broader, international level. The critique of multiculturalism for reifying and essentializing culture and the related critique of anti-racism for reifying and essentializing 'race' categories have set the parameters.

Any contemporary analyses of racism

and anti-racism should be placed within the social context of increasing transnationalism. Globalised networks now characterise modern societies at all social levels, including the cultural and the economic. Although this does not minimise the importance of ethnic and cultural ties, it does mean that these ties operate increasingly at a transnational rather than merely national level. The increasing importance of global networks has changed the context for political and economic policy and requires that we consider both formal and informal transnational networks.

International initiatives have reviewed the potential for international co-operation in a new context. There have been significant advances such as the growth of understanding of the multiple dynamics involved: the role of social networks and 'social and cultural capital' in the migratory process and the need to reflect the complexity of migrant communities – such as the abuse of migrant women. This initiative emphasised the need for better public information and education about migration and settlement as a means of combating racial discrimination.

A problem identified with both multiculturalism and anti-racism was that they treated racism as a set of fairly systematic but false ideas related to the disadvantaged economic position of the working class. Whilst anti-racism, unlike multiculturalism, stressed the importance of institutional racism rather than prejudice, it also assumed that racism could be fought

by a rationalist and interventionist approach.

There is a large range of repertoires from which racism can draw, which includes those of ethnicity. Indeed racism is opportunistic, it is relational to other social processes, and it is therefore a fluid and shifting phenomenon which evades clear and absolute definition in a once-and-for-all-type of way. Much discussion has in fact focused on the different markers that are deployed in racist discourse, for example whether the focus is colour or culture. In order to understand and fight racism, it is important to focus on processes, structures and outcomes, through looking both at changing configurations of ideas about fear, threat, otherness, undesirability, and at how groups who are targeted may be responding to these challenges. The differential treatment of women, particularly as it intersects with race, must be attended to. This involves not turning a blind eye to sexist violence and inferiority in the name of upholding the cultural traditions of groups.

With the failures of anti-racism and liberal multiculturalism, new ways of thinking about the project of fighting racism are needed. A liberal multiculturalist framework means that the dominant group within the state is able to set the terms of the agenda for participation by minority ethnic groups. Ideas about a group having the right to pursue its culture, to be able to reproduce itself, raise a range of questions: what is that 'culture'; who defines its primary elements; do all the cultural practices embody other principles that a participatory democracy advocates (such as anti-sexism)? There is also the question of whether the rights of a group identified through culture or 'race' have prominence over the rights of a group identified under the banners of class, political ideology or gender.

Over the last twenty years feminists, in particular black and third world feminists have pioneered the task of looking at issues of difference of ethnicity and racialisation and some of the intersections between feminism and multiculturalism. The issue of culture is much more complex and there are a range of practices in all cultures that would not stand the test if they are judged in terms of giving women autonomy or developing human capabilities. There can be no absolute consensus on these issues and they are emergent rather than given; women themselves need to engage in much more dialogue around them.

It is now acknowledged that we do not always need to find a racist intentionality or a racist imagination to be able to refer to racist practices and racist outcomes in society. These racisms do not only depend on us studying ethnic relations and being aware of 'cultural diversity', but studying the modes in society by which inequalities and inferiorisations are produced and sustained and the interaction between gender, class, ethnicity, race and the state. Whilst there is a need to reinforce penalties for the perpetrators of violence, there is also the need to examine the ways in which available discursive elements become harnessed within local youth cultures and the social movements they relate to. In other words, a constellation of social meanings and political forces are inscribed in racist violence and these cannot be addressed purely through rational models of intervention nor purely through legal prohibition.

The recognition of the class and gender dimensions of racism does not imply that the fight against racist harassment or promoting cultural diversity is any less urgent: quite the opposite. The struggles for social inclusion are an important component of anti-racist work.

Torgyik Judit

Esélyegyenlőség: elméleti keretek és a megvalósítás lépései

A Pécsi Tudományegyetem BTK Nevelés-tudományi Intézete *Dr. Varga Aranka* szerkesztésében nemrégiben jelentette meg az *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon* című kötetet, amely interdiszciplináris megközelítésben, friss adatokra támaszkodva mutatja be az esélyegyenlőség fő területeit és a legfőbb esélyegyenlőségi csoportok aktuális társadalmi helyzetét hazánkban. A szerkesztő és munkatársai évek óta komolyan foglalkoznak a témakörrel, melynek nyomán összegyűlt elméleti és tapasztalati tudásukat, kutatási eredményeiket e kötetbe foglalva tárják az érdeklődő olvasók elé. Szerencsés, hogy mind a tudományos megközelítés, mind pedig a megvalósítás napi gyakorlata helyet kapott a műben. Ebből adódik, hogy a könyv az elméleti valamint a gyakorló szakemberek, és a felsőfokú tanulmányaikat folytató hallgatók érdeklődésére egyaránt számot tarthat, hiszen mindannyiuk számára tartogat tanulságokat. A könyv komplex szemlélete és átfogó látásmódja révén kisebbségtudományi, pszichológiai, neveléstudományi, jogi, szociológiai, szociálpolitikai téren, hazai és nemzetközi vonatkozásban láttatja az érintetteket és a vizsgált témaköröket. Ily módon több tudományterületet átölelve széles spektrumon tájékoztat. A kötet tudatosan megformált, szisztematikusan kialakított, pragmatikus szerkesztői te-

matikáján szépen végigvonul az a gondolat, amely közös pontokon kapcsolja össze az egyes csoportokat, s vissza-visszatérően elemzi azonos, illetve más-más vonatkozásban esélyegyenlőségi kérdéseiket.

A szerkesztő három tematikus egységbe rendezte az írásokat. Az első logikai egység keretet ad az esélyegyenlőség és a befogadó társadalom céljainak értelmezéshez, funkciója a konceptualizálás, az egységes gondolati keretek megteremtése. A könyv második, s egyben leghosszabb része alkotja a kötet fő részét, a mélyszegénységben élők, a cigányok, a nők, a gyerekek, az idősek és a fogyatékkal élők jellegzetes helyzetét, problémáit tárja elénk. A harmadik tematikus egység, befejezésként gyakorlati támpontokat és példákat ad a megvalósítás támogatására.

A következőkben az egyes fejezetek közt kalandozva kívánjuk bemutatni a kötet tartalmát. A szerkesztő a kötet elején, az elméleti keretek és az alapfogalmak tisztázására vállalkozott, majd *Bigazzi Sára* az előítéletnek kitett csoportokra fókuszálva értelmezi új aspektusokat is felvonultatva az előítélet, a sztereotípa jelentését, jelenlétét. *Orbán Anikó* az esélyegyenlőség megvalósítását célzó uniós és hazai törekvésekre világít rá. Az Európai Unió lényeges célként jelölte ki az inkluzív társadalom létrejöttét, a társadalmi kohézió erősítését. Mindenki számára jó minőségű élet ott lehet, ahol nem rekesztődik ki senki, ahol a hátrányban lévőknek is segítő kezet nyújtanak, s ahol kooperáció, együttműködés jellemzi a különböző élethelyzetben lévő csoportokat. Ebben a folyamatban született meg az EU 2020 stratégia, amely kijelölte azokat a prioritásokat, amelyek közelebb visznek a tagállamok jólétéhez, s egyúttal a lakosság jólétéhez. Az EU pénzügyi alapjainak szétosztása során pontosan e célokat kell szem előtt tartani, amelyek a közös jót szolgálják. Helyi szinten mindez párbeszé-

det, az együttműködés megteremtését, a közös gondolkodást, célok, feladatok kitűzését kívánja meg a lokális szereplőktől, az állami intézményektől kezdve egészen a civil szervezetekben megjelenő egyénekig. *Orbán Anikó* által írt fejezetek bemutatják az uniós célokat és azok hazai leképeződését, a törvények, jogszabályok szintjén, összekapcsolva az európai és a hazai célképzést. *Cserti Csapó Tibor és Orsós Anna* a mélyszegénységben élők és a cigányság helyzetét tárják elénk, kifejezve, hogy e két csoport tagjai, jelentős mértékben átfedik egymást. Kiemelik, hogy még ma is igen sok, megközelítőleg 1600 (!) gettó létezik az országban, ahol különösen rossz infrastrukturális körülmények között élnek. *Szemenyi Mariann és Végh Zoltán Ákos* a gyerekek szempontjából készítenek problématerképet. Noha az EU 2020 stratégia egyik lényeges célkitűzése a korai iskolaelhagyás csökkentése, a kötelező iskolázás, hazai 18-ról 16 évre történő leszállítása nem áll ezzel összhangban. A fejlett országok a tudástőkére és a befogadásra építenek. Érdemes figyelembe venni, azt a nem mindenkor és nem mindenki előtt tudatosodott jellemzőt, miszerint a tanulás, az iskolában töltött idő nem csupán az egyén, hanem a társadalom egésze számára is haszonnal jár, a köz érdekét, s egyúttal a társadalom fejlődést szolgálja. Az alacsony hozzáadott értékű munkák elvégzésére Európában már alig-alig van igény, a társadalmi, gazdasági fejlődés a sokféle kompetenciával, modern ismeretekkel és képességekkel rendelkező szakemberektől várható. A kiművelt emberfők az egész országnak hasznára vannak. A fiatalok tanulása jó befektetés. *Kokas Dóra és Lakatos Szilvia* a nők esélyegyenlőségét mutatja be, kiemelve néhány élő problémát. A fenti szerzőpár az idősek helyzetét is leírja, s elgondolkodtató képet kapunk az aktív időskor jelentéséről, kritériumairól, fel-

tételeiről. S közben azon tűnődhetünk, mi mindent kell még tennie hazánknak az idősek helyzetének javításáért. *Horváth Péter* a fogyatékkal élők vonatkozásában vizsgálódik, s e téren különösen hasznos, hogy a további tájékozódást segítő jogszabályi háttérrel és a fogyatékosügyi szervezetek internetes elérhetőségéről linkgyűjteményt és jegyzéket közöl.

A kötet harmadik része *Híves Tamás* írásával kezdődik, aki az esélyegyenlőségi programok kialakításához kapcsolódó adatgyűjtés és elemzés gyakorlati kérdését segíti. A szerző hozzájárul a statisztikai adatbázisokban való eligazodáshoz, a lokális jellemzők országos összehasonlításához. *Arató Ferenc és Varga Aranka* az esélyegyenlőségi tervek készítésének menetét, szempontjait veszik sorra, a tőlük megszokott racionális, pragmatikus és logikus gondolatmenet mentén. S végül *Trendl Fanni és Varga Aranka* záró fejezete igazán szép példákat mutat be az önségítés, az összefogás, az esélyteremtés vonatkozásában.

A kötet célja, koncepciója jól artikulálódva kifejezi, hogy az egyes esélyegyenlőségi csoportok helyzetének javítása: mindannyiunk érdeke. Az itt leírtak több tudományterület anyagához kapcsolódnak, ugyanakkor a települési esélyegyenlőségi programok megírását is nagyban

segítik. A kötetet *Forray R. Katalin* professzor asszony előszavában megfogalmazottakhoz kapcsolódva, recenzensként magam is figyelmébe ajánlom mindazoknak, akik fontosnak tartják hazánk fejlődését, társadalmi kohéziójának erősödését.

Judit Torgyik

Equal Opportunity: Theoretical frames and the steps of implementation

Translated by Sára Serdült

The Institute of Education of University of Pécs has published the book *Equal Opportunities in Hungary of nowadays* edited by Aranka Varga which in an interdisciplinary frame and based on recent data presents the main fields of equal opportunities and the actual situation of equal opportunity groups in Hungary. The editor and her colleagues are working on these issues since many years and in the present volume they are introducing their theoretical and experienced knowledge and research results for the inquiring public. It is favored that in the work are presented both theoretical approaches as well as the everyday practice of the implementations. Therefore it can be useful for university student, theorists and practicing professionals. The complex approach and the expansive vi-

sion of the book shows the concerned groups and the examined issues from the perspective of minority studies, pedagogy, jurisprudence, sociology reflecting both to the Hungarian and to the international situation. On this way it informs through several scientific grounds on a broad spectrum. The consciously shaped, systematically organized volume with a pragmatic editorial conception, has a central vision that relates the different groups into the same points, and analyzes recurrently their same and their divergent aspects of equal opportunities.

The editor organized the papers in three big unities. The first one gives a frame to interpret the aims of the equal opportunities and the recipient society, it's function is to conceptualize, to create a common theoretical frame. The second and longest unity constituting the main part of the book presents the actual situation and problems of persons living in extreme poverty, of gypsies, of women, of children, of elders and of people with disabilities. The third thematic unity as the ending gives practical guidelines and good examples of how to support the realization of equal opportunities.

Next we would like to present the content of the volume roaming among the different chapters. In the introduction the author tried to clear the theoretical framework and the basic concepts. Than Sára Bigazzi focusing on the groups exposed to

prejudice explains the meanings and presence of stereotype and prejudice deploying new aspects.

Orbán Anikó focuses on the present Hungarian and European efforts to implement equal opportunities. The European Union emphasizes the importance to create an inclusive society, to reinforce social cohesion. Life with quality can be where no one is excluded, where a helping hand is offered for disadvantaged persons, and where the different social groups are characterized by cooperation. The 2020 European strategy is born in this process, defining the priorities leading to the welfare of the member states, and of the populations. In the division of the EU's fund precisely those factors must be respected which are for the "common goods". On a concrete level it requires dialogue, the creation of cooperation, common brainstorming, and the shared definition of the aims among local stakeholders, state institutes and civil organizations. The chapter written by Orbán Anikó presents the aims of the European Union, and their Hungarian reflection through the level of rights and laws and comparing the European and the Hungarian aims.

Tibor Cserti-Capó and Anna Orsós present the situation of Gypsies and of the people who live in extreme poverty, expressing that these two groups are significantly overlapped with each other. In their article emphasize that still nowadays there are about 1600 (!) ghettos in Hungary, where people live in especially wrong infrastructural circumstances.

Mariann Szemenyi and Ákos Zoltán Végh present a problem map from the view-point of children. Although one of the most important aims of the EU 2020 strategy is to reduce early school desertion, whilst the Hungarian law that reduce the age of obligation from 18 years to 16 years does not fit to the strategy. Devel-

oped countries are built upon inclusion and knowledge capital. It is important to recognize that the time spent in school is not just a benefit for the individual, but for the whole society, serving the public interest and the development of society. There are scarce need in Europe of low income works, the societal, economic development is based on qualified professionals with several competences and modern knowledge. Educated persons are a benefit for the whole country. The education of youth is a good investment.

Dóra Kokas and Szilvia Lakatos present equal opportunity concerning women, highlighting some actual problems. They also present the elder's situation, explaining the criterions and the meaning of active ageing. We can ponder if in Hungary how much must do be done to improve the situation of elders. Péter Horváth examines the situation of people living with disabilities. It is especially useful, that he publishes a link catalogue with the contacts of the organizations handling with disabilities and the helping juridical background.

The third unity of the volume starts with the writing of Tamás Híves that helps the practical question of data-mining and analysis important in the creation of equal opportunity programs. , which is about the practice of date collection and date analysis in equal opportunities programs. The author contributes to the orientation in statistic databases, and the comparison of local data to the national one. Ferenc Arató and Aranka Varga write about the different aspects and the process of preparation of equal opportunity plans through their way of rational, pragmatic and logical thread. The closing chapter of Fanni Trendl and Aranka Varga shows several great examples related to self-helping, cooperation and opportunity creation in practice.

The aim and vision of the book expresses in a clear way that to create equal opportunities for disadvantaged groups is in our own interest. The articles are related with several scientific fields, and at the same time help the evolving of settlement

equality program. Join to the introduction of Prof. Katalin Forray as reviewer I also want to recommend for everybody who considers important the evaluation of our country and the reinforcement of social cohesion.

Katya Dunajeva

A rassz újragondolásának lehetőségei

Fordította: Markó Szilvia

Bonnett könyve (Routledge, 2000), amely lényegében az antirasszizmus származás-tana és meta-diskurzusa, annak ellenére, hogy több mint tíz éve jelent meg, ma is különösen időszerű. A szerző mélyreható és provokatív elemzése több új kérdést vet fel, valamint teret nyit nem csak az emberi rasszokra vonatkozó tudományos, átfogó kutatás számára, hanem egy potenciális közös nyelvet szorgalmaz, amely elősegíti a nemzetközi kommunikációt erről a fontos témáról kutatók és a gyakorlatban dolgozók között, különösen azok között, akik különböző kulturális háttérrel rendelkeznek.

A könyv egyik erőssége hogy megkérdőjelezi az antirasszizmust övező ideológiákat – és hogy ezek az ideológiák miképpen vannak beágyazódva különösen a szociológiai, történelmi és nyelvészeti kontextusokba, amelyek nem csak nemzeti, de regionális szinten is különbözőek lehetnek. Bonnett azzal érvel, hogy az olyan fogalmak, mint a multikulturaliz-

mus „különböző jelentéssel bírnak különböző országokban... (és ennek következtében) a multikulturalizmus tekinthető határokat feszegető áramlatnak az egyik társadalomban, ugyanakkor liberális vagy konzervatív eszköznek egy másikban” (Bonnett 2000, 93, 94). A szerző úgy véli, ez a beágyazódás azt jelenti, hogy óvatosságnak kell lennünk, amikor a jelenkor ideái és kategóriái alapján akarjuk magyarázni a múltat.

Bonnett nem a „könnyebb utat” választja, amikor az antirasszizmust nem a rasszizmus ellentétéként értelmezi, sokkal inkább, szerinte „az a személy, aki a rasszista intolerancia és diszkrimináció ellen küzd, lehet olyan ember is, aki ezzel egy időben hisz a rasszista és/vagy szociális hierarchiában és a Nyugat felsőbbrendűségében” (Bonnett, 2000, 45). Továbbá a szerző azt állítja, hogy „az antirasszizmus... széles körben nem csak a rasszizmus eltörlésével kapcsolatos, hanem azal, hogy magát a faj/rassz fogalmát alapos vizsgálatnak veti alá, megrengeti azokat az alapokat is, amelyekre a rasszista tudás és tapasztalat épült” (Bonnett, 2000, 179). Az antirasszizmus nem csak a rasszizmussal kapcsolatos ellenállás és annak elutasítása, sokkal inkább „fenntartható állapotok létrehozása, a modern gazdaság újraszervezése, valamint a politikai törvényesség nemzetközileg elfogadott elveinek intézményesítése” (47. oldal).

Akárhogy is nézzük ezek a jelenlegi, a rasszosított társadalmak megdöntésére vonatkozó irányadó ambíciók nem mindig vannak empirikus valósággal alátámaszt-

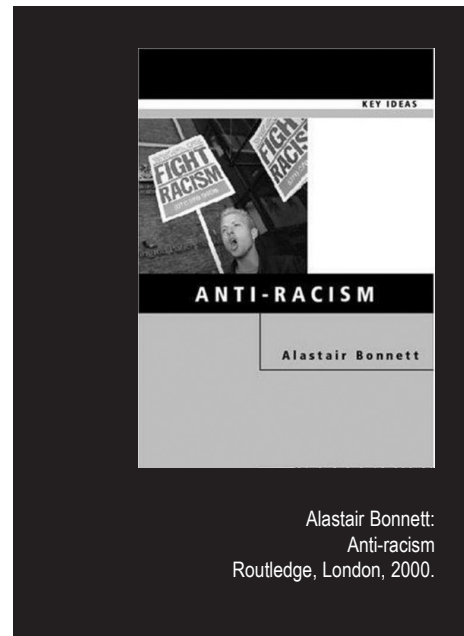

va: Bonnett egy mindenre kiterjedő kritikai megközelítést és elemzést mutat be az antirasszizmusról, mint az érdeklődés középpontjáról és egy szociális jelenségről, amelyet a különböző államok nagyrészt magukévá tettek. „Az antirasszizmust majdnem minden országban a nemzet szolgálatára alkalmazzák” (66. oldal), valamint „a faji tolerancia retorikáját arra használták, hogy a társadalmi csoportokat nemzeti és/vagy kapitalista ambíciók részesévé tegyék, illetve azokhoz hasonuljanak” (48. oldal). Még az antirasszizmus különböző kifejeződései, mint például Franciaország és Kanada esete is bemutatja, „gyökereikben asszimilatívak maradnak, szándékaik és hatásaik alapján” (66. oldal). Más szóval, amíg Bonnett esettanulmányokon keresztül mutatja be az antirasszista törekvések sokszínűségét, a faji diszkrimináció és elnyomás kontextus-specifikus jelentéseit és következményeit illusztrálva, addig az esettanulmányok elemzése azt is feltárja hogy, „sokszínűségük ... különböző hagyományaik ellenére ... magukévá tettek valami nagyon rasszista jellegűt a saját 'antirasszizmusuk' részeként”. Bonnett esettanulmányai rávilágítanak a rasszosított történelem erős intézményesülésére a politikai szerkezetben, valamint a különböző identitásformákban internalizálódott faji hierarchiákban. Még a nemzetközi szinten és az üzleti világban is láthatjuk a létező rasszista sztereotípiák és hierarchiák újratermelését.

Lényegében, Bonnett konstruktivista érvelése elutasítja a rasszizmus ősiségét, determináltságát vagy lényegiségét állító nézeteket: a fajgyűlölet nem része a rendszerünknek. A másság a modern nemzetállami rendszerben megfogalmazható faji szempontból, de az államok és a nemzetek „elképzelt közösségek” (Anderson, 1991), és Bonnett tisztán látja az ezeket a közösségeket összekötő kötelékek újra-

gondolásának a lehetőségét. A rassz alapú identitások, mint például a „fehérek” kategóriája, kontextus-függők és egyben társadalmilag konstruáltak, és mégis „az antirasszisták is hajlanak arra, hogy adott, nem társadalmilag meghatározott kategóriaként közelítsék meg ezeket inkább, mint történetileg vagy földrajzilag meghatározott jelenségekként” (143. oldal).

Meghatározatlan marad – talán szándékosan –, hogy egy ilyen újragondolás hogyan fog megtörténni, különösen akkor, ha az intézményesített rasszista kategóriák állami struktúrákba épültek be és az emberek ezeket magukévá is tették. A kérdés fennmarad: a modern államrendszerek majdhogynem belülről fakadó rasszista struktúrái hogyan fordíthatók át és hogyan gondolhatóak újra? Egy másik fontos kérdés hogy az antirasszizmus mozgalomként, politikai vagy társadalmi diskurzusként, vagy tudományos érdeklődésként tud-e létezni a hagyományos rasszista kategóriákon kívül, amelyeket szükségszerűen vissza kell, hogy utasít-

sunk, annak érdekében, hogy a rasszizmusnak véget vethessünk.

Kétség kívül a faj, a rasszizmus, az antirasszizmus dekonstrukciója, és ezeknek a fogalmaknak az átdolgozása (amikor ezeket nem mint lényeges emberi minőségeknek, hanem mint egy olyan mellékes ideológiának tekintjük, amely az idők során áthatotta a modern társadalom struktúráit) lényeges ahhoz, hogy egy gyümölcsöző tudományos diskurzust indítsunk és fontos alapját képezzi bármely mozgalomnak, beleértve az antirasszizmust.

Egy ilyen mozgalom kezdődhet ott, hogy újragondoljuk társadalmaink szerkezeti felépítését, és ahelyett, hogy a rasszokra épülő ellenállási formákat veszünk át az antirasszizmus megalapozásaként, új, pozitív és hierarchia mentes kategóriákat alkotunk a társadalmi különbségek megértésére.

Bonnett könyve különösen magával ragadó és további gyümölcsöző kérdéseket tesz fel. Mennyire lényegesek a rasszista kategóriák a modern állam-berendezkedés számára? Mit jelentene a szerveződés új formáinak átgondolása, amelyek nem rasszista kategóriákra épülnek? A rasszista kategóriák valóban szükségszerűen hie-

rarchikusak és elnyomó jellegűek? A sztereotípiák, lényegében, általánosítások egy bizonyos csoportról, de a tartalom változhat – például azzal, hogy megváltoztatjuk, mit jelent fehérnek vagy feketének lenni, azzal a következmények is megváltozhatnak. Akkor most arra törekszünk, hogy a rasszt, mint kategóriát eltöröljük és a 'rasszokra épülő iparágat' megdöntsük, vagy újraszervezzük a rasszokra épülő kategóriák tartalmát és alkalmazását?

Röviden, Bonnett négy szempontot rögzít, melyek eredményesen befolyásolhatják a jövőbeni antirasszista mozgalmakat: 1) rasszista tudás megkérdőjelezése; 2) annak hangsúlyozása hogy a kontextus megváltoztathatja a szavak jelentését és alkalmazását a gyakorlatban 3) szakkifejezések tisztázása a rasszista és antirasszista tudományos irodalom hozzáférhetősége érdekében; 4) a konstruktivista iskola pártjára kell állni, rögzítve, hogy a társadalmi jellemzők nem előre meghatározottak vagy alapvetők; sokkal inkább a történelem, a nyelv és hatalmi struktúrák egy bonyolult összjátékaként magyarázzák azoknak az ideológiáknak a felbukását, amelyeket a különféle jelenségeket értelmezésére használunk.

Katya Dunajeva

The necessity to reconstruct race

Although it was published more than a decade ago, Bonnett's book (Routledge,

2000), essentially a genealogy and meta-discourse of anti-racism, remains particularly timely. The author's in depth and provocative analysis raises many new questions and lays the ground not only for more focused interdisciplinary research about race issues in academia, but also suggests a potential common language for transnational communication about this important topic among scholars and practitioners alike, especially those who come from different cultural backgrounds.

One of the most important accomplishments of the book is its interrogation of ideologies surrounding anti-racism — of

how ideologies are embedded in particular sociological, historical and linguistic contexts, which vary not only on national, but also regional levels. Bonnett argues that concepts such as multiculturalism, for instance, have “different political meanings within different countries, ...[and consequently] multiculturalism can be deemed a transgressive current in one society, but a liberal or conservative device in others” (Bonnett 2000, 93, 94). This embeddedness means that we should be wary of explaining the past through the ideas and categories of the present, the author claims.

Bonnett does not take the “easy road” of explaining anti-racism as the opposite of racism—rather, “the individual who struggles against racial intolerance and discrimination may also be someone who believes in racial and/or social hierarchy and the superiority of the West” (*ibid.*, 45). Furthermore, the author claims that “anti-racism is... widely associated with not merely wanting to abolish racism but with placing race itself under scrutiny, of disturbing the foundations upon which racial knowledge and experience are built” (*ibid.*, 179). Anti-racism is not merely about resistance and rejection of racism, but rather “creation of sustainable states, the reproduction of modern economies and the establishment of internationally accepted principles of political legitimacy” (*ibid.*, 47).

These normative ambitions of overthrowing present racialized societies, however, are not always supported with empirical reality: Bonnett presents an exhaustive critique and analysis of anti-racism as a topic of inquiry and a social phenomenon that has become largely co-opted by states. “In almost every country anti-racism is employed in the service of the nation” (*ibid.*, 66) and “the rhetoric of racial tolerance has been used to incorpo-

rate and assimilate populations into national and/or capitalist ambitions” (*ibid.*, 48). Even different articulations of anti-racism, as the examples of France and Canada demonstrate, “remain, at root, assimilationist in their intent and implications” (*ibid.*, 66). In other words, while Bonnett demonstrates the diversity of anti-racist movements through case studies, illustrating the context-specific meanings and implications of racial discrimination and oppression, his case studies also reveal that “[d]espite their diversity...different traditions... adopted something very much like racism as part of their ‘anti-racism’” (*ibid.*, 26). Bonnett’s case studies expose the strong institutionalization of racialized history in the political structure and internalization of racial hierarchies in identities. Even in the international arena and the business world we see reproduction of existing racial stereotypes and hierarchies.

In essence, Bonnett’s constructivist argument rejects primordialism, determinism, or essentialist views: racism is not integral in our system. Otherness may be defined in terms of race in the modern nation-state system, but states and nations are “imagined communities” (Anderson 1991) and Bonnett clearly sees the potential for re-imagining the bonds tying together these communities. Racial identities such as ‘whiteness’, are context-dependent and constructed also, and yet “tended to be approached by anti-racists as a fixed, asocial category rather than something with a history or geography” (Bonnett 2000, 143).

It remains undefined—perhaps intentionally—how such re-imagination will take place, especially if institutionalized racial categories were built in the state structures and internalized by the people. The question remains: how can those almost intrinsic racial structures of the mod-

ern state-system be overturned and re-imagined? Another important question is whether anti-racism, as a movement, political or social discourse, or scholarly inquiry, can exist outside of traditional racial categories, which would need to be rejected in order to end racism.

No doubt the deconstruction of race, racism, and anti-racism, and the reframing of these terms not as an essential human quality, but a contingent ideology that over time permeated the structure of our modern society, is essential to begin a fruitful scholarly discussion and an important foundation for any movement incorporating anti-racism. Such a movement could start by re-imagining new organizing structures for our societies, and instead of adopting racialized resistance as the foundation of anti-racism, create new, positive and non-hierarchical categories for understanding social difference.

Bonnett's book is particularly engaging and incites further fruitful questions—how intrinsic are racial categories to the modern state system? What might it take to re-imagine new forms of organization

that are not based on racial categories? Are racial categories necessarily hierarchical and oppressive? Stereotypes, in essence, are broad generalizations about a certain group, but the content can vary—by changing content of what it means to be white or black, for instance, the implications may also change. Do we, then, strive to eliminate race as a category and overturn 'race industry' (*ibid.*, 163), or restructure the content and employment of racial categories?

In short, Bonnett makes four claims that might profitably influence future anti-racist movements: 1) challenging racist knowledges; 2) emphasizing how context of words may change their meaning and employment in practice; 3) clarifying terminology in order to bridge scholarly literature regarding racism and anti-racism; 4) siding with the constructivist school of thought, positing that societal attributes are not pre-determined or primordial; rather an intricate interplay between history, language and power structures explain the emergence of ideologies, which we use to interpret various phenomena.

A szám szerzői – Contributors list

Arató Ferenc: A Pécsi Tudományegyetem adjunktusa. Doktori disszertációját a kooperatív tanulás-szervezés paradigmaticus jellegéről írta. Két évtizede dolgozik a közoktatási rendszer esélyegyenlőség szempontú fejlesztésén, részt vett a Gandhi Gimnázium létrehozásában, dolgozott különböző civil szervezetekben. A Wlilocki Henrik Szakkollégium szakmai megvalósítója.

Assistant lecture at the University of Pécs. His dissertation was written about the pragmatic aspects of the cooperative learning-organization. He has been working since two decades on the development of public education from the point of view of equal opportunities. Participated in the foundation of the Gandhi Highschool and worked in different civil associations. Professional in Wlilocki Henrik Vocational College.

Auestad Lene: Az Oslo-i Egyetem filozófusa. Disszertációjának címe: Tisztelet, pluralitás és előítélet: a társadalmi kirekesztés és diszkrimináció dinamikájának, filozófiai és pszichoanalitikus vizsgálata 2014-ben publikálásra került a Karnac által. Megjelent könyvei: Nacionalizmus és Politika: Pszichoanalízis és az etnocentrizmus és xenofobia növekedése (Karnac, 2014).

Philosopher of the University of Oslo. Her dissertation Respect, Plurality, and Prejudice: A Psychoanalytical and Philosophical Enquiry into the Dynamics of Social Exclusion and Discrimination is being published by Karnac in 2014. She has published the books Nationalism and the Body Politic: Psychoanalysis and the Rise of Ethnocentrism and Xenophobia (Karnac 2014)

Bigazzi Sára: Szociálpszichológus, a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézetének adjunktusa. Doktori disszertációját a cigány reprezentáció - cigány identitás témájában Serge Moscovici "Social representation and communication" nemzetközi európai iskolában védte meg. Elsősorban kisebbségekkel, csoportközi viszonyokkal foglalkozik. A Wlilocki Henrik Szakkollégium szakmai megvalósítója.

Social psychologist, assistant lecture at the University of Pécs. Her dissertation „Gypsy representation - Gypsy identity” was defended at the International european school of Serge Moscovici „Social representation and communication”. Her main research interests are related to minorities and intergroup relations. Professional in Wlilocki Henrik Vocational College.

Bonett Alaistar: Társadalom földrajz professzor a New Castle-i Egyetemen. Kutatói érdeklődése négy témakör köré csoportosul: a nyugat ideológiája, a nosztalgia és emlékezet politikája és földrajza, az anti-rasszizmus nemzetközi története, valamint az európai avant-garde elméletei.

Professor of Social Geography at the Newcastle University. His research interests falls into four main areas: the idea of the west ; the politics and geography of nostalgia and memory; the international history of anti-racism; and the geographical theories of the European avant-garde.

Chomsky Noam: Noam Chomsky amerikai nyelvész, a Massachusetts Institute of Technology professzora, a generatív nyelvtan elméletének megalkotója, filozófus, politikai aktivista, előadó és lektor. A nyelvészet terén mutatott kiemelkedő munkája mellett Chomsky az egyik leginkább számon tartott amerikai baloldali értelmiségi, és a vietnami háború óta világszerte az amerikai külpolitika és gazdaságpolitika éles bírálójaként ismert. Az 1992-es „Arts and Humanities Citation Index” szerint 1980 és 1992 között Chomsky volt a világon a leggyakrabban idézett élő személy. A professzor a politikában is aktívan részt vesz, magát libertariánus szocialistának vallja, és szimpatizál az anarcho-szindikalizmus nézeteivel is. Tagja az Industrial Workers of the World elnevezésű szervezetnek és az Anticionista Mozgalomnak.

American linguist, philosopher, cognitive scientist, logician, political commentator and activist. Sometimes described as the "father of modern linguistics".. Chomsky is also a major figure in analytic philosophy. He has spent most of his career at the Massachusetts Institute of Technology (MIT), where he is currently Professor Emeritus, and has authored over 100 books. He has been described as a prominent cultural figure, and was voted the "world's top public intellectual" in a 2005 poll. His ideological position revolves around "nourishing the libertarian and creative character of the human being", and he has described his beliefs as "fairly traditional anarchist ones, with origins in the Enlightenment and classical liberalism." He has praised libertarian socialism, and has described himself as an anarcho-syndicalist. He is a member of the Campaign for Peace and Democracy and the Industrial Workers of the World International union. Chomsky is also a member of the interim consultative committee of the International Organization for a Participatory Society, which he describes as having the potential to "...carry us a long way towards unifying the many initiatives here and around the world and holding them into a powerful and effective force." He advocates popular struggle for greater democracy. He has stated his opposition to ruling elites, among them institutions like the IMF, World Bank, and GATT.

Csertő István: Csertő István az MTA Narratív Pszichológiai Kutatócsoportjának munkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó oktatója, a Pécsi Tudományegyetem Szociálpszichológia Doktori Programjának doktorjelöltje. Doktori disszertációja a magyar nemzeti identitásnak a nemzeti történelem kollektív emlékezeti reprezentációjában gyökerező sajátosságaival foglalkozik, valamint a szociális identitás állapotainak és folyamatainak vizsgálatát célzó narratív pszichológiai tartalomelemzés automatizálási lehetőségeivel. Kutatói és oktatói munkája mellett társadalomtudományi szakszövegeket fordít angol-magyar nyelvpárban.

István Csertő is a research associate of the Narrative Psychological Research Team of the Hungarian Academy of Sciences, an assistant lecturer at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary and a doctoral candidate of the Social Psychology Doctoral Programme of the University of Pécs, Hungary. His doctoral dissertation studies

characteristics of the Hungarian national identity rooted in the collective memory representation of national history as well as prospects of automatic narrative psychological content analysis as a methodology serving the investigation of social identity states and processes. Besides academic activity, he is an English-Hungarian translator specialized in social sciences.

Dojcsák Dalma: A TASZ Politikai Szabadságjogok Program munkatársa, Szólásszabadság szakértő.

Fellow at the HCLU (Hungarian Civil Liberties Union) of the Political Freedoms Program, expert of the freedom of speech.

Dorn Krisztina: Klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus, a Bizalom Magán Pszichoterápiás Központ munkatársa. 2006-ban szerzett pszichológus diplomát a Pécsi Tudományegyetemen, majd 2010-ben szakképesítést. Elvégezte az Integratív Pszichoterápiás Egyesület hipnoterapeuta képzését valamint az Országos Gyermekegészségügyi Intézet szülő-csecsemő konzulens képzését. Jelenleg a Családterápiás Egyesület családterapeuta képzés végzős, szupervíziós szakaszánál tart. Idegen nyelvű családterápiás munka mellett gyakran végez szakszöveg fordítást és lektorálást.

Clinical and mental health psychologist fellow at The "Bizalom" Private Psychotherapy Center. She graduated in 2006 at the University of Pécs and got her vocational training degree in 2010. She performed the hypnotherapist training of the Integrative Psychotherapy Association and parent-baby consultant training at the National Institute of Child Health. At present she is finishing the family therapist training at the Family Therapy Association. As therapist she is working also in foreign languages and in addition to working she works as translator.

Dunajeva Kátya. Minnesota államban a Saint Cloud State University-n szerzett BA diplomát nemzetközi kapcsolatok szakon, majd az Oregoni Egyetem Politológia karán MA diplomát, jelenleg ugyanott PhD hallgató.

Earned BA degree majoring in international relations at St. Cloud State University (Minnesota) and MA degree at the Faculty of Political Sciences (University of Oregon). She is currently a PhD student in the same place.

Erős Ferenc: Az MTA Pszichológiai Kutatóintézetben tudományos igazgatóhelyettes, osztályvezető, tudományos főmunkatárs, a Pécsi Tudományegyetem szociálpszichológiai tanszékének egyetemi tanára, a Pszichológiai Doktori Iskola elméleti pszichoanalízis programjának vezetője. A tudományos közéletben nagy szerepe van az általa szerkesztett *Thalassa* c. szakfolyóiratnak, további fontos szakmai folyóiratok szerkesztőbizottságaiban dolgozott, köztük a Magyar Pszichológiai Szemle, INFO Társadalomtudomány. A BUKSZ c. folyóiratnak napjainkban is szerkesztőbizottsági tagja. Kutatási területe: Az identitás szociálpszichológiája; a pszichoanalízis magyarországi története; előítélet és társadalmi diszkrimináció.

Deputy director, Head of the department and scientific fellow at the research institute of the Hungarian Academy of Science. Professor in the Institute of Psychology at the University of Pécs, leader of the Theoretical Psychoanalysis Program in the Psychology PhD School at the University of Pécs. The journal of Thalassa edited by him plays an important role in the scientific public life. He worked as editor for different scientific journals as the Hungarian Journal of Psychology, Buksz, etc. His research interest concerns the social psychology of identity, the history of Hungarian Psychoanalysis, prejudice and social discrimination.

Fliegauf Bence: Rendező, forgatókönyvíró.

Filmjei: Hypnos (2001); Beszélő fejek (2001); A BBTE története (2002); Van élet a halál előtt? (2002); Rengeteg (2003- Wolfgang Staudte díj); Dealer (2004- Berlini Zeitung olvasói díja); Európából Európába (2004); A sor (2004); Pörgés (2005); Tejút (2007); Csillóság (2008); Méh (2010); Szállnak a varjak (2011); Csak a szél (2012- Berlini Nemzetközi Filmfesztivál, ezüst medve díj)

Hungarian script writer and film director.

Prises: Berlin International Film Festival: Csak a szél (2012): Jury Grand Prix, Silver Berlin Bear; Peace Film Award; Amnesty International Film Prize;

Dealer (2004) Reader Jury of the „Berliner Zeitung“

Rengeteg (2003) Wolfgang Staudte Award

Hungarian Film Week: Special prize (2008; Tejút), Best director (2004; Dealer), "Gene Moskowitz" Critics Award (2003; Rengeteg), Best Experimental Film (2001; Beszélő fejek)

Istanbul International Film Festival: Face award (2012; Csak a szél)

Galambos Attila: A Menedék civil szövetség vezetőségi tagja, valamint projektmenedzser, a Zöld Fiatalok Egyesület alapító tagja.

Project manager and member of the management at the MENEDEK Civil Association, and founder member of the ZÖFI (Association of Green Youth).

Heindl Péter: jogász, pedagógus. 25 éve foglalkozik cigány gyerekek oktatásával, és küzd a szegregáció ellen. A Gandhi Gimnázium egyik alapítója, a mánfai Martineum Collegium volt vezetője, jelenleg két ormánsági faluban – Gilvánfán és Alsószentmártonban – végez jogsegély szolgáltatást.

Jurist, teacher. Since 25 years he works with gypsy children and fights against segregation. He is a founding member of Gandhi Gymnasium, he was the director of Collegium Martineum in Manfa, and nowadays he gives juridical aid in two little towns, Gilvánfa and Alsószentmárton

Jeney Orsolya: Romániai magyarként sokszor találkozott a diszkrimináció jelenségével, majd 17 évesen két évet töltött Indiában, ahol megírta élete első Amnesty-s levelét. Ezek a tapasztalatok nagyban hozzájárultak erős társadalmi igazságérzete kifejlődéséhez. Tanulmányokat folytatott a Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok szakán valamint a CEU emberi jogok szakán. Sokat dolgozott önkéntesként és aktivistaként,

majd 2009-ben került az Amnesty International Magyarországhoz melynek 2012 január 1-től az elnöke.

As hungarian minority member in Romania she had met several times with discrimination. When she was 17 years old had spent 2 years in India, where she wrote her first amnesty letter. These experiences have been contributing to the development of her strong sense of justice. She graduated at the International Studies Faculty of the Corvinus University and the Human Rights Faculty of the Central European University. She has been working as volunteer and activist for a long time, then she got member of the Amnesty International Hungary in 2009. Since 2012 she is the president of it.

Kohn Eszter: A Pécsi Tudományegyetem mesterszakos hallgatója szociálpszichológia szakirányon. A Pécsi Tudományegyetem Magatartástudományi Intézetének számos kutatásában vett részt, a jelen folyóirathoz pedig fordításaival járult hozzá

At the present time Eszter is a psychology student at the University of Pécs, completing her masters degree in social psychology. She has been involved in a number of research projects at the Institute of Behavioral Sciences - University of Pécs. She contributed translations to this Journal.

Kövér András (Kövi): A magyar slam poetry egyik központi alakja. A Sopiane Slam Pécs alapítója, a 2012-es Showcase Slam győztese és az országos egyéni és csapat slam bajnokság rendszeres résztvevője.

One of the main figures in the hungarian slam poetry. Founder of the Sopiane Slam Pécs, winner of the Showcase Slam Prize in 2012. Regular participant at the national slam poetry championship.

László Flóra: Szociológus, az Uccu alapítvány egyik megálmodója és jelenlegi ügyvezetője. A RádióC és a Roma Sajtóközpont egykori munkatársa

Sociologist, the creator of the foundation UCCU, and the present executive. Ex-fellow worker of the RadioC and the Roma Press Center.

Nyirati András: A Menedék civil szövetség alapítványi elnöke valamint pénzügyi vezetője. Az emberség erejével Alapítvány elnöke 2006 óta, valamint a Baranya Megyei Család, Esélyteremtési és Önkéntes Iroda program koordinátora 2012 óta. Főként képzések, érzékenyítő tréningek szervezésével és lebonyolításával, non profit menedzsmenttel és pályázatírással foglalkozik.

Foundation President, and financial coordinator of the MENEDEK Civil Association. President of the Association Com Virtute Humanitatis since 2006. He is the program coordinator at the Equal Opportunities and Volunteer office of Baranya County. His main activity is organization and conduction of sensitizing trainings, non-profit management and proposal writing.

Pápai Boglárka a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola második éves hallgatója. Romológia szakon végezte el a BA képzést, romológia beás nyelv és kultúra szakirányon. Kutatási területe a nemzetiségi önkormányzatok a nemzetiségi nyelvhasználat valamint a nemzetiségi óvodák. A Wlislöcki Henrik Szakkollégium mentora.

Ph.D student at the „Education and Society” Pedagogy Doctoral School. She studied Roma studies, her specialization was beás language and culture. Her main research interest is related to the minority self-governments, the ethnical languages and the ethnical nursery schools.

Serdült Sára: Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskolájának nappali tagozatos hallgatója a szociálpszichológia program keretén belül. Kutatási területe a szociális identitás, a csoportközi dinamikák, és az előítéletek. A Wlislöcki Henrik Szakkollégium szakmai megvalósítója.

Student of the Doctoral School of Psychology at the University of Pécs in the Social Psychology program. Her main research interest is related to social identity, intergroup dynamics and prejudice. Professional in Wlislöcki Henrik Vocational College.

Szabó Máté Dániel: TASZ szakmai igazgató. Jogászként végzett 2000-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Diplomája megszerzése óta alkotmányjogi és alapjogi tantárgyakat tanít különböző jogi karokon. 2011-ben tudományos fokozatot szerzett, szűkebb kutatási témája az információs önrendelkezés, valamint a nyilvánosság és a bizalmasság alkotmányjogi vetületei.

Deputy Director of the HCLU (Hungarian civil Liberties Union). Graduated in law in 2000 at the Eötvös Lorant University. Since that he is teaching constitutional law and basic rights at different faculties of law. His specific research interests are the juridical aspects of informational self-determination and the constitutional aspects of public life and confidentiality.

Szalai Hajnalka: Szalai Hajnalka: jelenleg humán erőforrás-kiválasztási tanácsadással foglalkozik; a nonprofit szektorban kvalitatív kutatóként és interjútechnika-trénerként is találkozhattunk vele. Kedvelt hobbija különböző valóságkonstrukciók univerzumai-ban való kalandozás - elméletben és gyakorlatban egyaránt. Egyetemista évei óta örömet támogatja szakmai fordításokkal mind a tudományos, mind a szervezeti szférák munkásságát, épülését, szépülését.

Recently working as human resource consultant of selection, previously also seen within the non-profit sector as qualitative researcher and trainer of interviewing techniques. Her beloved hobby is taking adventures among various constructions of realities - theoretically and in practice alike. Since her university years welcoming professional translations supporting both the academic and the organisational fields' proceeding, improvement, adornment.

Szénássy Alex: Képzőművész, a Laboratory Group alapítója és vezetője, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem vendégtanára, számos hazai és nemzetközi díj birtokosa.

Graphyc artist, founder and leader of the Laboratory Group, guest teacher at the Moholy-Nagy University of Art and Design in Budapest, owner of several Hungarian and international prizes.

Takács Bálint: Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskolájának nappali tagozatos hallgatója az elméleti pszichoanalízis program keretein belül. Kutatási területe szociális reprezentációk a pszichiátriában és klinikai pszichológiában / pszichoanalízis modern elméletei és alkalmazási lehetőségei.

Student of the Doctoral School of Psychology at the University of Pécs. His specialisation is Theoretical Psychoanalysis, his research interests are the social representations in psychiatry and psychology, the theories of modern psychoanalysis and their pragmatic possibilities.

Torgyik Judit: A Kodolányi János Főiskola (Székesfehérvár) főiskolai tanára, illetve intézeti tanszékvezetője. Oktatói tevékenysége a nevelés elméletéhez, az iskola pedagógiához, játékpedagógiához, pedagógia pszichológiához, roma gyerekek iskolai helyzetéhez; míg kutatói tevékenysége a multikulturális nevelés témaköréhez kapcsolódik.

Professor and leader of department at the Kodolányi János College in Székesfehérvár. Her main interests are according to educational theory, school pedagogy, roma children's situation at school, pedagogy psychology, and multicultural education.

Végh Zoltán: A PTE. Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának ifjúságsegítő szakos hallgatója. A pécsi Faág Baráti Kör Egyesület szakmai vezetője. A Wlislöcki Henrik Szakkollégium tagja.

Student at University of Pécs studying Youth Work Assistancy. Leader at a civil organization in Pécs: "Faág Baráti Kör". Student in Wlislöcki Henrik Vocational College.

Zeller Judit: A Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának adjunktusa. Fő kutatási területei a bioetika és a biomedicina jogi kérdései; alapjogok a XXI. században, valamint az alapjogok szociális reprezentációja.

Assistant lecture of Faculty of Law at the University of Pécs. Her main research interest is related to the judicial questions of bioethics and biomedicine, fundamental rights in the 21st century and the social representation of fundamental rights.

